

ІНСТИТУТ
педагогічної освіти
і освіти дорослих
імені Івана Зязюна
НАПН України

Калюжна Т. Г.,
Котирло Т. В.,
Піддячий В. М.,
Радомський І. П.,
Самко А. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

ПРАКТИЧНИЙ ПОРАДНИК

Київ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**
Відділ андрагогіки

**Калюжна Т. Г., Котирло Т. В., Піддячий В. М.,
Радомський І. П., Самко А. М.**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД
ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ**

ПРАКТИЧНИЙ ПОРАДНИК

Київ – 2025

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 10 від 26 червня 2025 року)

Рецензенти:

Волошина О. В. — доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Кучерявий О. Г. — доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

О-64 Організаційно-інформаційний супровід професійного та особистісного розвитку викладача вищої школи: практичний poradnik / авт. кол.: Калюжна Т. Г., Котирло Т. В., Піддячий В. М., Радомський І. П., Самко А. М. [Електронне видання]. – Київ: Талком, 2025. – 336 с.

ISBN 978-617-8627-17-1

У практичному poradniky висвітлено окремі аспекти організаційно-інформаційного супроводу професійного та особистісного зростання викладачів вищої школи як комплексу взаємопов'язаних організаційних заходів, методичних інструментів, інформаційних матеріалів тощо. Poradnik структуровано для забезпечення опанування широкого спектру компетентностей (самоосвітньої, цифрової, медіакомпетентності, компетентності критичного мислення, гендерної, комунікативної, англomовної, методичної, проєктної, емоційної, лідерської, креативної). Особливу увагу приділено практичній спрямованості розвитку виокремлених компетентностей: представлено практичні кейси, рекомендації, методичні коментарі, поради й настанови.

Упровадження практичного poradnika сприятиме розвитку компетентісного потенціалу науково-педагогічних працівників, слугуючи інструментом для саморефлексії, реалізації індивідуальних траєкторій особистісно-професійного зростання, підвищення адаптивності викладачів ЗВО та освітньої системи до сучасних викликів.

Матеріали практичного poradnika адресовано широкому колу читачів: педагогічним і науково-педагогічним працівникам закладів вищої, фахової передвищої та післядипломної освіти, майбутнім андрагогам-практикам і науковцям.

ISBN 978-617-8627-17-1

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2025.

© Калюжна Т. Г., Котирло Т. В., Піддячий В. М., Радомський І. П., Самко А. М.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
ЧАСТИНА 1.	
РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД)	
<i>Розділ 1. Самоосвітня компетентність як детермінанта особистісно-професійної самореалізації викладача вищої школи (А. М. Самко)</i>	9
Роль самоосвітньої компетентності в особистісно-професійному розвитку викладача нової генерації	9
Рекомендації щодо побудови індивідуальної програми професійного розвитку викладача вищої школи	12
Технологія створення професійного портфоліо викладача вищої школи: теорія та практичні кейси	22
Організація самоосвітньої діяльності викладача вищої школи: настанови, пам'ятки	36
<i>Ресурсна тека</i>	41
<i>Розділ 2. Неформальні освітні можливості для розвитку цифрової компетентності викладача вищої школи (Т. Г. Калюжна)</i>	43
Розвиток цифрової компетентності викладача в умовах діджиталізації суспільства: теоретичний аспект	43
Сучасні онлайн-платформи як ресурс розвитку цифрової компетентності	47
Практичні кейси щодо застосування онлайн-інструментів для підвищення рівня цифрової компетентності викладача	54
Рекомендації з використання засобів хмаро орієнтованого середовища у діяльності викладача	62
Як працювати з інтернет-ресурсами ефективно: поради щодо інформаційної безпеки	65
<i>Ресурсна тека</i>	71
<i>Розділ 3. Медіакомпетентність – must have сучасного викладача вищої школи (А. М. Самко)</i>	73
Актуальність медіакомпетентності викладача в умовах розвитку інформаційного суспільства	73
Медіакомпетентність: поради, як не «заблукати в інформаційних Бермудах»	76
Інформаційна гігієна, безпека та медіаграмотність викладача: правила для безпечного інфомедійного простору	82
Здійснювати фактчекінг як професіонал: поради і рекомендації щодо виявлення фейків	85
Практичні кейси з розвитку медіакомпетентності викладача вищої школи <i>Ресурсна тека</i>	92 97

**Розділ 4. Розвиток компетентності критичного мислення
викладача вищої школи в умовах сьогодення
(Т. Г. Калюжна)**

	100
Компетентність критичного мислення і професіоналізм викладача ..	100
Основні методи розвитку компетентності критичного мислення викладача вищої школи	104
Сторітелінг як інноваційна методика для розвитку критичного мислення викладача	111
Штучний інтелект і розвиток критичного мислення викладача	121
Рекомендації і поради для розвитку критичного мислення викладача	127
Ресурсна тека	131

ЧАСТИНА 2.

**РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ДО СУБ'ЄКТНОЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ
З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА СТЕЙКХОЛДЕРАМИ
(ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД)**

**Розділ 5. Гендерна компетентність викладача вищої школи
як результат навчання в умовах неформальної освіти
(Т. В. Котирло)**

	133
Про сутність і доцільність розвитку гендерної компетентності викладача	133
Як використовувати цикл Д. Колба для розроблення тренінгових занять із запобігання ґендерній дискримінації: поради і рекомендації	150
Інноваційні практики: з досвіду діяльності гендерних центрів Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти	161
Показник інституцій із забезпечення гендерної рівності в Україні та зарубіжжі	169
Ресурсна тека	171

**Розділ 6. Емоційна компетентність викладача
вищої школи – основа ефективної комунікації
(В. М. Піддячий)**

	174
Сутність і зміст емоційної компетентності викладача	174
Усвідомлення та регуляція власних емоцій: шлях до емоційної зрілості викладача	181
Управління емоційними станами в професійній діяльності викладача	184
Енергія балансу: саморегуляція, цінності й фокус на головному	192
Позитивне мислення як ресурс емоційної стійкості та професійного зростання	195
Анотований перелік курсів з розвитку емоційної компетентності	203
Ресурсна тека	207

Розділ 7. Удосконалення комунікативної компетентності у контексті професійного зростання викладача (Т. В. Котирло)	209
Розвиток комунікативної компетентності – запорука успіху сучасного викладача	209
Комунікативна компетентність як складова педагогічної майстерності	212
Сутність «комунікативної атаки» і рекомендації щодо її використання	215
Формуємо систему комунікацій в освітньому просторі закладу вищої освіти	219
Як встановлювати та підтримувати комунікацію: поради та настанови	227
<i>Ресурсна тека</i>	234
Розділ 8. Англomовна компетентність викладача вищої школи як важлива умова успішної професійної діяльності (В. М. Піддячий)	236
Обґрунтування доцільності розвитку англomовної компетентності викладача	236
Вимоги до рівня володіння англійською мовою та ключові аспекти англomовної компетентності викладача	238
Методи та прийоми підвищення рівня англomовної компетентності . Рекомендації щодо розвитку англomовної компетентності на рівні A2	240
Анотований перелік курсів з розвитку англomовної компетентності...	245
<i>Ресурсна тека</i>	252
ЧАСТИНА 3.	
РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ, ВИКЛАДАННЯ, КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА КЕРІВНИЦТВА ПРАКТИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД)	
Розділ 9. Розвиток методичної компетентності викладача вищої школи (І. П. Радомський)	254
Методична компетентність викладача: сутність і структура	254
Професійна діяльність викладача вищої школи: методичний вимір.. Підготовка та проведення лекційних і групових занять:	260
методичні аспекти	263
<i>Ресурсна тека</i>	279

<i>Розділ 10. Проєктна компетентність викладача закладу вищої освіти як здатність та готовність до організації та керівництва проєктною діяльністю (І. П. Радомський)</i>	281
Сутність проєктної компетентності викладача закладу вищої освіти.	281
Проєктна діяльність викладача: змістове наповнення та акценти	285
Від ідеї до дії: організація проєктної діяльності	291
Ресурсна тека	300
<i>Розділ 11. Лідерська компетентність викладача вищої школи – важливий аспект професійного розвитку (В. М. Піддячий)</i>	301
Проблематика лідерства в освіті та важливість розвитку лідерських якостей викладача	301
Основні характеристики лідерської компетентності викладача	303
Методи розвитку лідерської компетентності викладача	306
Рекомендації щодо розвитку лідерської компетентності	311
Анотований перелік курсів з розвитку лідерської компетентності викладача вищої школи	314
Ресурсна тека	317
<i>Розділ 12. Креативна компетентність викладача вищої школи як чинник творчої самореалізації (В. М. Піддячий)</i>	319
Основні аспекти креативної компетентності викладача	319
Практичні методи та прийоми розвитку креативної компетентності...	324
Рекомендації щодо розвитку креативної компетентності	325
Анотований перелік курсів з розвитку креативної компетентності викладача закладу вищої освіти	327
Ресурсна тека	333

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується динамічними змінами та зростаючими глобальними викликами, що вимагають від викладачів закладів вищої освіти не лише глибоких знань у своїй предметній галузі, але й постійного професійного та особистісного зростання. Висока освіченість, професійна компетентність, педагогічна майстерність викладачів вищої школи не лише визначають якісний рівень знань здобувачів освіти, а й безпосередньо впливають на формування інтелектуального потенціалу країни, що, у свою чергу, забезпечує її конкурентоспроможність. Відтак, актуальність запропонованого видання зумовлена усвідомленням важливості всіх цих взаємопов'язаних факторів.

Практичний poradnik укладено з урахуванням положень «Методичних рекомендацій для професійного розвитку науково-педагогічних працівників»¹, а також специфіки необхідних компетентностей і вимог до освітньо-педагогічної діяльності, викладених у:

- професійних стандартах (Професійному стандарті на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»², Професійному стандарті «Викладач базової загальної середньої освіти»³);

- проєкті професійного стандарту «Андрагог»⁴.

Метою poradnika є надання організаційно-інформаційного супроводу науково-педагогічним і педагогічним працівникам

¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 жовтня 2020 р. № 1341 «Про затвердження Методичних рекомендацій для професійного розвитку науково-педагогічних працівників» URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/68f/32d/66168f32d6213134974254.pdf>

² Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 жовтня 2024 р. № 1466 «Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>

³ Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 4 лютого 2025 р. № 22 «Про затвердження професійного стандарту «Викладач базової загальної середньої освіти» URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/722-ps_vikladac_bvp.pdf

⁴ Лук'янова, Л.Б., Авшенюк, Н.М., & Аніщенко, О.В. (2024). Професійний стандарт «Андрагог». Київ: Талком. 24 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743826>

закладів вищої освіти (ЗВО) у їхньому прагненні до самовдосконалення та розвитку ключових особистісних і професійних якостей. Організаційно-інформаційний супровід професійного та особистісного зростання укладачами порадирика увиразнено як комплекс взаємопов'язаних організаційних заходів, методичних інструментів, інформаційних матеріалів тощо, спрямованих на сприяння розвитку компетентнісного потенціалу викладачів. Означений аспект розкривається на прикладі широкого спектру компетентностей: гендерної, емоційної, комунікативної, креативної, медіакомпетентності, критичного мислення, лідерської, методичної, проєктної, самоосвітньої, цифрової, англомовної.

Особливу увагу приділено практичній спрямованості розвитку виокремлених компетентностей. У посібнику наведено не лише стислий виклад теоретичних аспектів досліджуваної проблеми, а й конкретні кейси, методичні настанови, важливі пам'ятки, переліки інформаційних ресурсів тощо. Практичні поради та рекомендації, розміщені наприкінці кожного розділу, сприятимуть удосконаленню викладачами ЗВО відповідних компетентностей, слугуватимуть інструментом для саморефлексії та реалізації індивідуальних траєкторій розвитку.

Видання адресовано широкому колу фахівців: педагогічним, науково-педагогічним працівникам закладів вищої, фахової передвищої та післядипломної освіти. Порадник також стане в нагоді тим, хто розпочинає свій викладацький і дослідницький професійний шлях – майбутнім андрагогам-практикам і науковцям.

Автори сподіваються, що запропоновані матеріали стануть джерелом креативних андрагогічних ідей та інноваційних рішень, сприятимуть особистісно-професійному зростанню викладачів, підвищенню якості вищої освіти в Україні. Бажаємо читачам натхненної творчої професійної самореалізації.

ЧАСТИНА 1.
РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО-
ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ
(ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД)

РОЗДІЛ 1.
САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Роль самоосвітньої компетентності в особистісно-
професійному розвитку викладача нової генерації

У сучасному інформаційному суспільстві особистісна самоосвіта набуває дедалі більшого значення. Різноманітність технологій, засобів доступу до інформації, необхідність підвищення кваліфікації, зміна професійних обов'язків та швидке застарівання знань змушують педагогів безперервно навчатися протягом життя. Трансформації у сфері вищої освіти висувають вимогу до формування компетентної особистості, здатної до саморозвитку, самоосвіти, самовдосконалення та самореалізації як у професійній, так і в особистій сферах. Це зумовлює актуальність розвитку самоосвітньої компетентності, яка є необхідним інструментом для особистісної і професійної самореалізації, самоактуалізації, самовдосконалення науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти⁵.

Самоосвітня компетентність викладача вищої школи є однією з ключових передумов його особистісно-професійного зростання та самореалізації. Це складна інтегративна якість особистості, яка забезпечує ефективну професійну діяльність, здатність до постійного самовдосконалення та адаптації до змін у сфері вищої освіти. Самоосвітня компетентність викладача нової

⁵ Самко, А.М. (2023). Аналіз теоретичних засад самоосвітньої діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 5 (359). 7-14. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5\(359\)-7-14](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5(359)-7-14).

генерації відіграє ключову роль у його професійному розвитку, оскільки сучасна освіта потребує високого рівня адаптивності, інноваційності та готовності до постійного вдосконалення. Вона забезпечує здатність викладача ЗВО відповідати викликам сучасності, інтегрувати новітні освітні технології та залишатися конкурентоспроможним у професійній сфері.

Охарактеризуємо *основні аспекти* самоосвітньої компетентності у професійному розвитку викладача вищої школи.

✓ *Безперервний професійний розвиток*⁶. Викладач нової генерації працює у динамічному середовищі, де знання швидко оновлюються. Самоосвітня компетентність дозволяє йому бути в курсі останніх тенденцій у своїй галузі та педагогічній науці. Постійне вдосконалення методів викладання сприяє підвищенню якості освітнього процесу.

✓ *Інтеграція сучасних технологій*. Розвиток цифрової грамотності та вміння працювати з новітніми освітніми платформами є важливим елементом самоосвітньої компетентності. Викладач, який постійно вдосконалюється, здатний ефективно використовувати онлайн-курси, віртуальні лабораторії, інтерактивні інструменти та інші технології⁷.

✓ *Формування інноваційної культури*. Самоосвітня компетентність стимулює творчий підхід до викладання, сприяючи впровадженню інновацій у навчальний процес. Викладач стає ініціатором змін, здатним інтегрувати сучасні ідеї в освітній процес і забезпечувати розвиток критичного мислення.

✓ *Підвищення соціального капіталу*. Участь у професійних спільнотах, конференціях, тренінгах⁸ і семінарах

⁶ Самко, А.М. (2024). Особистісно-професійний розвиток науково-педагогічних працівників ЗВО в умовах невизначеності. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття*: зб. матеріалів XXI Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької. 7 (19). 82-84. URL: <http://ipood.com.ua/e-library/programi-i-zbirniki-...>

⁷ Самко, А.М. (2024). Особливості використання технологій штучного інтелекту в самоосвітній діяльності науково-педагогічних працівників ЗВО. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 3 (148). 77-84. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2024-3-11>

⁸ Баніт, О.В., Коваленко, О.Г., Котирло, Т.В., Піддячий, В.М., Самко, А.М., & Шарошкіна, Н.Г. (2021). *Тренінги з розвитку професійної компетентності*

розширює професійні зв'язки, створює умови для обміну досвідом. Викладач нової генерації не лише навчається сам, а й стає джерелом натхнення для своїх колег.

✓ *Розвиток компетенцій майбутнього.* Сучасний викладач вищої школи має розвивати навички, що відповідають вимогам майбутнього: адаптивність, емоційний інтелект, навички співпраці, цифрову грамотність та міждисциплінарність. Самоосвітня компетентність допомагає викладачу ЗВО бути гнучким і готовим до викликів нових реалій, таких як дистанційне навчання чи глобалізація освітнього процесу.

Наведемо *основні напрями реалізації самоосвітньої компетентності* у професійному розвитку викладача ЗВО: створення індивідуального плану розвитку: чітке визначення цілей і стратегій вдосконалення; регулярний самоаналіз та оцінка прогресу; постійна участь у навчальних заходах: вебінари, конференції, курси підвищення кваліфікації, тренінги; участь у міжнародних програмах обміну досвідом; використання сучасних цифрових ресурсів⁹: платформи для онлайн-навчання (Coursera, EdX, Prometheus); освітні блоги, відеолекції, подкасти тощо; розвиток рефлексивних навичок: самоаналіз власної професійної діяльності та корекція слабких сторін; використання зворотного зв'язку; міждисциплінарний підхід: інтеграція знань із різних галузей для створення інноваційного освітнього досвіду; співпраця з іншими викладачами та експертами.

Самоосвітня компетентність викладача нової генерації слугує основою його професійного розвитку та інтегруючою детермінантою самореалізації, яка забезпечує особистісно-професійне зростання, самовдосконалення тощо.

андрагогів: практичний посібник. К.: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731546>

⁹ Самко, А.М. (2023). *Можливості застосування цифрових технологій у процесі самоосвітньої діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2 (24). 131-142. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(24\).2023.131-142](https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.131-142)

Рекомендації щодо побудови індивідуальної програми професійного розвитку викладача вищої школи

У контексті цифрової трансформації освіти, розвитку штучного інтелекту та нових викликів, що постають перед освітньою системою, зростає потреба у переосмисленні ролі індивідуальної траєкторії професійного розвитку викладачів вищої школи. Динамічні зміни в освітньому середовищі вимагають від викладачів ЗВО постійного професійного вдосконалення.

Траєкторія професійного розвитку уособлює персональний шлях реалізації професійного потенціалу науково-педагогічного працівника, що ґрунтується на його вільному виборі закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих¹⁰. Індивідуальна траєкторія професійного розвитку дає змогу кожному викладачу ЗВО визначати власні потреби, ставити цілі та обирати оптимальні методи, технології, інновації, інструменти для їх реалізації¹¹.

Спланувати таку траєкторію означає визначити особливий маршрутизатор, що ґрунтується на результатах самодіагностики викладача. До складу траєкторії увійдуть напрями та форми, що забезпечать задоволення особистісно-професійних потреб, розвинуть професійні компетентності, сприятимуть безперервній самоосвіті, розширять можливості вибору найбільш доцільних шляхів професійного розвитку викладача. Рух фахівця за цією траєкторією завжди носить суто індивідуальний характер і визначається окремо в кожному конкретному випадку, виходячи з низки факторів: досвіду, характеру освітніх потреб та інтересів, рівня професійної компетентності, конкретних досягнень, сильних і слабких сторін.

На рис. 1.1 представлено алгоритм моделювання

¹⁰ Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників. (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#n10>

¹¹ Шабала, Ю. (2024). Щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: сутність, структура, зміст. *Інноваційна педагогіка*, 73, 228–233. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.43>

індивідуальної траєкторії професійного розвитку викладача вищої школи, що відображає послідовність етапів від визначення освітніх потреб і цілей до реалізації та оцінювання результатів. Така модель забезпечує системність, врахування індивідуальних особливостей та можливість гнучкої корекції траєкторії відповідно до нових викликів і професійних завдань.

Рис. 1.1. Алгоритм моделювання індивідуальної траєкторії професійного розвитку викладача вищої школи

Індивідуальна траєкторія професійного розвитку викладача вищої школи складається на рік або на декілька років. Етапами її створення є: а) урахування особистих потреб і професійних вимог з боку суспільства; б) визначення цілей безперервної освіти та самоосвіти; в) вибір форм безперервної освіти та самоосвіти; г) розроблення індивідуальної моделі безперервної освіти й самоосвіти; д) аналіз результатів. Індивідуальна траєкторія професійного розвитку циклічна: після завершення циклу викладач ЗВО ставить перед собою нові завдання та складає нову траєкторію зростання.

Індивідуальна траєкторія професійного розвитку дає змогу викладачу ЗВО усвідомити рівень своєї підготовки для досягнення поставлених цілей; самостійно обирати зміст і стратегію навчання; проявляти незалежність мислення та самостійність у прийнятті

рішень, а також визначати, які професійні компетентності потребують особливої уваги для подальшого розвитку¹².

Інструменти моделювання індивідуальної траєкторії професійного розвитку викладача вищої школи охоплюють різні аспекти самостійного управління навчанням та вдосконаленням компетентностей (рис. 1.2).

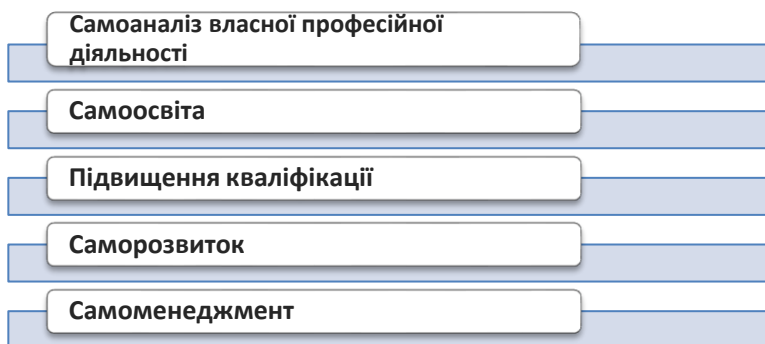

Рис. 1.2. Інструменти моделювання індивідуальної траєкторії професійного розвитку викладача вищої школи

Використання індивідуальної траєкторії професійного розвитку має низку переваг для викладачів вищої школи, оскільки сприяє ефективному вдосконаленню професійних компетентностей відповідно до особистих потреб і викликів сучасної освіти (рис. 1.3).

¹² Шабала, Ю. (2024). Щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: сутність, структура, зміст. *Інноваційна педагогіка*, 73, 228–233. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.43>

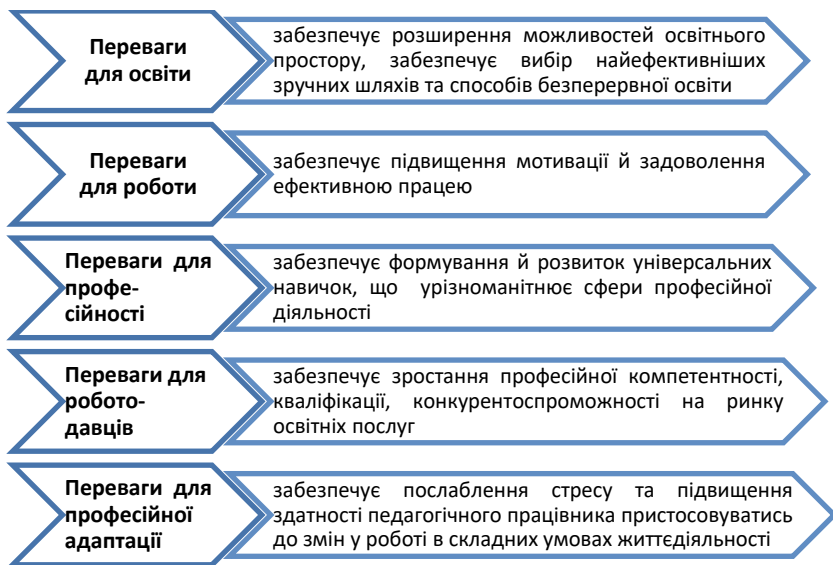

Рис. 1.3. Переваги використання індивідуальної траєкторії для професійного розвитку

Індивідуальна траєкторія професійного розвитку допомагає викладачам ЗВО залишатися актуальними у своїй професії, розширювати професійні горизонти, впроваджувати ефективні освітні практики.

Для складання результативного індивідуального плану професійного розвитку слід дотримуватися певних рекомендацій:

- Рекомендація № 1.** План має включати наступні розділи:
- Цілі на наступний рік.
 - Компетенції, які потрібно розвивати для досягнення цілей.
 - Послідовність дій, які потрібно здійснити для досягнення цілей
 - Критерії оцінки досягнення цілей.
 - Дата виконання поставлених цілей.
 - Дата наступного планування індивідуального розвитку.

Рекомендація № 2. Спочатку підводьте підсумки попереднього плану професійного розвитку, а якщо такого не було, то згадати, що було зроблено за останній рік:

- Що досягнуто?
- Що допомогло в досягненні?
- Над чим необхідно працювати в наступному році?
- Які не досягнуті актуальні цілі можна перенести на наступний рік?
- Який метод та форма навчання були найбільш ефективними в поточному році?

Рекомендація № 3. Плануйте та враховуйте наступні питання:

- Досягненням якої цілі ви пишатиметеся наприкінці наступного року?
- В якій мірі ви задоволені результатом своєї роботи?
- В якій мірі задоволений керівник/колеги/ підлеглі вашою роботою?
- Що потрібно змінити в поведінці?

Рекомендація № 4. Визначайте цілі за принципом SMART, тобто вони мають бути: конкретними, вимірювальними, досяжними, доцільними та обмеженими в часі, що значно прискорює та покращує якість їх досягнення.

Рекомендація № 5. Складні та глобальні цілі діліть на простіші, легші в досягненні. Таким чином ви побачите, що навіть найскладніші цілі є досяжними.

Рекомендація № 6. Визначайте компетенції, котрі допоможуть в досягненні поставлених цілей.

Рекомендація № 7. Розподіляйте компетенції на групи:

- hard навички (наприклад, знання з логістики, програмування, діловодство);
- soft навички (наприклад, вміння переконувати, ведення переговорних процесів, робота в команді, лідерство);
- знання іноземних мов.

Рекомендація № 8. Оцінюйте наявність ресурсів,

необхідних для реалізації плану:

- Час.
- Фінанси.
- Люди.

Рекомендація № 9. Переглядайте план кожні 2-3 місяці

на предмет його актуальності.

Рекомендація № 10. Запитуйте зворотній зв'язок у

керівника щодо результатів запланованих дій (якщо планували разом з керівником). Зворотній зв'язок – це можливість відкоригувати свою поведінку за необхідності, та можливість розвитку.

Рекомендація № 11. Складайте план професійного

розвитку на етапах:

- 1 раз на рік після оцінки попереднього плану;
- за необхідності, якщо ви плануєте зміни у кар'єрі, пошук нової роботи.

Пам'ятайте! Індивідуальний план розвитку необхідний кожному викладачу ЗВО, який прагне свідомо розвивати свою

кар'єру. Для кожної цілі слід визначити перелік конкретних компетенцій та кроків, які сприятимуть досягненню бажаного результату, вказавши наставників або менторів, а також терміни виконання та критерії оцінки результатів¹³.

Щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку є дієвим інструментом саморозвитку викладача ЗВО, що допомагає визначати цілі й професійну мету, планувати саморозвиток, відстежувати досягнення та здійснювати рефлексію й самооцінку компетентностей, підтримуючи процес професійного зростання. Він слугує підтримкою для викладачів у процесі їхнього професійного зростання, кар'єрного зростання тощо.

Орієнтовний перелік структурних елементів щоденника¹⁴:

✓ *Дані про себе (візитівка)*: ПІБ, посада, номер контактного телефону, електронна пошта, заклад освіти, проблема над якою працює заклад, проблема над якою працює викладач, професійне кредо, спеціальність, освіта та кваліфікація, член професійної спільноти, сфера інтересів, досвід роботи, атестація, додаткова інформація тощо.

✓ *Професійна мета*. Визначення професійної мети, яку викладач прагне досягнути у своєму кар'єрному розвитку. Наприклад, постійна самоосвіта, підвищення професійної компетентності, розвиток особистого бренду, партнерство, самореалізація тощо.

✓ *Цілі*. Встановлення конкретних цілей, які допоможуть досягти поставленої мети. Наприклад, підвищення кваліфікації за конкретною темою; оволодіння сучасними методами та прийомами навчання для покращення якості освіти; підвищення навичок комунікації та спілкування з колегами для створення сприятливої навчальної атмосфери; забезпечення здорового балансу між

¹³ Юрченко, А. (2019). Як скласти індивідуальний план професійного розвитку: 11 порад спеціаліста. URL: <https://budni.robota.ua/career/yak-sklasty-indyvidualnyy-plan-profesynoho-rozvytku>

¹⁴ Шабала, Ю. (2024). Щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: сутність, структура, зміст. *Інноваційна педагогіка*, 73, 228–233. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.43>

професійною діяльністю та особистим життям з метою збереження емоційного та фізичного здоров'я тощо.

✓ *Аналіз поточної ситуації.* Аналіз рівня власної професійної підготовки до реалізації поставлених мети та цілей. Визначення проблем і труднощів, а також можливостей для покращення. Внести результати самооцінювання та самоаналізу до щоденника.

✓ *Розробка індивідуального плану професійного розвитку.* Вибір програм підвищення кваліфікації або проходження сертифікації, які допоможуть розвивати необхідні компетентності. Розроблення стратегії та реалістичного графіку навчання (індивідуальний план), який враховує професійні обов'язки та особисте життя. Здійснити запис основних кроків, які потрібно зробити для досягнення мети та цілей.

✓ *Додаткове поглиблене вивчення конкретного аспекту.* Читання науково-методичної літератури, пов'язаною з конкретним аспектом. Приєднання до фахових спільнот або онлайн-форумів, де є можливість обговорити свої ідеї та поділитися досвідом. Відвідування різних освітніх заходів для досягнення високого рівня розвитку професійних компетентностей викладача. Здійснити запис основних кроків, які потрібно зробити для додаткового вивчення конкретного аспекту.

✓ *Практична реалізація набутих знань.* Використання нових форм, методів, методик, технологій на своїх заняттях або створення інтелектуальних продуктів. Основними формами інтелектуальної продукції викладачів можуть бути: авторські програми, книги, посібники, порадики, положення, концепції, навчально-методичні комплекси тощо. Аналіз результатів та зворотній зв'язок від колег. Внесення за потреби коректив до своєї практики.

✓ *Рефлексія та розбір результатів.* Усвідомлення результатів навчання, самоаналіз власного практичного досвіду, знань про сутність, зміст, ознаки, механізми індивідуальної траєкторії професійного розвитку, попередження професійного вигорання. Рефлексія допоможе викладачам ЗВО розширити свої професійні знання, навички та впроваджувати нові підходи до своєї

професійної діяльності.

✓ *Нові цілі та плани для подальшого професійного розвитку.* Встановлення нових цілей для подальшого професійного розвитку. Детальний опис цілей та визначення способу досягнення кожної з них. Запис у щоденнику цілей і відповідних до них дедлайнів та дотримання їх, щоб успішно розвивати свої навички та досягати бажаних результатів.

✓ *Підсумки/висновки.* Завершення щоденника, перегляд записів, підбиття підсумків професійного розвитку та оцінка досягнень цілей. Запис вражень, висновків та планів на майбутнє.

Пам'ятайте! Ведення щоденника індивідуальної траєкторії професійного розвитку для викладача вищої школи – це ефективний спосіб відстежувати прогрес, враховувати помилки та зростати як фахівець у сфері освіти.

Поради для ефективного ведення щоденника індивідуальної траєкторії професійного розвитку та досягнення високого рівня розвитку професійних компетентностей¹⁵.

✓ *Визначити мету:* перед початком ведення щоденника усвідомити, що саме хочете досягти як викладач. Чи бажаєте покращити свої навички викладання, чи розвинути професійні компетентності. Визначте конкретні цілі та завдання для себе.

✓ *Створити структуровану форму:* виберіть спосіб ведення щоденника, який найбільше відповідає вашим потребам. Це може бути традиційна паперова форма, електронний документ, спеціальна програма або навіть ведення блогу. Важливо мати зручний і доступний інструмент для запису своїх думок і спостережень.

✓ *Встановити регулярність:* прийміть рішення, як часто ви будете вести щоденник. Рекомендуємо робити це щодня, але якщо це здається вам недосяжним, спробуйте призначити конкретні

¹⁵ Шабала, Ю. (2024). Щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: сутність, структура, зміст. *Інноваційна педагогіка*, 73, 228–233. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.43>

дні або години на щоденний запис.

✓ *Записувати свої успіхи і невдачі:* у щоденнику фіксуйте свої досягнення, успіхи, позитивну динаміку в роботі. При цьому не забувайте виокремлювати найбільш значущі моменти та робити висновки з них. Також варто розглядати невдалий досвід, помилки та способи їх усунення у майбутньому.

✓ *Ставити собі запитання:* використовуйте щоденник, щоб розмірковувати про свою роботу та вчитися бути в самоаналізі. Наприклад, запитайте себе: «Чого конкретно я досяг як викладач сьогодні?» або «Як я можу удосконалити свої лекції?». Записуйте такі запитання і відповіді на них, це допоможе вам розширити свої здібності та покращити свою професійну діяльність.

✓ *Розробити індивідуальний план професійного розвитку:* індивідуальний план професійного розвитку викладача розробляється з урахуванням його особистих потреб, цілей та амбіцій. Основною метою індивідуального плану є покращення освітньої практики, удосконалення професійних компетентностей та досягнення більш високого рівня самореалізації викладача вищої школи. У плані важливо зазначати дату, опис дій/активності/навчання (тема, форма проведення заходу, спікер, місце проведення, суб'єкт підвищення кваліфікації) та результати (свідцтво про підвищення кваліфікації/сертифікат).

✓ *Бути відкритими до змін та новацій:* система освіти постійно розвивається та оновлюється, тому важливо бути готовим до змін і навчатися новому. Ваш щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку допоможе вам відстежувати свій прогрес та вносити необхідні зміни у свою практику.

✓ *Знаходити натхнення:* ведення щоденника індивідуальної траєкторії професійного розвитку може стати джерелом натхнення та підтримки. Записуйте свої успіхи, позитивні коментарі від колег, позитивні моменти. Це допоможе викладачу ЗВО залишатися вмотивованим¹⁶.

¹⁶ Шабала, Ю. (2024). Щоденник індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: сутність, структура, зміст. *Інноваційна педагогіка*, 73, 228–233. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.43>

Ведення щоденника індивідуальної траєкторії професійного розвитку сприяє цілеспрямованому формуванню та вдосконаленню професійних компетентностей викладача, забезпечуючи системність, рефлексію й поступове досягнення високого рівня професійної майстерності.

Технологія створення професійного портфоліо викладача вищої школи: теорія та практичні кейси

Технологія «портфоліо» є однією з найактуальніших форм самопрезентації, за допомогою якої можна кваліфіковано представити та проаналізувати професійні досягнення викладача вищої школи. Портфоліо – це зібрання матеріалів, що відображають систему діяльності та досягнення фахівця чи колективу у вирішенні актуальних завдань професійної сфери¹⁷. Його можна розглядати як «досьє досягнень», «професійне досьє» або характеристику творчої особистості, призначену для демонстрації професійного рівня та майстерності на практиці. Головна мета портфоліо – оцінювання діяльності педагога, аналіз його професійного розвитку, відстеження творчого зростання та формування навичок рефлексії (самооцінки). У портфоліо збираються матеріали, що регламентують педагогічну діяльність викладача. Структура портфоліо може варіюватися залежно від особистих особливостей педагога, однак ключовим є аналіз власної роботи, узагальнення і систематизація професійних досягнень, а також об'єктивна оцінка труднощів і шляхів їх подолання для підвищення ефективності роботи.

¹⁷ Шевчук, С.С. (2024). Технологія портфоліо у педагогічній діяльності: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 19 с.

Рис. 1.4. Функції портфоліо викладача вищої школи

Складено за джерелом¹⁸.

Зміст портфоліо може бути представлено різними видами, наприклад:

✓ *педагогічна проблема (проєкт)* – теоретичне або практичне питання, що потребує вивчення, вирішення, дослідження;

✓ *педагогічна скарбничка* – аукціон педагогічних ідей автора, в основу якого покладена проблема виявлення, поширення та впровадження перспективного педагогічного досвіду;

✓ *педагогічний міст* – неформальні візити автора портфоліо, основною метою яких є ознайомлення з навчально-матеріальною базою визначених закладів освіти, спілкування з колегами та консультантами, налагодження ділових зустрічей;

✓ *проблемний стіл* – проводиться автором з метою розширення і поглиблення його знань із проблеми, яка вивчається, шляхом організації дискусії;

¹⁸ Шевчук, С.С. (2024). Технологія портфоліо у педагогічній діяльності: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 19 с.

✓ *реферат* – одна із форм письмового (друкованого) представлення результатів індивідуальної роботи автора над обраною науково-методичною темою або стислий виклад питання, зроблений на основі критичного огляду інформаційних джерел;

✓ *методична розробка лекції* – результат всебічного вивчення визначеної теми чи проблеми відповідно до методики викладання;

✓ *самоаналіз* – аналіз власних здобутків та результату роботи над методичною проблемою;

✓ *самооцінка* – оцінка своїх досягнень та недоліків за темою, що досліджується;

✓ *стажування, підвищення кваліфікації* в інститутах післядипломної освіти, закладах вищої освіти;

✓ *творча робота* – містить елементи нового, набутого в процесі дослідної діяльності¹⁹.

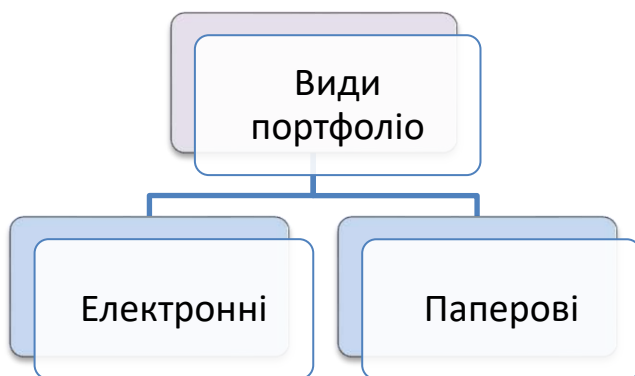

Рис. 1.5. Типологія портфоліо

Електронне портфоліо («е-портфоліо», «веб-портфоліо») викладача – це комплексний програмно-методичний ресурс, який об'єднує створені ним комп'ютерні засоби навчання, інформаційно-освітні ресурси, нормативні документи, результати професійної

¹⁹ Шевчук, С.С. (2024). Технологія портфоліо у педагогічній діяльності: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 19 с.

діяльності, педагогічний досвід тощо²⁰; веб-орієнтована система управління інформацією, що використовує цифрові носії та онлайн-сервіси. Е-портфоліо містить добірку матеріалів, зібраних, підтримуваних і керованих людиною, об'єкти з якої демонструють іншим власні надбання людини протягом життя.

До переваг електронного портфоліо належать: сучасність, оперативність, функціональність, ефективність, ергономічність, відкритість і прозорість²¹. Якщо паперовий відповідник портфоліо являє собою папку з документами, то електронне портфоліо демонструється у форматі файлів на різних носіях інформації – USB-накопичувачах, CD/DVD-дисках, жорстких дисках (HDD), твердотільних накопичувачах (SSD), або розміщуватися у віртуальному середовищі: на хмарних сервісах, персональних веб-сайтах чи спеціалізованих освітніх платформах. Такий формат не лише забезпечує мобільність і довготривале збереження матеріалів, а й дозволяє інтегрувати мультимедійні елементи (фото, відео, аудіо), гіперпосилання, інтерактивні презентації, інші цифрові ресурси, що значно розширює функціональність портфоліо як інструменту професійної самопрезентації, рефлексії та планування індивідуальної траєкторії професійного розвитку.

Для складання е-портфоліо використовуються різноманітні програмні засоби, які забезпечують зручність збереження, систематизації та презентації матеріалів. Вони можуть відрізнятися за функціональними можливостями, призначенням і рівнем інтерактивності. Використання таких ресурсів значно розширює можливості професійної самопрезентації викладача вищої школи. Нижче наведено приклади найбільш поширених інструментів для створення е-портфоліо (табл. 1.1).

²⁰ Шевчук, С.С. (2024). Технологія портфоліо у педагогічній діяльності: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 19 с.

²¹ Іванова, С.М. (2024) *Електронне портфоліо як засіб презентації результатів науково-педагогічної роботи викладачів*. VII Міжнародна науково-методична конференція «Передові технології реалізації освітніх ініціатив», 07 лютого 2024 р., м. Переяслав. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740047/>

Таблиця 1.1

**Програмні засоби, які використовуються
для складання е-портфоліо**

Програми	Функції
PowerPoint	створення презентацій для лекцій і практичних занять
Word	розробка опорних конспектів, карток-завдань та інших матеріалів, що включають тексти
Excel	розробка тестів і систем рейтингової оцінки знань
інструментальні системи створення сайтів (наприклад, FrontPage, Dream Weaver)	розробка матеріалів, що мають гіпертекстову структуру
інструментальні засоби для створення комп'ютерних тестів	розробка тестів
графічні пакети (наприклад, Photoshop, CorelDraw та ін.)	підготовка ілюстративних матеріалів: узагальнених схем, малюнків

Складено за джерелом²².

Використання таких інструментів сприяє ефективній візуалізації досягнень, інтеграції мультимедійного контенту та створенню структурованого ресурсу, що відображає професійний і особистісний розвиток викладача ЗВО.

Портфоліо також класифікують за наповненням²³:

✓ портфоліо досягнень – сукупність матеріалів, які підтверджують успіхи й досягнення викладача (сертифікати, нагороди, дипломи, подяки);

✓ портфоліо – презентація або портфоліо-демонстрація (зазвичай їх готують перед співбесідою або при поданні заявки на участь у конкурсі). У такому портфоліо міститься концентрована

²² Шевчук, С.С. (2024). Технологія портфоліо у педагогічній діяльності: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 19 с.

²³ Іванова, С.М. (2024) *Електронне портфоліо як засіб презентації результатів науково-педагогічної роботи викладачів*. VII Міжнародна науково-методична конференція «Передові технології реалізації освітніх ініціатив», 07 лютого 2024 р., м. Переяслав. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740047/>

інформація щодо основних аспектів діяльності викладача, найбільш значні досягнення;

- ✓ тематичне портфоліо – портфоліо, що складається з різних тематичних розділів (наприклад, наукова діяльність, позааудиторна діяльність, самоосвіта та підвищення кваліфікації);

- ✓ портфоліо – звіт (зазвичай складається після завершення роботи над певним проєктом);

- ✓ комплексне портфоліо, у якому поєднуються усі види портфоліо.

За допомогою правильно складеного портфоліо можна проаналізувати та оцінити те, як саме викладач бачить свою професію, оцінює свої досягнення та реалізацію проєктів особистого й професійного розвитку²⁴. Портфоліо орієнтує викладача на процес самооцінювання як однієї з найбільш наближених форм до реального аналізу результатів власної діяльності. Така сучасна форма оцінювання професіоналізму дозволяє аналізувати індивідуальні досягнення викладача не лише під час сертифікації чи атестації, а й у процесі професійного розвитку.

Пам’ятайте! Викладач може вкладати в портфоліо все, що вважає свідченням власних напрацювань, зусиль у вивченні матеріалу, прогресу або досягнень із даної теми, розділу, дисципліни. Кожен артефакт, вміщений у портфоліо, в ідеалі повинен супроводжуватися коротким рефлексивним коментарем (що вийшло, які висновки можна зробити), який має датуватися для спостереження та аналізу динаміки змін. У освітньому колі такі портфоліо прийнято називати комплексними, оскільки акцент в них робиться на інформативні документи, статистичні дані та творчі роботи щодо різних способів застосування нових підходів та методів роботи.

²⁴ Шевчук, С.С. (2023). *Система педагогічного контролю та оцінювання як фактор забезпечення якості професійної освіти* : навч.-метод. посіб. БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ.

Структура портфоліо викладача вищої школи

1. Титульна сторінка

- ✓ ПІБ викладача.
- ✓ Посада.
- ✓ Вчене звання, ступінь.
- ✓ Назва закладу вищої освіти.
- ✓ Контактна інформація.

2. Резюме

- ✓ Коротка інформація про професійну діяльність.
- ✓ Ключові досягнення.

3. Освітня діяльність

- ✓ Опис навчальних дисциплін.
- ✓ Розроблені методичні матеріали.
- ✓ Використання інноваційних технологій у викладанні.

4. Наукова діяльність

- ✓ Публікації (статті, монографії).
- ✓ Участь у наукових конференціях.
- ✓ Наукові проекти та дослідження.

5. Підвищення кваліфікації

- ✓ Курси, тренінги, семінари.
- ✓ Сертифікати та дипломи.

6. Методична робота

- ✓ Розробка навчально-методичних комплексів.
- ✓ Методичні рекомендації.

7. Проєктна та грантова діяльність

- ✓ Участь у грантових програмах.
- ✓ Реалізовані проєкти.

8. Виховна робота

- ✓ Організація студентських заходів.
- ✓ Наставницька діяльність.

9. Відзнаки та нагороди

- ✓ Грамоти, дипломи, сертифікати визнання.

10. Рецензії та відгуки

- ✓ Відгуки колег, здобувачів освіти, адміністрації.

11. Плани професійного розвитку

- ✓ Цілі та завдання для подальшого розвитку.

12. Додатки

- ✓ Копії документів, сертифікатів, приклади робіт.

Примітка: Структура портфоліо може бути адаптована відповідно до специфіки діяльності викладача ЗВО та вимог закладу освіти.

Важливо! Матеріали, які увійшли в портфоліо викладача, повинні бути включені в анотований зміст, в якому вони відображені з перерахуванням основних елементів портфоліо та обґрунтуванням, що саме ці інформаційні документи є свідченням професіоналізму викладача²⁵. Надзвичайно важливим є те, щоб аргументація будувалася щодо вимог кваліфікаційної категорії, заявленої викладачем. Необґрунтовані фахівцем елементи портфоліо знижують цінність свідчень професіоналізму.

Важливо! Для будь-якої моделі організації професійного портфоліо викладача вищої школи бажано дотримуватись наступних вказівок щодо простоти збирання та ефективної обробки матеріалів²⁶:

- ✓ Почніть із ідентифікаційної сторінки, яка містить ім'я, адресу та номер телефону. Малюнки необов'язкові.
- ✓ Не пошкоджуйте матеріали, щоб включити їх до портфоліо. Наприклад, не перегинайте сертифікат, а помістіть його в поліетиленовий чохол та відскануйте чи сфотографуйте.
- ✓ Пам'ятайте, що портфоліо є репрезентативним, а не повним документом. Наприклад, виберіть одну або дві характерні замітки про вас, не включайте всі маловажливі аспекти Вашого становлення.
- ✓ Об'ємні матеріали не повинні включатися, бажано їх скоротити.

²⁵ Бабченко, Л.М. (2019). Портфоліо учителя, як форма аналізу та оцінки результатів його діяльності: методичні рекомендації. Дніпро, 21 с.

²⁶ Пригодій, М.А., Гуржій, А.М., Радкевич, О.П., Кононенко, А.Г., & Гуменний, О.Д. *Технологія створення цифрового портфоліо здобувачів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти: методичні рекомендації*. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2022. 81 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733746>

✓ Додайте зміст, який визначає загальну організацію портфоліо. Чітко позначте розділи. Кольорове кодування та/або гіперпосилання можуть бути корисними.

✓ До кожного розділу додайте зміст, а для кожного запису додайте обґрунтування.

✓ Якщо ви використовуєте записи в журналі, спостереження керівників або інші письмові документи як докази, виділіть одне або два речення на сторінці, які безпосередньо стосуються думки, викладеної у вашому супровідному обґрунтуванні чи міркуванні.

✓ Якщо ви використовуєте академічні роботи як підтвердження знання предметної галузі, додайте коротку анотацію роботи до титульної сторінки.

✓ Загалом організуйте своє портфоліо таким чином, щоб вам і рецензентам було легко визначити цілі, які ви ставите, і ваш подальший прогрес та досягнення.

✓ Пам'ятайте, що портфоліо є динамічним. Щоб полегшити внесення змін, налаштуйте файли обробки текстів для ваших тверджень, роздумів, змісту тощо.

✓ Якщо виникають запитання чи труднощі, зверніться по допомогу до колег. Так само, якщо у вас є пропозиції, поділіться своїми ідеями.

Важливо! Відбираючи роботи, викладачі вищої школи повинні пам'ятати, що кожен матеріал є частиною значно більшого цілого, і що разом ці матеріали роблять потужну заяву про індивідуальний професійний розвиток²⁷. Постановка наведених нижче запитань може допомогти прийняти рішення щодо обрання того чи іншого матеріалу.

✓ Що я хочу, щоб моє портфоліо показало про мене як про фахівця? Які мої якості як професіонала?

✓ Які напрями мого подальшого зростання та розвитку є

²⁷ Пригодій М.А., Гуржій А.М., Радкевич О.П., Кононенко А.Г., & Гуменний О.Д. *Технологія створення цифрового портфоліо здобувачів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти: методичні рекомендації*. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2022. 81 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733746>

пріоритетними? Як я можу показати їх у своєму портфоліо?

✓ Як моя праця впливає на оточуючих? Як я можу показати це у своєму портфоліо?

✓ Яке враження я хочу справити на рецензента своїм портфоліо як фахівець?

✓ Коли прийняття рішення про те, що включити, стає проблемою, може бути корисно поглянути на кожен матеріал і запитати себе: «Що додасть цей елемент, чого ще не було сказано або показано?»

Пам'ятайте! Портфоліо створюють репрезентативні записи про ваш професійний розвиток, вони не мають на меті бути вичерпними.

У процесі створення педагогічного портфоліо потрібно уникати помилок, зокрема²⁸: порушення принципу добровільності при зборі документів і формуванні портфоліо; запозичення/копіювання змісту та структури портфоліо у колег; формалізація при відборі матеріалів для портфоліо; розміщення у змісті портфоліо лише офіційної освітньої документації; безсистемне включення у портфоліо всіх, без винятку, зібраних документів і матеріалів; зосередженість на процесі, а не на результаті (намагання видати участь у науково-методичних заходах за професійний рівень, не показуючи результати); підміна систематичної роботи над портфоліо разовою акцією; презентація видів діяльності, які не входять до посадових обов'язків викладача; завищені вимоги до зовнішнього оформлення портфоліо; прагнення оцінити балами всі матеріали портфоліо; відсутність єдності критеріїв оцінювання матеріалів портфоліо тощо.

Отже, портфоліо викладача є реальним підтвердженням здатності до осмислення та управління власною діяльністю²⁹. Мета створення портфоліо є одним із найважливіших критеріїв його

²⁸ Шевчук, С.С. (2024). Технологія портфоліо у педагогічній діяльності: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 19 с.

²⁹ Шевчук, С.С. (2023). Сучасні підходи до оцінювання рівня компетентності педагога професійної освіти. *Імідж сучасного педагога*, 5(212), 97–107. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-97-107](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-97-107)

оцінювання³⁰. Реалізація освітньої технології – технології портфоліо – не лише дає можливість звітування та оцінювання у роботі викладача, а й стає драйвером активізації його професійних компетенцій та інтерактивності діяльності³¹. У випадку вдалої розробки, введення у дію та використання портфоліо можуть стати також важливим інструментом планування та організації науково-методичної, навчальної та інших видів діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Практичні кейси зі створення професійного портфоліо викладача вищої школи

КЕЙС 1: Інноваційне викладання

- **Ситуація:** Викладач використовує інтерактивні методи навчання на заняттях.
- **Рішення:**
 - Описати конкретні приклади інтерактивних занять із використанням цифрових технологій.
 - Додати посилання на створені відеоуроки або презентації.

³⁰ Аніщенко, О.В., & Калюжна, Т.Г. (2019). *Інформаційне забезпечення освіти окремих категорій дорослих: методичні рекомендації*. К.: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. С. 116. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721676>

³¹ Шевчук, С.С. (2023). *Портфоліо як системний показник рівня професійної компетентності педагога*. Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (7 квітня 2023 р.). Глухів: Видавництво Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735390/>

КЕЙС 2: Науково-дослідна діяльність

- **Ситуація:** Викладач бере участь у міжнародному науковому проєкті.
- **Рішення:**
 - Додати опис проєкту, роль у ньому, публікації, що виникли на основі досліджень.

КЕЙС 3: Підвищення кваліфікації

- **Ситуація:** Викладач пройшов сертифікований курс з інноваційного навчання.
- **Рішення:**
 - Додати сертифікат, опис отриманих компетенцій та їх впровадження у навчальний процес.

КЕЙС 4: Проєктна робота в освітньому середовищі

- **Ситуація:** Під керівництвом викладача ЗВО було реалізовано успішний соціальний проєкт.
- **Рішення:**
 - Описати мету проєкту, його хід і результати, додати фото або відгуки учасників.

КЕЙС 5: Визнання та нагороди

- **Ситуація:** Викладач отримав нагороду за досягнення у викладанні.
- **Рішення:**
 - Додати опис нагороди, критерії її присудження та значущість для кар'єри викладача.

КЕЙС 6: Інтеграція міждисциплінарного навчання

- **Ситуація:** Викладач створив курс, який поєднує декілька дисциплін.
- **Рішення:**
 - Описати структуру курсу, методи оцінювання та приклади реалізованих проєктів.

КЕЙС 7: Співпраця з міжнародними партнерами

- **Ситуація:** Викладач організував спільні заходи з закордонними партнерами.
- **Рішення:**
 - Додати опис заходів, результати співпраці та їх вплив на освітній процес.

КЕЙС 8: Упровадження менторської програми

- **Ситуація:** Викладач запустив програму менторства.
- **Рішення:**
- Описати цілі програми, процес менторства та відгуки учасників.

КЕЙС 9: Використання дослідницького підходу в навчанні

- **Ситуація:** Викладач впровадив дослідницькі проекти як частину освітнього процесу.
- **Рішення:**
- Описати методологію, теми проектів та їх практичні результати в контексті навчання.

КЕЙС 10: Організація навчальних майстер-класів

- **Ситуація:** Викладач організував серію майстер-класів для колег.
- **Рішення:**
- Додати опис тем майстер-класів, інформацію про спікерів та результати навчання.

Практичні кейси зі створення професійного портфоліо викладача вищої школи відображають ефективні способи систематизації досягнень, демонстрації компетентностей, планування професійного розвитку, слугуючи

водночас інструментом самопрезентації та оцінювання діяльності.

Організація самоосвітньої діяльності викладача вищої школи: настанови, пам'ятки

Настанови з організації самоосвітньої діяльності викладача вищої школи слугують орієнтирами для цілеспрямованого особистісно-професійного розвитку. Вони допомагають структурувати процес самонавчання, поєднувати особисті цілі з вимогами закладів освіти, забезпечують ефективність індивідуальної траєкторії розвитку тощо.

Окреслимо основні **настанови**.

1. Визначення цілей самоосвіти

- Сформулюйте чіткі й досяжні цілі для професійного зростання, наприклад:
 - ✓ опанування нових методів викладання;
 - ✓ поглиблення знань у своїй предметній області;
 - ✓ розвиток цифрових компетентностей.
- Визначте довгострокові (на рік і більше) та короткострокові (1–3 місяці) цілі.

2. Планування самоосвітньої діяльності

- *Аналіз потреб.* Оцініть свої професійні слабкі сторони та визначте, які знання або навички потрібно вдосконалити.
- *Складіть план.* Розробіть щотижневий або щомісячний графік для навчання. Використовуйте принцип SMART (конкретність, вимірюваність, досяжність, актуальність, часові межі).
- *Пріоритезація.* Зосередьтеся на ключових темах або навичках, які принесуть максимальний ефект у вашій роботі.

3. Використання сучасних ресурсів

- **Онлайн-платформи.** Застосовуйте ресурси для самоосвіти:
 - ✓ Coursera, edX, Udey – для курсів за тематичною спрямованістю;
 - ✓ Академії Google, Microsoft або інших компаній – для цифрових навичок.
- **Наукові журнали.** Регулярно читайте фахову літературу.
- **Професійні спільноти.** Вступайте до тематичних груп у соціальних мережах, обмінюйтеся досвідом із колегами.

4. Методи організації самоосвітньої діяльності

- Читання фахової літератури. Створіть список ключових книг, статей чи монографій.
- Відвідування конференцій і семінарів. Беріть участь у міжнародних та національних заходах (онлайн чи офлайн).
- Проектна діяльність. Застосовуйте нові знання у практичних проєктах, створюйте власні дослідження, навчальні матеріали.
- Рефлексія. Ведіть щоденник самоосвіти, де записуйте свої досягнення, труднощі та нові ідеї.

5. Цифрові інструменти

- Використовуйте органайзери та програми для управління часом (Trello, Notion, Google Calendar).
- Для записів і ведення нотаток оберіть Evernote або OneNote.
- Додатки для читання та збереження статей (Pocket, Zotero).

6. Оцінка результатів

- Регулярно перевіряйте, чи досягаєте запланованих цілей.
- Залучайте колег для обміну думками та оцінки ваших нових методів викладання.
- За потреби коригуйте план і стратегії навчання.

7. Підтримка мотивації

- Нагороджуйте себе за досягнення.
- Створюйте коло однодумців, з якими можна ділитися успіхами та труднощами.
- Чергуйте самоосвіту з іншими видами діяльності, щоб уникнути перевтоми.

8. Інтеграція в освітню діяльність

- Використовуйте здобуті знання у сфері професійної самореалізації.
- Створюйте інтерактивні завдання, які демонструють сучасний підхід до навчання.
- Постійно вдосконалюйте свої методики викладання через експериментування.

Ці настанови допоможуть викладачу вищої школи ефективно організувати самоосвіту та досягти професійного зростання відповідно до сучасних вимог.

Деталізуємо також **пам'ятки з організації самоосвітньої діяльності викладача закладу вищої освіти** (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Пам'ятки з організації самоосвітньої діяльності
викладача ЗВО**

Актуалітети самоосвітньої діяльності	Основні кроки
1. Пам'ятка: Як почати самоосвіту	
1. Оцініть потреби:	Визначте свої сильні й слабкі сторони. Проаналізуйте актуальні тенденції у вашій галузі.
2. Сформулюйте мету:	Чітко визначте, які знання або навички вам потрібні. Сформулюйте мету за принципом SMART.
3. Плануйте час:	Відведіть регулярний час для навчання (наприклад, 2 години на тиждень). Забезпечте рівновагу між самоосвітою та основною роботою.
2. Пам'ятка: Ефективне планування самоосвітньої діяльності	
1. Складіть план:	Розбийте навчання на етапи (щотижневі або щомісячні завдання). Запишіть ключові теми та джерела інформації.
2. Розставте пріоритети:	Почніть із найбільш важливих або нагальних тем. Визначте, що може зачекати.
3. Створіть комфортні умови:	Знайдіть тихе місце для роботи. Використовуйте інструменти для планування (Google Calendar, Notion тощо).
3. Пам'ятка: Використання ресурсів для самоосвіти	
1. Обирайте джерела:	Онлайн-курси: Coursera, Prometheus, EdX. Фахові видання. Література: сучасні підручники, монографії, посібники.
2. Розвивайте цифрові навички:	Вивчайте нові програми або платформи, які можуть спростити вашу роботу. Використовуйте відеоуроки на YouTube або офіційні ресурси компаній.

3. Беріть участь у заходах:	Відвідуйте семінари, вебінари, конференції.
4. Пам'ятка: Організація навчального процесу	
1. Розділіть завдання:	Теоретичні (читання, аналіз статей). Практичні (створення матеріалів, інтеграція знань у викладання).
2. Фіксуйте прогрес:	Ведіть щоденник або журнал самоосвіти. Записуйте, що вивчили й як це можна застосувати.
3. Застосовуйте знання:	- Впроваджуйте нові методи у свої заняття. - Експериментуйте з різними форматами викладання.
5. Пам'ятка: Підтримка мотивації	
1. Ставте досяжні цілі:	Починайте з невеликих кроків. Оцінюйте проміжні результати.
2. Винагороджуйте себе:	Після завершення етапу нагородіть себе відпочинком.
3. Залучайте колег:	Діліться ідеями з іншими викладачами. Беріть участь у групових обговореннях.
6. Пам'ятка: Оцінка результатів	
1. Рефлексія:	Щотижня або щомісяця аналізуйте, чого досягли. Розглядайте, як отримані знання впливають на вашу викладацьку діяльність.
2. Отримуйте зворотний зв'язок:	Запитуйте думку колег про нові методи роботи. Використовуйте отриманий фідбек для вдосконалення.
3. Коригуйте план:	За потреби змінійте підхід або додавайте нові завдання.

Ці пам'ятки допоможуть структуровано організувати процес самоосвіти й досягати професійних цілей викладача вищої школи.

Ресурсна тека

- Буйницька, О.П., Варченко-Троценко, Л.О., Василенко, С.В., Настас, Д.Л., Тютюнник, А.В., & Терлецька, Т.С. (2021). Персоналізовані траєкторії професійного розвитку викладачів університету за цифровим напрямом. *Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету"*, 11, 13–31. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.112>
- Бульвінська, О. (2019). Сучасні тенденції безперервного професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія та практика*, 1-2, 22–30. DOI: [https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018\(1-2\)2230](https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018(1-2)2230)
- Демидюк, В. (2019). Топ – 15 корисних ресурсів для самоосвіти. URL: <https://vsviti.com.ua/society/77277>.
- Кендюхова, А.А. (2016). *Професійне портфоліо: територія успіху сучасного педагога: навчально-методичний посібник*. Кіровоград, 36 с.
- Кірішко, Л. (2024). Проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті сучасних викликів. *Педагогічний вісник*, 1, 26–33. URL: https://znayshov.com/FR/34853/Ped_vis_k_1_2024-26-33.pdf
- Кірішко, Л.М. (2017). Формування індивідуальної траєкторії підвищення рівня професійної компетентності педагога в сучасних умовах. *Науково-методичний супровід функціонування інформаційно-освітнього простору регіону: наук.-метод. вісн.*, 53.
- Половенко, О.В., & Кірішко, Л.М. (2018). *Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією: [навч.-метод. посіб.]*. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». 60 с.
- Проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті Концепції «Освіта впродовж життя»*: збірник тез доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю, Краматорськ, 10 грудня

- 2020 р. / Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. 284 с.
- Стягунова, О. (2023). Планування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: брошура до Типової програми підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників центрів професійного розвитку педагогічних працівників. Київ. УІРО. 13с.
- Ясінська, Н.В. (2022). Сучасна наука про проектування індивідуальної освітньої траєкторії педагога в системі неперервної освіти. *Науково-методичний журнал «Педагогічний пошук»*, 2, 49-53.
- Clarke, J. & Boud, D. (2016). Refocusing portfolio assessment: Curating for feedback and portrayal. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-8. DOI: <https://doi.org/10.1080/14703297.2016.1250664>
- Lam, R. (2018). Portfolio Assessment for the Teaching and Learning of Writing. Springer Briefs in Education. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-13-1174-1>
- Mantai, L., & Marrone, M. (2023). Academic career progression from early career researcher to professor: what can we learn from job ads. *Studies in Higher Education*, 48(6), 797–812. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2023.2167974>
- Yancey, K. (2015). Grading eportfolio: Tracing two approaches, their advantages and their disadvantages. *Theory into Practice*, 54: 301–308. DOI: <https://doi.org/10.1080/00405841.2015.1076693>

РОЗДІЛ 2.

НЕФОРМАЛЬНІ ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Розвиток цифрової компетентності викладача в умовах діджиталізації суспільства: теоретичний аспект

У сучасному світі, який стрімко розвивається під впливом технологій, цифрова компетентність викладача стає ключовим фактором успішного освітнього процесу. Діджиталізація освіти і суспільства вимагає від освітян нових підходів до навчання, що включають використання цифрових інструментів і технологій.

Ефективне використання цифрових технологій дає змогу викладачам створювати інтерактивні навчальні матеріали, підвищувати мотивацію здобувачів освіти та забезпечувати якість освітнього процесу. Робота з цифровими ресурсами робить навчання більш доступним, динамічним і результативним. Тому розвиток цифрової компетентності є необхідною умовою професійної підготовки викладачів до сучасних викликів освіти та гарантією високого рівня викладання. Використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому процесі, включаючи електронне навчання, інформаційну та кібернетичну безпеку, є одним із основних напрямів підвищення кваліфікації³².

Цифрова компетентність є однією з ключових навичок, базових складових професійної майстерності сучасного викладача. В умовах діджиталізації освітнього простору володіння цифровими технологіями забезпечує створення інтерактивних навчальних матеріалів, підвищує мотивацію здобувачів освіти, сприяє підвищенню якості освітнього процесу. Крім того, цифрова компетентність є важливим чинником професійного зростання викладача, оскільки уможливорює проєктування та впровадження гнучких індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти³³,

³² Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

³³ Аніщенко, О.В., Прийма С.М., Рогушина Ю.В., & Гладун А.Я. (2024).

оптимальних власних траєкторій професійного розвитку, забезпечує здатність орієнтуватися в сучасних освітніх тенденціях та інтегрувати інноваційні підходи в освітню практику.

Компоненти цифрової компетентності³⁴:

- технічні навички: вміння працювати з різними цифровими пристроями та програмним забезпеченням;
- інформаційна грамотність: здатність шукати, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел;
- медіаграмотність: розуміння принципів роботи медіа та здатність критично оцінювати медіаконтент;
- комунікаційні навички: вміння ефективно спілкуватися та співпрацювати з використанням цифрових технологій;
- етичні та правові аспекти: знання правил етики та законів, що стосуються використання цифрових технологій.

Розвиток цифрової компетентності базується на кількох теоретичних підходах – таких як *конструктивізм*³⁵: передбачає, що знання створюються шляхом активного навчання та взаємодії з цифровими ресурсами; *теорія саморегульованого навчання*³⁶: підкреслює важливість самостійної роботи та відповідальності за власне навчання в цифровому середовищі; *соціально-когнітивна теорія*³⁷: наголошує на ролі спостереження, моделювання та соціальної взаємодії в процесі набуття цифрових навичок.

Важливу роль у розвитку цифрової компетентності відіграють психолого-педагогічні аспекти, зокрема, *мотивація*, яка

Індивідуальні освітні траєкторії: андрагогічні тренди в умовах цифровізації суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*: зб. наук. пр., 2 (26), 9–25. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(26\).2024.9-25](https://doi.org/10.35387/od.2(26).2024.9-25)

³⁴ Овчарук, О. (2022). Особливості використання інструменту самооцінювання цифрової компетентності вчителя. Зб. матеріалів всеукр.наук.-практ.семінару. Київ. URL: <https://surl.li/nlemb>

³⁵ Beena, I. (2020). Constructivist Approach to Improve Quality of Teaching-Learning Process. *PROTEUS JOURNAL*, 11/12, 35–39.

³⁶ Балашов, Е. (2020). Теоретичні моделі й концепції саморегульованого навчання. *Наукові записки. Національного університету «Острозька академія», серія «Психологія»*. Острог. Вид-во НаУОА, 10, 51–59.

³⁷ Тринус, О.В. (2022). Формування цифрової грамотності майбутніх викладачів закладів вищої освіти: теоретичний аспект. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*, 2(6). 98–115.

стимулює інтерес викладачів до використання цифрових технологій. *Підтримка* – надання необхідних ресурсів та допомоги для оволодіння цифровими навичками та *інтерактивні методи навчання* – використання активних методів навчання, які сприяють залученню викладачів до цифрового середовища. Варто акцентувати увагу також на технологічних аспектах розвитку цифрової компетентності викладачів, як *доступ до цифрових ресурсів*: наявність сучасних технічних засобів та програмного забезпечення; *професійний розвиток*: участь у тренінгах та семінарах з метою підвищення цифрової грамотності та *впровадження новітніх технологій*: інтеграція нових технологій у навчальний процес для підвищення ефективності навчання. Ці теоретичні аспекти є основою для розуміння та розвитку цифрової компетентності викладачів вищої школи в умовах діджиталізації суспільства.

Отже, розвиток цифрової компетентності є необхідною умовою підготовки викладачів до сучасних освітніх викликів і можливостей. Вона охоплює знання, навички та установки, що забезпечують ефективне використання комп'ютерних програм, інтернет-ресурсів, онлайн-сервісів, інших цифрових інструментів для підвищення якості освітнього процесу.

Порядок визначення індивідуальної стратегії розвитку цифрової компетентності викладача закладу вищої освіти детальніше можна розглянути в рекомендаціях.

Рекомендації для визначення індивідуальної стратегії розвитку цифрової компетентності викладача ЗВО:

1. Визначення бажаної кваліфікаційної категорії: в процесі визначення рекомендується звертати увагу на власний поточний рівень інформаційно-цифрової компетентності, актуальні на поточний момент посадові обов'язки та/або перспективи їхнього розширення і навички, яких вони потребують, особисті професійні інтереси; також часові можливості і обмеження.

2. Визначення необхідного рівня знань і навичок згідно з професійним стандартом вчителя, що відповідає даній категорії: доцільно узгодити з переліком складових інформаційно-цифрової

компетентності відповідно до кваліфікаційної категорії.

3. Самооцінювання поточного рівня цифрової компетентності: є можливість користуватися інструментами для самооцінювання («Цифрограм» – національний тест на цифрову грамотність на платформі «Дія. Цифрова освіта»). Викладач отримує звіт/сертифікат про рівень своєї кваліфікації по кожній із складових цифрової грамотності та відповідні рекомендації.

4. Фіксація знань, умінь та навичок, які необхідно підвищити: за результатами самооцінювання рекомендовано визначити одну/декілька ключових навичок, умінь та областей знань, рівень яких необхідно покращити. Згідно з цим переліком слід виконувати наступний крок.

5. Аналіз і пріоритизація цілей: рекомендовано заповнити форму самооцінювання педагогічного працівника для визначення стратегії розвитку інформаційно-цифрової компетентності.

6. Аналіз форм і обсягів підвищення кваліфікації передбачає самостійний вибір працівником суб'єкта освітніх послуг, визначення тривалості навчання та узгодження його з власними професійними потребами. Для цього можна звертатися безпосередньо до провайдера, скористатися відповідними онлайн-платформами тощо. Результатом є визначення форми навчання, суб'єкта надання послуг та обсягу у кредитах ЄКТС.

7. Надання інформації керівництву навчального закладу: викладач має надати керівництву навчального закладу інформацію про тему, форму, тривалість, суб'єкта підвищення кваліфікації (з урахуванням Постанови Кабінету Міністрів України КМУ № 800 від 21.09.2019 р.), про вартість або безоплатність освітньої послуги³⁸.

Індивідуальна стратегія розвитку цифрової компетентності викладача ЗВО ґрунтується на виявленні поточного рівня цифрових навичок і знань, визначенні професійних стандартів, пріоритетів розвитку. Важливими є вибір адекватних форм підвищення кваліфікації з урахуванням особистих потреб і ресурсів навчального

³⁸ Методичні рекомендації щодо формування інформаційно-цифрової компетентності педагогічних працівників. (2021). ДУ «Український інститут розвитку освіти».

URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/metodychni-rekomendaciyi-z-rozvytku-cyfrovoyi-kompetentnosti.pdf>

закладу, а також планування часових рамок і системний моніторинг результатів. Такий підхід забезпечує безперервний професійний розвиток та адаптацію до змін цифрового освітнього середовища.

Сучасні онлайн-платформи як ресурс розвитку цифрової компетентності

Сучасні онлайн-інструменти відкривають широкі можливості для підвищення цифрової компетентності викладача, сприяючи ефективнішій організації освітнього процесу, інтерактивній взаємодії зі студентами та безперервному професійному розвитку. Онлайн-платформи відіграють важливу роль у процесі вдосконалення навичок, саморозвитку та підвищення рівня цифрової компетентності викладачів вищої школи. Пропонуємо розглянути деякі з них більш детально.

Платформа **EdX**³⁹ заснована Гарвардським університетом і Массачусетським технологічним університетом у 2012 році, EdX є центром онлайн-навчання та надає послуги МВОК на відкритій безкоштовній платформі Open EdX, пропонуючи слухачам курси за 24 напрямками, серед яких комп'ютерні технології, статистика, література та інші. Онлайн-курси повторюють реальні лекції, які викладаються в Гарварді, університеті Корнуелла та інших відомих навчальних закладах. Курси безоплатні, проте отримання сертифікату потребує оплати.

Більшість курсів **Udacity**⁴⁰ – технічного напрямку. В окремі розділи винесено матеріали з бізнесу, дизайну, інших наук (фізика, біологія). Усього Udacity пропонує близько 30 курсів, які діляться за рівнем складності: новачок, досвідчений, профі. У кожному курсі є кілька уроків, які містять відео. У кінці заняття є завдання, яке допоможе перевірити засвоєння матеріалу. Кожен курс триває близько 2 місяців, а щотижня на навчання треба витрачати орієнтовно 6 годин. За допомогою Udacity можна навіть отримати роботу, адже інформація про студентів (за згодою) передається роботодавцям, які уклали договір із компанією. Наразі платформа

³⁹ AI skills, powered by Microsoft. URL: <https://www.edx.org/>

⁴⁰ Learn. Lead. Transform. | Udacity. URL: www.udacity.com

співпрацює з корпорацією «Google», фінансовим гігантом «Bank of America», соціальною мережею Facebook та іншими.

Проект **Canvas Network**⁴¹ відрізняється великою різноманітністю курсів, які проводять різні за рівнем підготовки та напрямом діяльності люди: доктори наук, менеджери, письменники. Курси не мають єдиного підходу до викладання. Із особливостями кожного курсу можна ознайомитися в описі. Курси тривають 2-3 тижні, анонсуються за місяць і раніше, що дозволяє бажаючим попередньо записатися. Canvas Network пропонує безплатні, умовно безплатні та платні курси. Умовно безплатні передбачають придбання додаткових навчальних матеріалів (посібників, літератури), а платні дозволяють заробити кредити в системі безперервної освіти⁴².

Udemy⁴³ – платформа, що пропонує освітні проекти, розподілені на 16 категорій, які викладаються практиками. Представлені безплатні та платні курси з різної проблематики (продуктивність, стиль життя, музика тощо). Навчальні матеріали презентовано у відео, аудіо, презентаціях, текстовому форматі. Udemy також пропонує можливість організаціям створювати власні навчальні проекти для корпоративного навчання. Після закінчення курсів слухачі можуть отримати сертифікат таких відомих компаній, як Cisco Systems, Microsoft Corporation, Financial Industry Regulatory Authority та інших.

Future Learn⁴⁴ – освітня платформа Відкритого університету, що має 40-річний досвід дистанційного навчання та онлайн-освіти. Навчання з понад 200 закладами та викладачами світового рівня.

OpenupEd⁴⁵ – перша й наразі єдина загальноєвропейська МВОК-ініціатива, заснована у 2013 році Європейською комісією та

⁴¹ Безкоштовні онлайн-курси для вчителів. URL: www.canvas.net

⁴² МОН України. (2022). Платформи для вдосконалення навичок і саморозвитку. URL: <https://mon.gov.ua/news/platformi-dlya-vdoskonalennya-navichok-i-samorozvitku>

⁴³ Skills are the key to unlocking potential. URL: <https://about.udemy.com/>

⁴⁴ Future Learn: онлайн-курси та ступені від найкращих університетів. URL: <https://www.futurelearn.com>

⁴⁵ The MOOC portal for higher education. URL: <https://www.openuped.eu/>

Європейською асоціацією університетів дистанційного навчання (EADTU). Завдяки співпраці партнерів OpenupEd із країнами Азії та Африки за посередництвом ЮНЕСКО, на сучасному етапі студенти можуть обрати понад 200 МВОКів 13 мовами.

Iversity⁴⁶ – європейський освітній онлайн-ресурс, що від 2011 року спеціалізується на проведенні інтерактивних курсів і лекцій для закладів вищої освіти, а від 2012 року розміщує на своїй платформі відкриті масові онлайн-курси. Наразі Iversity налічує понад 750 тис. зареєстрованих користувачів і більше мільйона студентів, а також є однією з небагатьох платформ, завдяки якій за проходження онлайн-курсів студенти з усього світу можуть отримати ECTS-кредити.

Stanford Open Edx⁴⁷ – платформа, що пропонує різноманітний доступ до професійного освітнього контенту від численних шкіл і університетських кафедр, а також можливість безкоштовно брати участь у онлайн-курсах, які організовують викладачі Стенфордського факультету.

Codecademy⁴⁸ – заснована у 2011 році інтерактивна онлайн-платформа з вивчення 7 мов програмування (Python, PHP, jQuery, JavaScript, Ruby), а також описових мов зовнішньої розмітки сторінок HTML і CSS. Сайт дозволяє кожному створювати та публікувати нові курси, використовуючи Course Creator, а для деяких курсів існують «пісочниці», в яких користувачі можуть тестувати свої програмні коди. Codecademy також запустила iOS-додаток «Hour of Code» для тих, хто прагне вивчати програмування в ігровій формі.

Платформа **K-12 Education-Apple**⁴⁹ містить великий перелік запропонованих дисциплін, як і список навчальних закладів, що надають лекції. Часто в запропонованому матеріалі є допоміжні файли, в яких пояснюються деякі аспекти лекцій або ж наводяться приклади застосування пройденого матеріалу.

⁴⁶ Get Ready for Take Off Give yourself an upgrade with our inspiring online courses and join a global community of learners. URL: <https://iversity.org/>

⁴⁷ Learning for a lifetime Your goals are within reach. URL: <https://online.stanford.edu/>

⁴⁸ Наступне покоління навчання. URL: <https://www.codecademy.com/>

⁴⁹ K-12 Education-Apple. URL: www.apple.com/education/itunes-u

Якщо ви поставили перед собою мету вивчити іноземну мову, тоді вам в пригоді стане безоплатна платформа **Duolingo**⁵⁰, у якої є український інтерфейс. Навчання проходить у ігровій формі, з кожним рівнем завдання стають складнішими, а за їх виконання ви отримуєте «гроші» – лінготи. За них можна купити перехід на вищий рівень. Більше уваги приділяється письмовим урокам і диктантам, розмовній мові – менше. Користувачі цієї онлайн-платформи можуть додавати друзів і змагатися з ними у вивченні іноземної мови⁵¹.

Перелічені вище онлайн-платформи не вичерпують усього спектра можливостей інформаційного простору, тому доцільно відстежувати тенденції цифрової освіти та залучати інші інноваційні ресурси для підвищення професійної компетентності.

Поширені інтерактивні навчальні інструменти для удосконалення цифрової компетентності викладача

Kahoot!⁵² – сервіс не тільки для створення різноманітних форм тестів, але і для проведення онлайн вікторин за допомогою спеціального клієнта, що встановлюється на смартфонах здобувачів (Android, iOS, Windows Phone). Безкоштовний, вимагає реєстрації.

ПОРАДА!

- Створюйте різноманітні форми тестів!
- Проводьте онлайн вікторини!
- Діагностуйте відповіді здобувачів!

Quizlet⁵³ – сервіс для найпростішого способу вивчати, практикувати та освоювати досконало будь-який потрібний матеріал.

ПОРАДА!

- Створюйте свої картки або знаходьте готові з більш ніж 500 мільйонів модулів!

⁵⁰ Найкращий спосіб вивчити мову. URL: <https://uk.duolingo.com/>

⁵¹ МОН України. (2022). Платформи для вдосконалення навичок і саморозвитку. URL: <https://mon.gov.ua/news/platformi-dlya-vdoskonalennya-navichok-i-samorozvitku>

⁵² Kahoot! URL: <https://kahoot.com/>

⁵³ Quizlet. URL: <https://quizlet.com/ua>

- Поповнюйте словниковий запас, вивчайте ключові поняття зі своїх предметів і відпрацьовуйте практичні завдання перед майбутнім тестуванням!

- Досліджуйте нашу бібліотеку навчальних матеріалів з найпопулярніших предметів, включно з іноземними мовами, медициною, правом, математикою, соціальними науками тощо!

Mentimeter⁵⁴ – інструмент для інтерактивного голосування і збору зворотного зв'язку в режимі реального часу.

ПОРАДА!

- Збирайте та вивчайте відповіді здобувачів!
- Отримуйте дані про залучення глядачів!
- Обирайте зворотний зв'язок та порівнюйте дані з трендами!

Ці платформи дозволяють викладачам створювати інтерактивні вікторини та флеш-карти для перевірки знань здобувачів у цікавій, невимушеній формі.

Інструменти для створення навчального контенту

Canva⁵⁵ – платформа для створення візуального контенту, дозволяє викладачам створювати різні навчальні матеріали.

ПОРАДА!

- Створюйте професійний дизайн презентацій, інфографіки, постери!
- Розвивайте власний бренд важливого проекту!
- Організуйте співпрацю в командах!

Powtoon⁵⁶, **Animoto**⁵⁷ – інструменти для створення анімаційних відео, що можуть зробити навчання більш захоплюючим і наочним.

ПОРАДА!

- Створюйте відео-презентації у вигляді слайд-шоу з

⁵⁴ Mentimeter. URL: <https://www.mentimeter.com>

⁵⁵ Canva. (n. d.). Який дизайн ви хочете створити? URL: https://www.canva.com/uk_ua

⁵⁶ Powtoon. (n. d.). Create videos and presentations online. Powtoon. URL: <https://www.powtoon.com/>

⁵⁷ Animoto Inc. (n. d.). Make professional videos, we'll make it easy. URL: <https://animoto.com/>

використанням фото та музики!

- ☐ Створюйте професійні анімаційні відео!
- ☐ Використовуйте численні шаблони, 3000+ аудіо записів та 1000 форматів, таких як MP4, AVI, MP3, SWF, JPG, PNG для легкої конвертації в робочий продукт!

Платформи Canva, Powtoon, Animoto та ще багато схожих цифрових інструментів дозволяють викладачу створювати інтерактивні матеріали, такі як відео, вікторини, анімації та симуляції, які значно підвищують ефективність і якість навчання, а освітній процес дозволяють зробити більш ефективним, цікавим і доступним для всіх учасників. Нижче наведено приклади платформ для організації дистанційного навчання.

Платформи для організації дистанційного навчання

Google Classroom⁵⁸, **Microsoft Teams**⁵⁹, **Zoom**⁶⁰ – інструменти для організації онлайн-уроків, спілкування зі здобувачами та обміну навчальними матеріалами.

ПОРАДА!

- ☐ Спілкуйтеся ефективно, використовуйте час економно!
- ☐ Отримуйте персоналізовані відповіді на основі твоїх інтересів і потреб у будь-який час і в будь-якому місці!
- ☐ Впорядковуйте особисті й робочі справи, спілкуйтеся в чаті, телефонуйте кому забажаєте!
- ☐ Проводьте онлайн-заняття з відео високої якості!
- ☐ Плануйте заняття, конференції заздалегідь та запрошуйте до 100 учасників!

Moodle⁶¹ – система управління навчанням (LMS), що

⁵⁸ Where teaching and learning come together.
URL: <https://edu.google.com/workspace-for-education/products/classroom/>

⁵⁹ Microsoft. (n. d.). Досягайте неможливого.
URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua>

⁶⁰ Zoom Community. (n. d.). Welcome to the Zoom Community.
URL: <https://community.zoom.com/>

⁶¹ Moodle community. (n. d.). Welcome to the Moodle community.
URL: <https://moodle.org/>

дозволяє створювати онлайн-курси та відстежувати успішність здобувачів.

ПОРАДА!

- ☐ Створюйте ефективні сайти для онлайн-навчання!
- ☐ Використовуйте широкий набір інструментів і середовищ групового та індивідуального навчання, які розширюють можливості як викладання, так і навчання!
- ☐ Налаштовуйте і використовуйте модулі системи Moodle, будуйте просту функціональну систему навчання та контролю!
- ☐ З легкістю інтегруйте Moodle зі сторонніми сервісами: CMS (WordPress Drupal Joomla); CRM (Microsoft Dynamics 1C); Платіжні системи (PayPal PayAnyWay); Аналітика (Google Analytics SntelliBoard)!

Переваги платформ для організації дистанційного навчання полягають, насамперед, у гнучкості та доступності отримання знань здобувачами, дозволяють адаптувати навчальні матеріали під індивідуальні потреби здобувачів. Викладачі можуть надавати додаткові ресурси, створювати різні рівні складності завдань та використовувати різноманітні форми подачі інформації. Платформи забезпечують зручні інструменти для комунікації між викладачами та здобувачами, такі як чати, форуми, електронна пошта та відеоконференції. Це сприяє більш ефективному обміну інформацією та підтримці здобувачів. Відсутність потреби у фізичній присутності знижує витрати на проїзд та матеріали, що також робить навчання більш доступним.

Цифрові освітні платформи та інтерактивні інструменти відіграють ключову роль у вдосконаленні професійної майстерності викладачів, сприяючи оновленню методів викладання, покращенню педагогічної взаємодії тощо. Їх цілеспрямоване застосування не лише розвиває цифрові компетенції викладачів, а й підтримує їх безперервний професійний розвиток.

Практичні кейси щодо застосування онлайн-інструментів для підвищення рівня цифрової компетентності викладача

Практичні кейси та лайфхаки щодо використання сучасних онлайн-інструментів для підвищення рівня цифрової компетентності викладача допомагають обрати оптимальні ресурси й інтегрувати їх у щоденну освітню практику.

Кейси щодо використання платформ

КЕЙС 1: Цифрове оцінювання через онлайн-платформи⁶²

Мета: ефективне та прозоре оцінювання робіт здобувачів освіти.

Інструменти: Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle

- **Підготовка:** Створіть курс у Moodle або Classroom. Розбийте його на модулі з відповідними завданнями.

- **Рубрика оцінювання:** Розробіть критерії (зміст, структура, оригінальність, оформлення) з кількісною шкалою.

- **Формати робіт:** Дозвольте здобувачам подавати есе, презентації, відео чи навіть подкасти – для розвитку медіаграмотності.

- **Автоматичне тестування:** Використовуйте тестові форми з автоперевіркою для швидкого зворотного зв'язку.

- **Порада:** Додайте поле для саморефлексії, де здобувачі пояснюють свої підходи чи ідеї – це сприяє глибшому аналізу.

Приклад:

- Здобувачі завантажують есе або проекти на платформу.
- Викладач створює електронні рубрики для оцінювання.
- Автоматичне збереження оцінок і фідбеку.
- Статистика успішності доступна в один клік.

Засоби комунікації та співпраці викладача

⁶² JustClass. (2025). 13 освітніх платформ для вчителів. JustClass. URL: <https://justclass.com.ua/blog/13-osvitnih-platform-dlya-vchyteliv/>

Slack⁶³, **Trello**⁶⁴ – інструменти для організації командної роботи та проєктного менеджменту, що дозволяють викладачам співпрацювати з колегами та здобувачами освіти.

ПОРАДА!

- Створюйте зручний робочий простір для своєї групи, команди!

- Легко обмінюйтеся повідомленнями, файлами, інтегруйте з іншими сервісами, а також полегшуйте організацію проєктів та завдань!

- Використовуйте робочий простір у вигляді канбан-дошок, завдання у форматі карток, списки для графічного представлення проєктів!

- Адаптуйте Slack, Trello до освітнього процесу!

Microsoft OneNote⁶⁵ – цифровий блокнот, інструмент для створення та організації нотаток, що дозволяє збирати інформацію, ділитися нею та співпрацювати в режимі реального часу. Кардинально новий підхід до планування та організації роботи.

ПОРАДА!

- Впорядковуйте свої блокноти, поділивши їх на розділи та сторінки!

- Редагуйте свої нотатки за допомогою друкованих або рукописних приміток і виділення кольором!

- Записуйте аудіо коментарі, вставляйте онлайнове відео та додавайте різноманітні файли!

- Надавайте спільний доступ до блокнотів здобувачам, колегам!

Цифрові інструменти комунікації та співпраці значно спрощують і полегшують освітній процес для викладачів вищої школи та здобувачів, а найголовніше – генерують його в цікавий, корисний і захоплюючий контент.

Інструменти візуалізації освітнього контенту

⁶³ Slack Technologies, LLC. (2025). AI work management & productivity tools. URL: <https://slack.com>

⁶⁴ Trello. (2025). Capture, organize, and tackle your to-dos from anywhere. Trello. URL: <https://trello.com/home>

⁶⁵ Microsoft. (2025). OneNote: Digital note-taking app. Microsoft. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/onenote/digital-note-taking-app>

Renderforest⁶⁶ – платформа, де можна продукувати відео, слайд-шоу, логотипи, інфографіку, візуалізувати музику. Зручний та інтуїтивно зрозумілий сервіс для створення навчального відео, який дозволяє урізноманітнити навчальний матеріал. Можливість безкоштовно створювати навчальне відео.

ПОРАДА!

- ☐ Створюйте відео за лічені хвилини!
- ☐ Завантажуйте зображення та відео, експериментуйте з палітрою кольорів і текстом!
- ☐ Використовуйте велику галерею шаблонів та сюжетів для відеовиробництва та анімації!

КЕЙС 2: Змішане навчання з відеолекціями^{67,68}

☐ *Запис відео*: Використовуйте Renderforest, Loom або OBS Studio для створення коротких відеоуроків (до 10 хв).

☐ *Інтерактивність*: Додайте запитання у відео (через Edpuzzle) – це змушує здобувачів не просто «пасивно дивитися», а взаємодіяти.

☐ *Домашнє завдання*: Попросіть здобувачів створити власне відео на задану тему.

☐ *Перевернута аудиторія*: Здобувачі переглядають відео до заняття, а на парі – дискусія, кейс-аналіз або рольова гра.

ПОРАДА!

Використовуйте QR-коди для швидкого доступу до відео прямо з презентацій чи друкованих матеріалів.

Самостійне навчання та розвиток: блоги й вебінари

Блог – це інтернет-ресурс, що ведеться користувачем у зручний час без потреби у спеціальних технічних знаннях. Від

⁶⁶ Renderforest. (2025). All your design tools in one place Renderforest. Renderforest. URL: <https://www.renderforest.com/#Videos>

⁶⁷ Кухаренко, В. М. (2025). Проєктування програми курсу «Змішане навчання». Міністерство освіти і науки України. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstreams/f7bc3a4f-658a-42c1-b876-f4cb75136013/download>

⁶⁸ Workademy. (2025). #blend_it. Опануємо змішане навчання. EdEra. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/5156>

початку свого поширення (з 1998 р.) він став популярним засобом комунікації, а в Україні – одним із сучасних інструментів дистанційного навчання. Використання блогів у взаємодії викладача й студента забезпечує зручний доступ до навчальних матеріалів, економію часу та ресурсів, а також створює умови для інтерактивного освітнього середовища. Створення особистого блогу – це справа десяти хвилин, треба лише зареєструватися, придумати назву та вибрати зразок майбутнього онлайн-журналу. Існує низка веб-сайтів, які дозволяють безкоштовно відкрити свій блог (Blogger⁶⁹ та ін.).

Створення блогу

- ☐ Визначте структуру блогу.
- ☐ Виберіть блог – платформу.
- ☐ Створіть власний аккаунт.
- ☐ Створіть блог⁷⁰.

Таблиця 2.1

Можливості використання блогу викладачем закладу вищої освіти для вдосконалення цифрової компетентності

Переваги блогу	Недоліки блогу
☐ Інформування учасників блога про події та заходи, що відбуватимуться; ☐ ведення дискусій на сторінках блога та навчання здобувачів освіти правил ведення такої мережевої дискусії; ☐ формування у здобувачів освіти навичок безпечного поведіння в мережі, культури спілкування; ☐ функція автоматичного та хронологічного розташування всіх	☐ Записи часто робляться лише заради виконання завдання й отримання оцінки; ☐ зменшення з часом активності здобувачів освіти у написанні коментарів; ☐ часткове віртуальне ігнорування одногрупниками; ☐ часткова відсутність доступу до мережі Інтернет; ☐ вимагає досить значних

⁶⁹ Сергеева, С.М. (2016). Освітній блог. Поняття, особливості, різновиди. Алгоритм створення блогу викладача. Лисичанськ. URL: https://ldmu.ucoz.ua/0206/visnik/1algoritm_stvorennja_blogu-1_.pdf

⁷⁰ Як почати вести власний блог. URL: <https://hostiq.ua/blog/ukr/how-to-start-blog/>

письмових повідомлень у блозі дає змогу швидко знайти потрібну інформацію; □ організація позааудиторної роботи здобувачів освіти; □ реалізація спільних проєктів викладачів та здобувачів освіти тощо.	затрат часу викладача на перевірку, здобувача освіти на створення й опублікування матеріалу.
--	---

Блоги можуть розглядатися як інноваційний освітній інструмент, що забезпечує інтерактивну взаємодію між учасниками освітнього процесу. Вивчивши всі факти за і проти використання блогів, слід наголосити, що кожна технологія навчання потребує кропіткої та ретельної підготовки і подальшої праці. Якщо викладач зацікавлений у застосуванні цього ресурсу на своїх заняттях, він докладе максимум зусиль, щоб зробити цей метод успішним, ефективним і результативним⁷¹.

Вебінар⁷². Визначення походить від двох складових: web – павутина, мережа; seminar – одна з форм навчальних групових занять. Стає зрозуміло, що вебінар – це різновид дистанційної онлайн зустрічі групи осіб, яка має на меті навчання чи обмін досвідом та корисною інформацією.

Переваги вебінарів порівняно з іншими форматами комунікації

1. *Розширена географія події*. Проведення заходу в онлайн режимі дозволяє як лектору, так і його слухачам долучатися до зустрічі з будь-якої точки світу.
2. *Інтерактивність*. Функціонал всіх платформ для проведення вебінарів дає можливість демонструвати учасникам презентації, відеоролики, проводити анкетування та відкривати доступ до текстових документів. Окрім того, усі присутні можуть спілкуватися між собою в чаті та ставити питання спікеру.
3. *Зручність та економічність*. На відміну від живих

⁷¹ Сергеева, С.М. (2016). Освітній блог. Поняття, особливості, різновиди. Алгоритм створення блогу викладача. Лисичанськ. URL: https://dmu.ucoz.ua/0206/visnik/1algoritm_stvorennja_blogu-1_.pdf

⁷² Гончаров, А. (2024). Як правильно організувати та провести вебінар онлайн? URL: <https://www.bestcleverslms.com/porady/yak-pravylno-orhanizuvaty-ta-provesty-vebinar-onlayn>

зустрічей проведення вебінару не потребує пошуку та оренди відповідних площ, встановлення дороговартісного обладнання, організації фуршетного столу. Також відбувається значна економія фінансів та часу, що потрібні на доїзд учасників до місця проведення офлайн події та поселення усіх присутніх.

4. *Збереження запису трансляції*. Така функція є дуже корисною, оскільки будь-хто з учасників може повторно переглянути її та оновити в пам'яті інформацію. Також запис може переглянути той із запрошених, хто з певних причин не зміг бути присутнім в обумовлений час. Збережені відео можна надалі використовувати для навчання чи проведення маркетингових акцій⁷³. Підвищити свій професійний рівень з написання наукових статей викладач закладу вищої освіти зможе скориставшись бібліотекою вебінарів сайту «Академія статей»⁷⁴.

Підписка на професійні блоги, участь у вебінарах та онлайн-конференціях дає можливість викладачам постійно оновлювати знання, підвищувати свій професійний рівень.

КЕЙС 3: Викладацький блог як додаткове джерело навчального контенту⁷⁵

Мета: Поглибити теми, які не вміщуються в аудиторний формат, та показати приклад наукової комунікації

Сценарій:

- Викладач веде блог на платформі Medium, WordPress, Blogger.
- Публікує щотижневі роздуми, огляди книг, мікрокейси, посилання на джерела.
- Здобувачі освіти коментують, дискутують, ставлять запитання – формується цифрова спільнота.

⁷³ Гончаров, А. (2024). Як правильно організувати та провести вебінар онлайн? URL: <https://www.bestcleverslms.com/porady/yak-pravylyno-orhanizuvaty-ta-provesty-vebinar-onlayn>

⁷⁴ «Академія статей». URL: <https://a-articles.com/ua/webinar-library/>

⁷⁵ Гергун, Н. І. (2024). Освітній блог як траєкторія цифрової компетентності педагога. Уманський професійний аграрний ліцей. URL: <https://naurok.com.ua/osvitniy-blog-yak-traektoriya-cifrovo-kompetentnosti-pedagoga-422345.html>

Додаткові ідеї:

- Провести «тиждень студентських блогів», де здобувачі освіти самі створюють замітки на обрану тему.
- Оцінювати аналітичні коментарі як елемент формуючого оцінювання.

КЕЙС 4: Серія вебінарів з залученням зовнішніх експертів

Мета: Поглибити знання з актуальних тем та забезпечити міжуніверситетське співробітництво

Сценарій:

- Викладач організовує цикл вебінарів через Zoom, Teams або YouTube Live.
- Запрошує фахівців галузі (наприклад, журналіста, програміста, правозахисника).
- Здобувачі освіти готують питання, після вебінару пишуть короткий відгук або есе.

Додаткові ідеї:

- Записати вебінари для подальшого використання в курсі.
- Провести «міні-дослідження» за мотивами вебінару з аналізом теми.

КЕЙС 5: Блог як простір для міждисциплінарного діалогу⁷⁶

Мета: Стимулювати зв'язки між різними напрямками навчання (наприклад, культура і технології).

Сценарій:

- Викладач запускає блог з інтерактивними рубриками – «Етика ШІ», «Історія медіа», «Психологія в освіті».
- Запрошує колег з інших кафедр долучатися до обговорень.
- Здобувачі освіти коментують пости, а наприкінці семестру – пишуть аналітичний огляд одного з дискусійних блоків.

⁷⁶ Кучерук, О.А. (2021). Блог викладача як освітній медіаресурс та його роль у формуванні інфомедійної грамотності майбутнього вчителя-словесника. Житомирський державний університет. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/40196/>

Додаткові інструменти:

- Padlet для візуалізації обговорень.
- Canva для створення графічних резюме публікацій.

КЕЙС 6: Вебінар у форматі перевернутої лекції⁷⁷

Мета: Змінити структуру навчання – здобувачі освіти готуються до теми через онлайн-сесію, а в аудиторії – обговорення

Сценарій:

- Викладач записує вебінар із базовою лекцією та публікує заздалегідь.
- Здобувачі освіти переглядають вдома, відповідають на онлайн-тест.
- В аудиторії – дискусія, кейс-аналіз, проєктна робота.

Додатково:

- Підключити Mentimeter або Kahoot для інтерактивну.
- Створити Google Form для збору зворотного зв'язку.

Професійні педагогічні спільноти

Заслуговує на увагу досвід функціонування *професійних спільнот* педагогічних і науково-педагогічних працівників як товариств (об'єднань, груп) освітян, науковців на основі спільних інтересів за родом їх професійної (трудової) діяльності⁷⁸. У професійну спільноту викладачів об'єднують:

- людиноцентризм, прийняття індивідуальності кожного і кожної;
- спільні цінності та правила;
- добровільна участь викладачів в обговоренні та пошуку

⁷⁷ Федорова, В.О. (2023). Вебінар як ефективний засіб засвоєння теоретичного матеріалу при дистанційному навчанні. Харківський національний автомобільно-дорожній університет. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/bitstreams/9874b1fd-ed74-4c5f-8e78-3b608322b92b/download>

⁷⁸ Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#Text>

шляхів розв'язання актуальних питань удосконалення освітнього процесу;

- спрямованість на діалог, взаємна відповідальність, вироблення конструктивних рішень;
- зосередженість на розробленні та реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку;
- акцентування уваги на результатах, які демонструють педагоги під час виконання трудових функцій⁷⁹.

Участь викладачів вищої школи у професійних спільнотах, долучення до форумів дає можливість обмінюватися досвідом, отримувати підтримку від колег тощо. Така діяльність сприяє формуванню професійної ідентичності та розвитку цифрової культури всіх учасників освітнього процесу.

Рекомендації з використання засобів хмароорієнтованого середовища у діяльності викладача

Хмароорієнтовані середовища стають невід'ємною частиною освітнього процесу закладів вищої освіти, відкриваючи нові можливості для викладачів і здобувачів освіти (табл. 2.2). Вони дозволяють ефективно організовувати освітній процес, забезпечують доступ до навчальних матеріалів з будь-якої точки світу, сприяють активному залученню здобувачів освіти до навчання.

⁷⁹ Новик, І., & Венгловська, О. (2023). Професійні спільноти педагогічних працівників. Київ: УІПО. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/broshura_2_profesijni_spilnoty_pedagogichnyh_praczivnykiv.pdf

Таблиця 2.2

Можливості хмароорієнтованого навчального середовища

Критерії	Характеристики
Доступність навчальних матеріалів	Викладачі можуть розміщувати лекції, презентації, відео та інші ресурси у хмарних сховищах, таких як OneDrive, Google Drive чи Dropbox. Здобувачі освіти матимуть доступ до цих матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця.
Спільна робота	Хмарні інструменти, такі як Google Docs, Microsoft Teams та Slack, дозволяють здобувачам освіти і викладачам працювати над проектами разом в режимі реального часу, обмінюватися ідеями та коментарями.
Онлайн-курси та вебіари	Викладачі можуть організовувати онлайн-заняття за допомогою платформ, таких як Zoom, Microsoft Teams чи Google Meet. Це дозволяє охопити здобувачів освіти з різних регіонів та країн.
Автоматизована оцінка	Інструменти, такі як Google Forms чи Microsoft Forms, дозволяють створювати тести та опитування з автоматичною перевіркою відповідей, що значно зменшує навантаження на викладача.
Аналітика навчання	Використання хмарних платформ дає змогу отримувати детальну статистику та аналітику про навчальний процес, яка допомагає викладачам аналізувати успішність здобувачів освіти та коригувати методи викладання.
Безпека даних	Хмарні сервіси зазвичай мають високий рівень захисту даних, що забезпечує конфіденційність та збереження навчальних матеріалів і особистої інформації здобувачів освіти.
Інтеграція з іншими	Багато хмарних інструментів легко інтегруються з іншими програмами та

сервісами	сервісами, такими як системи управління навчанням (LMS), що робить роботу викладача більш ефективною.
-----------	---

Хмароорієнтоване навчальне середовище забезпечує доступність освітніх матеріалів, можливості для спільної роботи, проведення онлайн-курсів і вебінарів, автоматизовану оцінку знань та аналітику навчального процесу. Воно поєднує високий рівень захисту даних з інтеграцією різних цифрових сервісів, що підвищує ефективність викладання й сприяє гнучкості освітнього процесу.

КЕЙС 1: Колаборативні проєкти в хмарних сервісах⁸⁰

Мета: навчитися працювати в команді дистанційно.

Інструменти: Google Workspace, Miro, Notion, Google Docs, Microsoft Teams, Slack.

Приклад:

- Здобувачі освіти створюють спільну презентацію.
- Викладач спостерігає за внеском кожного.
- Публічний захист проєкту через Zoom або Teams.

Поради щодо застосування засобів хмаро орієнтованого середовища для розвитку цифрової компетентності викладача

□ Ознайомтеся з наявними зразками сервісів хмаро орієнтованих систем відкритої науки, їхніми видами та призначенням, особливої уваги надайте огляду ключових особливостей, переваг і можливостей застосування окремих груп таких ресурсів для проведення наукових та інших досліджень.

□ Навчайтеся шляхом проведення тренінгів, що дозволить отримати необхідні вміння з використання функціоналу сервісів хмаро орієнтованих систем відкритої науки, які можуть полегшити збір, аналіз й візуалізацію даних у ході досліджень, сприяти науковій комунікації, вирішити проблеми збереження

⁸⁰ Добровіцька, О.О., & Лучко, Ю.І. (2023). Застосування хмарних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти. Освіта та педагогічна наука, 2(183), 62–70.
URL: <http://hdl.handle.net/123456789/10682>

конфіденційної інформації та захисту наукових даних.

□ Визначте конкретні кейси, в яких сервіси хмаро орієнтованих систем відкритої науки можуть не тільки покращити освітній процес, а й інтегрувати його на кожен етап наукової дослідної роботи здобувачів освіти.

□ Сприяйте формуванню й розбудові віртуальної спільноти педагогів-практиків, де можна обмінюватися ідеями, передовим досвідом та інноваційними підходами до викладання в закладах вищої освіти.

□ Здійснюйте огляд останніх розробок та корисних ресурсів в сфері хмаро орієнтованих систем відкритої науки, їх функціоналу та методик використання.

Використання засобів хмаро орієнтованого середовища значно сприяє розвитку цифрової компетентності викладачів. Завдяки доступу до сучасних технологій та інструментів, викладачі можуть удосконалювати свої навички роботи з цифровими платформами, сприяти інтерактивності навчального процесу та забезпечувати доступність навчальних матеріалів для здобувачів освіти у будь-який час. Хмарні сервіси дозволяють організовувати дистанційне навчання, що є особливо актуальним у сучасних умовах, і сприяють більшій ефективності та результативності навчального процесу.

Інтеграція хмарних технологій у вищу освіту не лише покращує якість викладання, а й допомагає викладачам розвивати необхідні цифрові компетентності, що відповідають вимогам сучасного світу. Це забезпечує викладачам конкурентоспроможність на ринку праці та сприяє їхньому професійному зростанню.

Як працювати з інтернет-ресурсами ефективно: поради щодо інформаційної безпеки

Цифровізація освітньої сфери і суспільства в цілому принесла не лише можливості та позитивні зміни, а й нові ризики і загрози, пов'язані з втратою чи привласненням інформації. Сучасний викладач, як і здобувач, має доступ до інформації, яка пов'язана не тільки із забезпеченням освітнього процесу а й з

науково-дослідними розробками, персональними даними здобувачів і викладачів та іншою конфіденційною інформацією. Збільшення злочинів у сфері ІТ диктує свої вимоги до захисту ресурсів обчислювальних мереж ЗВО і ставить завдання щодо побудови власної інтегрованої системи безпеки. Вирішення цього завдання потребує наявності нормативно-правової бази, формування концепції безпеки, розробки заходів, планів і процедур щодо безпечної роботи, проектування, реалізації і супроводу технічних засобів захисту інформації в рамках закладу освіти⁸¹.

Таблиця 2.3

Поради та рекомендації щодо захисту інформації

Захистіть свій комп'ютер	Захистіть себе в онлайні
☐ Завжди оновлюйте операційну систему. ☐ Використовуйте антивірусну програму. ☐ Використовуйте брандмауер. ☐ Робіть резервні копії важливих файлів. ☐ Будьте обережними, завантажуючи вміст.	☐ Будьте обережними, надаючи особисту інформацію. ☐ Думайте про те, з ким ви розмовляєте. ☐ Пам'ятайте, що в Інтернеті не все є надійним і не всі є чесними.

Дотримуйтеся правил:

- ☐ Ви маєте дотримуватися законів навіть в Інтернеті.
- ☐ Пам'ятайте, що в Інтернеті ви повинні піклуватися про інших так само, як про себе⁸².

Сучасний викладач вищої школи має бути обізнаним в інформаційному світі, бути впевненим та активним учасником спілкування у соціальних мережах.

⁸¹ Нашинець-Наумова, А., Бурячок, В., Коршун, Н., & Жильцов, О. (2020). Технологія забезпечення інформаційної і кібербезпеки в закладах вищої освіти України. URL: <https://surl.gd/lsgorx>

⁸² 10 золотих правил безпеки в Інтернеті. URL: <https://coh.rv.ua/elementor-4549/>

Соціальні мережі Інстаграм (Instagram), Твіттер (Twitter), Фейсбук (Facebook), LinkedIn, та інші є і засобом комунікації – підтримка особистісних зв'язків (спілкування з друзями, родиною, колегами), і підтримкою професійних зв'язків (пошук методичних матеріалів, роботи, партнерів, створення і просування персонального бренду), а також засобом для самопіару, візитівкою та майданчиком для самовираження чи самоствердження⁸³.

Британець Росс МакГіл, старший вчитель Північного Лондона, призер номінації топ-500 найбільш впливових британців, склав «Стандарти роботи для вчителів», які передбачають правила поведінки педагогів в соціальних мережах. Провідною ідеєю документу є те, що кожен вчитель має бути взірцем для здобувачів освіти та демонструвати високі стандарти особистої і професійної поведінки як у навчальному закладі, так і за його межами⁸⁴. На нашу думку, викладач закладу вищої освіти має бути взірцем для слухачів та здобувачів освіти, елітою наукової спільноти країни.

Кейс-семінар: «Витік даних у ЗВО – симуляція кризової ситуації»⁸⁵

Мета:

Навчити виявляти загрози інформаційній безпеці, реагувати на інциденти та обґрунтовувати захисні стратегії для освітнього середовища.

Ситуація

Уявна ситуація: у закладі вищої освіти стався витік персональних даних здобувачів освіти – зокрема, електронних адрес та даних медичних довідок. Джерело витоку – фішинг, який пройшов через акаунт одного з працівників. До ситуації підключили пресу, правоохоронців та студентське самоврядування.

⁸³ Петровський, О. М., & Трубавіна, І. М. (2023). Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян. Харків. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8222080>

⁸⁴ Вчитель у соціальній мережі. Поради Росса МакГіла. URL: <https://teach-hub.com/profil-vchytelya-u-sotsialnij-merezhi/>

⁸⁵ MediaDoma. (2025). Реагування на витік даних: 4 тактики для зменшення ризиків. URL: <https://howto.mediadoma.com/uk/reaguvannya-na-vitik-danih-4-taktiki-dlja-zmenshennja-rizikiv/>

Структура заняття (90 хвилин)

Етап	Час	Дії
Вступ	10 хв	Ознайомлення з кейсом, пояснення структури семінару.
Командна робота	30 хв	Учасники об'єднуються за ролями: IT-відділ, керівництво, здобувачі освіти, ЗМІ.
Презентація позицій	30 хв	Кожна команда описує ризики, наслідки і рішення.
Загальна дискусія	15 хв	Викладач модерує обговорення дій, відповідальності, етичних питань.
Підсумки	5 хв	Формулювання практичних висновків, домашнє завдання.

Інструменти

- *Padlet* або *Miro* – для візуального представлення командних рішень.
- *Mentimeter* – для анонімного голосування: «Хто винен?» / «Що пріоритетне – швидкість чи конфіденційність?».
- *Google Forms* – коротке опитування після заняття.

Домашнє завдання

- Написати коротку політику інформаційної безпеки для свого факультету (500-600 слів).
- Провести аудит власного акаунта в університетській системі (перевірка пароля, двофакторної автентифікації тощо).
- *Поради для викладача*⁸⁶
- Ввести базові поняття: фішинг, конфіденційність, кібергігієна, соціальна інженерія.
- Використовувати реальні кейси: витоки даних університетів у США/Європі.
- Підкреслювати, що інформаційна безпека – це не лише IT-завдання, а культура мислення.

⁸⁶ Avitar Legal. (2024). Після витоку даних: план дій для компаній. URL: <https://www.avitar.legal/post/shcho-robiti-pislya-vitoku-danih-plan-diy-dlya-kompaniy>

Створюючи свій профіль у соціальних мережах, викладачу закладу вищої освіти доцільно дотримуватися відповідних норм і правил:

✓ проаналізувати відому інформацію про соціальні мережі, вивчити їх переваги і недоліки, вияснити, якими мережами користуються знайомі, друзі, колеги, переглянути їхні профілі;

✓ визначитись для чого і з якою метою він створює свою особисту сторінку, чи він хоче бути звичайним користувачем чи заявляє про свій професійний бренд;

✓ створити особливий актуальний і доречний контент своєї сторінки, враховуючи його користь для конкретної аудиторії, який складається з якісного і привабливого дизайну сторінки (це найважливіше при ознайомленні і привертанні уваги до своєї сторінки) та інформаційного наповнення, яке постійно оновлюватиметься (наповнення сторінки повинне бути систематичним, тобто періодичним і регулярним. Якщо цього не буде, то ця сторінка не буде цікавою для аудиторії і зникне зі стрічки новин користувачів)⁸⁷.

Автор одного з найпопулярніших блогів для вчителів у Британії, Росс Мак Гіл, дає кілька порад щодо того, як поводитися педагогу в мережі. *Примітка:* у 2015 році Росс увійшов до рейтингу 500 найвпливовіших британців. Його часто запрошують на національні конференції щодо розвитку освіти; він систематично друкується у пресі щодо освітньої політики.

Дев'ять порад від Росса Мак Гіла щодо ведення сторінки в соціальній мережі

1. Налаштуйте персональну сторінку в соціальній мережі так, щоб вона виглядала професійно.

2. Захистіть свою приватну інформацію.

3. Перш ніж щось опублікувати, поставте собі запитання: «Як би я на це відреагував, якби був на місці батьків вихованця?»

4. Будьте прикладом для здобувачів освіти – покажіть їм, як потрібно себе поводити в мережі.

⁸⁷ Петровський, О.М., & Трубавіна, І.М. (2023). Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян. Харків. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8222080>

5. Виважено ставтеся до розміщення особистих фото. Пам'ятайте, що їх бачитимуть колеги, здобувачі освіти, родичі.

6. Захистіть свої паролі – не дозволяйте нікому користуватися вашими гаджетами чи заходити на особисту сторінку.

7. Попросіть друзів і родичів не позначати вас там, де можна скомпрометувати вас як професіонала.

8. Пишіть на теми, які стосуються вашої професійної діяльності – це демонструватиме ваш професіоналізм і знання предметної галузі.

9. Завжди пам'ятайте, що соціальні мережі мають неймовірну силу: вам потрібно чимало років, щоб вибудувати професійну репутацію, але достатньо кількох секунд, щоб її зруйнувати⁸⁸.

Забезпечення інформаційної безпеки є критично важливим аспектом діяльності викладачів закладів вищої освіти. У сучасному цифровому світі викладачі мають дотримуватися базових принципів інформаційної безпеки для захисту своїх даних і даних здобувачів освіти. Це включає використання надійних паролів, регулярне оновлення програмного забезпечення, уникнення підозрілих посилань та вкладень, а також використання захищених мереж для передачі конфіденційної інформації.

Розуміння й послідовне впровадження рекомендацій з інформаційної безпеки забезпечує викладачам можливість не лише протидіяти витоку даних і кібератакам, а й підтримувати сталість та надійність освітнього процесу. Водночас особиста відповідальність за кібергігієну стає важливим чинником розвитку цифрової грамотності та формування безпечного освітнього простору ЗВО.

Отже, дотримання основних принципів інформаційної безпеки є ключовим фактором забезпечення ефективної діяльності викладачів у сучасному цифровому світі. Це сприяє збереженню академічної доброчесності, підвищенню довіри здобувачів освіти, стабільності освітнього процесу, що є важливими умовами для розвитку сучасної системи вищої освіти.

⁸⁸ Вчитель у соціальній мережі. Поради Росса Мак Гіла. URL: <https://teach-hub.com/profil-vchytelya-u-sotsialnij-merezhi/>

Ресурсна тека

- Дегтярьова О., Дрожжина Т., & Калужна Г. (2021). Я (практикую) СЕЕН. Посібник для створення професійної спільноти: навч.-метод. посіб. / заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка, О. Масалітіної. Київ: ВД «Перше вересня», 48 с.
- Дирда О. (2023). Інтернет-імідж педагога або основні правила професійної етики в соцмережах. URL: https://junist.com.ua/images/polozhennya/On-line_profpedagog.pdf
- Жилін, А.В., Шаповал, О.М., & Успенський, О.А. (2021). Технології захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: навч. посіб. ІСЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ. Вид-во «Політехніка», 213 с.
- Інструменти самооцінювання «SELFIE». URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/selfie>
- Кайдалова, Л.Г., Ткачова, Н.О., & Махновський, С.С. (2025). Цифрова компетентність викладачів як чинник успішної професійної підготовки майбутніх фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 98, 109–113. URL: <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.98.17>
- Канюк, О.Л., & Кіш, Н.В. (2023). Цифрова компетентність викладача іноземних мов у закладі вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2(53), 52–55. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.52-55>
- Міністерство освіти і науки України. (2021). Рамка цифрової компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників: проєкт. Київ: МОН України. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2622-ramka_cifrovoi_kompetentnosti_pedagogicnih_j_naukovo_pedagogicnih.pdf
- Національна онлайн-платформа з цифрової грамотності. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/testing>
- Петренко, Л.М. (2023). Цифрова компетентність викладача закладу

- вищої освіти: інструменти діагностування. Розвиток педагогічної науки і практики в умовах воєнного та повоєнного часу: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за 2022 рік. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 100-103. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735837/>
- Петренко, Л.М., & Султанова, Л.Ю. (2024). Підготовка викладача закладу вищої педагогічної освіти до цифрової безпеки у повоєнний час: методичні рекомендації. Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 71 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738806/>
- Платформа професійного розвитку педпрацівників EdWay. URL: <https://edway.in.ua/uk/>
- Програма Intel® «Навчання для майбутнього». URL: <http://iteach.com.ua/>
- Серія вебінарів «Професійні спільноти: кращі міжнародні практики». URL: <https://surl.li/qfxnvd>
- Bates A.W. (Tony). (2022). Teaching in a Digital Age. URL: <https://surl.li/ojejay>
- Сайти відомств, закладів та установ*
- Електронна бібліотека InfoCity. Бази даних. URL: <http://www.infocity.kiev.ua>
- Електронна бібліотека RoyalLib.com. URL: <https://royallib.com>
- Міністерство освіти та науки України: веб-сторінка. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
- Музей «Історія розвитку інформаційних технологій в Україні». URL: http://www.icfcst.kiev.ua/MUSEUM/museum-map_u.html
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
- Репозитарій Центральноукраїнського національного технічного університету. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua>
- e-Reading mobile (Велика онлайн бібліотека e-Reading). URL: <https://www.e-reading.club>
- Internet Public Library: College Essays, Research Papers. URL: <http://www.ipl.org>

РОЗДІЛ 3.

МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ – MUST HAVE СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Актуальність медіакомпетентності викладача в умовах розвитку інформаційного суспільства

В оновленій «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні»⁸⁹ (2016) зазначено, що «медіаосвіта включена до глобалізаційних перетворень і є складовою гарантування конкурентоспроможності економіки, нерозривно пов'язана з розвитком демократії в умовах інформаційного суспільства». В умовах повномасштабної війни росії проти України інформаційний простір став не лише полем бойових дій, але й засобом маніпуляції свідомістю людей. У таких умовах медіакомпетентність викладача закладу вищої освіти стає невід'ємною складовою його професійної діяльності. Викладач ЗВО відіграє важливу роль у формуванні критичного мислення здобувачів освіти, тому його медіакомпетентність є ключовою навичкою для забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища.

Ключовим напрямом підвищення професійної компетентності викладача вищої школи є самовдосконалення через цілеспрямовану самоосвіту, значна частина якої здійснюється за допомогою Інтернет-ресурсів, таких як освітні платформи, соціальні мережі, педагогічні форуми, вебінари тощо. У зв'язку з цим перед викладачем ЗВО постає низка викликів: критично оцінювати та аналізувати отриману інформацію, об'єктивно передавати її іншим і водночас уникати маніпулятивного впливу.

Медіакомпетентність є однією з ключових складових цифрової грамотності викладача вищої школи. Вона охоплює вміння критично аналізувати, оцінювати інформацію, створювати та використовувати медіаконтент в освітньому процесі, а також застосовувати цифрові інструменти для комунікації та взаємодії зі

⁸⁹ Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонової, М.М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.

здобувачами освіти⁹⁰.

Рис. 3.1. Ключові аспекти актуальності медіакомпетентності викладача вищої школи

Важливою особливістю розвитку медіакомпетентності викладача ЗВО є його постійна взаємодія з різними медіапродуктами, розвиток навичок їхнього критичного аналізу, ефективного поєднання та використання⁹¹. З огляду на це, відомий

⁹⁰ Самко, А.М. (2025). Медіакомпетентність та медіаграмотність як ключові ресурси самоосвітньої діяльності викладача вищої школи. *Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці: матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених* (м. Київ, 23–24 квітня 2025 р.). Київ : Видавничий центр КНУКІМ. 198-201. URL: <https://drive.google.com/file/d/1OG8ZLakFJ961tEJTvPvRhNCLSGPTaExY/view>

⁹¹ Найдьонова, Л. А. (Ред.). (2020). *Соціально-психологічні та психолого-педагогічні засади організації медіаосвіти: монографія*. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/sotsialno-psyhologichni-ta-psyhologo-pedagogichni-zasady-organizatsiyi-mediaosvity-monografiya/>

американський медіапедагог Дж. Берен виокремлює низку умінь, які необхідні для медіакомпетентності викладача: уміння сприймати та розуміти зміст медіатекстів різної складності, а також здатність відбирати достовірну інформацію; усвідомлення впливу медіатекстів на суспільство; навички розмежування емоційної та аргументованої реакції під час сприйняття інформації; здатність формувати обґрунтовані припущення щодо змісту медіатекстів; критичне ставлення до медіатекстів, незалежно від авторитетності їхніх джерел⁹².

Конкретизуємо детермінанти, що зумовлюють формування медіакомпетентності викладачів ЗВО в умовах інформаційного суспільства. Цей процес зумовлений взаємодією низки чинників⁹³ (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Детермінанти формування медіакомпетентності
викладачів ЗВО**

Детермінанти	Ключові фактори
Соціально-особистісні	освіта, самоосвіта, медіаграмотність, медіакультура, розвиток інформаційної культури суспільства, доступність освіти на основі цифрових освітніх ресурсів у мережі Інтернет, вибір освітньої траєкторії та форм навчання здобувачем освіти, психологічні особливості здобувачів освіти;
Технологічні	інформація у цифровому вигляді, зміна процедур її обробки, цифрові технології; взаємодія суб'єктів змішаного та дистанційного навчання; розвиток компетентності педагогів та менеджерів освіти з використання цифрового освітнього середовища та медіазасобів в освітньому процесі;

⁹² Павлюх, М.В. (2021). Медіакомпетентність та медіаграмотність фахівця-міжнародника у контексті загроз в мережі Інтернет. *Політичне життя*, 4. DOI: 10.31558/2519-2949.2021.4.9.

⁹³ Кірдан, О., Кірдан, О., & Литвиненко, В. (2024). Медіаосвіта та формування медіакомпетентності майбутніх педагогів і менеджерів освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 1(29), 116–125. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305104](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305104).

<i>Просторово-часові</i>	глобальні (міжнародні проекти у сфері цифрової освіти), національні (стратегії, програми, концепції цифрової трансформації освіти) та локальні процеси (упровадження цифрових освітніх ресурсів);
<i>Соціально-економічні</i>	п'ята стадія розвитку мережевого суспільства; інтенсивна цифрова трансформація та перехід до шостого технологічного укладу; розвиток цифрової економіки; період Інтернет-галактики (М. Кастельс); поява нових медіа (телеграм-канали), що приходять на зміну традиційним тощо).

Складено за джерелом⁹⁴.

Медіакомпетентність викладача ЗВО в умовах війни – це не лише професійна навичка, а й *соціальна відповідальність*. Вона дозволяє формувати свідомих громадян, які здатні критично мислити, захищати себе та свою країну в інформаційному просторі. У сучасних умовах кожен викладач вищої школи має стати провідником інформаційної стійкості та медіаграмотності серед здобувачів освіти.

Медіакомпетентність: поради, як не «заблукати в інформаційних Бермудах»

Війна супроводжується інтенсивними інформаційними впливами, метою яких є дестабілізація суспільних процесів, формування панічних настроїв у населення тощо. Викладач вищої школи, як один із носіїв авторитетної думки, має вміти:

➤ *Розрізняти правдиву інформацію від фейкової* (перевіряти джерела, аналізувати контекст новин, виявляти маніпуляції).

➤ *Навчати основам інформаційної гігієни* (не поширювати неперевірені новини, уникати емоційних пасток

⁹⁴ Кірдан, О., Кірдан, О., & Литвиненко, В. (2024). Медіаосвіта та формування медіакомпетентності майбутніх педагогів і менеджерів освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 1(29), 116–125. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(29\).2024.305104](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(29).2024.305104).

пропаганди).

➤ *Демонструвати власний приклад відповідального споживання інформації* (використовувати лише перевірені джерела, звертати увагу на офіційні повідомлення).

У сучасному інформаційному просторі значна частина контенту надходить із соціальних мереж, де активно діють ворожі інформаційні кампанії. Викладач ЗВО має сприяти розвитку критичного мислення: навчати *оцінювати надійність інформації* (аналізувати джерела, перевіряти факти); *розпізнавати пропаганду та маніпуляції* (виявляти емоційні тригери, розуміти механізми дезінформації); *формувати обґрунтовану інформаційну позицію* (аргументувати власну думку, спираючись на факти, а не на емоції).

Медіакомпетентність допомагає орієнтуватися в інформаційному потоці, уникати маніпуляцій, фейкових новин та шкідливого інформаційного впливу. Звернімо увагу на ключові аспекти цієї теми.

Виклики інформаційного середовища

Сучасний інформаційний простір має низку викликів, які ускладнюють орієнтування в потоці даних. Одним із них є ***фейкові новини***, що швидко поширюються через соціальні мережі та вводять людей в оману. Ще однією проблемою є ***інформаційне перевантаження*** – велика кількість новин, серед яких важко виокремити правдиві джерела.

Окрім цього, значний вплив мають ***маніпуляції***, коли інформація подається з акцентом на емоції, що сприяє формуванню хибних уявлень та впливу на громадську думку. Додатково варто враховувати ***алгоритми соцмереж***, які створюють так звані інформаційні «бульбашки» – ситуації, коли користувач отримує лише ту інформацію, яка відповідає його поглядам, що обмежує критичне мислення та сприйняття альтернативних точок зору.

Поради, як не «заблукати в інформаційних Бермудах»:

➤ *Перевіряйте джерела*: Чи є джерело надійним? Чи має воно репутацію?

➤ *Критичне мислення*: аналізуйте факти, перевіряйте

контекст і шукайте альтернативні точки зору.

➤ *Виявляйте маніпуляції*: уникайте емоційних заголовків та інформації без фактів.

➤ *Використовуйте фактчекінгові сервіси*: Наприклад, *StopFake*, *MediaBiasFactCheck*, *Snopes*.

➤ *Розуміння алгоритмів*: знайте, як працюють соцмережі, щоб уникнути інформаційних «бульбашок».

➤ *Навчайтеся розпізнавати пропаганду*: виявляйте односторонність або перебільшення в повідомленнях.

Розвиток медіаграмотності

Опанування медіаграмотності можливе через різні освітні ініціативи. Важливу роль відіграють *освітні програми*, зокрема курси, вебінари, лекції та тренінги. Серед них варто виділити курси «*Very Verified*» (платформа *Prometheus*), «*Медіаграмотність: як не стати жертвою маніпуляцій*» (*EdEra*).

Водночас значний внесок у формування критичного мислення має *самоосвіта*. Вона може включати читання книг, аналітичних статей та досліджень. Зокрема, корисними будуть:

📖 Майкл Шермер – «*Скептик. Раціональне мислення в епоху інформаційного хаосу*».

📖 Ганс Рослінг – «*Фактологія. Десять причин наших помилок про світ*»

📖 Томас Гілловіц – «*Як брехня стає правдою*».

📖 Оксана Мороз – «*Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців*».

Варто також звернути увагу на ресурси, які аналізують інформаційний простір та протидіють маніпуляціям:

① *MediaSapiens* – матеріали про медіаграмотність в Україні

① *VoxUkraine* – аналітика про фейки та маніпуляції

① *StopFake* – перевірка дезінформації про Україну

Корисними будуть і подкасти, які допомагають розвивати критичне мислення:

🎧 «*Клятий раціоналіст*» – про логіку, факти і фейки

🎧 «*Як не стати овочем*» – про інформаційну гігієну

🔗 «Питання Відповідь» (Ukrlife.tv) – про сучасні інформаційні виклики

Систематична робота з цими джерелами допоможе краще орієнтуватися в інформаційному просторі та уникати маніпуляцій.

Наведемо перелік практичних інструментів і методів, які допоможуть перевіряти інформацію та орієнтуватися в медіапросторі (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Практичні інструменти для перевірки інформації

Практичні інструменти	Зміст
1. Онлайн-сервіси для фактчекінгу	
StopFake (https://stopfake.org/)	українська платформа, що викриває фейки про події в Україні
Snopes (https://www.snopes.com/)	один із найвідоміших міжнародних ресурсів для перевірки фактів
Media Bias/Fact Check (https://mediabiasfactcheck.com/)	аналізує рівень упередженості та достовірності медіаресурсів
FactCheck.org (https://www.factcheck.org/)	американський ресурс для перевірки політичних заяв
Google Fact Check Explorer (https://toolbox.google.com/factcheck/explorer)	інструмент від Google для швидкого пошуку перевіреної інформації
2. Інструменти для перевірки зображень	
Google Images Reverse Search (https://images.google.com/)	дозволяє завантажити зображення або вставити посилання, щоб знайти його джерело.
TinEye (https://tineye.com/)	альтернативний інструмент для зворотного пошуку зображень
FotoForensics (https://fotoforensics.com/)	аналізує фотографії, показуючи, чи були вони відредаговані
InVID & WeVerify (https://www.invid-project.eu/tools/)	розширення для браузера, що допомагає перевіряти відео та фото в соцмережах

3. Аналіз вебсайтів і статей	
Перевірка домену	дивіться на доменне ім'я сайту. Наприклад, ненадійні сайти часто мають дивні домени, як-от «.info» або «.xyz».
«Про нас» на сайті	переглядайте розділ «Про нас» або «Контакти», щоб дізнатися, хто стоїть за ресурсом.
Cross-referencing	шукайте ту саму інформацію на інших, більш відомих джерелах
Whois Lookup (https://whois.domaintools.com/)	допомагає дізнатися, кому належить сайт і коли його створено.
4. Інструменти для аналізу відео	
InVID & WeVerify	особливо корисний для перевірки відео з соцмереж, наприклад, знайти, коли воно було вперше завантажено
Youtube DataViewer	витягує метадані відео з YouTube для аналізу.

Додаткові поради

- **Перевіряйте дати:** фейкові новини часто використовують старі події або фото.
- **Шукайте оригінальні джерела:** новини на ненадійних сайтах часто не посилаються на першоджерела.
- **Скриншоти і контекст:** якщо це скриншот новини, перевірте, чи є вона на офіційному сайті джерела.
- **Звертайте увагу на емоційність:** якщо новина виглядає занадто сенсаційною, це може бути маніпуляція.

Деталізуємо окремі особливості перевірки фейкової інформації з використанням конкретного інструменту. Наприклад, Ви бачите в соцмережах або месенджерах повідомлення сумнівного походження. Як перевірити правдивість наведеної інформації?

Крок 1: Аналізуємо джерело інформації.

Перевіряємо, хто поширює інформацію.

➤ Якщо це анонімний Telegram-канал або маловідомий сайт, варто бути обережним.

Офіційні рішення висвітлюються авторитетними джерелами.

Чи є посилання на офіційні заяви?

➤ Перевіряємо виступи громадських діячів, освітян, політиків, наприклад, офіційні заяви у Twitter/X тощо.

➤ Якщо такі заяви дійсно були зроблені, вони будуть опубліковані в авторитетних ЗМІ.

Якщо офіційного підтвердження немає – це фейк!

Крок 2: Шукаємо фактчекінг цієї інформації

➤ Перевіряємо через фактчекінгові ресурси, наприклад, Snopes, VoxCheck, Bellingcat або StopFake.

➤ Шукаємо інформацію за ключовими словами.

➤ Якщо такі заяви вже спростовані – це дезінформація.

Крок 3: Аналізуємо зміст новини

➤ Маніпулятивні заголовки – це часто спосіб викликати паніку.

➤ Чи є конкретні цитати? Якщо немає посилань на офіційні заяви – це фейк. Якщо є нібито цитати, варто перевірити їх у пошуку Google.

Крок 4: Перевіряємо відео, зображення або «офіційні документи»

➤ Якщо у фейку додається відео чи фото, перевіряємо їх через Google Reverse Images Search чи TinEye. Можливо, це старе фото, яке використали в новому контексті.

➤ Перевіряємо відео через [InVID](#). Це допоможе визначити, чи не було відео вирізане або змонтоване.

Крок 5: Логічний аналіз

➤ Чи може це бути правдою?

➤ Як відреагували офіційні особи? Якщо це правда, про це писали б авторитетні медіа.

Якщо це фейк. Після перевірки з'ясовано, що:

- ✓ Офіційні джерела не підтверджують інформацію.
- ✓ Фактчекінгові платформи спростовують її.
- ✓ Логічний аналіз показує, що новина є маніпуляцією.

Що робити, якщо знайшли фейк?

- *Не поширювати* неперевірену інформацію.
- *Повідомити знайомим*, що це дезінформація.
- *Посилатися тільки на перевірені джерела*.
- *Скаржитися на фейкові повідомлення* в соцмережах.

У підсумку системний підхід до перевірки дозволяє відрізнити достовірну інформацію від дезінформації та запобігти її поширенню.

Інформаційна гігієна, безпека та медіаграмотність викладача: правила для безпечного інфомедійного простору

Увиразнимо 10 правил інформаційної гігієни, яких варто дотримуватися:

1 правило: Ставтеся до інформації критично. Не сприймайте все почуте як беззаперечну істину. Завжди запитуйте себе: «Хто може мати вигоду від поширення цієї інформації?» «Яку реакцію очікує той, хто її подає?» «З якою метою мені це повідомляють?». Особливу увагу слід звертати на статистику, адже її часто подають некоректно. Цифри можуть справляти враження достовірності та надавати вагомості інформації, але ними надзвичайно легко маніпулювати.

2 правило: Перевіряйте інформацію. Зробіть фактчекінг звичною практикою: шукайте підтвердження у кількох незалежних джерелах і уникайте сумнівних ресурсів. Будьте особливо уважні до благодійних зборів у соцмережах – переказуйте кошти лише перевіреним організаціям чи особам, яких знаєте особисто. Шукайте першоджерела, а також підтвердження подій в кількох незалежних джерелах⁹⁵.

3 правило: Слухайте професіоналів. Орієнтуйтеся на

⁹⁵Панченко, Ю. 10 правил інформаційної гігієни. URL: <https://ua.hive-mind.community/blog/323,10-pravil-informaciinoyi-gigijeni>

думку фахівців, чия експертність підтверджена у конкретній сфері. Уникайте «універсальних коментаторів» та тих, хто маніпулює емоціями замість аргументів і фактів. Якщо людина більше нагнітає, маніпулює почуттями та намагається викликати емоційну реакцію замість того, щоб оперувати фактами – це вагомий сигнал про її непрофесійність.

4 правило: Пам'ятайте, «гучний» заголовок – поганий знак. Доцільно враховувати, що надмірно емоційно забарвлені та сенсаційні заголовки можуть слугувати індикатором низької аналітичної глибини матеріалу та відсутності критичного підходу. Використання подібних прийомів у медіа зумовлене прагненням привернути увагу аудиторії шляхом застосування простих, але дієвих механізмів впливу. Водночас такі заголовки нерідко не відповідають змісту публікації або навіть спотворюють подану інформацію, що потребує особливої обережності у їх інтерпретації.

5 правило: Не намагайтеся перечитати і передивитися все! Не намагайтеся охопити всю інформацію, це неможливо! Потік новин величезний, і навіть цілодобове читання чи перегляд не дозволять вам дізнатися все. Замість цього складіть власний короткий список надійних джерел, з яких отримуватимете перевірену інформацію. Достатньо 3-5 якісних медіа, щоб мати об'єктивне уявлення про події в Україні та світі. Для формування шорт-листа можна скористатися «Білим списком» від Інституту масової інформації⁹⁶.

6 правило: Очистіть свій інформаційний простір. Регулярно переглядайте підписки та усувайте джерела, що засмічують стрічку або не відповідають вашим цінностям. Використовуйте налаштування соцмереж для приховування небажаного контенту й підтримуйте корисні ресурси, щоб алгоритми формували якісні рекомендації.

7 правило: Не поширюйте недостовірну інформацію. Інформація в мережі поширюється завдяки репостам. Перш ніж ділитися повідомленням у мережі, переконайтеся в його

⁹⁶ Білий список: 11 медіа, що стали найякіснішими. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/news/bilyj-spysok-11-media-shho-staly-najyakisnishymy-i60964>

достовірності та актуальності. Репости старих чи фейкових новин, а також неперевічених зборів коштів лише посилюють дезінформацію та створюють ризик шахрайства. Якщо виникають сумніви – зверніться до офіційних джерел або компетентних осіб⁹⁷.

8 правило: Дозуйте використання соціальних мереж. Безконтрольне перебування онлайн відволікає та знижує продуктивність, тому важливо встановлювати часові обмеження. Використовуйте вбудовані інструменти чи додатки для контролю й дотримуйтеся визначеного ліміту.

9 правило: Всюди використовуйте українську мову. Доцільно забезпечувати послідовне використання української мови в цифровому середовищі: встановити її як основну мовну опцію на мобільних пристроях, вилучити альтернативні розкладки, застосовувати українську у програмах, додатках та під час пошукових запитів. У випадках відсутності україномовного інтерфейсу оптимальною альтернативою є англійська мова.

10 правило: Контролюйте час використання гаджетів. Керуйте смартфоном свідомо: не перевіряйте його надто часто, вчіться не відчувати потребу миттєво відповідати на всі повідомлення. Важливі справи потребують швидкої реакції, але буденна переписка може зачекати зручного для вас часу.

Практика відкладання мобільного телефону щонайменше за пів години до сну є ефективною стратегією забезпечення гігієни цифрової поведінки, що сприяє підвищенню якості відпочинку, зниженню інформаційного перевантаження, розвитку усвідомленої уваги до змісту й джерел отриманої інформації.

Загалом чіткі правила та практики перевірки інформації, етичної взаємодії й захисту даних підвищують якість комунікації та зменшують ризики дезінформації.

⁹⁷ Панченко, Ю. (2023). 10 правил інформаційної гігієни. URL: <https://ua.hive-mind.community/blog/323,10-pravil-informaciinoyi-gigijeni>

Здійснювати фактчекінг як професіонал: поради і рекомендації щодо виявлення фейків

Фактчекінг (від англ. *Fact checking* – перевірка фактів, даних, відомостей) – це процес дослідження даних для з'ясування їх достовірності. Він є похідним від терміна «фактчек», що представляє собою формат журналістських розслідувань. Фактчекінг за останні роки сформувався як окремий напрям із власною методологією та виконує функцію журналістського контролю. Його популярність підтверджує поява понад 130 спеціалізованих медіа у світі, зокрема близько 20 – у пострадянському просторі. Консолідацією фактчек-ресурсів займається Міжнародна мережа фактчекерів інституту POYNTER (*international fact-checking network@poynter*)⁹⁸, яка надає консультаційну, методичну, правову, фінансову допомогу фактчекінговим ресурсам, а також розробляє стандарти цього виду діяльності⁹⁹.

Перш ніж розбиратися з тим, як перевіряти інформацію, важливо зрозуміти, хто і навіщо створює фейки. У першу чергу це спецслужби країни-агресора – щоб розгойдувати ситуацію в країні. Але це можуть бути й українські чиновники, які за допомогою маніпуляцій досягають своїх політичних цілей. Ще однією категорією є звичайні шахраї, які просто хочуть видурити гроші. Є й люди, яким просто хочеться слави і хайпу, тож вони створюють штучні скандали, щоб отримати більше уваги та підписників. І остання, але, можливо, найголовніша категорія, – це звичайні люди, які через незнання чи не уважність публікують фейкову інформацію.

Для викладачів ЗВО фактчекінг – це надійний інструмент перевірки даних. Розглянемо за категоріями: на що звертати увагу та якими інструментами користуватися, щоб спростувати фейк.

⁹⁸ Міжнародна мережа перевірки фактів (IFCN). URL: <https://www.poynter.org/ifcn/>

⁹⁹ Гороховський, О.М. (2017). Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи : практичний посібник. Дніпро: ЛІРА, 133 с.

*Фотофейки*¹⁰⁰.

Щоб створити фотофейк, можна додати чи прибрати щось із фотографії у графічному редакторі, спотворити контекст, у якому було зроблено фото, або навіть запустити як реальне фото картинку, зроблену штучним інтелектом.

Ось що варто перевірити, щоб переконатися у достовірності фото:

➤ **Метадані, або так звані exif-дані.** Більшість цифрових фотографій мають вбудовані метадані: дату, час, іноді місце зйомки, модель камери, налаштування фокусу. Є багато онлайн-сервісів, у яких можна перевірити метадані фотографії.

➤ **Грунтовний аналіз зображень.** Програми для аналізу фотографій виявляють аномалії на фото, сліди редагування. Наприклад, Error level analysis (ELA) вказує на рівень змін у зображенні. Існують онлайн-сервіси, такі як FotoForensics або його аналоги, які покажуть вам, наскільки сильно фото було відредаговано.

➤ **Джерела.** Якщо зображення вже було опубліковано в різних джерелах, знайдіть дату першої публікації, наприклад за допомогою пошуку по картинках Google, і подивіться, чи не було воно відредаговано.

➤ **Контекст.** Чи відповідає зображення сюжету або події, яка описується? Чи є щось, що виглядає неправдоподібно? Шукайте те, чого немає, але воно мало б бути, або те, що є, але його не мало б бути.

Відеофейки¹⁰¹.

➤ Відео можна спотворити, використавши вигідний ракурс, відредагувавши або створивши діпфейк за допомогою нейромережі. Щоб перевірити відео:

➤ Перегляньте метадані: чи дійсно воно було знято там, де заявляють автори? Подивіться, на яку камеру воно було знято, чи вносилися до нього якісь доповнення чи зміни.

¹⁰⁰ Пічугін, В. (2024). Як журналісту перевіряти інформацію, щоб не публікувати фейки. URL: <https://surl.li/xocret>

¹⁰¹ Пічугін, В. (2024). Як журналісту перевіряти інформацію, щоб не публікувати фейки. URL: <https://surl.li/xocret>

➤ Розбийте його на кадри, щоб проаналізувати їх окремо – це називається frame-by-frame аналіз.

➤ Порівняйте відео з іншими матеріалами з події чи заходу з різних ракурсів, щоб оцінити, наскільки достовірно воно передає те, що відбулося.

➤ Якщо це виступ людини, придивіться до обличчя: якщо риси спотворені, навколо підборіддя або вух є розмиті краї, це може свідчити про те, що перед вами діпфейк.

Поради щодо виявлення фейків¹⁰²:

1. Будьте скептичними – перевірте інформацію, перш ніж її поширювати. Шукайте підтверджуючі докази.

2. Сформуйте звичку до перевірки фактів – це навичка громадянського виживання та обов'язок у світі «пост-правди». Дезінформація та фейки використовуються як зброя, щоб підірвати довіру, розділити людей, і розпалити хаос у нашій країні.

3. З чого почати – запитайте себе:

- Хто говорить?
 - Ретельно вивчайте видання, що поширило історію, і джерела, які воно цитує. Чи вказано джерело?
 - Перейдіть на сторінку «Про нас» або whois.com, щоб отримати інформацію про реєстрацію домену.
- Як дістають інформацію?
 - Чи чули ви про це видання? Чи є воно авторитетним джерелом?
 - Чи є воно упередженим?
 - Чи містить публікація лише одну точку зору? Перевірте на sourcewatch.org., щоб дізнатися більше про джерела.
- Чи з'являється ця новина на будь-якому надійному сайті?
 - Перевірте, чи повідомляють про цю новину інші перевірені медіа (але не плутайте кількість з якістю – фейки мають тенденцію поширюватися).
- Чого я не знаю?

¹⁰² Грей, Б. 10 порад щодо боротьби з фейковими новинами. Як перевіряти факти як професіонал. URL: <http://www.lexisnexis.com/pdf/nexis/Nexis-webinar-how-to-fact-check-like-a-pro.pdf>

➤ Які факти упущені? Чи є інші джерела, які можуть їх підтвердити чи спростувати?

4. Інтуїтивна перевірка – чи здається новина неймовірною? У будь-якому випадку перевірте її¹⁰³.

5. Чи наводить видання свої джерела інформації? Якщо так, то вам потрібно знайти первинне джерело для підтвердження.

6. Враховуйте власне підтверджувальне упередження – «підсвідому тенденцію шукати й інтерпретувати інформацію та інші докази таким чином, що підтверджують наші існуючі переконання, ідеї, очікування». Будьте обережні з цією природною схильністю, щоб уникнути маніпуляцій.

7. Чи викликає у вас публікація злість та сильні емоції? Якщо так, можливо, це тому, що вона була створена для підживлення ваших упереджень та негативного ставлення до чогось. Перевірте інформацію, перш ніж реагувати емоційно.

8. Створіть звичку вивести ваш мозок з режиму споживання в режим перевірки фактів.

- Змініть шрифт, колір фону або розмір тексту, щоб допомогти мозку сприйняти інформацію як нову та перевірити її.

- Увійдіть у фізичний контакт з публікацією – роздрукуйте її, потім прочитайте кожне речення і обведіть кожний факт.

- Прочитайте інформацію вголос, це допоможе побачити те, що ви могли пропустити раніше, наприклад, помилки орфографії.

- Помилки, що зустрічаються найчастіше:

- Імена, назви, прізвища
- Статистика
- Посилання на час, відстань, дату, сезон, місцезнаходження, фізичні описи
- Аргументи або розповіді, що залежні від факту
- Історичні факти
- Остерігайтеся перебільшень, наприклад: «лише», «перший» і «більшість»

9. Де перевірити інформацію:

¹⁰³ Грей, Б. 10 порад щодо боротьби з фейковими новинами. Як перевіряти факти як професіонал. URL: <http://www.lexisnexis.com/pdf/nexis/Nexis-webinar-how-to-fact-check-like-a-pro.pdf>

- Первинні джерела:
 - Звіти уряду
 - Дані з урядових і муніципальних порталів відкритих даних
 - Судові документи
 - Оригінальні наукові дослідження
 - Вторинні джерела (доступні в базах даних на роботі, у публічних, державних і університетських бібліотеках):
 - Публікації у базах даних
 - Статистичні дані
 - Запитайте експерта: ученого, співробітника державного органу або представника галузі.
 - Скористайтеся сайтами перевірки фактів, щоб дізнатися, чи вже спростовано інформацію.
10. Завжди посилайтеся на джерела і повідомляйте, звідки берете інформацію¹⁰⁴.

Лайфхаки для якісного факт-чекінгу

1. НЕ ВІРТЕ ЗАГОЛОВКАМ¹⁰⁵.

Російська пропаганда – це цілісна система, яка адаптується до актуальних подій та специфіки інших країн. Спочатку у StopFake.org розглядали її як явище, зосереджене навколо України. Однак з часом стало очевидно, що вона діє за схожими принципами й в інших країнах. Україна фактично стала майданчиком для випробування певних пропагандистських технологій. Наприклад, у 2016 році організована мережа тролів впливала на вибори у США, а під час голосування за Brexit також було зафіксовано російське втручання. У багатьох країнах світу ми спостерігаємо поширення фейкових повідомлень, які активно транслюють російські медіа.

Яка різниця між пропагандою та фейками? Фейк – це

¹⁰⁴ Грей, Б. 10 порад щодо боротьби з фейковими новинами. Як перевіряти факти як професіонал. URL: <http://www.lexisnexis.com/pdf/nexis/Nexis-webinar-how-to-fact-check-like-a-pro.pdf>

¹⁰⁵ Не вір! А перевір!.. (6 правил фактчекінгу від Ольги Юркової). URL: <http://campusradio.univ.kiev.ua/faktchekinh-efektyvni-instrumenty-vyavleniya-fejkiv-ta-propahandy>

окремий інструмент, засіб введення в оману шляхом поширення неправдивої інформації. Натомість пропаганда – це цілісна система, що включає різні механізми впливу. Фейки є лише одним із таких інструментів. Окрім них, використовуються й інші методи, зокрема політичні міфи, діяльність інтернет-тролів, маніпуляції у соцмережах, а також спеціально створені сайти, які тимчасово функціонують для дискредитації опонентів. Завдяки системному поширенню фейків формується спотворене сприйняття реальності у свідомості аудиторії.

Фейкова пропаганда діє шляхом масового поширення неправдивих повідомлень, серед яких приховується частка правди. Значна частина аудиторії обмежується заголовками, не перевіряє достовірність і поширює інформацію, не вчитуючись у зміст.

2. НЕ ВІРТЕ ПІДОЗРІЛИМ ДЖЕРЕЛАМ ІНФОРМАЦІЇ.

Як запідозрити фейк? *Не вказані факти: місце, час, імена. *Немає фото, відео. *Невідомі джерела: немає, підозрілі або без гіперпосилань. *Занадто емоційно: категоричні судження, заклики до дій, емоційно забарвлені слова. *Занадто драматична історія, як у кіно. *Новину не поширюють серйозні медіа. *У новині штучно об'єднані не пов'язані між собою факти.

Як спростувати фейк? Перевіряємо те, що можна перевірити: *Фото. *Відео. *Свідчення. *Документи. *Деталі. *Дата й час. *Місце. *Джерела. *Повідомлення ЗМІ.

3. НЕ ВІРТЕ МАЛОВІДОМИМ ЕКСПЕРТАМ.

Розпізнати бота можна за відсутністю автентичного фото, неприродною історією активності, мінімумом особистого контенту та стрічкою, заповненою перепостами з одного джерела. Медіа, що систематично поширюють фейки, формують атмосферу недовіри, тому їхню надійність слід критично оцінювати. Інформація має інформувати й пояснювати, тоді як пропаганда маніпулює та впливає на емоції, діючи безпосередньо або через лідерів думок.

4. ПЕРЕВІРЯЙТЕ ДАТУ¹⁰⁶.

Деталі, що ідентифікують місце: *Геолокація. *Орієнтири:

¹⁰⁶ Не вір! А перевір!.. (6 правил фактчекінгу від Ольги Юркової). URL: <http://campusradio.univ.kiev.ua/faktchekinh-efektyvni-instrumenty-vyyavleniya-fejkiv-ta-propahandy>

написи на будівлях, номери, вивіски, білборди. *Упізнаваний міський пейзаж чи ландшафт. *Будівлі: церкви, мінарети, мости, стадіони. *Перевірка на Google Street View чи Google Maps. *Використання ландшафтних рівнів у Google Earth.

Деталі, що ідентифікують дату і час: *Погода. *Час доби. *Пора року. *Годинник, сторінки газет, телевізор...

Документи як джерело: *Вихідні дані. *Номер. *Підпис. *Адреса. *Спосіб надходження.

Повідомлення ЗМІ: *Використовують для підсилення меседжів російськомовних спікерів. *Джерело: авторитетне чи маргінальне? *Знаходимо оригінал: чи заява не перекручена? *Читаємо інші матеріали автора, інших авторів сайту і досліджуємо їхні погляди.

Сайт як джерело: *Коли вперше сайт був збережений? *Як виглядала перша сторінка сайту? *Які новини публікував сайт з початку своєї роботи/у конкретний день? *Хто власник сайту? *Вихідні дані.

5. НЕ ВІРТЕ КАРТИНКАМ¹⁰⁷.

На що дивитися? *Оригінальне чи оброблене фото. *Дата першої публікації. *Що насправді показано?

Аналізуємо фото: *Час створення. *Час зміни дати. *Характеристики камери. *Характеристики фото. Якщо ви запідозрили фейкову інформацію у соцмережах, то у коментарях варто написати, що то є фейк і підтвердити це, наприклад, скріншотом. І таким чином збирати лайки. Можна також поскаржитися на ту сторінку, яка розповсюджує фейковий контент.

6. НЕ ВСЕ, ЩО РУХАЄТЬСЯ І ГОВОРИТЬ НА ЕКРАНІ – ПРАВДА.

Доцільно визначити кілька надійних джерел інформації, пам'ятаючи, що помилки можливі всюди. Баланс між швидкістю та якістю новин досягається через оперативне інформування із зазначенням подальшої перевірки фактів. Відповідальне ставлення до медіаконтенту передбачає також порівняння подій у

¹⁰⁷ Не вір! А перевір!.. (6 правил фактчекінгу від Ольги Юркової). URL: <http://campusradio.univ.kiev.ua/faktchekinh-efektyvni-instrumenty-vyavlennya-fejkiv-ta-propahandy>

різних українських телеканалів для формування цілісної картини. *Головне правило фактчекінгу – не вір, а перевір!*¹⁰⁸.

Наведені поради й рекомендації допоможуть викладачу ефективно виявляти та протидіяти фейкам шляхом використання фактчекінгу, що передбачає систематичне застосування релевантних методів перевірки джерел, крос-перевірки фактів, критичного аналізу контенту тощо.

Практичні кейси з розвитку медіакомпетентності викладача вищої школи

Увиразимо практичні кейси, які допоможуть викладачам вищої школи розвивати свою медіакомпетентність і ефективно використовувати медіаресурси в освітньому процесі, створенні навчального контенту та комунікації з академічною спільнотою.

Кейс 1: Фактчекінг і боротьба з фейками

- **Ситуація:** До обговорення потрапляє стаття з інтернету, яка містить сумнівну інформацію.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Навчити аналізувати джерела інформації.
 - Ознайомити з методами перевірки фактів (Snopes, FactCheck, Google Reverse Image Search).
 - Провести практичне завдання: сформувати групи, запропонувати добірку новин та попросити визначити, які з них є достовірними, а які - фейковими.

¹⁰⁸ Не вір! А перевір!.. (6 правил фактчекінгу від Ольги Юркової). URL: <http://campusradio.univ.kiev.ua/faktchekinh-efektyvni-instrumenty-vyavlennya-fejkiv-ta-propahandy>

Кейс 2: Використання подкастів у навчанні

- **Ситуація:** Теоретичний матеріал, викладений у лекціях і підручниках, сприймається важко.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Запропонувати добірку освітніх подкастів за тематикою курсу.
 - Дати завдання: прослухати подкаст і скласти коротке резюме або записати аудіовідгук.
 - Запропонувати створити власні подкасти, з обговоренням тем, які досліджуються.

Кейс 3: Відеоаналіз замість традиційних рефератів

- **Ситуація:** Викладач хоче зробити навчальний процес більш інтерактивним.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Ініціювати створення коротких відео (3-5 хвилин), у яких пояснюються ключові поняття курсу.
 - Використовувати інструменти: Canva, Powtoon, InShot, CapCut.
 - Обговорити відео в аудиторії, аналізуючи їхній зміст, достовірність і візуальне оформлення.

Кейс 4: Курсова робота у форматі блогу

- Ситуація:** Традиційні курсові роботи після здачі зазвичай залишаються без подальшої уваги або використання.
- Завдання викладача ЗВО:**
 - Запропонувати альтернативний формат - ведення тематичного блогу замість звичайної курсової роботи.
 - Оцінювати результати за такими критеріями: глибина аналізу, грамотність, залучення аудиторії, використання мультимедійних матеріалів.
 - Навчити працювати з платформами для блогінгу: Medium, Blogger.

Кейс 5: Інтерактивні дискусії в соціальних мережах

- Ситуація:** Викладач прагне збільшити залученість до дискусії.
- Завдання викладача ЗВО:**
 - Організувати тематичну дискусію у Facebook-групі, Telegram-чаті або Discord-каналі.
 - Дати завдання: доручити знайти цікаві факти, статті чи відео з теми та поділитися ними разом з коротким аналізом.
 - Використати коментарі для обговорення, стимулюючи розвиток критичного мислення.

Кейс 6: Освітній YouTube-канал викладача

- **Ситуація:** Необхідність додаткових пояснень до складних тем.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Записувати короткі відео-лекції (5-10 хвилин) із поясненням складних тем.
 - Використовувати прості інструменти для запису: OBS Studio, Screencast-O-Matic, Zoom.
 - Завантажувати відео на YouTube, додавати таймкоди та інтерактивні елементи.
 - Створити плейлист з відеолекціями, який можна переглядати у зручний час.

Кейс 7: Дослідження цифрового сліду

- **Ситуація:** Недостатня увага до безпеки особистих даних у мережі.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Провести експеримент: запропонувати знайти в інтернеті інформацію про себе.
 - Обговорити поняття "цифровий слід" та важливість налаштувань приватності.
 - Навчити працювати з сервісами видалення персональних даних (наприклад, Google's Remove Outdated Content Tool).
 - Підсумкове завдання: скласти план покращення власної цифрової безпеки.

Кейс 8: Створення інтерактивної інфографіки

- **Ситуація:** Плутанина в ключових концепціях та труднощі в запам'ятовуванні великих обсягів інформації.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Навчити працювати з інструментами для створення інфографіки: Canva, Piktochart, Infogram.
 - Дати завдання: створити інфографіку на основі теми курсу та пояснити її зміст.
 - Обговорити роботи в групі, оцінюючи їхню наочність та інформативність.

Кейс 9: Використання штучного інтелекту в освітньому процесі

- **Ситуація:** Потреба у знанні ефективного використання ШІ в освітньому процесі.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Провести практичне заняття з використання таких інструментів, як ChatGPT, Grammarly, QuillBot, Claude AI.
 - Розглянути етичні аспекти застосування ШІ (наприклад, академічна доброчесність).
 - Завдання: протестувати один із сервісів і підготувати короткий звіт, оцінюючи його переваги та ризики.

Кейс 10: Аналіз реклами та маніпулятивних технік

- **Ситуація:** Вплив реклами та медіаманіпуляцій на сприйняття інформації.
- **Завдання викладача ЗВО:**
 - Запропонувати проаналізувати рекламу, новини або соціальні мережі на предмет маніпулятивних технік.
 - Ознайомити з принципами критичного мислення: такими як когнітивні викривлення, ефект Даннінга-Крюгера, фреймінг.
 - Дати завдання: знайти приклади прихованої реклами або пропаганди та пояснити механізми їхнього впливу.

Ці кейси допоможуть викладачам ЗВО не тільки покращити власну медіакомпетентність, а й навчити критично сприймати інформацію, зробивши освітній процес сучасним та цікавим.

Ресурсна тека

Вуйтік, Н. 15 ресурсів для перевірки інформації. Medialab.online.
URL: <https://medialab.online/news/15check/>

Гребеник, Т.В. (2022). Проблеми формування та розвитку медіакультури викладачів вищої школи: історико-теоретичний аспект. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*, 17(173). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7079948>

Дія.Освіта. (2024). Як захиститися від фейків і дезінформації. Базові навички з фактчекінгу та протидії дезінформації. *Освітній серіал*. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/how-to-protect-yourself-from-fakes-and-disinformation>

Інфомедійна грамотність – невід’ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти: збірник статей / редкол.: В.Ф. Іванов (гол. ред.) [та ін.]. Київ: Академія української

- преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. 400 с.
- Кірдан, О.Л., & Кірдан, О.П. (2023). Розвиток медіаосвіти в кінці ХХ – на початку ХХІ століття як проблема педагогічної теорії і практики: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Освіта. Інноватика. Практика*. 11, 10. 25–29. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i10-004>.
- Медіапедагогіка*: навч. посіб. / Зюсс Д., Ламперт К., Трюльцш-Війнен К.; пер. з нім. В. Климченка, В. Олійника / за заг. ред. В. Іванова. К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2023. 300 с.
- Методика інтеграції в проєкті «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність»: збірник матеріалів / Редкол.: В. Ф. Іванов (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Академія української преси, IREX, Центр вільної преси, 2022. 160 с. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnik_infor_gramot_2022.pdf
- Мороз, О. Інформаційна гігієна під час війни: 7 базових правил. URL: <https://osvitoria.media/experience/informatsijna-gigiyena-pid-chas-vijny-7-bazovyh-pravyl/>
- Найдьонова, Л.А., Череповська, Н.І., Вознесенська, О.Л., Чаплінська, Ю.С., Умеренкова, Н.Ф., Дятел, Н.Л., Григоровська, Л.В., & Найдьонов, М.І. (2023). Наскрізна медіаосвіта в умовах війни: Збірник навчальних медіаосвітніх програм (Л.А. Найдьонова, ред.; Н.Ф. Умеренкова, уклад.). Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736865/>
- Стинська, В., & Цюняк, О. (2024). Медіакомпетентність як складова професійної компетентності майбутніх викладачів закладу вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*, 3 (37), 611–619. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-611-619](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-611-619)
- Уварова, Т., & Стас, Т. (2020). Медіаграмотність та медіакомпетентність у сучасній освіті: виклики та тенденції. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*, 4, 29, 191-197.
- Якимчук, І. (2019). Формування медіаосвітніх компетентностей у викладачів коледжу: теоретичний аспект. *Нова педагогічна*

думка, 4 (100). 69-73.

- Aguaded, I., Marín-Gutiérrez, I., & Caldeiro-Pedreira, M. (2018). Development of media competence in the IberoAmerican context. *Revista Letral*, 20. P. 156–182. URL: https://www.academia.edu/37163375/Development_of_media_competence_in_the_Ibero_American_context
- Kubey, R. (2018). *Media literacy in the information age*. New York: Routledge, 596 p.
- Prometheus. (Б. д.). Курс «Інформаційна гігієна під час війни». URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/information-hygiene-during-war/>
- Prometheus. (Б. д.). Курс «Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні». URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/infosecurity/>
- Rowel, Ch. (2019). *Social Media in Higher Education: Case Studies, Reflections and Analysis*. Cambridge, UK: *Open Book Publishers*. URL: <https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0162.pdf#page/24/mode/2up>.

РОЗДІЛ 4.

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Компетентність критичного мислення і професіоналізм викладача

Критичне мислення завжди було однією з ключових компетентностей, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Сучасні умови, в яких розвиваються заклади вищої освіти, вимагають від викладачів не тільки глибокого розуміння предмета, але й вміння аналізувати, оцінювати та інтегрувати інформацію з різних джерел. В умовах глобалізації, стрімкого розвитку технологій та інформаційного перенасичення виникає гостра потреба в педагогах, здатних критично підходити до своєї професійної діяльності.

В умовах воєнної доби особливо важливим є прийняття виважених рішень на основі критичного мислення з метою запобігання паніці, появи фейків тощо. Критичне мислення допомагає визначити – чиї інтереси стоять за інформацією, кому це вигідно. Воно вчить думати так, щоб не стати об'єктом маніпуляцій, розсудливо, виважено. Творче мислення у воєнний час є важливим в умовах невизначеності, коли треба повсякчас приймати нестандартні рішення в нових умовах, при обмеженості ресурсів та інформації¹⁰⁹.

Критичне мислення – термін, який з'явився в науці завдяки філософу Джону Дьюї та його праці «Як ми думаємо» у 1910 році. Загалом же, критичне мислення – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно поміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення. Критичне мислення базується на законах логіки та на розумінні психологічних процесів,

¹⁰⁹ Трубавіна, І., & Непіпенко, Л. (2023). Формування критичного і творчого мислення у науково-педагогічних працівників. Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян. Харків. 264-273. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8222080>

які протікають у нашій свідомості. Критичним мислителям властиве скептичне ставлення до всього. Мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень¹¹⁰.

Розвиток критичного мислення ґрунтується на вмінні аналізувати інформацію, шукати її, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти головне, порівнювати та інших загально-навчальних умінь. Сприяють формуванню критичного мислення проблемне навчання (від проблемного викладу до дослідницького методу), евристичні методи групового та індивідуального вирішення проблем, які доцільно демонструвати здобувачам освіти на заняттях. Усе це означає необхідність володіти методами збору, аналізу і синтезу інформації, а саме таких, як: порівняння повне і неповне, відсічка, агрегація, індукція, дедукція, спостереження, структурний і функціональний, морфологічний аналіз, аналіз слабких місць тощо¹¹¹.

Розвиток компетентності критичного мислення у викладачів закладу вищої освіти стає особливо важливим у контексті підготовки здобувачів освіти до викликів сучасного світу. Високий рівень критичного мислення дозволяє педагогам ефективно вирішувати складні професійні завдання, розвивати інноваційні методи навчання та сприяти формуванню у здобувачів освіти таких самих навичок. У цей період змін та викликів, викладачі повинні не тільки навчати, але й бути взірцем критичного мислення для здобувачів освіти.

Перевірити свій рівень критичного мислення онлайн радить Ілля Бачурін, фахівець у галузі нейроекономіки, за допомогою проходження тесту Уотсона-Глейзера¹¹², але для його проходження

¹¹⁰ Романенко, О.Д., & Зимівець, Н.В. (2022). Критичне мислення та методи формування. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.47>

¹¹¹ Трубавіна, І., & Непіпенко, Л. (2023). Формування критичного і творчого мислення у науково-педагогічних працівників. Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян. Харків. 264-273. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8222080>

¹¹² Оцінка критичного мислення. Watson Glaser. URL: <https://www.talentlens.co.uk/product/watson-glaser/>

потрібне знання англійської мови.

Критичне мислення стає фундаментом для прийняття зважених рішень, аналізу інформації та розвитку незалежного мислення. Отже, розвиток цієї компетентності у викладачів є одним із ключових завдань сучасної педагогіки.

Проблема удосконалення компетентності критичного мислення викладача вищої школи полягає в тому, щоб не тільки критично оцінювати інформацію і на її основі приймати раціональні рішення, але щоб ця інформація стала основою для творчості і пошуку суб'єктивно нових шляхів вирішення проблем і задоволення викладача, суспільства, не виховувала користувача готового і копірайтера. Інакше науково-педагогічний працівник не в змозі буде потім продукувати нові ідеї і задовольняти зростаючі потреби суспільства, буде думати, де знайти рішення в інтернеті. Тому формування одночасно критичного і творчого мислення у викладачів в умовах інформаційного буму і вимог до підвищення якості освіти є нагальним завданням. Сьогодні, у воєнний час, обмеженості інформації, особливо важливим є прийняття виважених рішень на основі критичного мислення для запобігання паніки, фейкам, для перемоги і стабільної роботи в тилу. Критичне мислення допомагає визначити – чиї інтереси стоять за інформацією, кому це вигідно. Вчить думати так, щоб не стати об'єктом маніпуляцій, розсудливо, виважено. Творче мислення у воєнний час є важливим в умовах невизначеності, коли треба повсякчас приймати нестандартні рішення в нових умовах, при обмеженості ресурсів й інформації¹¹³.

Компетентність критичного мислення дає змогу викладачу вищої школи орієнтуватися в інформаційній лавині, не піддатися різного роду маніпуляціям, ефективно вирішувати проблеми та їх відстоювати, а також допомагає в пошуку нових шляхів розв'язання проблем.

¹¹³ Трубавіна, І. (2022). Поняття про шляхи формування критичного і творчого мислення викладача закладу вищої освіти. Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції. Одеса. Університет Ушинського. 214-215. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15349/1/Trubavina%20I.%202022%20.pdf>

Володіючи компетентністю критичного мислення, викладач вищої школи може розпізнавати інформацію, аналізувати джерела і мотиви, приймати зважені рішення (рис. 4.1). Особливо це важливо в сучасний період розвитку інформаційних технологій, коли цінується вміння професійного пошуку необхідної інформації, здатність її проаналізувати, оцінити та застосувати.

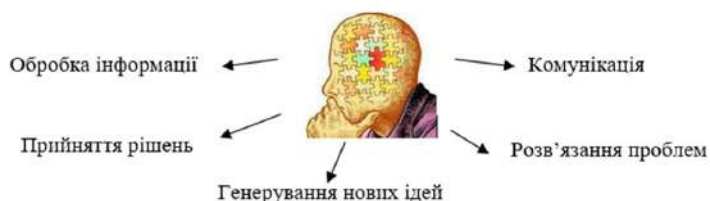

Рис. 4.1. Основні компетентності викладача вищої школи, що сприяють критичному мисленню¹¹⁴

Як свідчать наукові джерела, сукупність аналітичних навичок – від критичного й творчого осмислення проблеми до інтеграції даних, виявлення закономірностей і формування обґрунтованих рішень – становить фундамент професійної компетентності викладача закладу вищої освіти. Володіння цими навичками дозволяє не лише досліджувати та оцінювати інформацію, але й аргументовано представляти результати аналізу, вести конструктивний діалог із керівництвом і колегами, здійснювати якісний зворотний зв'язок. Більш того, компетентність критичного мислення сприяє розвитку здатності до прогнозування можливих наслідків управлінських та інших рішень, формуванню стратегічного бачення освітнього процесу, підвищенню рівня академічної культури та відповідальності тощо. У сучасних умовах цифровізації та глобальної конкуренції ця компетентність стає ключовим чинником, що забезпечує викладачеві здатність адаптуватися до нових викликів, інтегрувати інноваційні практики, підтримувати високий рівень готовності до професійного й особистісного розвитку.

¹¹⁴ Dias, Z. (2019). Replace 'Thinking' with 'Analytical Thinking', in Human Capital Management. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/replace-thinking-analytical-human-capital-management-zenildo-dias>

Основні методи розвитку компетентності критичного мислення викладача вищої школи

Різноманітні методи розвитку компетентності критичного мислення викладача вищої школи засновані, насамперед, на бажанні науково-педагогічного працівника, викладача вищої школи підвищити свій професійний рівень шляхом самоосвіти, тренінгів, запланованих курсів підвищення кваліфікації та творчому співробітництві викладача вищої школи і здобувача освіти, на розвитку і вдосконаленні аналітичного й творчого підходів до вивчення і опрацювання будь-якого освітнього матеріалу, який використовується викладачем вищої школи у професійній діяльності.

Рекомендуємо:

Досить відомі методи розвитку компетентності критичного мислення:

Читання та аналіз наукової літератури:

- ☐ регулярно ознайомлюйтеся з новітніми дослідженнями та публікаціями, які допомагають критично оцінювати інформацію, виявляти недоліки та знаходити нові підходи до викладання!

Участь у наукових конференціях та семінарах:

- ☐ отримуйте нові знання, обговорюйте свої ідеї з колегами, отримуйте зворотний зв'язок та вдосконалюйте свої навички критичного мислення!

Використання методів активного навчання:

- ☐ проводьте дискусії, групові проекти та аналіз кейсів (Case-study, Project method, Brainstorm, flipped classroom method та інш.), використовуйте ментальні карти¹¹⁵, що сприяє розвитку критичного мислення.

Розвиток метакогнітивних навичок:

- ☐ аналізуйте та оцінюйте власну роботу, що дозволяє виявляти сильні та слабкі сторони своєї професійної діяльності та вдосконалювати їх!

¹¹⁵ Калюжна, Т. (2021). Ментальна карта [Відео]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728707/>

Менторство та коучинг:

- співпрацюйте з досвідченими колегами, що сприяє обміну знаннями та розвитку критичного мислення;
- аналізуйте та обговорюйте інформацію, що допомагає залишатися на передовій новітніх знань і методик!

Практичні кейси, які демонструють, як викладач вищої школи може розвивати власну компетентність у сфері *критичного мислення* – через професійні практики, педагогічні інструменти та самоосвіту¹¹⁶.

КЕЙС 1: Аналіз навчального контенту крізь призму логіки

Ситуація: Викладач готує нову навчальну програму та вирішує критично переглянути джерела, що використовуватимуться в курсі.

Дії:

- Створює таблицю з критеріями: достовірність, джерело, логічна структура, наявність доказів.
- Виявляє приклади неаргументованих тверджень або упередженості в літературі.
- Коригує програму, додаючи кейси із протилежними поглядами на тему.

Результат: Викладач тренує навички логічного аналізу, оцінки інформації та підвищує якість викладання.

КЕЙС 2: Педагогічна дискусія на тему професійних дилем

Ситуація: Кафедра проводить воркшоп для викладачів: кожен презентує дилему, з якою стикався в навчальному процесі (наприклад, оцінювання роботи зі спірним змістом).

¹¹⁶ Saroyan, A. (2022). Fostering creativity and critical thinking in university teaching and learning: Considerations for academics and their professional learning (OECD Education Working Papers № 280). OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/en/publications/fostering-creativity-and-critical-thinking-in-university-teaching-and-learning_09b1cb3b-en.html

Дії:

- ☐ Учасники аналізують ситуацію через різні етичні та логічні підходи

- ☐ Формують аргументи за/проти дії викладача

- ☐ Обговорюють альтернативи та наслідки рішень

Результат: Критичне мислення поглиблюється через застосування до реальних викладацьких контекстів.

КЕЙС 3: Викладацький блог із розбором освітніх міфів

Ситуація: Викладач запускає блог, де щотижня аналізує «міфи» в освіті – наприклад, «Здобувач має завжди погоджуватись із думкою викладача».

Дії:

- ☐ Структуровано аналізує твердження: історія походження, логіка, практичні наслідки.

- ☐ Залучає інших викладачів до коментарів і контраргументів.

- ☐ Публікує приклади зі світових практик.

Результат: Розвиток мислення через письмову аргументацію, збір доказів, рефлексію та міжвикладацький діалог.

КЕЙС 4: Викладач — дослідник: самоаудит навчальних рішень

Ситуація: Після завершення курсу викладач аналізує, наскільки його навчальні дії були обґрунтовані, логічні та етичні.

Дії:

- ☐ Веде рефлексивний журнал (записує сумніви, успіхи, суперечливі моменти).

- ☐ Оцінює: які завдання стимулювали мислення, які — були механічними.

- ☐ Робить висновки про власну педагогічну модель.

Результат: Критичне мислення стає частиною професійного саморозвитку.

Чекліст для самооцінки викладача щодо розвитку критичного мислення можна використовувати під час підготовки до занять, у рефлексії після семестру або навіть у міжкафедральних

тренінгах¹¹⁷.

Чекліст критичного мислення викладача ЗВО

1. Логічна побудова викладу

- Чи ясно сформульовано проблему / тему заняття?
- Чи виділено ключові тези та аргументи?
- Чи є приклади, що підтверджують твердження?
- Чи помітна логічна послідовність і зв'язність?

2. Робота з джерелами

- Чи я перевіряю актуальність і достовірність джерел?
- Чи пропоную здобувачам альтернативні погляди?
- Чи аналізую ризики упередженості чи маніпуляцій?
- Чи використовую відкриті дані / наукові докази?

3. Формування аналітичного середовища

• Чи ставлю відкриті запитання до здобувачів (а не лише «правильно/неправильно»)?

• Чи створюю ситуації для вибору, обговорення, проблематизації?

• Чи даю здобувачам змогу формулювати аргументи і контраргументи?

- Чи спонукаю до рефлексії: «Чому я так думаю?»

4. Особиста педагогічна рефлексія

- Чи аналізую помилки/сумніви після заняття?
- Чи змінюю структуру уроку, якщо бачу неефективність?
- Чи ставлю собі питання: «Що я хочу, щоб здобувачі зрозуміли, а не лише запам'ятали»?

• Чи веду щоденник або нотатки для покращення навчання та викладання?

¹¹⁷ Дацко, І., & Волощук, М. (2024). Критичне мислення та його роль у когнітивному розвитку користувачів соцмереж. Психологічний часопис імені Вернадського, 2(9), 78–91. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2024/9.pdf

Додатково – міні-таблиця для самооцінки

Навичка	Я використовую це регулярно	Хочу покращити
Аргументація	☒ / ☒	☒ / ☒
Робота з альтернативами	☒ / ☒	☒ / ☒
Зворотній зв'язок	☒ / ☒	☒ / ☒
Формулювання запитань	☒ / ☒	☒ / ☒
Рефлексія	☒ / ☒	☒ / ☒

Шаблон рефлексивного аркуша викладача, який допомагає формувати критичне мислення через щотижневую самооцінку та аналіз власної педагогічної практики¹¹⁸.

Рефлексивний аркуш викладача ЗВО

Тижнева рефлексія з акцентом на розвиток критичного мислення

Період: (дата/тиждень)

Курс: (назва дисципліни)

Тема заняття: (тема, що викладалась)

Частина I. Самоаналіз заняття

- Яку ключову думку я хотів передати здобувачам освіти?
- Чи була структура викладу логічною, послідовною?
- Де здобувачі виявили найбільше зацікавлення / складність?

- Чи використано запитання, що стимулюють роздуми?
- Чи забезпечено баланс між теорією і прикладом?

Частина II. Аналіз інтерпретацій та суджень

- Які проблемні твердження / ситуації були обговорені?

¹¹⁸ Кравченко, О. (2024). Підходи та методи розвитку критичного мислення у системі освіти. Репозитарій Київського університету.
URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50200/>

- Чи висловили здобувачі *альтернативні думки*?
- Чи здобули вони навичку *аргументації* / *контраргументації*?
- Як я реагував на *несподівані відповіді чи сумніви*?

Частина III. Професійне вдосконалення

- Що я дізнався про себе як викладача цього тижня?
- Яка *навичка критичного мислення* потребує мого розвитку?
- Які методи/засоби я хотів би спробувати наступного тижня?
- Які *педагогічні помилки* / *успіхи* я можу проаналізувати?

Увиразнимо *трекер навичок критичного мислення для викладача*, який можна використовувати як частину професійного портфолію, щотижневої рефлексії або плану вдосконалення (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Трекер навичок критичного мислення викладача ЗВО¹¹⁹

№	Навичка	Опис	Рівень володіння ●○○●	Приклади прояву / заплановані дії
1	Аргументація	Вміння логічно будувати власні твердження, спираючись на факти	● добре / ○ частково / ● потребує уваги	Використовую логіку при поясненні тем; формую запитання з доказовою базою.

¹¹⁹ Дацко, І., & Волощук, М. (2024). Критичне мислення та його роль у когнітивному розвитку користувачів соцмереж. *Психологічний часопис імені Вернадського*, 2(9), 78-91. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2024/9.pdf

2	Оцінка джерел	Виявлення достовірності, актуальності, упередженості матеріалів	● / ○ / ●	Аналізую джерела перед включенням до курсу; стимулюю студентів перевіряти інформацію.
3	Формулювання запитань	Спроможність ставити Відкриті, стимулюючі мислення питання	● / ○ / ●	Починаю заняття з проблемного запитання; готую запитання на розвиток.
4	Рефлексія	Усвідомлення власних рішень, помилок, моделей мислення	● / ○ / ●	Заповнюю щотижневий аркуш рефлексії; аналізую зворотний зв'язок від студентів.
5	Контр-аргументація	Уміння бачити альтернативи, реагувати на суперечки	● / ○ / ●	Модерую дискусії з протилежними думками; додаю "іншу точку зору" до тем.
6	Етична оцінка	Здатність оцінювати педагогічні та професійні ситуації через етичні принципи	● / ○ / ●	Розглядаю етичні дилеми з колегами; включаю кейси морального вибору до занять.

Як працювати з трекером:

- Оцінюй себе *регулярно* – після кожного модуля чи теми.
- Вказуй *приклад* застосування навички з власної практики.
- Плануй дії щодо вдосконалення: від читання до тренінгів чи

консультацій.

- Обговорюй трекер на методичних нарадах. Це стимулює обмін ідеями.

Підпис / нотатки:

Систематичне відстеження рівня володіння цими навичками та їх практичних проявів у викладацькій діяльності сприяє підвищенню якості освітнього процесу, розвитку аналітичного мислення, формуванню культури академічної доброчесності тощо.

Сторітелінг як інноваційна методика для розвитку критичного мислення викладача

Інновації, спрямовані на розвиток критичного мислення викладача вищого закладу освіти, базуються на поєднанні інтерактивних технологій, рефлексивних практик і спільного аналізу досвіду.

Сторітелінг (storytelling – з англійської story означає історія, а telling – розповідати, отже, сторітеллінг – це розповідь історій) – метод, методика, педагогічна технологія, яка побудована на використанні історій з певною структурою та героєм та спрямована на вирішення освітніх завдань, розвитку, мотивації тощо. Через історії створюється можливість перенести реальний світ, досвід певних людей, дилем, які вони вирішували, в лекційну аудиторію. Тим самим активізується аудиторія, стимулюються процеси мислення через зацікавлення до предмету вивчення¹²⁰.

Такий підхід забезпечує обдумування, рефлексії подій та поведінки героїв історії, слідкування за розгортанням сюжету. Розповідь – історія – працює як засіб навчання на дослідженні, який сприяє активному сприйняттю нового, зменшуючи деперсоналізацію, спонукає до підвищення мотивації та критичного мислення, активізує пізнання та збуджує емоції. Оповідач та слухач об'єднуються на когнітивному та емоційному рівнях, що дозволяє зробити більш ефективним міжособистісне спілкування. Викладачі

¹²⁰ Хоружа, Л.Л. (ред.). (2024). Інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти: від теорії до практики : колективна монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, с. 119.

можуть використовувати у своїй професійній діяльності розповідь, щоб вибудувати особливе персоніфіковане спілкування, де спільні людські переживання та емоції, виражені в історіях, можуть створити своєрідне відчуття спільноти, необхідне для досягнення освітніх цілей¹²¹.

P. Smith, директор із досліджень споживачів і комунікацій у Procter & Gamble Company в Цинциннаті, штат Огайо, тренер з лідерства та комунікації, у книзі «Лідер як оповідач: 10 причин, чому це покращує ділові зв'язки (Leader as Storyteller: 10 Reasons It Makes a Better Business Connection)», аналізуючи вплив історій та розповідей на аудиторію, склав 10 пунктів-причин, чому варто розповідати історії, які допомагають критично мислити та засвоювати матеріал:

Переваги використання методу «Сторітелінг» для удосконалення компетентності критичного мислення:

- Історії – це просто. Будь-хто може їх розповідати, для цього не потрібно мати якусь спеціальну освіту.

- Історії не втрачають цінності з часом. Історії завжди працюють на лідерство.

- Історії не мають демографічних обмежень. Усі – незалежно від віку, раси чи статі – люблять слухати історії.

- Історії цікаві. Вони можуть поширюватися блискавично без додаткових зусиль з боку оповідача. Історії легше запам'ятовувати. За дослідженнями психологів (Дж. Брунера, П. Нойхаузера) знання, отримані з добре розказаної історії, запам'ятовуються точніше і надовше, ніж отримані виключно з фактів або цифр.

- Історії надихають. Слайди – ні.

- Історії подобаються всім. У будь-якій групі приблизно 40% будуть візуалами, тобто для них краще навчатися з відео, діаграмами чи ілюстраціями. Ще 40% будуть аудіалами, які краще навчаються через лекції та дискусії. Решта 20% – це кінестетики, які запам'ятовують краще через залучення до дій та емоцій. Історії

¹²¹ Братко, М. (2022). Сторітелінг як ефективна технологія викладання курсу «Лідерство в освіті» для магістрів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*, 1 (70), 68-75.

мають характеристики, які працюють на усі типи здобувачів освіти. Візуали сприймають образи, які є в історіях. Аудіали зосереджуються на голосі та інтонаціях. Кінестетики запам'ятовують емоційні зв'язки та почуття з історії.

□ Історії добре підходять для неформального навчання на робочому місці, що відбувається в команді, наставництві та спілкуванні «рівний – рівний». А основою неформального навчання є історія-оповідання.

□ Історії переводять викладача в режим навчання «як діти» – в стан емоційного зацікавлення.

□ Розповідь історій свідчить про повагу до аудиторії. Історії передають ваше повідомлення, не вказуючи слухачам, що думати чи робити¹²².

Отже, метод «Сторітелінг» допоможе викладачу вищої школи удосконалити компетентність критичного мислення шляхом аналізу, формування власної оцінки історії, головних героїв сюжету та власного висновку.

Рекомендації, поради викладачу вищої школи для успішного використання методу «Сторітелінг»:

1. Обирайте героя історії яскравого, неординарного, якого хочеться наслідувати.

2. Розповідайте цікаву історію, яка цілком захоплює, не дає відволікатися, яку хочеться почути усю – від початку до кінця.

3. Добирайте релевантні наративи, які одночасно утримують увагу аудиторії та містять обґрунтовані рекомендації, методики вирішення проблем і структуровані алгоритми дій.

4. Тримайте слухачів у напрузі впродовж всієї історії. Оприлюднюйте інформацію, факти, розкажуйте про події так, щоб хотілося почути, що буде далі, чим закінчиться.

5. Скорочуйте. В історії має залишитися тільки найважливіша інформація. Удосконалюйте історію, прибираючи все, що відволікає від теми.

¹²² Хоружа, Л.Л. (ред.). (2024). Інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти: від теорії до практики: колективна монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 123-124.

6. Закінчуйте історію (самі чи з допомогою слухачів). Не варто залишати фінал історії відкритим. В історії завжди має бути закінчення.

7. Керуйте емоціями аудиторії. Слухачів мають неодмінно переживати емоції – сердитися, захоплюватися, погоджуватися, заперечувати. Єдине, чого не можна допустити, це щоб слухачі залишилися байдужими, бо тоді це не буде сторітеллінг. Завдяки емоціям, які викликає історія, вона залишається в пам'яті надовго.

8. Будьте толерантними. Дайте можливість слухачам критично мислити, сформувати власну оцінку історії.

9. Дружіть з аудиторією. Оминайте рольову позицію лектора-всезнайки, який має переваги над аудиторією.

10. Ілюструйте історію. Ілюстраційний контент (відеоряд з фотографій, коротких роликів, схем) посилить вплив історії на різні канали сприйняття інформації.

Отже, сторітеллінг – дієвий спосіб впливу на здобувачів освіти за умови правильного представлення історії цільовій аудиторії¹²³, допомагає критично мислити як викладачу закладу вищої освіти так і здобувачу освіти, розвивати компетентність критичного мислення. Також наголошуємо про необхідність відповідної підготовки викладача до ролі сторітеллера, яка передбачає досконале володіння мистецтвом розказування історій, емоційну енергетику, вміння впливати на аудиторію через вербальні та невербальні засоби комунікації, а також використання цифрових технологій зображення, музики, поєднання тексту і голосу.

¹²³ Братко, М. (2022). Сторітелінг як ефективна технологія викладання курсу «Лідерство в освіті» для магістрів. Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки). Випуск № 1 (70), 68-75.

Практичні кейси для успішного застосування сторітелінгу у викладанні

КЕЙС 1: Історія з реального життя як вступ до теми¹²⁴

Ситуація: Викладач курсу «Етика бізнесу» починає лекцію історією про підприємця, який зіткнувся з моральною дилемою: пожертвувати екологією задля прибутку або втратити інвестора.

Реалізація:

- Розповідь триває 5–7 хвилин на початку заняття.
- Слухачі обговорюють: «Що б ви зробили на його місці?».
- Після дискусії – викладач переходить до теоретичних моделей етичних рішень.

Результат: Слухачі краще розуміють прикладні аспекти теорії та залучаються до обговорення.

КЕЙС 2: Storytelling у науковій презентації (Storytelling у лекції з управління ЗВО)

Ситуація: Викладач кафедри менеджменту вищої освіти готує лекцію «Моделі управління університетом». Тема містить низку абстрактних теорій і концепцій, що часто сприймаються слухачами як надто «сухі» та відсторонені від реальної практики.

Реалізація:

- Лекцію структуровано як оповідання про вигаданий університет «Андромедія», де кожен етап розвитку відповідає певній моделі управління (ієрархічній, мережевій, стратегічній).
- Для кожної моделі створено персонажів (ректор–лідер, декан–фасилітатор, радники – мережеві координатори) та діалогові фрагменти, що ілюструють конфлікти і шляхи їх рішення.
- Слайди оформлено у вигляді «карт подорожі»: графічні метафори ринви стратегічних виборів, аватари учасників процесу, часові шкали із сюжетними вставками.

Результат:

¹²⁴ ЦеНІТ. (2019). Історія, що вчить: 6 форматів, інструментів та ідей для цифрового сторітелінгу у викладанні. Центр навчальних інновацій та технологій УКУ. URL: <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/resursy-ta-instrumenty/storitelng/>

Слухачі стали активніше залучатися до обговорення, чіткіше розрізняти сильні й слабкі сторони кожної моделі та відпрацьовувати застосування теорії до реальних кейсів. Завдяки наративній формі покращилося запам'ятовування ключових концепцій і зріс рівень критичного аналізу під час практичних занять.

КЕЙС 3: Сторітелінг як форма рефлексії¹²⁵

Ситуація: Наприкінці курсу «Психологія стресу» слухачам пропонується написати коротке оповідання: «Моя подорож крізь стрес», де вони описують власний досвід або уявну історію, застосовуючи вивчені техніки подолання стресу.

Реалізація:

- Робота в парах: слухач читає оповідання іншого і дає зворотний зв'язок.
- В обговоренні – аналіз психологічних стратегій, закладених в історіях.

Результат: Поглиблене засвоєння матеріалу, розвиток емпатії та навичок аналізу.

КЕЙС 4: Використання наративу для розвитку критичного мислення на курсах підвищення кваліфікації викладачів ЗВО

Ситуація: У межах програми підвищення кваліфікації для викладачів ЗВО в Центрі неперервної освіти університету відбувається семінар, присвячений розвитку критичного мислення як ключової професійної компетентності. Викладач-тренер розповідає історію, наприклад, «Корабель Тесея» – як увиразнення метафори змін і водночас збагачення досвіду у професійній діяльності.

Реалізація:

Після презентації історії учасникам ставиться питання: «Чи залишився цей корабель тим самим? Як можна застосувати цю

¹²⁵ ЦеНІТ. (2019). Історія, що вчить: 6 форматів, інструментів та ідей для цифрового сторітелінгу у викладанні. Центр навчальних інновацій та технологій УКУ. URL: <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/resursy-ta-instrumenty/storitelng/>

метафору до змін в андрагогічно орієнтованій професійній діяльності?».

Завдання – сформулювати власну позицію щодо збереження та трансформації підходів до навчання та викладання у цифрову епоху, знайти аналогії у власному досвіді (переформатування навчальних програм (перехід в онлайн, оновлення контенту, зміна форматів оцінювання тощо) й сучасних освітніх реаліях. Організовується групова дискусія з метою обговорення різних точок зору та інтерпретацій. Для структурування дискусії використовують ментальні карти: колонки «ознаки ідентичності», «ознаки зміни», «рекомендації до управління оновленнями».

Результат: Викладачі розвивають уміння критично оцінювати власну професійну діяльність, наводити обґрунтовані аргументи, розвивають навички рефлексії тощо. Це сприяє підвищенню їх професійної гнучкості та спроможності адаптуватися в умовах цифрової трансформації та нестабільності освітнього середовища. Такий формат кейса демонструє практичне використання історичних парадоксів для розвитку критичного мислення безпосередньо в професійному контексті щодо викладачів ЗВО, посилюючи їхню здатність до рефлексії та адаптації в умовах невизначеності.

Поради для викладача

- *Структура історії:* персонаж → конфлікт → рішення → мораль або питання.
- *Використовуйте* емоції, несподівані повороти, гумор.
- *Можна створювати історії разом із колегами, здобувачами освіти,* обираючи професійно орієнтовані та інші теми.

Шаблон освітньої історії (Storytelling Framework)

Етап	Запитання / Дія	Приклад
1. Вступ: герой історії	Хто він? Яка його роль у контексті теми?	«У 2012 році молодий інженер зі Львова...»
2. Конфлікт /	Яку проблему він зіткнув?	«Його стартап

виклик	Чому це важливо?	провалився через нерозуміння етики розробки»
3. Пошук рішення	Як герой шукає вихід? Які знання/цінності задіяні?	«Він вивчає модель морального вибору, консультуючись з філософами»
4. Кульмінація	Яке рішення прийнято? Які наслідки?	«Він змінює політику компанії, жертвує частиною прибутку – і стає прикладом для інших»
5. Мораль / Питання	Що ми можемо винести з історії?	«А чи завжди комерція має перевагу над етикою? Що оберете ви?»

Масові відкриті онлайн-курси, сфокусовані на сторітелінгу (табл. 4.2), є ефективним інструментом розвитку комунікативних, креативних та інших компетентностей викладачів і здобувачів освіти.

Таблиця 4.2

Масові відкриті онлайн курси, сфокусовані на сторітелінгу¹²⁶

Назва	Переклад	Університе т	Платформа
Transmedia Storytelling: Narrative worlds, emerging technologies, and global audiences	Наративні світи, нові технології, глобальні аудиторії	UNSW Australia (The University of New South Wales)	Coursera
Data Tells a Story: Reading Data in the Social Sciences and Humanities	Дані розповідають історію	Loughborough University	Future Learn

¹²⁶ Панченко, Л. (2020). Цифровий сторітеллінг в освіті дорослих: бар'єри та шляхи їх подолання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 79, 5. 109-125. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/108>

Leadership Communication for Maximum Impact: Storytelling	Лідерство, комунікація задля максимального впливу: сторітелінг	Northwestern University	Coursera
Powerful Tools for Teaching and Learning: Digital Storytelling	Потужні засоби для викладання та навчання: сторітелінг	University of Houston	Coursera
Creating Dashboards and Storytelling with Tableau	Створення панелей та сторітелінг з Tableau	University of California	Coursera
Storytelling in Advertising	Сторітелінг в рекламі		Coursera
Digital Storytelling: Filmmaking for the Web	Цифровий сторітелінг: створення фільмів для Інтернет	University of Birmingham	Future Learn
Storytelling for Change	Сторітелінг для змін		Novoed

Такі курси поєднують теоретичні знання про структуру та техніки створення історій із практичними завданнями, що формують вміння вибудовувати переконливі наративи, працювати з візуальними й цифровими засобами та адаптувати контент до різних аудиторій. Завдяки відкритому доступу й інтерактивним форматам, курси сприяють професійному саморозвитку, підвищують рівень цифрової грамотності, розширюють можливості використання сторітелінгу як сучасного педагогічного інструмента.

Додаткові поради

- *Використовуйте реальні або уявні кейси з професійної сфери слухачів.*
- *Додавайте візуальні елементи: фото, графіку, відео,*

ілюстрації.

- Формулюйте на завершення питання, яке стимулює осмислення теми.
- Спробуйте подати історію у форматі посту, блогу або міні-аудіо.

Методичний коментар¹²⁷. Формування та розвиток компетентності критичного мислення у викладачів закладів вищої освіти:

Критичне мислення викладача уособлює здатність: аналітично осмислювати зміст власної педагогічної діяльності; оцінювати джерела знань та навчальні підходи з наукової точки зору; ухвалювати рішення на основі доказів, етичних критеріїв та рефлексії; сприяти розвитку критичного мислення у студентів через ефективне навчальне середовище. Ця компетентність є важливою складовою академічної доброчесності, педагогічної майстерності та професійного саморозвитку.

Стратегії та інструменти розвитку критичного мислення викладача вищої школи

1. Самоаналіз, рефлексія

- Ведення рефлексивного щоденника викладача.
- Аналіз власних занять за критеріями: залучення здобувачів, глибина аргументації, логіка викладу.

2. Робота з науковими джерелами

- Оцінка джерел за принципами: достовірність, актуальність, авторитетність.
- Виявлення логічних хиб, маніпуляцій у текстах.

3. Дискусії з колегами

- Педагогічні дебати, міні-семінари, інтерв'язія.
- Колективне обговорення дидактичних ситуацій, кейсів, конфліктних моментів у навчанні.

¹²⁷ Акімова, О.В. (2024). Критичне мислення та його формування в сучасній вищій освіті. Вінницький державний педагогічний університет. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743395>

4. Навчання новим методикам

- Ознайомлення з методом дебатів, методами «Сократівський діалог», «Картка мислення».

- Участь у курсах/тренінгах з розвитку критичного мислення та медіа грамотності.

5. Використання цифрових інструментів

- *Mentimeter, Miro, Padlet, Canva* – для аналізу й візуалізації аргументів.

- *Онлайн-тести* для самоперевірки логічного мислення (напр., criticalthinking.org).

Оцінювання рівня сформованості

Показники критичного мислення викладача можуть включати: ◇ Навички. Приклад прояву. Аргументоване мислення. Побудова занять з логічною структурою, різними точками зору. Вміння ставити запитання. Провокаційні запитання до здобувачів, що стимулюють роздуми. Саморефлексія. Аналіз власної ролі, впливу, методів викладання. Оцінка джерел. Вміння визначити якість/ризик інформації в контенті курсу.

Рекомендації для ЗВО:

- Включити розвиток критичного мислення викладачів до програм підвищення кваліфікації.

- Організовувати освітні воркшопи з фокусом на аналітику, доказовість, етичне мислення.

- Створити інституційні практики обміну досвідом (блоги викладачів, дебатні клуби).

В умовах трансформації вищої освіти критичне мислення постає як ключова компетентність викладача вищої школи, необхідна для ефективної професійної діяльності. Здатність до аналізу, аргументації та рефлексії забезпечує високий рівень професіоналізму, сприяє формуванню наукового світогляду, адаптації до динамічних змін. Розвиток критичного мислення викладача вищої школи є не лише засобом підвищення якості викладання, а й важливим чинником професійного саморозвитку тощо.

Штучний інтелект і розвиток критичного мислення викладача

Штучний інтелект (ШІ) – це нова технологія, яка почала модифікувати освітні інструменти та установи. Різноманітні освітні платформи використовують ШІ для оптимізації методів навчання, створення інтерактивних ігор, спілкування тощо. Водночас викладачу вищої школи потрібно критично мислити у професійній інноваційній діяльності для подолання загроз ШІ, збереження своєї конкурентоздатності¹²⁸ в умовах цифровізації.

Інтеграція інноваційних інструментів штучного інтелекту у професійну діяльність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти стає вагомим чинником їхнього професійного зростання. На наше переконання¹²⁹, ці інструменти і технології не лише розширюють можливості індивідуалізації освітнього процесу, а й сприяють оптимізації викладацької роботи, підвищенню ефективності комунікації з здобувачами освіти та забезпеченню доступу до якісних навчальних ресурсів. Застосування ШІ-інструментів у контексті особистісно-професійного розвитку викладача ЗВО є стратегічним кроком для формування цифрової компетентності, впровадження гнучких, адаптивних моделей навчання тощо.

В умовах стрімкого розвитку штучного інтелекту та його інтеграції в освітній процес викладачеві закладу вищої освіти необхідно оволодівати «навичками цифрової епохи». До них належать¹³⁰: цифрова грамотність, здатність до безперервного навчання, адаптивність до цифрової трансформації, а також базове

¹²⁸ Заслужена, А. (2024). Вдосконалення професійної діяльності викладачів ЗВО в умовах взаємодії з штучним інтелектом: роль критичного мислення. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_1/33.pdf

¹²⁹ Калюжна, Т. (2024). Неформальна освіта: інноваційні інструменти професійної діяльності науково-педагогічних працівників ЗВО на основі штучного інтелекту. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*, (6). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-6-03-01>

¹³⁰ Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМУ від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

розуміння принципів функціонування штучного й машинного навчання. Важливим елементом професійної компетентності стає вміння ефективно взаємодіяти з інструментами ШІ, зокрема формулювати чіткі та цілеспрямовані запити (prompts), які визначають якість і релевантність результатів роботи системи¹³¹.

Важливо!

У взаємодії з ШІ розвиток критичного мислення викладачем вищої школи є ключовою умовою для професійного вдосконалення, цифрової компетентності, уникнення залежності від технологій. Йдеться про:

- *аналіз інформації* (має вміти оцінювати якість інформації, яку надає штучний інтелект, що включає перевірку джерел, аналіз точності даних та визначення релевантності матеріалу до освітньої мети);

- *інтеграцію в освітній процес* (критично оцінює, як штучний інтелект може стати корисним доповненням до традиційних методів навчання, наприклад, через створення персоналізованих завдань чи автоматизацію оцінюванн);

- *етичну рефлексію* (розглядає етичні аспекти використання штучного інтелекту, включаючи конфіденційність даних та ризики автоматизації, а також розуміння етичних стандартів у роботі з технологіями);

- *критику та вдосконалення* (аналізує обмеження та недоліки штучного інтелекту (наприклад, викладач може виявити, що модель штучного інтелекту дає неточну інформацію, і запропонувати шляхи її поліпшення);

- *розвиток креативності* (залучення штучного інтелекту потребує від викладача стимулювання критичного мислення та творчого підходу до професійної діяльності).

Тобто, компетентність критичного мислення дозволяє викладачам закладів вищої освіти не лише ефективно використовувати штучний інтелект, але й удосконалювати навички, які допоможуть їм адаптуватися до швидкозмінного світу

¹³¹ Заслужена, А. (2024). Вдосконалення професійної діяльності викладачів ЗВО в умовах взаємодії з штучним інтелектом: роль критичного мислення. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_1/33.pdf

технологій. Це багатогранний процес, який сприяє як академічному розвитку, так і соціальній відповідальності.

Акцентуємо увагу на перевагах і недоліках взаємодії викладача вищої школи зі ШІ (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

**Переваги і недоліки взаємодії викладача вищої школи
зі штучним інтелектом**

Переваги	Недоліки
<i>Аналіз великих обсягів даних:</i> ШІ може допомогти викладачам вищої школи з аналізом освітніх тенденцій, статистики успішності студентів та ефективності педагогічних підходів, що дозволяє оцінювати ситуацію критично та приймати обґрунтовані рішення.	<i>Залежність від технологій:</i> надмірне використання ШІ може призвести до зниження здатності викладачів вищої школи самостійно приймати рішення або аналізувати інформацію без допомоги технологій.
<i>Підвищення аналітичних навичок:</i> інструменти ШІ пропонують можливості для вирішення складних завдань, моделювання сценаріїв і оцінки альтернативних варіантів, що сприяє розвитку компетентності критичного мислення викладачів.	<i>Відсутність креативності:</i> ШІ часто пропонує стандартизовані рішення, що може обмежувати викладачів вищої школи у пошуку інноваційних ідей або альтернативних підходів.
<i>Доступ до передових досліджень:</i> завдяки ШІ викладачі вищої школи можуть швидко отримувати актуальну інформацію з наукових статей, книг і конференцій, критично оцінюючи її значущість для своєї професійної діяльності.	<i>Помилки у даних:</i> якщо система ШІ базується на некоректних або упереджених даних, це може призвести до помилкових висновків та рішень.
<i>Розвиток навичок цифрової грамотності:</i> робота з ШІ спонукає викладачів вищої школи освоювати нові цифрові технології, що, у свою чергу, сприяє їх критичному аналізу корисності цих інструментів у навчальному процесі.	<i>Етичні питання:</i> використання ШІ може викликати дискусії щодо конфіденційності, прозорості алгоритмів і потенційної упередженості

	рекомендацій.
<i>Створення інтерактивного контенту:</i> використання ШІ для створення навчальних матеріалів спонукає викладачів вищої школи критично оцінювати структуру та зміст навчальних програм.	<i>Високі витрати:</i> для інтеграції ШІ у викладання необхідні фінансові ресурси, що може бути викликом для університетів з обмеженим бюджетом.
<i>Рефлексія та самооцінка:</i> ШІ може допомогти викладачам вищої школи отримати зворотній зв'язок щодо їх викладання, аналізувати ефективність застосованих методів і вдосконалювати підходи.	<i>Необхідність навчання:</i> викладачам доведеться витратити значний час на освоєння нових технологій, що може сповільнити їхню професійну діяльність у короткостроковій перспективі.
	<i>Зниження міжособистісної взаємодії:</i> Надмірна увага до технологій може зменшити якість особистого спілкування між викладачами та здобувачами.

Джерело: складено автором

Переваги взаємодії викладача вищої школи з ШІ, відображені в таблиці, можуть значно удосконалити компетентність критичного мислення викладача. Водночас означені недоліки підкреслюють важливість збалансованого підходу щодо використання ШІ в освіті.

Увиразимо **практичні кейси** з використання сучасних інструментів та методів: взаємодія викладача вищої школи з ШІ^{132, 133}.

¹³² Драч, І., Петроє, О., Бородієнко, О., Ререїло, І., Базелюк, О., Базелюк, Н., & Слободянюк, О. (2023). Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Університети і лідерство*, 15, 66–82. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7011/1/213-Article%20Text-384-1-10-20230707.pdf>

КЕЙС 1: Використання штучного інтелекту для підготовки до занять

- *Планування занять:* Згенеруйте блоки заняття, запитання для дискусії, тестові завдання або приклади кейсів через Copilot.
- *Індивідуальні поради:* Використовуйте AI для аналізу відповідей здобувачів освіти та формування персональних рекомендацій.
- *Методичні матеріали:* Оптимізуйте тексти, адаптуйте їх під різні рівні складності або стилі навчання.
- *Перевірка граматики:* Через Grammarly перевіряйте правильність презентацій та текстів здобувачів.
- *Порада:* Запропонуйте здобувачам обмежене використання AI для самостійної перевірки або підготовки до іспитів — з обговоренням етичних аспектів.

КЕЙС 2: Колаборативні проєкти в хмарних сервісах

- *Структура роботи:* Визначте тематику проєкту, ролі учасників, дедлайни і критерії оцінювання.
- *Інструменти:* Google Docs для текстів, Miro – для візуалізацій, Notion – для організації процесу.
- *Прогрес і зворотний зв'язок:* Викладач має доступ до процесу редагування – видно, хто яку частину зробив.
- *Захист роботи:* Проведіть онлайн-захист через Teams або Zoom. Запишіть виступ – для подальшого аналізу.
- *Порада:* Додайте елемент публічного представлення (через соціальні мережі чи відкриті презентації), щоб посилити мотивацію.

¹³³ Гриценчук, О. (2024). Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. *Ukrainian Cybersecurity Journal*, 2(10), 12–25. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743864/1/123-Article%20Text-371-1-10-20241129%203.pdf>

Рекомендації і поради для розвитку критичного мислення викладача

Наведемо окремі поради і рекомендації щодо удосконалення компетентності критичного мислення викладача ЗВО:

- Спостерігайте за своїм мисленням: як воно формується, як Ви робите висновки, чому Ви так вважаєте або відчуваєте, яким чином почуття впливають на Ваші думки та навпаки.

- Тренуйте пам'ять. Спочатку буде важко стежити за мисленням. Проте можна зробити це наприкінці дня, аналізуючи помірковане, сказане та зроблене. Для цього вам знадобиться гарна пам'ять.

- Піддавайте сумніву та перевіряйте судження. Вимагайте аргументації від себе та інших. Перевіряйте факти. Не підганяйте факти під висновок або судження. Чиніть навпаки. Це не означає, що Ви маєте відмовитися від інтуїції. Якщо навіть відчуваєте, що висновок правильний за можливості перевіряйте його.

- Прагніть чіткості. Ставте собі за мету – чітко висловлювати думки. Уникайте складних формулювань і псевдо наукової термінології.

- Розвивайте творчість. Важливо не тільки мати здатність творити щось нове, але й уміння подивитись на судження, проблему та вирішення завдання з різних боків. Формуючи декілька варіантів вирішення проблеми, ви також тренуєте критичне мислення.

- Структуруйте процес прийняття рішень згідно з такими етапами: збір даних, аналіз даних, прийняття рішення, визначення ефективності прийнятого рішення. Ефективне рішення – правильно докладене зусилля в потрібному місці у потрібний час.

- Пам'ятайте, людина – не комп'ютер, вона може помилятись. Дозвольте це собі та іншим. Визнавайте свої помилки, але не звинувачуйте себе за них¹³⁴.

Використання наведених вище порад сприятиме розвитку

¹³⁴ Приєднуйся до U-Report, твоя думка важлива! URL: <https://ukraine.ureport.in/story/210/>

компетентності критичного мислення викладачів вищої школи, підвищенню якості освітнього процесу.

Професійна діяльність викладача вищої школи передбачає використання компетентності критичного мислення насамперед у спілкуванні зі здобувачами, а приймати важливі рішення щодня йому допоможе використання рекомендацій:

- Сформулюйте проблемне питання.
- Збирайте обширну, необхідну вашому запиту, інформацію.
- Застосовуйте інформацію.
- Проаналізуйте, замислюйтесь над наслідками.
- Досліджуйте інші точки зору¹³⁵.

Компетентність критичного мислення забезпечує викладачеві здатність до усвідомленої оцінки інформаційних потоків, що передбачає схильність до перевірки їхньої достовірності та формування незалежної оцінки суперечливих даних. Це, у свою чергу, сприяє розвитку таких особистісних характеристик, як¹³⁶:

- вміння бачити помилки або штучні спотворення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації;
- спроможність переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики;
- вміння розпізнавати пропаганду;
- вміння оцінювати суспільні явища, вчинки суспільних та політичних лідерів, окремих осіб із позиції загальнолюдської моралі;
- наявність розумної долі сумнівів, скепсису, прагнення до пошуків оптимальних рішень, дій у конкретних ситуаціях;
- принциповість, сміливість, мужність у відстоюванні своїх позицій, поглядів;
- відкритість до сприйняття інших поглядів, позицій, повага до їх різноманітності.

¹³⁵ Чому критичне мислення — найпотрібніша навичка майбутнього? URL: <https://osvitoria.media/opinions/chomu-krytychne-myslennya-najpotribnisha-navychka-majbutnogo/>

¹³⁶ Денисевич, О. (2011). Роль критичного мислення в освітній реформі вищої школи епохи інформаційного суспільства. URL: <https://surl.ln/fqkqdy>

Компетентність критичного мислення забезпечує структурований і рефлексивний підхід до розв'язання проблем, що підвищує ефективність у професійній діяльності та прийнятті життєвих рішень.

Вправи і поради для розвитку компетентності критичного мислення¹³⁷

1. Усе необхідно піддавати сумніву: одним із ключових компонентів критичного мислення є допитливість. Почніть ставити під сумнів інформацію, яку отримуєте. Незалежно від того, чи це стаття в новинах, допис у соціальних мережах або щось, про що ви дізналися в офісі. Запитайте себе:

- ☐ Хто є джерелом інформації?
- ☐ Які докази представлені?
- ☐ Ця інформація ґрунтується на фактах чи емоціях?
- ☐ Чи існують інші погляди на цю тему?

Постійно ставлячи запитання, ви тренуєте свій розум глибоко і критично осмислювати інформацію, яка вас оточує. Щодня обирайте одну новину або інформацію, і ставте п'ять запитань «чому» щодо неї. Спробуйте глибше зануритися в аргументацію, яка стоїть за цим твердженням, і зрозуміти, чи витримує вона критичний аналіз.

2. Здійснюйте мозкові штурми: викладачі часто стикаються з проблемою або рішенням, і багато з них схильні вибрати перше рішення, яке спадає на думку. А мозковий штурм заохочує мислити нестандартно і розглядати альтернативні ідеї. Це допомагає розширити перспективу і генерувати більш продумані рішення.

☐ Працюючи над робочим проєктом або проблемою, виділіть 10-15 хвилин на мозковий штурм. Записуйте кожну ідею, якою б дивовижною чи недосяжною вона не здавалася. Потім перегляньте свій список, оцініть, які ідеї мають потенціал. Цей процес допоможе розглянути безліч можливостей і зміцнить

¹³⁷ 5 вправ для розвитку критичного мислення. (2024). URL: <https://liza.ua/psychology/self-development/5-vprav-dlya-rozvytku-krytychnogo-myslennya/>

здатність оцінювати та порівнювати варіанти.

3. Станьте «адвокатом Диявола»: гра в адвоката Диявола – один із способів тренувати можливості критичного мислення. Коли ви навмисно аргументуєте проти власної позиції або переконань, то змушуєте себе розглянути протилежну сторону аргументу, що може допомогти виявити упередження або недоліки у міркуваннях.

☐ Виберіть тему, яка для вас важлива, і протягом п'яти хвилин аргументуйте протилежну думку. Намагайтеся навести переконливі аргументи на користь іншої сторони, дібравши якомога більше інформації та доказів. Ця практика допоможе поглянути на питання з різних боків і зробити більш збалансовані судження.

4. Розв'язувати головоломки або загадки: критичне мислення – це здатність розбивати складні проблеми на керовані частини й знаходити рішення. Головоломки, загадки та брейн-ринги – це веселі та ефективні способи відпрацювати цю здатність. Ці вправи запускають в дію навички розв'язання проблем, допомагаючи розвивати логіку і творчість.

☐ Спробуйте включити у свій розпорядок дня такі інтелектуальні ігри, як sudoku, кросворди або шахи. Навіть розгадування простих загадок чи логічних задач може підвищити здатність критично мислити, оскільки вимагає аналізу закономірностей, встановлення зв'язків та стратегічного мислення.

5. Аналіз своїх рішень: один з найкращих способів покращити своє критичне мислення – це рефлексія над минулими рішеннями. Аналізуючи, що спрацювало, а що – ні, плануєте, як зробити кращий вибір у майбутньому.

Наприкінці кожного дня виділяйте кілька хвилин на обдумування рішення, яке ви приймали в цей день.

☐ Чи врахували всю доступну інформацію?
☐ Чи керувалися емоціями, чи зовнішнім впливом?
☐ Чи було інше рішення, яке ви не застосували на той момент?

Ведення щоденника рішень, де ви записуєте й обмірковуєте свій вибір, може допомогти виявити закономірності у мисленні та

покращити процес прийняття рішень¹³⁸.

Розвиток та удосконалення компетентності критичного мислення викладачів вищої школи є складним, багатограним процесом удосконалення творчих здібностей, важливим компонентом якого є оволодіння необхідними знаннями, уміннями, здатністю до активної професійної та творчої діяльності. Удосконалення компетентності критичного мислення викладачів вищої школи є однією з важливих умов професійного зростання, що супроводжується пошуком нестандартних рішень, упровадженням інноваційних підходів у професійній діяльності тощо.

Ресурсна тека

- Горяїнов, А. (2022). *Основи критичного мислення*. Книгоноша. 120 с.
- Гуревич, Р., Коношевський, А., Коношевський, О., Воевода, А., & Люльчак, С. (2024). Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 170-186. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-170-186>
- Діксіт, А., & Нейлбафф, Б. (2019). *Мистецтво стратегії: Путівник до успіху в житті та бізнесі від експертів теорії гри*. Видавництво Старого Лева. 608 с.
- Заслужена, А.А. (2024). Вдосконалення професійної діяльності викладачів ЗВО в умовах взаємодії з штучним інтелектом: роль критичного мислення. *Інноваційна педагогіка*, 69, ч. 1, 164–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.31>
- Канеман, Д. (2022). *Мислення швидко й повільно*. Наш формат. 480 с.
- Левітін, Д. (2018). *Путівник по брехні. Критичне мислення в епоху постправди*. 272 с.
- Онлайн-курс «Critical Thinking» (EtonX). URL:

¹³⁸ 5 вправ для розвитку критичного мислення. (2024). URL: <https://liza.ua/psychology/self-development/5-vprav-dlya-rozvytku-krytychnogo-myslennya/>

- <https://etonx.com/course/critical-thinking/>
- Онлайн-курс «Наука повсякденного мислення» (Prometheus). URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/critical-thinking-science/>
- Оцінка критичного мислення. Watson Glaser. URL: <https://www.talentlens.co.uk/product/watson-glaser/>
- Приєднуйся до U-Report, твоя думка важлива! URL: <https://ukraine.ureport.in/story/210/>
- Романенко, О., & Зимівець, Н. (2022). Критичне мислення та методи формування. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.47>
- Трубавіна, І.М. (2022). Поняття про шляхи формування критичного і творчого мислення викладача закладу вищої освіти. Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції (15 червня 2022 року) Одеса: Університет Ушинського, 214-215. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/15349>
- Федик, Т. (2024). Цифровий сторітелінг – основний інструмент навчання та спілкування XXI століття. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-74-1-194>
- Хоменко, І. Розвиток критичного мислення: кому, для чого і як? URL: <https://inrespublica.org.ua/novyny/rozvytok-krytychnogo-myslennya-komu-dlya-chogo-i-yak.html>
- Zheng, L., Zhong, L., Niu, J., Long, M., & Zhao, J. (2021). Effects of personalized intervention on collaborative knowledge building, group performance, socially shared metacognitive regulation, and cognitive load in computer-supported collaborative learning. *Journal of Educational Technology & Society*, 24(3), 174–193. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2021-67193-013>
- YouTube-канал «Клятий раціоналіст». URL: <https://www.youtube.com/channel/UCioz7pLeEpBNrFfwHb2m-pA>

ЧАСТИНА 2.

РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ДО СУБ'ЄКТНОЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА СТЕЙКХОЛДЕРАМИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД)

РОЗДІЛ 5.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАННЯ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Про сутність і доцільність розвитку гендерної компетентності викладача

У контексті демократизації освіти, європейської інтеграції та ціннісних трансформацій у суспільстві особливої ваги набуває питання формування гендерної культури та гендерної компетентності учасників освітнього процесу, передусім викладачів. Освіта відіграє провідну роль у подоланні гендерних стереотипів і створенні інклюзивного освітнього середовища. Тому розвиток гендерної компетентності викладачів стає не лише педагогічною потребою, а й суспільним запитом.

Базовою цінністю демократичного суспільства та важливим чинником досягнення сталого розвитку є гендерна рівність, яка виражається в рівних правах і можливостях жінок і чоловіків¹³⁹. Гендерна рівність закріплена також у Конституції України. Законодавча база України щодо гендерної рівності включає Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та План дій у сфері прав людини. Метою цих документів є гарантування рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків у всіх сферах життя.

Важливим аспектом принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є також створення і розвиток в

¹³⁹ Центр гендерної культури. (2024). Гендерна компетентність молодіжних працівниць і працівників. 41 с. URL: https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-molodizhnyh-praczivnykiv_cz.pdf

Україні сучасної системи освіти впродовж життя (освіта дорослих) із забезпеченням рівного доступу до неї жінок і чоловіків будь-якого віку. Стратегія удосконалення освіти в контексті врахування принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час формування та реалізації політики у сфері освіти передбачає визначення ряду базових принципів, які сприятимуть прийняттю організаційних, управлінських та педагогічних рішень під час практичного застосування принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти¹⁴⁰.

Державна політика гендерної рівності орієнтована на подолання гендерних розривів як у суспільстві в цілому, так і в окремих галузях та сферах його життєдіяльності. Одним із пріоритетних напрямів державного регулювання суспільних відносин є забезпечення інтеграції гендерного підходу у сфері вищої освіти, що актуалізує теоретичні та прикладні дослідження заходів формування та розвитку гендерної складової професійної компетентності всіх учасників освітнього процесу, що є умовою і фактором підготовки закладами вищої освіти фахівців, здатних до здійснення гендерно чутливої професійної діяльності¹⁴¹.

Визнання гендерних ідентичностей у законодавстві містить створення та прийняття правових норм, які враховують різноманітність гендерних ідентичностей і забезпечують захист прав та свобод осіб незалежно від їхньої гендерної самоідентифікації. Законодавство може визнавати гендерні ідентичності, опрацьовуючи закони: про антидискримінацію: закони, які забороняють дискримінацію на основі гендерної ідентичності в усіх сферах життя; право на самовизначення гендерної ідентичності: законодавчі акти, які гарантують право кожної людини самостійно визначати свою гендерну ідентичність без необхідності зовнішньої авторизації; захист від гендерної наруги та насильства:

¹⁴⁰ Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

¹⁴¹ Тюріна, Д. (2024). Гендерна компетентність як фактор інтеграції гендерного підходу у вищій освіті. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, 2. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/184/173>

закони, які забезпечують захист від гендерної наруги, домашнього та сексуального насильства, незалежно від гендерної ідентичності потерпілого; доступ до медичних послуг для трансгендерних осіб: законодавчі акти, які забезпечують доступ до медичної та психологічної підтримки для осіб, які переживають процес трансформації своєї гендерної ідентичності; захист прав дитини: законодавчі акти, які забезпечують захист прав дітей щодо їхньої гендерної ідентичності та запобігають дискримінації на основі гендеру у дитячому середовищі. Такі закони створюють правові рамки для визнання та захисту різноманітних гендерних ідентичностей у суспільстві. Їхня імплементація і виконання важливі для забезпечення рівноправ'я та захисту прав кожної людини, незалежно від її гендерної самоідентифікації¹⁴².

Різні аспекти гендерної проблематики активно розробляються багатьма науковцями. У перекладі з англійської мови «гендер» буквально означає граматичний рід – чоловічий, жіночий, середній. Надалі це поняття почало означати соціостатеві характеристики статі, на відміну від власне біологічних, із властивими їй характеристиками способу життя, поведінки, намірів і прагнень¹⁴³.

Розмаїття підходів у педагогіці та психології до тлумачення категорії «компетентність» зумовило виокремлення її різних видів, одним із яких, безпосередньо пов'язаним із упровадженням гендерного підходу в соціальні процеси, є гендерна компетентність¹⁴⁴.

¹⁴² Кабачинський, М., & Савіна, І. (2024). Історико-правові аспекти політики гендерної рівності. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони: стан, проблеми, перспективи : тези V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 травня 2024 року)*. Хмельницький. Видавництво НАДПСУ.
URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4538/1/%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9F%D0%A1%D0%A3_16.05.2024.pdf

¹⁴³ Шевченко, Т. Ю. (2017). До питання про зміст поняття «гендерна компетентність» у сучасному науковому дискурсі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. V (57). Issue: 129.
URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/On-the-concept-of-gender-competence-in-the-modern-scientific-discourse-T.-J.-Shevchenko.pdf>

¹⁴⁴ Шевченко, Т. Ю. (2017). До питання про зміст поняття «гендерна компетентність» у сучасному науковому дискурсі. *Science and Education a New*

Актуальність гендерних трансформацій в Україні зумовлена як її внутрішніми потребами, так і міжнародними зобов'язаннями держави. Освітня система також потребує впровадження гендерного підходу, бо виконує надзвичайно важливі для суспільства функції: інформаційно-просвітницьку та навчально-виховну. А це означає, що саме на педагогічних працівників і працівниць покладається відповідальність за формування в молодого покоління нового погляду на сучасне життя і взаємини між дівчатами та хлопцями, жінками та чоловіками¹⁴⁵.

Гендерна компетентність викладача – це система знань, цінностей і практичних навичок, що забезпечують розуміння й реалізацію гендерно збалансованих підходів у професійній діяльності. Знання про гендерні рівності та механізми протидії дискримінації, усвідомлення значущості рівних прав і можливостей для всіх учасників освітнього процесу, вміння аналізувати, планувати й впроваджувати гендерночутливі освітні заходи сприяють рівному доступу до освіти, праці та кар'єрного зростання. Нижче наводимо три основні компоненти гендерної компетентності (рис. 5.1).

Звертаючись до питання доцільності розвитку гендерної компетентності викладачів, хочемо зауважити, що її розвиток забезпечує створення інклюзивного навчального середовища без стереотипів, підвищення якості викладання через врахування потреб різних груп здобувачів освіти, підтримку державних і міжнародних політик рівності та недискримінації, формування у здобувачів освіти критичного мислення щодо гендерних ролей і стереотипів. Налагоджена система підготовки й підтримки викладачів у сфері гендерної компетентності сприяє створенню справедливого і відкритого освітнього простору та підвищенню академічної якості.

Dimension. Pedagogy and Psychology. V (57). Issue: 129.
URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/On-the-concept-of-gender-competence-in-the-modern-scientific-discourse-T.-J.-Shevchenko.pdf>

¹⁴⁵ Центр гендерної культури. (2024). Гендерна компетентність вчительства. Брошура. 39 с. URL: <https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-vchytelstva.pdf>

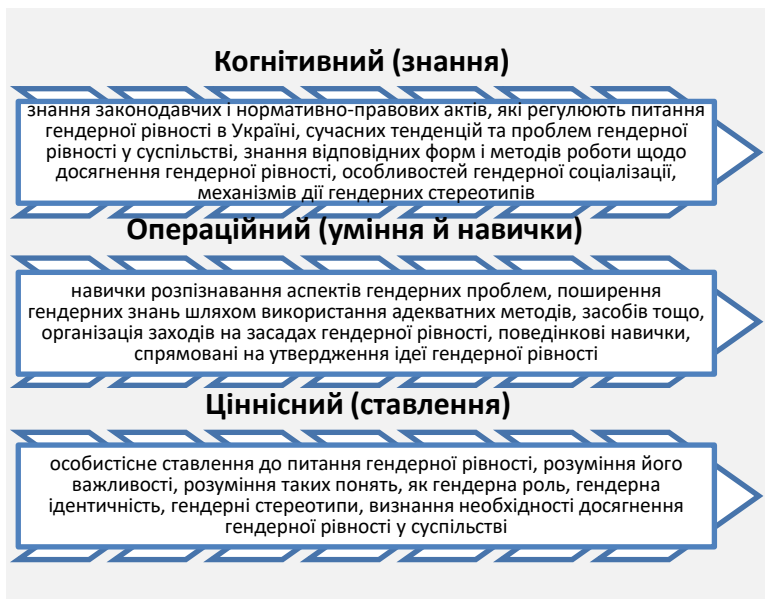

Рис. 5.1. Компоненти гендерної компетентності

Складено за джерелом¹⁴⁶.

За Д. Тюріною, гендерна компетентність фахівця, що формується у сфері вищої освіти, є:

□ сукупністю знань гендерних характеристик і процесів суспільного відтворення, гендерних цінностей як усвідомлення індивідумом необхідності та важливості гендерної рівності для суспільного розвитку, навичок та вмінь гендерно орієнтованої професійної діяльності;

□ компонентом професійної компетентності, яка характеризується знаннями, навичками, досвідом, цінностями фахівця, що у сукупності визначає його професійну діяльність та її результати, соціальної компетентності, необхідної фахівцю для успішної соціальної адаптації, формування соціальних зв'язків,

¹⁴⁶ Центр гендерної культури (2024). Гендерна компетентність молодіжних працівниць і працівників. Брошура. 41 с. URL: https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-molodizhnyh-praczivnykiv_cz.pdf

співробітництва, контролю соціальної ситуації та ін.;

□ фактором реалізації заходів державної політики гендерної рівності не тільки в освіті, а й у всіх галузях суспільного життя, оскільки, фахівці, здатні до гендерно чутливої професійної діяльності задіяні у всіх сферах суспільного відтворення;

□ завданням закладів вищої освіти є формування гендерної компетентності всіх учасників освітнього процесу.

Формування й розвиток гендерної компетентності охоплює здійснення у закладах вищої освіти аналітичної, програмно-планової, організаційно-управлінської, науково-методичної, виховної діяльності, що у сукупності забезпечують підготовку фахівців, здатних до гендерно чутливої професійної діяльності¹⁴⁷. У процесі формування і розвитку гендерної компетентності особистості виділяють низку етапів (рис. 5.2).

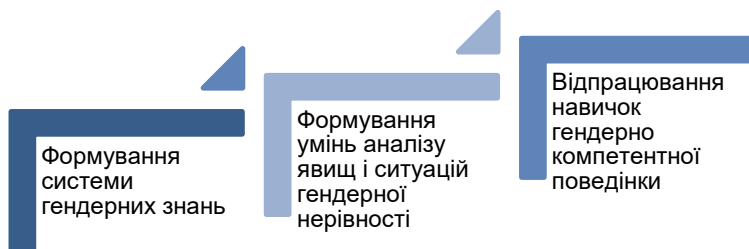

Рис. 5.2. Етапи формування й розвитку гендерної компетентності

Складено за джерелом¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Тюріна, Д. (2024). Гендерна компетентність як фактор інтеграції гендерного підходу у вищій освіті. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, 2. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/184/173>

¹⁴⁸ Семигіна, Т.В., & Ярошенко, А.А. (2020). Гендерна компетентність соціальних працівників: науковий дискурс. *Tendenze attuali della moderna ricerca*

Забезпечення гендерно чутливого освітнього процесу є важливим напрямом державної політики гендерної рівності, оскільки освіта у цілому та вища освіта зокрема є факторами формування особистостей, здатних до активних дій, спрямованих на забезпечення гендерного балансу, подолання гендерних стереотипів щодо місця та ролі жінок і чоловіків у суспільному житті. Таким чином, формування гендерної компетентності є наскрізним фактором інтеграції гендерного підходу у суспільні процеси¹⁴⁹.

Гендерна компетентність формується, в першу чергу, завдяки впровадженню гендерного підходу в процес підготовки, створенню можливостей для рефлексивних практик у роботі та гендерно чутливих досліджень, які надають змогу отримати знання, потрібні для утвердження ідеї гендерної рівності та оволодіння гендерною культурою¹⁵⁰.

Важливим інструментом оцінювання рівня сформованості гендерної компетентності є проведення емпіричних досліджень, зокрема опитувань, анкетувань, фокус-групових дискусій серед здобувачів освіти та викладачів. Це дозволяє визначити рівень їхньої обізнаності з питань гендерної рівності, виявити наявність гендерних стереотипів, оцінити ефективність впроваджуваних навчальних програм. Аналіз отриманих даних дає можливість коригувати освітні стратегії, адаптувати навчальні програми відповідно до сучасних викликів¹⁵¹.

scientifica. Band 2 5. Juni, 2020 Stuttgart, Deutschland
URL: https://www.researchgate.net/publication/341966605_GENDERNA_KOMPETENTNIS_T_SOCIALNIH_PRACIVNIKIV_NAUKOVIJ_DISKURS

¹⁴⁹ Тюріна, Д. (2024). Гендерна компетентність як фактор інтеграції гендерного підходу у вищій освіті. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. Вип. 2. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/184/173>

¹⁵⁰ Семигіна, Т.В., & Ярошенко, А.А. (2020). Гендерна компетентність соціальних працівників: науковий дискурс. *Tendenze attuali della moderna ricerca scientifica*. Band 25. Juni, 2020 Stuttgart, Deutschland URL: https://www.researchgate.net/publication/341966605_GENDERNA_KOMPETENTNIS_T_SOCIALNIH_PRACIVNIKIV_NAUKOVIJ_DISKURS

¹⁵¹ Люлька, Г. (2025). Формування гендерної компетентності майбутніх керівників освітніх закладів: теоретичні засади та прикладні підходи. *Всеукраїнський науковий форум «Сучасні технології формування конкурентоспроможного*

Розвиток гендерної компетентності викладачів забезпечується модернізацією освітніх програм (і, зокрема, підвищення кваліфікації), тренінгами з гендерної чутливості з використанням інтерактивних методів навчання, соціологічними дослідженнями в закладах освіти тощо. Важливим чинником є набуття практичного досвіду через стажування, проекти та співпрацю з організаціями, що працюють у сфері гендерної рівності.

Уміння викладача з розвинуеною гендерною компетентністю уявлено на рис. 5.3.

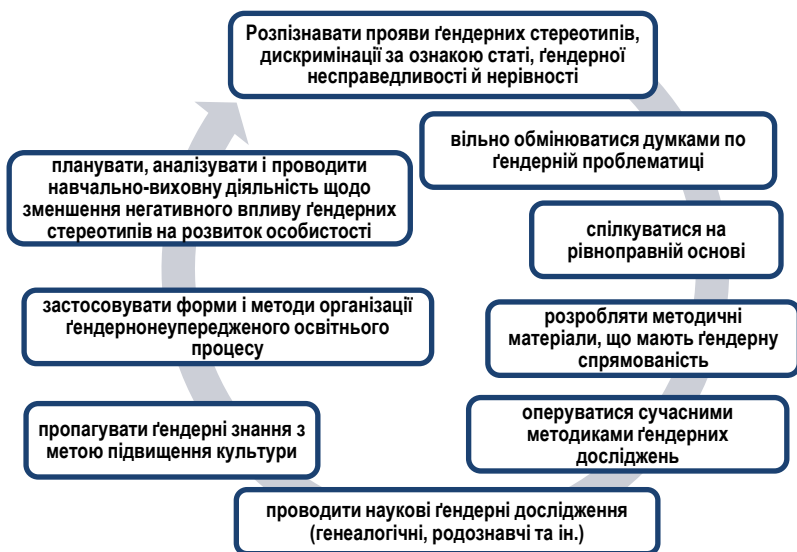

Рис. 5.3. Уміння викладача, набуті у процесі розвитку гендерної компетентності

Складено за джерелом¹⁵².

менеджера: методологія, практика, перспективи» 13-14 березня 2025 року. URL: <https://surli.cc/vypdrx>

¹⁵² Лебідь, І.Ю. (2015). Гендерна педагогіка. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський. ТОВ «Друкарня «Рута». 130 с. URL: <https://surli.lt/tydcft>

Важливо! Для забезпечення гендерної рівності у закладі вищої освіти потрібно:

- ☐ знати законодавчі та нормативні акти у сфері гендерної рівності;
- ☐ створювати рівні можливості для навчання та розвитку всіх здобувачів освіти;
- ☐ долати гендерні стереотипи та упередження в освітньому процесі;
- ☐ формувати навички критичного мислення та відповідальної поведінки у суб'єктів педагогічної взаємодії;
- ☐ готувати компетентних фахівців, здатних працювати у сучасному гендерно чутливому суспільстві;
- ☐ розвивати гендерну рівність та соціальну справедливість;
- ☐ розуміти вплив гендерних стереотипів на навчання та виховання;
- ☐ застосовувати гендерночутливу комунікацію у взаємодії зі здобувачами освіти;
- ☐ розробляти навчальні матеріали та методики, що враховують гендерні аспекти;
- ☐ проводити гендерний аудит освітнього середовища;
- ☐ розвивати позитивне ставлення до гендерної рівності;
- ☐ критично оцінювати власні упередження та переконання щодо гендеру;
- ☐ відповідально ставитися до створення гендерно рівного середовища для всіх здобувачів освіти.

Настанови щодо забезпечення якості формування гендерної рівності у закладі вищої освіти

<i>Забезпечення якості формування гендерної рівності у закладі вищої освіти</i>
<i>Модернізація навчальних програм з урахуванням гендерної перспективи</i>
<i>Проведення навчальних заходів з гендерної чутливості та інклюзивної освіти</i>

<i>Використання інтерактивних та гендерночутливих методів навчання</i>
<i>Проведення опитувань серед здобувачів освіти і викладачів для вивчення їхніх потреб та ставлення до гендерних питань</i>
<i>Оцінка освітнього середовища на предмет гендерної рівності та виявлення проблем</i>

Для ефективного формування гендерної компетентності викладача вищої школи пропонуємо дотримуватися певних рекомендацій.

Рекомендації щодо формування гендерної компетентності викладачів	
Освітньо-інформаційна підготовка	<i>Проходити курси/тренінги з гендерної тематики (гендерна рівність, антидискримінаційна педагогіка, права людини)</i>
	<i>Вивчати наукову та методичну літературу з гендерної педагогіки та соціології</i>
	<i>Ознайомитися з законодавчою базою, яка регулює питання гендерної рівності в освіті</i>
Критична саморефлексія	<i>Проводити самоаналіз викладацької практики щодо наявності прихованих стереотипів</i>
	<i>Використовувати опитувальники або чек-листи для самоперевірки рівня гендерної чутливості</i>
	<i>Розвивати емпатію та здатність до врахування індивідуальних потреб здобувачів і здобувачок освіти</i>
Інтеграція гендерної тематики у зміст навчання	<i>Включати в курси приклади, що демонструють досягнення представників різних статей</i>
	<i>Уникати гендерно упереджених формулювань, образів, прикладів</i>
	<i>Створювати гендерно інклюзивні навчальні матеріали</i>

Формування безпечного й інклюзивного середовища	Забезпечувати психологічну безпеку та повагу до гендерної ідентичності кожного здобувача освіти
	Впроваджувати правила толерантної взаємодії в аудиторії
	Негайно реагувати на випадки дискримінаційних висловлювань або дій
Партнерство та співпраця	Брати участь у міжфакультетських або міжуніверситетських ініціативах з питань гендерної рівності
	Обмінюватися досвідом із колегами щодо інтеграції гендерного підходу в навчання
	Залучати до освітнього процесу представників громадських організацій та експертів із гендерних питань
Моніторинг і оцінювання змін	Використовувати зворотний зв'язок від здобувачів освіти щодо рівня гендерної чутливості у викладанні
	Проводити аудит навчального контенту на предмет гендерного балансу
	Систематично оцінювати професійний розвиток у сфері гендерної компетентності

Практичні кейси з формування гендерної компетентності викладача

Кейс 1. Оцінювання за стереотипом		
	Ситуація	Під час семестрового оцінювання викладач мимоволі очікує кращих результатів від хлопців з точних наук і від дівчат з гуманітарних дисциплін. Його оцінки, навіть несвідомо, відображають ці упередження.
	Завдання	Розробити критерії оцінювання, які будуть об'єктивними і гендерно нейтральними. Сформувати усвідомлений підхід до оцінювання.
	Розв'язання	Викладачу рекомендується використовувати чіткі, прозорі критерії та анонімне оцінювання, коли це можливо.

Кейс 2. Нерівномірний розподіл ролей у групі		
	Ситуація	<i>Під час групової роботи викладач автоматично призначає дівчину відповідальною за презентацію, а хлопця за технічну частину або командне лідерство.</i>
	Завдання	<i>Змінити розподіл ролей, щоб надати рівні можливості. Знайти підходи, що дозволятимуть стимулювати здобувачів освіти пробувати нетипові ролі.</i>
	Розв'язання	<i>Викладач залучає здобувачів і здобувачок освіти до ротації ролей – один зі способів подолання гендерної сегрегації.</i>

Кейс 3. Виявлення гендерного дисбалансу у навчальних матеріалах		
	Ситуація	<i>Викладач звертає увагу, що всі приклади успішних науковців на його курсі – чоловіки, і немає жодного жіночого прикладу.</i>
	Завдання	<i>Збалансувати викладення навчального матеріалу. Уникати стереотипного зображення професій.</i>
	Розв'язання	<i>Викладач у своїй практиці використовує гендерно репрезентативні приклади, що сприяють руйнуванню шаблонів і мотивації здобувачок освіти.</i>

Кейс 4. Здобувач(ка) освіти повідомляє про гендерну дискримінацію		
	Ситуація	<i>Здобувачка освіти звертається до викладача зі скаргою на зневажливі гендерні висловлювання в груповому чаті.</i>
	Завдання	<i>Реагувати на ситуацію етично й професійно. Забезпечити безпечне середовище без стигматизації.</i>
	Розв'язання	<i>Викладач має бути посередником, дотримуючись принципів конфіденційності, поваги й нульової толерантності до дискримінації.</i>

Кейс 5. «Доброчинна» дискримінація		
	Ситуація	<i>Викладач говорить: «Я завжди прошу хлопців допомогти винести обладнання, а дівчат залишитися в аудиторії, щоб не перенапружувалися».</i>
	Завдання	<i>Запропонувати альтернативні підходи. Застосовувати принципи партнерства в освітньому процесі.</i>
	Розв'язання	<i>Викладач має застосовувати принцип рівності у розподілі обов'язків.</i>

Кейс 6. Конфлікт через мову		
	Ситуація	Одна зі здобувачок освіти просить звертатися до неї з фемінітивом «редакторка», а викладач відмовляється, аргументуючи це мовною традицією.
	Завдання	Поважати гендерну ідентичність у мові. Дотримувати балансу між нормами мови та етичними запитами здобувачів освіти.
	Розв'язання	Викладач може знайти компроміс, пояснюючи і власну позицію, і норми нового мовного етикету, адже гендерночутлива мова – це прояв поваги.

Кейс 7. Гендерна мова в аудиторії		
	Ситуація	Під час лекції викладач регулярно звертається до аудиторії словами «хлопці», «майбутні фахівці», хоча у групі переважають дівчата.
	Завдання	Застосовувати альтернативні форми звернення. Дотримуватися гендерної рівності та поваги до гендерних ідентичностей та виразів
	Розв'язання	Викладач може використовувати гендерно нейтральні форми («здобувачі освіти», «колеги») та з розумінням ставитися до важливості мови як інструменту формування рівності.

Кейс 8. Створення гендерно чутливого середовища		
	Ситуація	<i>На факультеті планується перегляд підручників і методичних матеріалів. Частина з них містить приклади «традиційних ролей»: жінки – вчительки, чоловіки – інженери.</i>
	Завдання	<i>Оновити навчальні матеріали з урахуванням принципів гендерної рівності. Розробити приклади гендерно збалансованих завдань/сценаріїв.</i>
	Розв'язання	<i>Викладач має впроваджувати різноманітні моделі гендерних ролей, використовуючи приклади успішних жінок у технічних сферах і чоловіків у педагогіці.</i>

Кейс 9. Реакція на дискримінаційні висловлювання		
	Ситуація	<i>Під час семінару один зі здобувачів освіти каже: «Жінки не можуть бути хорошими керівниками – це просто біологія». Викладач ніяк не реагує.</i>
	Завдання	<i>Негайно зреагувати на дискримінаційні висловлювання. Аргументувати корекцію висловлювання.</i>
	Розв'язання	<i>Викладач залучає учасників освітнього процесу до глибокої дискусії, рефлексії та вироблення колективних рішень щодо питання гендеру і лідерства.</i>

Практичні кейси з формування гендерної компетентності допомагають викладачам ЗВО опановувати інструменти рівноправної взаємодії, впроваджувати принципи гендерної чутливості в освітній процес тощо.

Поради викладачу вищої школи щодо формування гендерної компетентності^{153, 154}.

- ✓ Використовуйте методичні посібники та кейси з гендерної компетентності.
- ✓ Інтегруйте модулі з гендерної проблематики в сертифікаційні програми та внутрішні тренінги.
- ✓ Застосовуйте практики рефлексії: аналіз власних упереджень та обговорення гендерних випадків із колегами.
- ✓ Запроваджуйте міждисциплінарні семінари й майстер-класи за участю соціологів, психологів і правозахисників.
- ✓ Оцінюйте ефективність впровадження гендерної рівності у закладі освіти через опитування здобувачів освіти та регулярний моніторинг індексів інклюзивності.
- ✓ Беріть активну участь в інформаційно-просвітницьких заходах з гендерної тематики, які організовують різноманітні українські жіночі та феміністичні громадські організації. Це допоможе усвідомити вплив гендерних відносин на особисте та професійне життя й навчитися інтегрувати гендерні знання в освітню діяльність.
- ✓ Підвищуйте власну поінформованість щодо нормативно-правових документів гендерного спрямування, які є базою для впровадження комплексного гендерного підходу в усі сфери життєдіяльності українського суспільства.
- ✓ Ініціюйте створення інформаційних стендів у закладі вищої освіти для надання методичної та практичної підтримки щодо впровадження комплексного гендерного підходу та ідей гендерної рівності.
- ✓ Застосовуйте в особистому житті та професійній діяльності гендерно чутливу комунікацію, що базується на принципах невикористання мови ворожнечі, стереотипних чи сексистських висловлювань та вживанні фемінітивів.

¹⁵³ Центр гендерної культури (2024). Гендерна компетентність молодіжних працівниць і працівників. *Брошура*. 41 с. URL: https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-molodizhnyh-pracivnykiv_cz.pdf

¹⁵⁴ Центр гендерної культури (2024). Гендерна компетентність вчительства. *Брошура*. 39 с. URL: <https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-vchytelstva.pdf>

✓ Ретельно обирайте в закладі вищої освіти освітні програми без гендерної упередженості, які зорієнтовані на формування та затвердження практик рівних можливостей, що не залежать від статевої належності, сприяють самореалізації особистості в усіх сферах життєдіяльності та враховують індивідуальні особливості в організації навчальних занять.

✓ Розвивайте співпрацю з жіночими, феміністичними та іншими право захисними громадськими організаціями, гендерними експертами та експертками для інтеграції гендерного підходу в освітній процес.

✓ Залучайте експертну спільноту до проведення експертизи освітнього контенту у закладах освіти.

✓ Розвивайте співпрацю з міжнародними фондами та програмами в Україні, що дасть можливість брати участь в розробці соціальних/гендерних проєктів, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, дівочого/жіночого активізму.

✓ Беріть участь в інформаційно-просвітницьких кампаніях місцевого й регіонального рівнів щодо боротьби з гендерними стереотипами, гендерно зумовленим і домашнім насильством та дискримінаційними соціокультурними нормами, а також залучати до участі батьків, дітей та молодь.

✓ Підвищуйте поінформованість здобувачів і здобувачок освіти та їхніх батьків про зміст нормативно-правових актів гендерного спрямування. Це дасть можливість орієнтуватися у проблемах суспільно-політичного життя в країні та світі, робити свідомий вибір та приймати індивідуальні й колективні рішення на правових засадах, використовувати способи діяльності та моделі поведінки, що відповідають чинному міжнародному та національному законодавству.

✓ Ініціюйте створення гендерних центрів та центрів недискримінаційної освіти в закладах освіти. Метою створення подібних структур є надання методичної та практичної підтримки щодо впровадження в освітній процес комплексного гендерного підходу та ідей гендерної рівності.

Пам'ятайте! Гендерна рівність є базовим правом людини і ключовою передумовою забезпечення сталого розвитку, соціальної

інтеграції, демократизації суспільства. Плекання гендерної компетентності викладачів і здобувачів освіти є необхідною умовою поступу України на шляху до демократичного та європейсько орієнтованого майбутнього.

Як використовувати цикл Д. Колба для розроблення тренінгових занять із запобігання гендерній дискримінації: поради і рекомендації

У проектуванні та впровадженні освітніх ініціатив, спрямованих на сприяння особистісно-професійному розвитку викладачів ЗВО, особливого значення набувають дослідження Девіда Колба, які розкривають питання експериментального навчання та його впливу на навчання дорослих. Запропонована психологом Девідом Колбом модель навчання заснована на поетапному формуванні розумових дій. На думку вченого, процес навчання є циклом або специфічною спіраллю (своєрідний цикл накопичення особистого досвіду, надалі – осмислення та міркування, і внаслідок – дії). Чотири основні етапи моделі Колба:

1. Безпосередній, конкретний досвід людини (concrete experience) – будь-яка доросла людина має мати певний досвід у тій сфері або галузі, з якої хоче навчитися.

2. Спостереження і рефлексія або мислительні спостереження (observation and reflection) – цей етап передбачає осмислення й аналіз людиною свого досвіду, знань.

3. Формування абстрактних теоретичних концепцій і моделей або концептуалізація (forming abstract concepts) – на цьому етапі відбувається побудова певної моделі, що описує отриману інформацію, досвід. Генеруються ідеї, вибудовуються взаємозв'язки, додається нова інформація відносно того, як все працює, як побудовано.

4. Активне експериментування (testing in new situations) – завершальний етап передбачає експериментування і перевірку створеної моделі, концепції на її придатність. Результатом цього

етапу є безпосередній новий досвід. Коло замикається¹⁵⁵.

Отже, цикл навчання Девіда Колба складається з чотирьох фаз: конкретний досвід, рефлексія, узагальнення та експериментування. Кожну з них можна адаптувати до теми гендерної дискримінації, щоб учасники не лише отримали знання, а й прожили їх на практиці. Схему циклу Д. Колба відображено на рис. 5.4.

Рис. 5.4. Схема циклу навчання Д. Колба

Відповідно до наведеної схеми, процес навчання може починатися з будь-якої стадії і протікати циклічно до тих пір, доки не сформується необхідний навик. Як тільки навик сформований, можна приступати до освоєння наступного.

Так, ефективне навчання відбувається, коли той, хто навчається, проходить усі чотири етапи циклу. Перший етап – конкретне вивчення, коли слухач стикається з новим досвідом або переосмислює наявний досвід. На наступному етапі, у процесі рефлексивного спостереження, слухач розмірковує про досвід на особистій основі. Після цього настає абстрактна концептуалізація,

¹⁵⁵ Скрипник, М.І. (2023). Професійна майстерність андрагога. Робочий зошит для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації «Професійна майстерність андрагога» (на базі Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти). URL: <https://sway.cloud.microsoft/IaD4e0zMBD6dQwz5?ref=Link>

коли відбувається формування нових ідей. Нарешті, етап активного експериментування та застосування, коли слухач застосовує нові ідеї до свого оточення, щоб побачити зміни в наступній появі досвіду. Цей другий досвід стає конкретною базою для початку наступного циклу, від першого етапу¹⁵⁶.

Модель Д. Колба вирізняється такими ключовими рисами:

1. *Циклічність процесу.* Навчання організоване як безперервний ланцюг взаємопов'язаних етапів. Кожний завершений цикл відкриває новий початок, а відлік завжди ведеться від конкретного досвіду.

2. *Двовимірність етапів.* Етапи утворюють не просто послідовність, а дві взаємно доповнювальні пари:

- Конкретний досвід ↔ Абстрактна концептуалізація.
- Активне експериментування ↔ Рефлексивне спостереження.

3. *Контекстуальність навчання.* Освоєння знань і навичок відбувається в реальних життєвих та професійних ситуаціях, далеко за межами формальних освітніх програм.

4. *Стабільність і водночас варіативність стилів.* Усі учасники навчання надають перевагу певним етапам циклу, формуючи власний «стиль навчання». Хоча ці уподобання зазвичай стійкі, за певних умов вони можуть змінюватися.

Для запобігання ґендерній дискримінації у освітньому процесі широкого застосування набувають тренінгові заняття, які є методично обґрунтованим процесом та поєднують педагогічну цілеспрямованість, психологічну безпечність. Використання циклу Д. Колба в таких тренінгах дасть змогу забезпечити рівні права й можливості жінок і чоловіків та зменшити випадки дискримінації за ознакою статі шляхом передачі знань, формування навичок і зміни ставлення учасників до ґендерних стереотипів і упереджень.

¹⁵⁶ Емпіричне навчання за Колбом (2024). *Вікіпедія: Вільна Енциклопедія* (Wikipedia: The Free Encyclopedia). Версія від 17:33, 5 серпня 2024. URL: <https://surli.cc/eqssyd>

З огляду на цикл Д. Колба, розробка тренінгових занять із запобігання ґендерній дискримінації має включати вищезазначені 4 етапи. Перший етап (конкретний досвід): на цій фазі заняття учасникам тренінгу пропонується пригадати досвід, коли вони стикнулися з ґендерно зумовленою дискримінацією. Другий етап (спостереження та роздуми) включає активну рефлексію попереднього досвіду (відбувається зустріч із певним колективним досвідом), людина усвідомлює, що ґендерна дискримінація – це те, з чим стикається багато людей, і що такий дискримінаційний прояв має неприємний відтінок. На цій стадії тренер має стимулювати рефлексивні процеси учасників за допомогою додаткових та уточнювальних запитань. Третій етап пов'язаний із побудовою теорії (формування абстрактних концепцій). Саме на цьому етапі досвід і його рефлексія мають перерости в нове знання. На цьому циклі учасникам тренінгу потрібно запропонувати теорію, що розкриває поняття ґендерної нерівності й ґендерної дискримінації. Четвертий етап (експериментальна перевірка теорії) включає практику активної дії. На цьому циклі власне відбувається впровадження отриманих знань у людську діяльність (у широкому сенсі слова). Цей етап показує, наскільки людина засвоїла знання й чи здатна вона до їх імплементації. Для тренерів цикл Д. Колба – це певна опорна схема, на яку доречно спиратися в ході розроблення тренінгових курсів. Особливого значення ця модель набуває під час створення тренінгів з ґендерної тематики, оскільки дає тренеру змогу створити атмосферу залученості учасників у тренінговий процес, що, у свою чергу, покращує результативність навчального процесу¹⁵⁷.

Використання циклу Д. Колба для розробки тренінгових занять із запобігання ґендерній дискримінації уможливить позитивні результати з формування усвідомленої педагогічної позиції, забезпечення глибокого занурення у проблему, стимулювання рефлексії і зміні поведінки, підвищення рівня

¹⁵⁷ Костіна, Т. О. (2019). Використання циклу Д. Колба для розроблення тренінгових занять із запобігання ґендерній дискримінації. *Теорія і практика сучасної психології*. 4. Т. 2. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/part_2/7.pdf

засвоєння базових гендерних понять, навичок розпізнавання стереотипів і дискримінаційних практик, зниження рівня упередженості (учасники менше погоджуватимуться з традиційними ролями «чоловіка» й «жінки»), підняття рівня впевненості у застосуванні алгоритмів інтервенції (bystander intervention) у випадку дискримінації, впровадження нових гендерночутливих політик (оновлення посадових інструкції та освітніх програм з урахуванням гендерних вимог, створення громадських ініціатив і мереж «гендерних амбасадорів» на базі закладу освіти, а також забезпечить глибоке засвоєння матеріалу через особистий досвід, зростання емоційної чутливості до дискримінації, формування свідомої позиції викладача як агента змін, підвищення здатності до практичної інтеграції гендерного підходу.

Таблиця 5.1

Фази і ключові вправи циклу Д. Колба

Фаза	Приклади вправ	Мета
Конкретний досвід	Рольові ігри, відеореєстри, емпатичні вправи	Занурення в проблему, виклик емоцій
Спостереження, рефлексія	Групові обговорення, журнал, зворотний зв'язок	Усвідомлення власних упереджень
Концепція, узагальнення	Лекції, інфографіки, чек-листи	Формування концептуальних рамок
Концепція, експериментування	План дій, мікроінтервенції, звітність	Перенесення знань у реальне життя

Складено автором Котирло Т.

Наведемо рекомендації з використання циклу Д. Колба для розроблення тренінгових занять із запобігання ґендерній дискримінації

Рекомендація 1. Фаза «Конкретний досвід (створення ситуації занурення)»		
	Ситуація	Здобувачка освіти зіткнулася з ґендерним упередженням під час захисту дипломної роботи з інженерної спеціальності. Комісія складається з двох чоловіків-докторів наук і однієї жінки-доцентки. Замість об'єктивного обговорення теми звучать натяжки та зауваження, спрямовані на її стать.
	Учасники та ролі	Здобувачка освіти: підготовлена, впевнена у своїх результатах, але вразлива через несподівані зауваження. Голова комісії: чоловік – доктор наук, використовує патерналістський тон. Член комісії №1: чоловік – доктор наук, робить «дружні» жарти про здібності жінок. Член комісії №2: жінка – доцентка, стримано реагує, але не втручається активно. Секретар (необов'язково): фіксує час, занотовує репліки. Спостерігачі: інші здобувачі освіти, гості
	Завдання	Викликати в учасників відчуття дискомфорту й несправедливості. Показати, як мікроагресії впливають на професійне самопочуття. Стимулювати емпатію і бажання аналізувати власні комунікаційні практики.
	Реалізація процесу виконання фази	Розподіл ролей: учасники обирають, хто гратиме здобувачку освіти, голову комісії, членів комісії, секретаря та спостерігачів. Підготовка (5 хв.): прочитати сценарій, домовитися про тон і міміку. Проведення роле-плею (10–12 хв.): максимально природно відтворити атмосферу захисту. Фіксація емоцій: один зі спостерігачів занотовує невербальні реакції здобувачки освіти (погляд, жести, паузи). Переживання учасниками ситуації, пов'язаної з ґендерною нерівністю або

		дискримінацією.
Рекомендація 2. Фаза «Рефлексивне спостереження»		
Ситуація		Здобувачка освіти зіткнулася з гендерним упередженням під час захисту дипломної роботи з інженерної спеціальності. Здобувачка освіти чула від голови комісії натяки на те, що «дівчина не зможе самостійно впоратися з технічною роботою» і «дружні» жарти про емоційну нестійкість жінок. Жіноча членкиня комісії мовчки спостерігала.
Етапи рефлексивного спостереження		Індивідуальна письмова рефлексія. Записати: що сталося, чому мене це зачепило, який висновок я можу зробити. Паралельне обговорення в парах. Виявити, які невербальні сигнали найкраще зчитувалися. Групова фасилітована дискусія. Фасилітатор ставить запитання: «- Які фрази сприймалися найбільш чітко?» - Які початкові інтерпретації ми дали діям комісії? - Чи відрізнялися наші реакції від реакції Оксани?» Заповнення матриці «Три рівні спостереження».
Проведення рефлексії		Письмова робота індивідуально (10 хвилин). Робота в парах для обміну записами (5-7 хвилин). Фасилітована дискусія (15 хвилин). Підведення підсумків по ключових спостереженнях (на фліпчарті або дошці).
Рефлексивні запитання		Що було найскладнішим у переживанні цієї ситуації? Які слова чи інтонації ви відчули найгостріше? Як це вплинуло на впевненість Оксани? Чи бачили ви подібне в реальному житті? Як реагували? Що для вас є сигналом мікроагресії?
Завдання		Усвідомити власні емоції й тілесні реакції на мікроагресії. Розпізнати в словах і поведінці приклади гендерного упередження. Зібрати матеріал для подальшої

		<i>теоретичної інтерпретації.</i>
	Реалізація процесу виконання фази	<i>Проведення рефлексії для обговорення учасниками пережитого досвіду, виділення ключових моментів гендерного упередження та підготовка до узагальнення теоретичних підходів</i>

Рекомендація 3. Фаза «Абстрактна концептуалізація»		
	Ситуація	<i>Здобувачка освіти зіткнулася з гендерним упередженням під час захисту дипломної роботи з інженерної спеціальності.</i>
	Опис досвіду	<i>Під час роле-плею (рекомендація 1) учасники відтворили ситуацію, коли члени комісії знецінювали досягнення здобувачки освіти («чи справді дівчина може витримати 12-годинні тестування без сліз?»), натяками ставили під сумнів її технічні навички і не втручалися, коли один із колег перейшов на жарт про «емоційну нестійкість жінок». Учасники (рекомендація 2) провели паралельне обговорення в парах для виявлення невербальних сигналів, які найкраще зчитувалися, провели фасилітовану дискусію.</i>
	Приклади узагальнень	<i>Мікроагресії. Категоризація: «мікро-інвалідизуючі коментарі» vs «мікровідхилення компетентності». Сексуалізовані компліменти та жарти. Діаграма «комплімент-код» із поясненням, як нешкідливе звертання переходить у приниження. Алгоритм втручання свідка. Розпізнати агресію. Винести резюме («Ви заслуговуєте на рівне ставлення»).</i> <i>Запропонувати альтернативу комісії або звернутися до керівництва.</i>
	Завдання <i>(перехід від емпіричного досвіду до узагальнення)</i>	<i>Сформулювати ключові поняття, проаналізувати отримані дані через теорії й моделі та створити власний алгоритм подальших дій. Підготувати рекомендації для інтервенції. Презентувати наприкінці 10-хвилинної сесії свої узагальнення іншим.</i>

	Реалізація процесу виконання фази	Обговорення теоретичних моделей, які пояснюють механізми гендерного упередження, і формування алгоритмів втручання. Після обговорення кожна група матиме не лише чітке розуміння теорій, а й готовий до втілення алгоритм інтервенції.
--	--	--

Рекомендація 4. Фаза «Активне експериментування»		
	Ситуація	Здобувачка освіти зіткнулася з гендерним упередженням під час захисту дипломної роботи з інженерної спеціальності.
	Опис завдання	У цій вправі учасники застосовують напрацьовані алгоритми втручання та підтримки в реальній (імітаційній) ситуації. Кожна група обирає стратегію з узагальнень (мікро-інтервенції, модель Bystander Intervention, стоп-фрази) і відпрацьовує її в міні-рольовках.
	Підготовка	Об'єднатися у трійки (або четвірки): здобувачка освіти, комісія (голова + члени), свідок/свідки (колеги-бакствери). Кожна група обирає 1-2 стратегії для тестування: ☐ Пряма реакція: «Я б хотів(ла), щоб ми фокусувалися на фактах...» ☐ Емпатійне підкріплення: «Шановна здобувачко освіти, ви прекрасно справилися з аналізом...» ☐ Делегування: «Можливо, ми запросимо до обговорення експертку...» ☐ Документування: фіксація коментарів із проханням офіційного розгляду ☐ Прогнозування: що може статися, якщо ви втрутитесь цим способом? Важливо! У процесі проведення експерименту вдаватися до заміни ролей, в середині симуляції мінятися місцями, щоб всі спробували втручання, після кожного раунду «свідки» коротко розповідають, що спрацювало, а що ні, повторити цикл 3–4 рази, «обкатуючи» різні тактики.
	Підсумкова рефлексія	Кожна трійка презентує короткий звіт: ☐ Як змінилося ставлення комісії? ☐ Які емоції викликала ваша інтервенція? ☐ Чи варто комбінацію стратегій удосконалити?

	<i>Відкрита пул-дискусія (10 хв):</i> ☐ Яку тактику ви вважаєте найефективнішою в технічному середовищі? ☐ Як підготувати «свідків» у реальному університетському контексті? <i>Домашнє завдання:</i> ☐ Скласти короткий чек-ліст (3–5 пунктів) для здобувачів освіти/співробітників, які зіткнуться з упередженням під час захисту.
Реалізація процесу виконання фази	<i>Активне експериментування (Active Experimentation) в імпровізованих мікроситуаціях.</i> <i>Кожен учасник формує особистий план дій або набір педагогічних інструментів.</i> <i>Запланувати через місяць online-збір відгуків від реальних учасників захистів і покроково вдосконалювати сценарії мікро-втручань.</i>

Наступні поради допоможуть ефективно побудувати тренінгові заняття, що поєднують досвід, рефлексію, теорію й практику для формування стійких навичок протидії гендерним упередженням.

Поради щодо організації тренінгу із запобігання гендерній дискримінації

- ✓ Починайте із непогрішного фасилітатора: створіть безпечний простір, де помилки сприймаються як навчальний ресурс.
- ✓ Починайте з чітких правил поваги, безпеки та конфіденційності.
- ✓ Інтегруйте мультимедійні інструменти (відео, VR-модулі, подкасти чи анімації) для підвищення залученості, тримання уваги й підкріплення інформації.
- ✓ Впроваджуйте «peer learning» через постійний обмін досвідом між учасниками.
- ✓ Надавайте ресурси для подальшого вивчення: статті, онлайн-курси, книги з гендерних студій.
- ✓ Давайте простір для особистої думки, не засуджуючи.

- ✓ Завершуйте кожен цикл практичним підсумком або дією.
- ✓ Плануйте подальший супровід: онлайн-групи, менторські зустрічі, опитування ефективності.
- ✓ Співпрацюйте з HR та керівництвом для вбудовування результатів тренінгів у політики організації.

Поради щодо використання циклу Д. Колба у тренінгах із запобігання ґендерній дискримінації

1. Фаза «Конкретний досвід: занурення в проблему»
 - ✓ Організуйте рольові ігри з ситуаціями ґендерних мікроагресій.
 - ✓ Використовуйте реальні кейси (відеозаписи або аудіофрагменти) з робочого середовища.
 - ✓ Додавайте вправи на емпатію (наприклад, «журнал перешкод»: учасники описують свій внутрішній діалог тощо).
2. Фаза «Рефлексивне спостереження: осмислення пережитого»
 - ✓ Залучайте модель «What? So What? Now What?» для письмових нотаток.
 - ✓ Проводьте обговорення в малих групах і колах, задаючи питання про емоції й невербальні сигнали.
 - ✓ Використовуйте матрицю «Факти – Інтерпретації – Припущення» для систематизації спостережень.
3. Фаза «Абстрактне концептуалізування: узагальнення знань»
 - ✓ Вводьте ключові терміни: мікро-агресії, ворожий/бенеґольєнтний сексизм, intersectionality.
 - ✓ Пояснюйте моделі (наприклад, Bystander Intervention) за допомогою схем або інфографіки.
 - ✓ Створюйте чек-листи алгоритмів втручання та підтримки жертви.
4. Фаза «Активне експериментування: відпрацювання навичок»
 - ✓ Розподіляйте учасників на трійки: жертва, агресор, свідок.

✓ Організуйте процес так, щоб «свідки» випробували різні стратегії (пряма реакція, емпатійне підкріплення, делегування).

✓ Проводьте кілька раундів із ротацією ролей та оперативним фідбеком.

✓ Завершуйте весь процес створенням особистого плану мікроінтервенцій на тиждень.

Рекомендації і поради щодо використання циклу Д. Колба у розробленні тренінгових занять із запобігання ґендерній дискримінації підкреслюють важливість поетапного поєднання досвіду, рефлексії, концептуалізації та практичного застосування для формування стійких знань, критичного мислення, ефективних навичок протидії дискримінаційним проявам.

Інноваційні практики: з досвіду діяльності ґендерних центрів Всеукраїнської мережі осередків ґендерної освіти

Передусім привернемо увагу до термінологічного аспекту порушеного питання. Як свідчить аналіз літературних джерел, ґендерний центр (ГЦ) являє собою структурну одиницю організації, підрозділ (навчального закладу, управлінь обласних держадміністрацій та ін.), самостійну громадську організацію, на якій покладено сприяння у поширенні ґендерного підходу у суспільстві, його інтеграції у наукові дослідження, освітні програми тощо.

Типологія ГЦ: науково-дослідні (центри прикладних досліджень з ґендерних проблем переважно міждисциплінарні); навчальні; просвітницькі, медичні (ґендерно-правової освіти, ґендерної медицини та ін.); ресурсні центри (міські, обласні) та ін.; центри жіночих досліджень (феміністські громадські організації)^{158, 159}.

¹⁵⁸ Аніщенко, О.В. (2014). Ґендерний центр. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В.Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка; [упоряд. Н.Г. Протасова та ін.]; НАПН України, НАДУ при Президентові України. К.: Основа, 71.

¹⁵⁹ Аніщенко, О.В. (2013). Формування ґендерної культури майбутнього вчителя як напрям діяльності ґендерних центрів ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Пед. освіта: історія, технології, педагогічна майстерність, професіоналізм.

Окремі ГЦ зокрема утворюють Всеукраїнську мережу осередків гендерної освіти. Її створено у 2012 р. за ініціативи Харківського обласного гендерного ресурсного центру в партнерстві з представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні. Мережа гендерних центрів об'єднує понад 40 осередків у закладах вищої освіти. Центри діють як платформи комплексного впровадження гендерної рівності, поєднуючи просвітницькі, наукові, методичні та практичні ініціативи.

Мережа виникла як відповідь на потребу модернізувати систему вищої освіти, інтеграції ґендерної тематики в освітній процес закладів вищої освіти та подолати прояви дискримінації в академічному середовищі, а також у зв'язку із зростанням актуальності ґендерної рівності як частини державної політики та європейської інтеграції. Вона спрямована на підготовку фахівців із необхідними знаннями й навичками, здатних мислити поза стереотипами, аналізувати соціальні процеси та усвідомлювати значення прав людини й гендерної рівності як основи формування свідомого громадянства¹⁶⁰. Основними цілями та завданнями діяльності гендерних центрів є поширення знань про ґендерну рівність серед здобувачів освіти та викладачів, формування гендерної компетентності освітян, протидія ґендерній дискримінації у ЗВО, створення безпечного освітнього середовища. Є й виклики у їх діяльності, такі як формальний підхід до впровадження гендерного компоненту, брак фахівців з гендерної освіти, опір з боку частини академічного середовища, що вимагають негайного вирішення для забезпечення сталого розвитку гендерної політики.

Осередок гендерної освіти вищого закладу освіти (центр гендерної освіти, гендерний центр, кафедра, лабораторія, студія тощо) – це інституція, що створюється з метою надання інформаційно-методичної та науково-практичної підтримки викладацькому складу та здобувачам освіти ЗВО щодо

Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 1.40 (92). 132-135. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7732>

¹⁶⁰ Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти: комплексний підхід до впровадження гендерної рівності (2017). *Допис на сторінці Факультет соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. URL: <https://surl.li/xyiwbm>

впровадження в освітній процес гендерної складової задля забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації та запобігання насильству. ЗВО в сучасних умовах беруть на себе важливу функцію реалізації механізму забезпечення рівних прав та можливостей на практиці в освітній сфері¹⁶¹. Функціонування осередків гендерної освіти у закладах вищої освіти України спрямоване на виконання низки нормативно правових актів, серед яких найбільш вагому роль відіграють Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів ґендерної рівності в освіту». У діяльності осередків гендерної освіти, що представлені лабораторіями, центрами, студіями, можна виокремити три основні напрями¹⁶²: наукова діяльність, просвітницька робота, співпраця з громадою.

З метою поширення ґендерних ідей та впровадження їх в життя суспільства у багатьох ЗВО України створено ґендерні освітні центри¹⁶³. Гендерні центри у закладах вищої освіти виконують ключову роль не лише у просуванні рівності, але й у формуванні компетентностей усіх суб'єктів освітньої взаємодії, сприянні сталому професійному зростанню науково-педагогічних і педагогічних працівників.

Гендерні дослідження як напрям наукової діяльності спрямовано на вивчення місця, ролі, можливостей для волевиявлення й самореалізації чоловіків і жінок у змінних суспільно-історичних умовах. Результатом гендерних досліджень

¹⁶¹ Дрожжина, Т., Ісаєва, Т., Світайло, Н., & Давліканова, О. (2014). Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012-2014 роки. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>

¹⁶² Байдюк, Н.В. (2016). Здобутки та перспективи діяльності осередків гендерної освіти у вищих навчальних закладах України. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (42), Issue: 87*. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/The-Achieved-Expertise-and-Future-Work-Perspectives-of-Gender-Education-Hubs-within-Higher-Education-Institutions-of-Ukraine-Baydyuk-N..pdf>

¹⁶³ Безсмертна, В.І. Яценко, С.В., & Рожнова Т.Є. (2016). Система управління центрами гендерної освіти при ВНЗ України. *Гендерна політика очима української молоді*. ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/44324/>

широкого кола науковців з різних галузей знань стало створення сучасної гендерної теорії як системи наукових поглядів на відносини й статус жінки і чоловіка, набуття ними соціально-рольових характеристик та відображення останніх на соціально-економічному розвитку країн¹⁶⁴.

Наведемо основні напрями діяльності Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти закладів вищої освіти (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Основні напрями діяльності центрів Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти закладів вищої освіти в Україні

Складено за джерелом¹⁶⁵ і доповнено автором.

¹⁶⁴ Дрожжина, Т., Ісаєва, Т., Світайло, Н., & Давліканова, О. (2014). Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012-2014 роки. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>

¹⁶⁵ Безсмертна, В.І. Яценко, С.В., & Рожнова Т.Є. (2016). Система управління центрами гендерної освіти при ВНЗ України. *Гендерна політика очима української молоді*. ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/44324/>

Загалом Мережа:

- ✓ сприяє забезпеченню науково-теоретичного підґрунтя для впровадження гендерного складника в освіту;
- ✓ ініціює розробку практичного й науково-методичного забезпечення з гендерної проблематики;
- ✓ здійснює практичну підготовку фахів(ців)/чинь з гендерної проблематики; просвітницька діяльність у сфері поширення гендерних знань;
- ✓ співпрацює з громадськістю й органами державної, місцевої влади та самоврядування;
- ✓ здійснює внесення пропозицій до відповідних нормативно-правових актів, документів з питань гендерного розвитку, проєктів державної і регіональних програм з утвердження гендерної рівності, соціально-економічного розвитку тощо¹⁶⁶.

Основними напрямками діяльності ЗВО щодо впровадження гендерного підходу в освітній процес, які сьогодні вже реалізуються, є безпосередня освітня діяльність, в ході якої здобувачі освіти отримують необхідний комплекс знань (як із загальноосвітніх предметів, так і зі спеціальних курсів, що висвітлюють різні аспекти гендерних відносин), у т.ч. уявлення про гендер, гендерні ролі, гендерну поведінку тощо, а також про існуючі у цій сфері норми і правила, що в цілому має бути основою для формування у молоді власних ціннісних пріоритетів; спеціальні курси гендерного спрямування, тренінги та інші активні форми навчальних занять, що забезпечують набуття здобувачам освіти навичок гендерного аналізу; широкий спектр науково-методичної та організаційно-методичної роботи, спрямованої на забезпечення імплементації наукових розробок у навчальний процес, включаючи комплекс підвищення кваліфікації та систематичного інформування керівництва та викладацького складу ЗВО¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти: комплексний підхід до впровадження гендерної рівності. (2017). *Допис на сторінці Факультет соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. URL: <https://surl.li/xyiwbm>

¹⁶⁷ Дрожжина, Т., Ісаєва, Т., Світайло, Н., & Давліканова, О. (2014). Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі

Таблиця 5.2

**Інноваційні практики та формати діяльності
гендерних центрів**

Практика	Опис, формат роботи
Гендерний хакатон	48-годинний інтенсив з IT-рішеннями для розробки освітніх інструментів і додатків із залученням IT-фахівців і викладачів
Проекти громадського залучення	виставки, громадські простори (гендерні музеї, Gender Schools), стріт-арт, перформанси й кінопокази; мікрозустрічі для обміну досвідом між різними групами зацікавлених осіб
Педагогічні платформи і тренінгові школи	безперервні курси для викладачів з методики інтеграції гендерного підходу у навчальні дисципліни; програма «Крони» та EdCamp-моделі для розвитку навичок фасилітації гендерно-орієнтованих проєктів
Інформаційно-методичні проєкти	розробка стандартів і алгоритмів створення ЦГО (центру гендерної освіти) на базі університетів; видання навчально-методичних збірників і брошур для різних категорій освітян
Інфо-ресурсний центр	створення Lifelong Learning-лабораторій та інформаційно-методичних платформ для викладачів і здобувачів освіти; комплексні цифрові бібліотеки, FAQs та електронні курси з гендерної тематики
Гендерно орієнтовані тренінги	лідерство жінок, протидія дискримінації, етика гендерної взаємодії; активне навчання, робота в групах, кейс-методи.
Інтеграція гендерного компоненту в освітні програми	розробка та впровадження дисциплін: «Гендерні студії», «Гендерна педагогіка», «Гендер і політика» тощо; методичний супровід викладачів: консультації, семінари, методички
Гендерний аудит освітнього середовища	аналіз мови, візуального простору, процедур та практик університету з

практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012-2014 роки. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>

	позиції гендерної рівності; формування рекомендацій щодо покращення Партнерства: з НУО, органами влади, міжнародними організаціями (UN Women, GIZ, ПРООН).інституційного клімату
Кампанії з підвищення обізнаності	тижні гендерної освіти, онлайн-челенджі, круглі столи, флешмоби
Створення ресурсних центрів	бібліотеки, онлайн-платформи, хаби для обміну досвідом і проведення заходів
Впровадження гендерного підходу у навчальні курси	розроблення та апробація курсів гендерного спрямування, орієнтованих на майбутніх освітян, соціальних працівників та педагогів; розробка та експериментальне обґрунтування гендерних освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі; введення окремих тем щодо жіночої історії в рамки курсу «Історія України»; введення в освітній процес та викладання курсу з гендерної лінгвістики; розроблення та запровадження у навчальний процес підвищення кваліфікації різних категорій педагогів тематичних занять із гендерної політики

Складено автором Котирло Т.

Найуспішнішими прикладами діяльності центрів у питаннях гендерної рівності є робота щодо впровадження гендерного компоненту в усі напрями роботи університету (Центр гендерної освіти Сумського державного університету), розробки тренінгових курсів для викладачів (Гендерний центр Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди), активної співпраці з громадськістю (Гендерні студії Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка) тощо. Важливим напрямом роботи центрів є проєктна діяльність, яка не лише дозволяє активізувати науково-дослідну роботу, але й забезпечує додаткові ресурси для проведення наукових, просвітницьких, комунікаційних та інших заходів гендерного спрямування із залученням студентів, викладачів, волонтерів, широкої громадськості з метою вирішення

конкретних завдань за напрямками діяльності та задля привернення уваги до гендерних питань з боку науковців, студентів, пересічних громадян і перетворення цього напрямку діяльності на мережеву ініціативу всеукраїнського масштабу¹⁶⁸.

ГЦ закладів вищої освіти відіграють ключову роль у розвитку гендерної культури викладачів, створюючи інформаційно-методичне середовище для інтеграції гендерного підходу в освітній процес. Вони забезпечують не лише безпосереднє навчання через спеціальні курси, тренінги та підвищення кваліфікації з гендерної проблематики, а й організовують науково-методичну роботу, що сприяє науковому осмисленню та впровадженню гендерних норм в освітню практику. Разом з цим, гендерні центри є координаційними майданчиками для розвитку безбар'єрного, інклюзивного академічного середовища, адже через їхні активності викладачі набувають компетентностей у застосуванні гендерного аналізу, підвищують здатність до критичного мислення щодо гендерних ролей і стереотипів.

Отже, гендерні центри в університетах створюють синергію між теоретичними дослідженнями та практичними заходами, посилюючи компетентності викладачів у сфері гендерної та інклюзивної педагогіки, андрагогіки, наукової експертизи та лідерства. Їх діяльність сприяє особистісно-професійному розвитку науково-педагогічних і педагогічних працівників, здобувачів освіти у контексті суспільних викликів ХХІ століття, впровадженню інноваційних підходів до викладання, підвищенню якості вищої освіти тощо.

Діяльність гендерних центрів у закладах вищої освіти відіграє провідну роль у підвищенні рівня професійної компетентності викладачів, будучи ключовим механізмом формування їхньої гендерної чутливості та компетентності. Через реалізацію спеціалізованих освітніх програм, тренінгів, науково-методологічної і методичної підтримки ці центри сприяють не лише

¹⁶⁸ Дрожжина, Т., Ісаєва, Т., Світайло, Н., & Давліканова, О. (2014). Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012-2014 роки. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>

усвідомленню важливості рівності та недискримінації, а й упровадженню системного підходу щодо втілення гендерних засад освітньої практики. Це, у свою чергу, формує збалансовану академічну спільноту, яка здатна реагувати на виклики сучасного суспільства, забезпечуючи інклюзивність і справедливість освітнього середовища. Отже, гендерні центри не лише трансформують професійні орієнтири викладачів, а й активно впливають на культуру закладу вищої освіти шляхом сприяння плекання цінностей рівності та взаємоповаги, що є невід'ємною складовою сталого розвитку академічного середовища.

На нашу думку, перспективним напрямом діяльності центрів є розробка та впровадження сертифікованих курсів підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників ЗВО з гендерної проблематики. Інформація про навчання на таких курсах може стати важливою складовою професійного портфоліо викладача.

Показник інституцій із забезпечення гендерної рівності в Україні та зарубіжжі

Інституції в Україні *Рівень держави*

Урядовий уповноважений з питань ґендерної політики → координує реалізацію державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL: <https://www.kmu.gov.ua/profile/katerina-levchenko>, URL: <https://www.facebook.com/GovernmentCommissionerforGenderPolicy/about>

Міністерство соціальної політики України → реалізує державні програми щодо протидії дискримінації, насильству, забезпечення гендерної рівності. URL: <https://www.msp.gov.ua/>

Парламентський комітет з прав людини, деокупації та реінтеграції, нацменшин і міжнаціональних відносин → включає підкомітет з питань ґендерної політики, що займається питанням гендерної рівності. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/>

Офіс Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (омбудсмен) → розглядає скарги щодо дискримінації, у т.ч. за

ознакою статі. URL: <https://ombudsman.gov.ua/>

Освітні інституції та наукові центри

Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти при ЗВО → об'єднує гендерні центри в університетах, які впроваджують освітні курси, проводять дослідження та тренінги. URL: <https://genderindetail.org.ua/>

Київський інститут гендерних досліджень (КИГД) → займається аналітикою, просвітницькими проектами, розробкою методичних матеріалів. URL: <https://www.facebook.com/kigs.ukraine/>

Центри гендерної освіти при університетах (діють у СумДУ, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, КНУ ім. Т.Г. Шевченка, ЛНУ ім. І. Франка, ХНЕУ ім. Семена Кузнеця та ін.) → забезпечують втілення гендерної освіти.

Громадські організації

Київський міський Центр гендерної рівності, запобігання та протидії насильству → надання консультацій щодо гендерної рівності. URL: <https://kmc-gender.kyiv.ua/>

Жіночий консорціум України → підтримка рівноправ'я жінок. URL: <https://wcu-network.org.ua/>

Ла Страда-Україна → профілактика насильства, гендерно-чутлива освіта. URL: <https://la-strada.org.ua/>

Феміністична майстерня (Львів) → впровадження молодіжних освітніх ініціатив. URL: <https://femwork.org/>

Центр прав людини «ZMINA» → моніторинг прав людини, гендерна рівність. URL: <https://zmina.ua/>

Зарубіжні інституції

Міжнародні організації

ООН-Жінки (UN Women) → основна структура ООН для просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. URL: <https://www.unwomen.org/en>

ЮНЕСКО (UNESCO) → впроваджує гендерно чутливу освіту, публікує світові звіти про стан рівності в освіті. URL: <https://www.unesco.org/en>

Рада Європи «Гендерна рівність» → створює стандарти, веде моніторинг виконання державами-членами відповідних

політик. URL: <https://www.coe.int/web/portal/home>

Європейський інститут ґендерної рівності (EIGE, Литва) → аналітичний центр ЄС, надає дані, індекси та рекомендації щодо ґендерної політики. URL: <https://eige.europa.eu/countries/lithuania>

Європейські урядові ініціативи

Національні комісії з ґендерної рівності в країнах ЄС (Швеція, Норвегія, Іспанія та ін.) → реалізують державні програми рівності, захисту прав ЛГБТ+, баланс праці та сім'ї. URL: https://commission.europa.eu/index_en?prefLang=uk

Федеральне міністерство з питань сім'ї, пенсіонерів, жінок і молоді (Німеччина) → провідний орган реалізації ґендерної політики в Німеччині. URL: <https://www.bmfsfj.de/>

Ресурсна тека

ґендерний аудит для громадських організацій (2019). *Посібник. ГО «Центр «Жіночі перспективи» в рамках проекту «Створення та інституційний розвиток мережі Громадських організацій хабів»*. 64 с. URL: https://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/gender-audit-book-a5-interactive.pdf?fbclid=IwAR2_WBs2S7rISPdnbWP32uY3EoPgbVcMmQ2UmCcMEaB8Cz1Pzy8DhLRoVlk

Дем'яненко, В.М. (2017). Психолого-педагогічні аспекти адаптивного навчання. *Адаптивні технології управління навчанням* ATL-2017. URL: <http://pdpu.edu.ua/doc/konf/2017/atl2017/atl2017.pdf>

Каталог кращих практик і проєктів організації неформальної освіти (2017). Випуск 1. Житомир. Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2017. 84 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/26014/1/Katalog_Neformalna_Osvita.pdf

Плетка, О.Т. (2023). Розвиток перцептивної ґендерно-рольової компетентності у молоді. Методичний посібник [електронне видання]. Київ, Талком. 2023. 70 с. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/pletka-pos-gend-23.pdf.old2>

- Проблеми гендерної рівності у галузі освіти (2018). *Проект «Гендерне бюджетування в Україні»*. URL: <https://surl.it/vqsxrx>
- Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони: стан, проблеми, перспективи. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 травня 2024 року)*. Хмельницький. Видавництво НАДПСУ. 2024. 458 с. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4538/1/%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9F%D0%A1%D0%A3_16.05.2024.pdf
- Савків, Т.В. (2019). Формування гендерної компетентності соціальних працівників як невід'ємної складової професійної підготовки *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Серія «Педагогічні науки»*. 3. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3489/3793>
- Старжинський, В.Ю. (2022). Стили навчання Девіда Колба. *Матеріали LI науково-технічної конференції підрозділу ВНТУ*. Вінниця. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41007/16083-57262-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Тюріна, Д. (2024). Гендерна компетентність як фактор інтеграції гендерного підходу у вищій освіті. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, (2)6. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-2.19>
- Центр гендерної культури (2024). Гендерна компетентність фахівців/-чинь із соціальної роботи та захисту прав дитини. *Брошура*. 38 с. URL: https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-soczialnyh-praczivnykiv_cz.pdf
- Cedos. (2024). Гендерно чутливе відновлення і розвиток на місцевому рівні: 20 рекомендацій. URL: <https://cedos.org.ua/researches/genderno-chutlyve-vidnovlennya-i-rozvytok-na-misczevomu-rivni-20-rekomendaczij/>

Інформаційні ресурси

- Гендерний центр Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова. URL: <https://www.kname.edu.ua/5449-zagalna-informatsiya-pro-gendernij-tsentr/>
- ГО «Центр гендерної культури». URL: <https://www.genderculturecentre.org/khogo-khogrc/>
- Науковий центр гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: <https://zu.edu.ua/centre-gender.html>
- Науково-дослідний центр з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України ТНПУ ім. В. Гнатюка. URL: <https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/naukovo-dosl-dniy-tsentr-z-problem-enderno-osv-ti-ta-vikhovannya-uchn-vsko-ta-studentsko-molod-napn-.php>
- Науково-дослідницький центр гендерної освіти (НДЦГО) кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А.С. Макаренка. URL: <https://sspu.edu.ua/>

РОЗДІЛ 6.

ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ – ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сутність і зміст емоційної компетентності викладача

Емоційна компетентність викладача є складною й багатокомпонентною особистісною характеристикою, яка включає знання, уміння, установки, досвід і цінності, що стосуються його емоційної сфери. Ця компетентність формується протягом життя завдяки різноманітним соціальним взаємодіям, збагачує індивідуальний досвід педагога та дозволяє йому ефективно діяти у ситуаціях, що характеризуються високим рівнем емоційної напруги¹⁶⁹.

На формування та розвиток емоційної компетентності викладача істотно впливає соціальне оточення, зокрема сім'я, колеги, освітні установи, медіапростір і культурні норми суспільства. Цей процес передбачає обробку емоційної інформації, засвоєння різних моделей реагування та розвиток навичок саморегуляції.

У науковій літературі проводиться чітка межа між поняттями емоційного інтелекту (EQ) та емоційної компетентності, хоча вони тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного. Емоційний інтелект визначається передусім як природна здатність особистості розпізнавати, усвідомлювати та керувати власними емоціями й емоціями інших. Ця здатність значною мірою залежить від генетичних чинників, проте її розвиток також значно зумовлений соціокультурним середовищем, у якому перебуває викладач.

Емоційна компетентність є практичним проявом емоційного інтелекту педагога та включає не лише природні здібності, але й конкретні знання, вміння й навички, набуті у процесі професійної діяльності та життєвого досвіду. Її формування здійснюється через цілеспрямоване навчання, накопичення педагогічного досвіду й

¹⁶⁹ Лазуренко, О.О. (2015). До питання щодо розвитку поняття «емоційна компетентність» у психології. *Науковий огляд*, 1 [11]. Київ. URL: <https://www.naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/370/55>

активну соціальну взаємодію. На відміну від емоційного інтелекту, який виступає фундаментальною здатністю, емоційна компетентність викладача є динамічною якістю, що підлягає постійному розвитку й удосконаленню за допомогою різних психологічних та педагогічних методик.

Сучасні дослідження підтверджують значущість емоційного інтелекту й компетентності викладача для його професійного зростання та особистісного розвитку. Особливо важливим є усвідомлення того, що емоційний інтелект дедалі частіше визнається важливішим чинником успішності педагога, ніж традиційний когнітивний інтелект (IQ). Дослідження Деніела Гоулмена особливо наголошують на емоційних аспектах успішності у міжособистісних взаємодіях, управлінні групами й вирішенні складних педагогічних ситуацій.

Практичний аспект емоційної компетентності викладача охоплює його здатність аналізувати емоційні ситуації, управляти власними реакціями, контролювати свої емоції, проявляти емпатію та ефективно комунікувати з оточенням у стресових чи конфліктних ситуаціях. Ці навички дозволяють педагогу успішніше адаптуватися до професійних умов, підвищують його психологічну стійкість, мотивацію та сприяють досягненню професійних цілей.

У наукових джерелах виділяють два основних теоретичних підходи до емоційного інтелекту: модель здібностей і змішану модель. Модель здібностей підкреслює когнітивні процеси, зокрема сприйняття та аналіз емоційної інформації. Натомість змішана модель розглядає емоційний інтелект ширше, інтегруючи емоційні, когнітивні та особистісні характеристики людини, що підтверджує складну й багатовимірну природу цього поняття.

Таким чином, емоційний інтелект і емоційна компетентність, незважаючи на певні відмінності, взаємопов'язані й становлять основу для особистісного й професійного розвитку педагога. Сьогодні саме емоційна компетентність визнається важливою характеристикою викладача, що забезпечує ефективність його діяльності й сприяє особистісній та професійній самореалізації¹⁷⁰.

¹⁷⁰ Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти». (2024). URL:

Емоційна компетентність викладача включає три основні компоненти: когнітивний – знання про емоції, їх класифікацію та особливості вираження в різних культурах; діяльнісний – практичні навички регулювання власних емоцій та їх використання у спілкуванні; особистісний – особистий досвід, переконання й цінності, що визначають ставлення викладача до емоційних проявів. Ці компоненти проявляються на внутрішньому та зовнішньому рівнях. Внутрішній рівень охоплює здатність розуміти й керувати власними емоціями, зовнішній – уміння розпізнавати та регулювати емоційні стани інших людей, впливаючи на їхню поведінку.

Основними складовими емоційної компетентності викладача є:

1. Рефлексія – усвідомлення власних емоцій, причин їх виникнення та можливих наслідків;
2. Саморегуляція – контроль емоцій відповідно до ситуації, що дозволяє зменшити негативний вплив стресу, попередити емоційне вигорання й зберегти психічне здоров'я;
3. Емпатія – здатність розуміти та співпереживати емоціям інших;
4. Регуляція взаємин – використання емоційних навичок для ефективної комунікації та керування емоційною атмосферою в освітньому середовищі.

У науковій літературі наразі немає єдиної узгодженої структури емоційної компетентності викладача, що свідчить про її складний і багатогранний характер. Натомість представлені різні теоретичні підходи, які пропонують свої варіанти компонентів цього феномена, доповнюючи одне одного та розкриваючи різні аспекти поняття.

Узагальнюючи існуючі наукові концепції, можна виділити такі основні складові емоційної компетентності педагога: самосвідомість – здатність викладача усвідомлювати власні емоційні стани; емоційна саморегуляція – вміння контролювати та управляти власними емоціями, особливо негативними; мотивація –

внутрішнє прагнення викладача використовувати емоції для ефективного досягнення професійних цілей; емпатія – здатність відчувати та розуміти емоції учнів та колег; соціальні навички – вміння ефективно взаємодіяти та комунікувати в освітньому середовищі, враховуючи соціальні та культурні особливості (див. рис. 6.1).

Рис. 6.1. Емоційне самоусвідомлення

За результатами наукових досліджень, зокрема у працях Деніела Гоулмана і Пола Екмана, зазначені компоненти мають ключове значення для професійного та особистісного розвитку педагога. Вони допомагають викладачу успішно взаємодіяти з іншими людьми, підвищують його здатність адаптуватися до складних педагогічних ситуацій і знижують негативний вплив стресу.

Таким чином, високий рівень розвитку емоційної компетентності педагога є визначальним фактором його професійної ефективності, лідерських якостей, якості взаємодії з учнями та загального психологічного благополуччя.

Емоційна компетентність є динамічною характеристикою викладача, розвиток якої є важливим для його соціальної адаптації та підвищення ефективності комунікативної діяльності. Важливо зазначити, що ця компетентність не є вродженою чи постійною характеристикою, а формується та вдосконалюється у процесі професійної діяльності, життєвого досвіду та спеціально організованих освітніх заходів.

Розвиток емоційної компетентності педагога забезпечується завдяки активній соціальній взаємодії та психологічній підготовці. Цей процес включає засвоєння теоретичних знань про природу емоцій, використання практичних методів навчання (тренінги, рольові ігри, моделювання педагогічних ситуацій), регулярну оцінку рівня сформованих навичок і підтримку здорового способу життя як основи психоемоційного благополуччя.

Особливо ефективними для розвитку емоційної компетентності викладача є психологічні тренінги, супервізійна підтримка та спеціальні методики саморегуляції. Ці підходи допомагають педагогу сформувати навички розпізнавання, аналізу та управління власними емоційними станами. Використання цих методик позитивно впливає на емоційний стан викладача, якість його міжособистісних взаємин, продуктивність професійної діяльності та загальну психологічну стійкість.

Особливу роль у процесі розвитку емоційної компетентності педагога відіграє рефлексія – здатність викладача глибоко аналізувати свої емоційні переживання, розуміти причини їх виникнення, оцінювати можливі наслідки та знаходити взаємозв'язки між власними емоціями, думками й поведінкою. Завдяки рефлексивній практиці суттєво підвищується самосвідомість, формуються навички самоконтролю та усвідомленого управління емоційними реакціями.

Емоційна грамотність викладача: чотири опори для професійного розвитку

Розвиток емоційної компетентності викладача доцільно здійснювати з урахуванням її структури, що охоплює такі складові: емоційне самоусвідомлення, управління емоціями, психофізіологічна саморегуляція, життєва позиція, позитивне

мислення (див. табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Структура емоційної компетентності викладача

Показники	Уміння
Емоційне самоусвідомлення	1) спостерігати за перебігом емоцій, тілесних відчуттів, думок; 2) ідентифікувати емоції (фіксувати факт наявності переживання, розпізнавати), які переживаються в конкретний момент за тілесними реакціями, думками тощо; 3) аналізувати власні емоції, почуття; розуміти причини їх виникнення;
Управління емоціями	1) бути відповідальними за власні емоційні реакції; 2) управляти інтенсивністю емоцій; 3) викликати бажані емоції; 4) відновлювати емоційну рівновагу; 5) регуляція емоційної поведінки; 6) вербалізувати власні емоції, почуття (толерантно висловлювати невдоволення, претензії, без оцінки, звинувачення людей або ситуацій) ; 7) сприймати та розуміти невербальну мову тіла і рухів, використовувати її для кращої комунікації; 8) обирати аутентичні й адекватні ситуації способи емоційного самовираження (експресії).
Психофізіологічна саморегуляція та життєва позиція	1) володіти прийомами психофізіологічної саморегуляції (дихання, м'язове розслаблення, медитація тощо); 2) усвідомлювати життєві пріоритети, цінності; 3) зосереджуватися на головному
Позитивне мислення	1) оптимістично мислити – бачити позитивний бік життя і зберігати добрий настрій, почуття гумору, зокрема у несприятливих ситуаціях; 2) конструктивно ставитися до: а) власних помилок, здобуття досвіду; б) помилок інших людей; 4) толерантно ставитися до невизначеності, а також здатність до обґрунтованого ризику в професійній діяльності викладача;

	5) об'єктивно оцінювати і визнавати свої переваги і недоліки; 6) вміти використовувати емоції для самомотивації, полегшення процесу мислення, ухвалення рішень; досягнення цілей тощо; 7) створювати та підтримувати сприятливий емоційний фон життя, налагоджувати й підтримувати емоційно сприятливі стосунки.
--	---

Джерело: складено на основі аналізу напрацювань І. Матійків¹⁷¹

Формування й розвиток емоційної компетентності викладача є важливим напрямом його професіоналізації. Цей процес не лише сприяє адаптації викладача до соціальних викликів і покращує комунікацію з оточенням, але й позитивно впливає на його загальний особистісний розвиток. Високий рівень емоційної компетентності викладача забезпечує кращу якість взаємин із колегами й здобувачами освіти, сприяє професійному успіху та підтримує його психоемоційне благополуччя. Високий рівень емоційної компетентності викладачів позитивно впливає на їхнє психологічне здоров'я та має такі практичні переваги: допомагає викладачам долати труднощі та керувати негативними переживаннями; покращує розуміння емоційних аспектів спілкування; підтримує внутрішню рівновагу у складних ситуаціях; дозволяє адекватно виражати власні емоції відповідно до соціальних норм. Крім того, емоційна компетентність викладача суттєво впливає на професійну діяльність. Вона допомагає будувати ефективні міжособистісні взаємини, приймати виважені рішення, уникати конфліктів та підтримувати позитивну атмосферу у професійному колективі.

¹⁷¹ Матійків, І.М. (2013). Емоційна компетентність як психологічний об'єкт виховання особистості майбутнього фахівця професій типу «Людина – людина». *Педагогіка і психологія професійної освіти*, (2), 105–112; Матійків, І. М. (2012). Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка. 107-108.

Отже, емоційна компетентність є складною та багатовимірною характеристикою викладача, що має важливе значення для його загальної професійної успішності, здатності адаптуватися до професійних викликів і ефективної взаємодії з іншими. Вона включає знання, практичні навички, цінності та професійний досвід, що дозволяють педагогу успішно керувати власними емоціями, підтримувати психологічне здоров'я та встановлювати конструктивні відносини з оточуючими.

Усвідомлення та регуляція власних емоцій: шлях до емоційної зрілості викладача

Емоційне самоусвідомлення викладача передбачає уміння: спостерігати за перебігом емоцій, тілесних відчуттів, думок; ідентифікувати емоції (фіксувати факт наявності переживання, розпізнавати), які переживаються в конкретний момент за тілесними реакціями, думками тощо; аналізувати власні емоції, почуття; розуміти причини їх виникнення (див. рис. 6.2).

Рис. 6.2. Емоційне самоусвідомлення

Уміння спостерігати за перебігом емоцій, тілесних відчуттів та думок викладача включає здатність: цілеспрямовано концентрувати увагу на власних емоційних станах у процесі взаємодії зі здобувачами освіти; 2) вчасно виявляти джерела внутрішньої напруги через аналіз тілесних сигналів, думок та емоційних проявів; оперативно коригувати ментальні установки та демонструвати адаптивну поведінку у відповідь на виклики професійної діяльності.

Розвитку зазначеного уміння сприятиме практика емоційного самоаналізу, що передбачає регулярну рефлексію над власними емоціями, тілесними відчуттями та думками в контексті навчального середовища. Для викладача особливо корисними є техніки психофізіологічної саморегуляції, зокрема дихальні вправи, формування тілесної усвідомленості та застосування методик релаксації, які дозволяють підтримувати оптимальний емоційний стан під час викладання.

Окрему увагу слід приділяти розвитку навички вербалізації почуттів – здатності чітко називати власні емоції у різних педагогічних ситуаціях. Додатково практика усвідомленої присутності «тут і тепер» сприяє підвищенню здатності зберігати емоційний баланс, ефективно реагувати на зміни у динаміці навчального процесу та зменшувати вплив стресових факторів.

Систематичне використання зазначених методів допомагає викладачу глибше усвідомлювати власні емоційні стани, знижує вразливість до деструктивних впливів середовища та сприяє трансформації емоційних переживань у джерело внутрішньої енергії. Таким чином, сформоване уміння спостерігати за перебігом емоцій, тілесних відчуттів та думок є ключовою складовою емоційної компетентності викладача, що забезпечує стійкість до стресу, підвищує якість професійної взаємодії та підтримує ефективність освітньої діяльності.

Уміння ідентифікувати емоції в діяльності викладача передбачає здатність: усвідомлювати переживання певної емоції у конкретний момент професійної взаємодії; розпізнавати характер емоції на основі тілесних реакцій, внутрішніх відчуттів, думок і поведінкових проявів; встановлювати зв'язок між емоційними

станами та особливостями педагогічної ситуації, в якій вони виникають.

Розвитку зазначеного уміння сприяє ведення емоційного щоденника, що включає систематичне записування власних емоційних переживань, фізичних відчуттів і педагогічних ситуацій, які стали їх причиною. Це допомагає викладачу краще розуміти особисті емоційні реакції та фактори, які їх викликали. Додатково ефективним є щоденне короткочасне самоспостереження, яке передбачає фіксацію емоційних змін і тілесних сигналів під час професійної діяльності. Така практика сприяє розвитку емоційної чутливості та поглиблює розуміння внутрішніх процесів.

Варто також застосовувати методики, що зосереджені на аналізі взаємозв'язку між думками та емоціями, зокрема техніки когнітивної реструктуризації і практики усвідомленості. Їх використання дозволяє викладачеві глибше усвідомлювати механізми формування власних переживань, що є особливо важливим у складних професійних ситуаціях.

Послідовне застосування цих методів підвищує рівень емоційного самоспостереження, дозволяє краще розпізнавати приховані або змішані емоції та формує здатність швидко орієнтуватися у власному емоційному просторі. Це, у свою чергу, сприяє розвитку емоційної компетентності викладача, забезпечує більш точне регулювання емоційних станів, ефективну взаємодію зі здобувачами освіти та підвищує професійну стійкість у складних педагогічних умовах.

Аналіз власних емоцій у професійній діяльності викладача передбачає здатність: усвідомлювати та розпізнавати емоційні переживання після їх виникнення; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між емоційною реакцією та відповідними подіями, думками або внутрішніми переконаннями; осмислювати глибинні потреби, мотиви й цінності, що лежать в основі пережитих емоційних станів.

Розвивати цю здатність допомагає ведення емоційного щоденника, у якому фіксуються пережиті емоції та обставини, що їх спричинили. Це дозволяє викладачеві краще відслідковувати свої емоційні реакції у взаємодії зі здобувачами освіти та колегами.

Корисною також є практика саморефлексії, що передбачає постановку запитань до себе: «Що я зараз відчуваю?», «Чому виникла саме така реакція?», «Яка ситуація або думка могла це спровокувати?». Такі питання поглиблюють розуміння механізмів емоційного реагування.

Розвитку уміння аналізувати емоції сприяють практики усвідомленості (допомагають фокусувати увагу на власному стані без упереджень), а також техніка «Я–висловлювання» (навчає структуровано і конструктивно виражати емоційний досвід у професійному спілкуванні). Разом з цим, ефективним є застосування психофізіологічних методів, що інтегрують роботу тіла, дихання та мислення (наприклад, глибоке дихання, тілесне сканування, техніки м'язової релаксації). Це допомагає знижувати емоційне напруження і водночас підвищувати здатність до глибшого усвідомлення власних станів¹⁷².

Управління емоційними станами в професійній діяльності викладача

Управління емоційними станами є важливою складовою професійної діяльності викладача, оскільки воно забезпечує збереження психологічної рівноваги та підвищує ефективність педагогічної взаємодії. Управління емоціями викладача передбачає здатність:

- 1) бути відповідальними за власні емоційні реакції;
- 2) управляти інтенсивністю емоцій;
- 3) викликати бажані емоції;
- 4) відновлювати емоційну рівновагу;
- 5) чинити опір негайним бажанням вихлюпнути емоції;
- 6) вербалізувати власні емоції, почуття (толерантно висловлювати невдоволення, претензії, без оцінки, звинувачення людей або ситуацій);
- 7) сприймати та розуміти невербальну мову тіла і рухів, використовувати її для кращої комунікації;

¹⁷² Матійків, І. М. (2012). Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка.

8) обирати аутентичні й адекватні ситуації способи емоційного самовираження (експресії).

Кожному із цих умінь притаманні відповідні методи розвитку (див. рис. 6.3).

Відповідальність за власні емоційні реакції у професійній діяльності викладача передбачає здатність: усвідомлювати, що переживання емоцій є результатом особистого вибору, а не лише наслідком зовнішніх обставин; приймати відповідальність за спосіб прояву емоцій, їхній вплив на оточуючих і подальші вчинки; свідомо обирати конструктивні форми вираження емоційних станів.

Рис. 6.3. Управління емоціями

Розвитку цього уміння сприяє практика регулярної емоційної рефлексії, яка передбачає аналіз власних емоцій та їхнього впливу на професійну взаємодію. Застосування техніки «Я-висловлювань» допомагає викладачеві формулювати емоційні переживання у спосіб, що підкреслює особисту відповідальність без перекладання її на інших учасників освітнього процесу.

Медитації усвідомленості є ефективним засобом для розвитку здатності зупинятися у моменті, що дозволяє обирати обдуману форму реагування замість спонтанної емоційної реакції. Крім того, корисними є методи зниження емоційного напруження, серед яких можна відзначити дихальні вправи, техніки заземлення та короточасні паузи. Вони сприяють збереженню емоційної стабільності в умовах професійних викликів.

Окремої уваги заслуговує формування навички здійснювати зупинку перед реакцією, що дозволяє викладачеві оцінити власні думки й почуття до їх прояву у поведінці. Важливо також розвивати внутрішню мотивацію до особистісного зростання, яка ґрунтується на визнанні себе активним учасником емоційної взаємодії, здатним контролювати власний стан та відповідати за емоційну атмосферу в освітньому середовищі.

Управління інтенсивністю емоцій у професійній діяльності викладача передбачає володіння такими здатностями: усвідомлювати рівень сили емоційного переживання у конкретній ситуації; залучати внутрішні ресурси для зниження надмірної емоційної напруги; трансформувати сильні емоції в адаптивні форми поведінкової реакції.

Розвитку цих умінь сприяє систематичне застосування психофізіологічних технік, зокрема дихальних практик, які стабілізують діяльність нервової системи та допомагають зменшити фізіологічні ознаки стресу. Тілесні методи, такі як релаксаційні вправи, свідома зміна пози чи розвиток тілесної усвідомленості, сприяють зниженню м'язового напруження, що зазвичай супроводжує сильні емоційні стани.

Важливою стратегією є вербалізація почуттів – чітке висловлення або записування емоційних переживань. Це дає змогу знизити внутрішню напругу та краще осмислити ситуацію.

Додатковими інструментами виступають техніки переключення уваги на позитивні чи нейтральні стимули (наприклад, уявлення природних пейзажів, приємних спогадів або залучення до діяльності, що приносить задоволення), а також переосмислення подій, що спрямоване на зміну емоційного ставлення до них і зменшення інтенсивності негативних реакцій.

Усвідомлення власного емоційного стану, регулярний аналіз причин його виникнення та прийняття різноманітних емоцій як невід'ємної частини особистісного досвіду допомагають поступово знижувати силу негативних переживань без необхідності їх пригнічення. Це сприяє розвитку здатності діяти не під владою емоційних імпульсів, а на основі усвідомленого й врівноваженого підходу.

Активізація бажаних емоцій у професійній діяльності викладача включає володіння здатністю: свідомо змінювати власний емоційний стан у потрібному напрямі відповідно до ситуації; активізувати позитивні емоційні переживання через цілеспрямований вплив на сенсорні, когнітивні та тілесні аспекти; підтримувати внутрішній ресурсний стан, необхідний для ефективної професійної та міжособистісної взаємодії.

Розвитку цього уміння сприяють техніки візуалізації позитивних образів, сенсорні стимули (музика, світло, рух тощо), тілесні практики саморегуляції, що через фізіологічні механізми впливають на внутрішній стан. Важливими є також когнітивні прийоми – позитивне мислення, конструктивне переосмислення подій і внутрішній діалог, які підтримують мотивацію, впевненість і готовність до дій. Практика усвідомленої присутності «тут і тепер» допомагає зосередитися на поточному моменті, зменшити вплив негативних думок і забезпечити продуктивну взаємодію викладача зі здобувачами освіти.

Відновлення емоційної рівноваги в діяльності викладача передбачає володіння здатністю: своєчасно помічати ознаки втрати внутрішньої стабільності; свідомо обирати відповідні стратегії для повернення до емоційного балансу; підтримувати стан гармонії навіть у складних обставинах стресу чи професійного навантаження.

Розвитку зазначених здатностей сприяє регулярне використання психофізіологічних методів саморегуляції, серед яких – дихальні практики, медитація, прогресивна м'язова релаксація та тілесно-орієнтовані техніки. Вони допомагають знижувати фізичну напругу та стабілізувати емоційний стан упродовж педагогічної діяльності. Також дієвим є усвідомлене переключення уваги на нейтральні або позитивні стимули, а візуалізація ресурсних образів (наприклад, спогади про приємні місця чи події) сприяє внутрішньому заспокоєнню.

Важливим компонентом є підтримка внутрішнього діалогу у спокійному та доброзичливому тоні, що створює атмосферу психологічної безпеки у складних професійних ситуаціях. Разом з цим ефективними є когнітивні техніки переосмислення подій, що допомагають бачити альтернативні трактування ситуацій і знаходити конструктивні рішення навіть у складних обставинах.

Ведення емоційного щоденника та регулярна рефлексія власних почуттів дозволяють структурувати емоційний досвід і своєчасно виявляти потребу в емоційному відновленні. Спираючись на власні життєві цінності, викладач знаходить внутрішню опору для підтримання емоційної стабільності в професійному середовищі.

У повсякденній педагогічній практиці важливо формувати навичку своєчасного емоційного «перезавантаження», яке може здійснюватися через короткий відпочинок, зміну виду діяльності, прогулянку або кількахвилинну паузу. Це сприяє зменшенню рівня емоційного виснаження та поверненню до стану внутрішньої рівноваги.

Регуляція емоційної поведінки у професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: усвідомлювати імпульси, що запускають емоційні реакції; здійснювати свідомий контроль за зовнішніми проявами емоцій у поведінці; формувати адаптивні стратегії реагування у складних чи конфліктних педагогічних ситуаціях (див. рис. 6.4).

Рис. 6.4. *Регуляція емоційної поведінки у професійній діяльності викладача*

Розвиток зазначених умінь підтримується через систематичне самоспостереження, яке допомагає виявляти моменти емоційної активації та формувати навичку усвідомленого регулювання власних реакцій. Ведення емоційного щоденника сприяє виявленню повторюваних моделей емоційної поведінки та глибшому розумінню їх впливу на освітню взаємодію.

Зміцненню вольової саморегуляції сприяє використання технік коротких пауз перед відповіддю, практики глибокого дихання для стабілізації внутрішнього стану та навички зупинки, що дозволяють зберігати контроль у напружених ситуаціях. Важливим інструментом є внутрішнє проговорення емоційних переживань (наприклад, «я відчуваю злість, але можу обрати, як діяти»), що створює психологічну дистанцію між емоційним імпульсом і поведінкою.

Ефективним засобом підтримання внутрішнього балансу є також переключення уваги на нейтральні або позитивні стимули, що сприяє зменшенню інтенсивності емоційної реакції. Особливої уваги потребує робота з особистісними переконаннями: сприйняття емоцій не як загрози, а як джерела інформації про власні потреби, цінності й межі. Такий підхід допомагає розглядати навіть сильні емоційні переживання як можливість для самопізнання та

професійного розвитку.

Вербалізація власних емоцій у професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: усвідомлювати та чітко ідентифікувати власні емоційні стани й почуття; виражати їх у словесній формі щиро, зрозуміло та доброзичливо для співрозмовників; передавати емоційні повідомлення без осуду, агресії чи звинувачень, особливо в умовах розбіжностей або конфліктних ситуацій.

Розвитку цих здатностей сприяє систематичне самоспостереження, яке дозволяє своєчасно виявляти емоційні переживання та фіксувати момент їхнього виникнення. Ведення емоційного щоденника допомагає структурувати пережитий досвід, підібрати відповідні мовленнєві формулювання для опису власних почуттів та сформувати толерантні моделі емоційного висловлення.

Важливе місце серед методів розвитку займають техніки ненасильницького спілкування та використання «Я-висловлювань», що дають змогу висловлювати власні емоції та потреби без оцінювання або критики дій іншої сторони. Ефективною стратегією є також практика коротких зупинок і внутрішніх пауз перед реакцією, які дозволяють уникнути імпульсивних висловлювань.

Глибоке дихання й внутрішнє проговорення емоційного стану (наприклад, «я зараз відчуваю злість, але можу обрати конструктивний спосіб дій») сприяють стабілізації емоційного фону та переходу до усвідомленого висловлення почуттів. Переключення уваги на позитивні або нейтральні стимули допомагає пом'якшити емоційне напруження й підтримати конструктивний стиль комунікації.

Не менш важливо працювати над внутрішніми переконаннями, що формують толерантне ставлення до власних і чужих емоцій. Сприйняття емоцій як важливого джерела інформації про потреби й цінності, а не як небажаного явища, сприяє формуванню відкритої й поважної комунікації у професійному середовищі.

Сприйняття та розуміння невербальної мови тіла й рухів у професійній діяльності викладача передбачає володіння

здатностями: уважно спостерігати за мімікою, жестами, позами та просторовою поведінкою співрозмовника; розпізнавати емоційні стани, що передаються через невербальні сигнали; інтегрувати власні невербальні прояви у комунікацію для посилення її емоційної виразності та ефективності. Розвитку цієї здатності сприяє підвищення рівня самоспостереження й уважного спостереження за невербальними реакціями співрозмовників в процесі щоденної професійної взаємодії. Аналіз поведінки у реальних педагогічних ситуаціях дозволяє виявляти типові невербальні сигнали, що супроводжують певні емоційні стани.

Ефективним інструментом розвитку уміння сприймати та розуміти невербальну мову тіла й рухів є участь у тренінгах емоційного інтелекту, які включають вправи на розпізнавання міміки, інтонацій, змін постави та дистанції у спілкуванні. Такі практики допомагають формувати чутливість до невербальних проявів як важливого джерела інформації про емоційний стан співрозмовника.

Практика усвідомленої присутності під час комунікації сприяє фокусуванню уваги на власних і чужих невербальних сигналах, поглиблюючи рівень контакту між викладачем і здобувачами освіти. Значущим є також розвиток здатності налаштовуватися на емоційний стан іншої людини, що підсилює емпатію та взаєморозуміння у навчальній взаємодії.

Аутентичне та адекватне емоційне самовираження в професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: усвідомлювати власні емоційні стани в момент їх виникнення; обирати відповідні способи їхнього вираження залежно від контексту ситуації; передавати емоційні переживання щиро, етично і конструктивно.

Розвитку цієї здатності сприяє поєднання практик емоційного усвідомлення, самоспостереження та вербалізації емоційних станів. Розом із цим, важливу роль відіграє використання техніки «Я-висловлювань». Адже вона дає змогу донести особистісні емоції без осуду, маніпуляцій чи агресії, підтримуючи відкритий і щирий діалог з аудиторією або колегами.

Ефективним підходом до розвитку уміння емоційного самовираження викладача є застосування метафоричного мовлення, що дозволяє м'яко та образно висловлювати навіть складні емоції, зберігаючи емоційну глибину й культурну відповідність ситуації. Цьому сприятиме розширення емоційного словника, що допоможе чітко ідентифікувати емоції, знизити їхню інтенсивність, полегшити подальшу саморегуляцію та обрати найадекватніший спосіб вираження.

Важливим елементом розвитку уміння емоційного самовираження є тренування невербальної експресії (міміки, жестів, інтонацій) для знаходження природних і достовірних способів передавання емоцій. Такий підхід сприяє формуванню цілісного і гармонійного стилю професійної комунікації¹⁷³.

Енергія балансу: саморегуляція, цінності й фокусування на головному

Психофізіологічна саморегуляція та життєва позиція викладача передбачає володіння прийомами психофізіологічної саморегуляції (дихання, м'язове розслаблення, медитація тощо), усвідомлення життєвих пріоритетів, цінностей, зосередження на головному (див. рис. 6.5).

Опанування прийомів психофізіологічної саморегуляції в діяльності викладача передбачає володіння здатністю: усвідомлювати фізіологічні зміни, які супроводжують стани емоційного напруження; використовувати техніки тілесного впливу для зниження рівня стресу та стабілізації емоційного стану; інтегрувати навички саморегуляції у повсякденні професійні ситуації. Розвитку цих умінь сприяє поетапна практика, яка починається з навчання розпізнаванню тілесних проявів емоційного збудження чи перевантаження. Далі відбувається поступове оволодіння базовими прийомами психофізіологічної саморегуляції, серед яких – повільне діафрагмальне дихання, методи прогресивної м'язової релаксації, вправи на концентрацію уваги та

¹⁷³ Матійків, І. М. (2012). Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка.

елементарні медитативні техніки, що дозволяють швидко повернутися до стану внутрішньої рівноваги.

Рис. 6.5. Психофізіологічна саморегуляція та життєва позиція

Формування стійкої навички свідомого впливу на власний фізіологічний стан вимагає регулярної практики. Особливо корисними для викладача є короткотривалі вправи, які легко інтегрувати у професійний день. Їх можна виконувати у перервах між заняттями, перед проведенням лекцій, під час емоційно напружених зустрічей або в ситуаціях підвищеного стресу. Використання цих технік сприяє підтриманню емоційної стабільності, концентрації уваги та допомагає запобігати емоційному виснаженню.

Усвідомлення життєвих пріоритетів і цінностей у професійній діяльності викладача передбачає володіння

здатністю: розпізнавати власні глибинні переконання, потреби та орієнтири; осмислювати мотивацію своїх вчинків і рішень; забезпечувати внутрішню узгодженість між діями, цілями та системою особистісних цінностей.

Розвитку цих умінь сприяє цілеспрямована рефлексивна робота, що включає використання технік глибинного самопізнання. Ведення щоденника цінностей, де фіксуються спостереження за власними реакціями, рішеннями, емоційними підйомами чи внутрішніми конфліктами, сприяє кращому розумінню мотиваційних чинників. Постановка запитань на кшталт «Чому це для мене важливо?», «Яку цінність я захищаю цим вибором?», «Який сенс я вкладаю у свої дії?» допомагає викладачу глибше усвідомлювати основи власної поведінки.

Дієвим методом є аналіз життєвих ситуацій, що потребують морального вибору або виявляють справжні переконання особистості, особливо у кризових чи неоднозначних умовах. Важливим кроком є також формування особистої системи ціннісних орієнтирів і визначення короткострокових та довгострокових цілей, які відповідають внутрішнім переконанням, що сприяє гармонійному професійному та особистісному розвитку.

Особливу роль відіграє участь у групових рефлексивних практиках (тренінгах, дискусійних клубах або майстернях). У таких формах роботи викладач має можливість зіставити власні погляди з досвідом інших, побачити спільне й відмінне у світоглядних позиціях, що сприяє глибшому усвідомленню і закріпленню власної системи цінностей.

Зосередженість на головному в професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: усвідомлювати свої цілі, пріоритети та внутрішні орієнтири; фокусувати увагу на виконанні ключових завдань і підтримувати концентрацію попри зовнішні або внутрішні відволікання; вміти відокремлювати важливе від другорядного, ефективно розподіляючи час та енергетичні ресурси. Розвитку цієї здатності сприяє систематична практика усвідомленої уваги, що формує вміння перебувати в моменті та свідомо керувати спрямованістю сприйняття. Регулярна рефлексія щодо професійних цілей і пріоритетів допомагає викладачеві

утримувати у фокусі стратегічно важливі завдання, що особливо актуально в умовах багатозадачності освітнього процесу.

Дієвим є також тренування навички розмежування важливого та другорядного через спеціальні вправи, які допомагають ухвалювати обґрунтовані рішення щодо розподілу зусиль. Зниженню рівня сенсорного й інформаційного перевантаження сприяють заходи цифрової гігієни, впорядкування робочого простору та мінімізація фонових подразників, що дозволяють підтримувати високу якість концентрації.

Важливим інструментом є ведення списків справ із пріоритетизацією, тайм-блокінг, встановлення часових меж на виконання завдань. Це сприяє раціоналізації робочого процесу. Корисною також є практика коротких ментальних пауз для відновлення ресурсів і стабілізації емоційного стану.

У роботі з емоційними реакціями ефективним є розвиток навички перефокусування уваги. Це передбачає свідоме перенесення концентрації з емоційного подразника на внутрішню мету чи цінність, допомагає уникати емоційного виснаження та підтримувати сталість у досягненні важливих результатів¹⁷⁴.

Позитивне мислення як ресурс емоційної стійкості та професійного зростання

Позитивне мислення передбачає володіння уміннями: оптимістично мислити – бачити позитивний бік життя і зберігати добрий настрій, почуття гумору, зокрема у несприятливих ситуаціях; конструктивно ставитися до: а) власних помилок, здобуття досвіду; б) помилок інших людей; толерантно ставитися до невдач і невизначеності, а також здатність до обґрунтованого ризику в професійній діяльності викладача; об'єктивно оцінювати і визнавати свої переваги і недоліки; вміти використовувати емоції для самомотивації, полегшення процесу мислення, ухвалення рішень; досягнення цілей тощо; створювати та підтримувати сприятливий емоційний фон життя, налагоджувати й підтримувати

¹⁷⁴ Матійків, І.М. (2012). Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка.

емоційно сприятливі стосунки. Кожному із цих умінь притаманні відповідні методи розвитку (див. рис. 6.6).

Рис. 6.6. Позитивне мислення

Оптимістичне мислення в професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: бачити позитивні сторони життя та професійних ситуацій, навіть за умов труднощів; зберігати добрий настрій і підтримувати почуття гумору у складних обставинах; вміти трансформувати несприятливі події в особистісний та професійний досвід, що сприяє розвитку. Розвитку цієї здатності сприяє практика позитивного переосмислення життєвих ситуацій, що формує навичку знаходити сенс і ресурс

навіть у труднощах. Регулярне ведення щоденника позитивних моментів допомагає викладачеві фокусувати увагу на успіхах, радощах і досягненнях у професійній діяльності, а не лише на труднощах чи невдачах.

Дієвим є також усвідомлене використання технік підтримки доброго настрою, таких як включення гумору у взаємодію зі здобувачами освіти, створення емоційно сприятливої атмосфери під час занять, проведення творчих або рефлексивних вправ. Це допомагає знижувати рівень стресу як у себе, так і в учасників освітнього процесу.

Ефективною стратегією є також розвиток навички переорієнтації уваги: у складних обставинах викладачеві доцільно свідомо звертати увагу на те, що залишається під його контролем, та знаходити можливості для самореалізації і позитивних змін.

Важливим інструментом є також формування внутрішньої життєвої позиції, заснованої на вірі у власні сили та можливість позитивного розвитку подій. Це забезпечує стійкість до фрустрації і підтримує оптимістичний настрій навіть в умовах невизначеності.

Конструктивне ставлення до власних помилок у професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: усвідомлювати та визнавати допущені помилки без уникнення відповідальності або надмірної самокритики; аналізувати причини невдач і шукати шляхи їх подолання; використовувати помилкові дії як ресурс для професійного та особистісного розвитку. Розвитку цієї здатності сприяє практика рефлексії над власними помилками за допомогою запитань: «Що саме пішло не за планом?», «Які чинники призвели до такої ситуації?», «Що я можу змінити у своїх діях у майбутньому?». Такий підхід формує навичку самокорекції та запобігає повторенню аналогічних помилок.

Дієвим інструментом є також застосування технік когнітивного переосмислення, які допомагають сприймати помилки не як загрозу власній самооцінці, а як можливість для подальшого розвитку. Ведення щоденника професійних спостережень сприяє фіксації труднощів, аналізу помилок та документуванню шляхів їх подолання, що поступово формує стійку траєкторію професійного

зростання.

Важливу роль у цьому процесі відіграє формування установки на розвиток, яка базується на усвідомленні того, що професійні здібності розвиваються завдяки наполегливості та систематичній праці. Доцільним є також створення підтримуючого професійного середовища, де помилки розглядаються як навчальні ситуації, а не як привід для осуду.

Ключовим чинником є розвиток внутрішнього конструктивного діалогу, що передбачає заміну самозвинувачення на прагнення до вдосконалення. Такий діалог допомагає зберігати внутрішній ресурс, знижує рівень тривожності та підвищує готовність до прийняття нових професійних викликів.

Конструктивне ставлення до помилок інших людей у професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: сприймати помилки як невід'ємну частину процесу навчання та особистісного розвитку; зберігати емоційну рівновагу та демонструвати повагу до співрозмовника в ситуаціях, що можуть викликати розчарування або роздратування; надавати зворотний зв'язок у підтримувальній формі, яка сприяє розвитку ініціативи та не пригнічує мотивацію. Розвитку цієї здатності сприяє рефлексія щодо власних переконань і установок стосовно помилок, що допомагає знизити рівень критичності або нетерпимості у взаємодії. Практики емпатійного слухання дозволяють глибше розуміти емоційний стан іншої людини й зберігати доброзичливу та партнерську позицію навіть у складних комунікативних ситуаціях.

Ефективним є усвідомлене формування комунікативних стратегій, орієнтованих на відкритість, доброзичливість і спільний пошук рішень. Особливе значення мають техніки конструктивного зворотного зв'язку, які допомагають не лише вказати на помилку, а й підтримати внутрішню мотивацію здобувача освіти або колеги до вдосконалення.

Корисним є також моделювання педагогічних ситуацій, що передбачає відпрацювання реакцій на помилки здобувачів освіти із урахуванням їхніх емоційних реакцій, індивідуального стилю навчання та рівня підготовки. Це сприяє створенню атмосфери довіри, де навчальні помилки сприймаються як можливість для

росту, а не як підстава для осуду.

Додатковим чинником є розвиток толерантності до невизначеності, подолання перфекціоністичних очікувань та гнучкість мислення, що допомагає приймати різноманітність підходів і темпів у навчанні без зниження якості взаємодії.

Толерантність до невизначеності, а також здатність до обґрунтованого ризику в професійній діяльності викладача передбачає володіння здатністю: сприймати непередбачуваність як невідому складову освітнього процесу та життя загалом; зберігати емоційну стабільність у ситуаціях змін, нестабільності та невизначеності; ухвалювати виважені рішення навіть за умов браку повної інформації, усвідомлюючи можливість помилки. Формуванню цієї здатності сприяє внутрішня робота над власними уявленнями про помилки, нестабільність і зміни. Використання технік когнітивного переосмислення дозволяє зменшити тривожність і побачити альтернативні варіанти реагування. Практика візуалізації можливих сценаріїв і наслідків рішень розвиває гнучкість мислення та готовність діяти в непередбачених обставинах.

Ефективними є методи прийняття рішень в умовах невизначеності, що поєднують логічний аналіз, інтуїтивне передбачення та відповідальність за вибір, а також вправи з поступового виходу за межі звичної зони комфорту. Аналіз попереднього досвіду подолання труднощів дозволяє усвідомити навчальний потенціал невдач і сприймати їх не як поразки, а як кроки до зростання. Разом із цим, особливу увагу варто надавати позитивному мисленню, що орієнтоване на розвиток та зміцнює психологічну стійкість і формує готовність до прийняття нових професійних викликів, навіть за умов відсутності чітких гарантій результату.

Важливим є створення толерантного професійного простору, де визнається право на помилку, а складні ситуації розглядаються як нагоди для конструктивного аналізу та вдосконалення. Така атмосфера сприяє зниженню тривожності, формує довіру й заохочує до вільного вираження думок.

Об'єктивна оцінка та визнання власних переваг і недоліків

у професійній діяльності викладача передбачає володіння такими вміннями: усвідомлювати власні сильні сторони, наявні ресурси та досягнення; відкрито визнавати труднощі, помилки та зони для розвитку без схильності до самозасудження чи заперечення; підтримувати реалістичне уявлення про себе, спираючись на фактичні дані, а не лише на емоційні оцінки (див. рис. 6.7).

Рис. 6.7. Об'єктивна самооцінка

Розвитку цієї здатності сприяє практика систематичної рефлексії, зокрема ведення щоденника самоспостережень, де фіксуються досягнення, труднощі та реакції на події протягом дня. Порівняння очікуваних результатів із реальними дозволяє коригувати уявлення про власні можливості та краще розуміти вплив внутрішніх переконань на поведінку в різних професійних ситуаціях.

Ефективною стратегією є усвідомлений аналіз реакцій на критику (як зовнішню, так і внутрішню). Вміння сприймати критику як ресурс для зростання, а не як загрозу самооцінці, сприяє відкритості до самовдосконалення. Техніки структурованого самоаналізу через запитання на кшталт «Що вдалося? Чому? Що потребує вдосконалення?» допомагають формувати особистісні висновки та зосереджувати увагу на розвитку без зайвого самозвинувачення.

Корисним є також використання зовнішнього конструктивного зворотного зв'язку – зокрема від колег, наставників або професійної спільноти. Такий фідбек дозволяє поглянути на власну діяльність під іншим кутом і виявити аспекти, які залишаються непоміченими в процесі самоспостереження.

Важливу роль у розвитку цієї навички відіграє формування

підтримувального внутрішнього діалогу, який поєднує критичний аналіз із вірою у власний потенціал та готовністю працювати над собою. Здатність об'єктивно оцінювати та визнавати власні переваги й недоліки сприяє саморозвитку, формуванню професійної чесності, підвищенню впевненості у власних силах і забезпечує ефективну взаємодію в освітньому середовищі.

Використання емоцій для самомотивації, полегшення мислення, прийняття рішень і досягнення цілей у професійній діяльності викладача передбачає здатність: розпізнавати емоційні стани, що стимулюють або, навпаки, гальмують активність; свідомо формувати та підтримувати внутрішні емоційні ресурси, необхідні для досягнення професійних завдань; інтегрувати емоційні переживання у процеси мислення та прийняття рішень як джерело натхнення, енергії й орієнтації на результат.

Розвитку цих умінь сприяє систематичне застосування технік емоційного усвідомлення та самоспостереження, які допомагають виявляти емоційні реакції в різних робочих ситуаціях і аналізувати їхній вплив на продуктивність, креативність і здатність до ухвалення ефективних рішень. Фокусування на позитивних аспектах професійної діяльності, таких як смисл роботи, задоволення від процесу чи результату, активізує внутрішню мотивацію й підтримує стабільний емоційний тонус під час виконання завдань.

Дієвими є також методи емоційного підкріплення цілей, зокрема візуалізація моменту досягнення результату, уявлення позитивного впливу власних дій на оточення або створення ресурсного емоційного стану перед початком роботи. Такі техніки мобілізують внутрішню енергію, посилюють віру у власний успіх і сприяють подоланню труднощів на шляху до мети.

Особливе значення мають практики самопідтримки та розвиток позитивного внутрішнього діалогу, які допомагають перетворювати емоції на внутрішні орієнтири цінностей, потреб і глибинних мотивів. Усвідомлене ставлення до емоційних сигналів дозволяє діяти у відповідності до власних цілей, знижуючи ризик емоційного виснаження. Здатність ефективно використовувати емоції для самомотивації, мислення, прийняття рішень і досягнення

цілей підтримує внутрішню організованість, забезпечує натхнення та емоційну витривалість, а також сприяє глибокій залученості в професійну діяльність.

Створення та підтримання сприятливого емоційного фону життя і позитивних стосунків у професійній діяльності викладача передбачає здатність: усвідомлювати власний емоційний стан і розуміти його вплив на оточення; активно формувати атмосферу взаємної підтримки, довіри та поваги у щоденній взаємодії; підтримувати емоційне благополуччя у стосунках, свідомо використовуючи як вербальні, так і невербальні засоби комунікації (див. рис. 6.8).

Розвитку цієї здатності сприяє регулярна емоційна рефлексія, що дозволяє аналізувати динаміку власних емоцій протягом дня, визначати фактори впливу і свідомо їх коригувати. Практики вдячності, позитивного мислення й уважності до емоцій (як своїх, так і інших людей) сприяють розвитку емоційної відкритості, зміцненню міжособистісних зв'язків та покращенню якості комунікації.

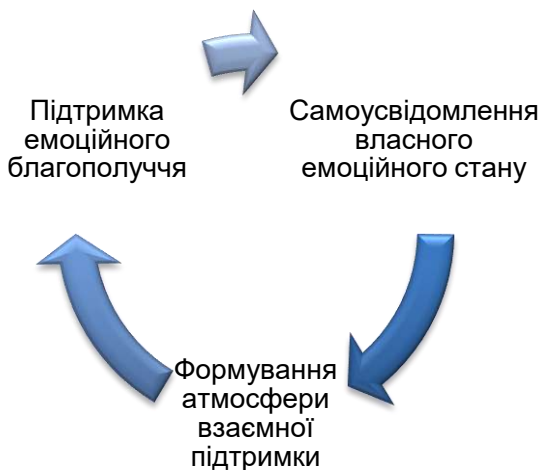

Рис. 6.8. Створення сприятливої позитивної атмосфери

Важливим аспектом є розвиток емоційної гнучкості, тобто

здатності адаптуватися до змін без втрати внутрішньої рівноваги та конструктивно реагувати на стресові чи конфліктні ситуації. У цьому допомагають навички підтримуючої комунікації. Вона передбачає вираження доброзичливості через інтонацію, міміку, жести й цілеспрямоване використання цих невербальних засобів для створення безпечного та підтримуючого емоційного простору.

Дієвими є також групові практики емоційного обміну, що сприяють розвитку відкритості у вираженні емоцій і вмінню приймати досвід інших людей. Розвиток соціальної чутливості дозволяє краще відчувати емоційний стан співрозмовників і своєчасно адаптувати стратегії взаємодії. Надання позитивного зворотного зв'язку допомагає зміцнювати довіру і поглиблювати міжособистісні стосунки. Здатність створювати та підтримувати сприятливий емоційний фон у житті й професійних стосунках забезпечує гармонійний розвиток особистості, створює ресурсне середовище для ефективної професійної діяльності та сприяє глибокій і якісній комунікації в освітньому середовищі¹⁷⁵.

Анотований перелік курсів з розвитку емоційної компетентності

Курс «*Emotional Intelligence and Leadership*» на платформі Coursera розроблений університетом Case Western Reserve University, який є одним із найкращих американських навчальних закладів, що відомий сучасними підходами до освіти та високою якістю професійних програм. Курс призначений для тих, хто бажає вдосконалити свої лідерські здібності через поглиблене розуміння й розвиток емоційного інтелекту.

Основною ціллю програми є розвиток здатності учасників глибше усвідомлювати власні емоційні реакції, ефективно ними керувати та застосовувати ці вміння для покращення взаємодії у професійній діяльності. Значна увага приділяється розвитку емпатії, яка є важливою для ефективної комунікації в команді та створення позитивного робочого середовища.

¹⁷⁵ Матійків, І.М. (2012). Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка.

Навчання включає в себе набір практичних інструментів і методик, які допомагають учасникам підвищити самоусвідомлення та самоконтроль, а також розвинути комунікативні та соціальні навички. Учасники дізнаються, як застосовувати емоційний інтелект для ухвалення зважених рішень, попередження конфліктних ситуацій та організації ефективної роботи колективу.

Після завершення курсу учасники отримують сертифікат, який засвідчує володіння необхідними компетенціями у сфері емоційного інтелекту та лідерства. Курс підходить як початківцям, так і досвідченим фахівцям, які прагнуть покращити власні управлінські здібності та досягти нових професійних результатів¹⁷⁶.

Курс «Emotional Intelligence for Everyone» на платформі Coursera розроблений Університетом штату Аризона – провідним американським закладом вищої освіти, відомим своїми інноваційними освітніми підходами та активним впровадженням практичних навичок у професійну підготовку. Курс орієнтований на широку аудиторію — усіх, хто прагне підвищити власну емоційну обізнаність та ефективність у щоденній взаємодії з людьми.

Основною метою програми є формування базових навичок емоційного інтелекту, таких як розпізнавання емоцій, здатність мислити з урахуванням емоційних чинників, розуміння складної динаміки емоцій та вміння ефективно керувати ними. Програма акцентує увагу на практичному застосуванні емоційного інтелекту як у професійному, так і в особистому житті.

Курс пропонує збалансоване поєднання теоретичних знань і практичних вправ. Учасники зможуть розвинути самоусвідомлення, навчитися краще розуміти поведінку інших людей, уникати емоційних реакцій, що шкодять комунікації, а також створювати позитивні міжособистісні стосунки. Значна увага приділяється розвитку емпатії та саморегуляції, які є критично важливими для конструктивної взаємодії.

Після завершення курсу слухачі отримують сертифікат, який підтверджує набуття ключових компетентностей у сфері емоційного

¹⁷⁶ Healy, S., & Boyatzis, R. (n.d.). *Inspiring leadership through emotional intelligence* [Online course]. Coursera; Case Western Reserve University. URL: <https://www.coursera.org/learn/emotional-intelligence-leadership>

інтелекту. Курс ідеально підходить як для новачків, які лише починають знайомство з темою, так і для професіоналів, що прагнуть удосконалити свої м'які навички для ефективнішого функціонування в колективі чи на керівних посадах¹⁷⁷.

Курс «Небайдужі: базові емоційні потреби та соціальна взаємодія» на платформі Prometheus створений за ініціативи провідних українських психологів у співпраці з Посольством США в Україні. Програма розроблена з урахуванням сучасних наукових підходів до розуміння людських емоцій і спрямована на широку аудиторію – від волонтерів та педагогів до громадських активістів і всіх, хто прагне краще розуміти себе та інших в умовах суспільної турбулентності.

Основною метою курсу є формування глибшого усвідомлення базових емоційних потреб людини, таких як безпека, прийняття, автономія та самореалізація, а також розвиток здатності ефективно будувати здорові міжособистісні стосунки. Значну увагу приділено розвитку емпатії, ненасильницькому спілкуванню та активному слуханню – ключовим навичкам для підтримки себе та інших у складні часи.

Навчання включає практичні інструменти й методики для кращого самопізнання, розуміння потреб оточення та підвищення емоційної стабільності. Учасники курсу отримають знання про те, як уникати деструктивної поведінки, знижувати рівень напруги у стосунках, будувати підтримуючі взаємини та створювати атмосферу довіри у спільнотах.

Після успішного завершення курсу видається сертифікат, що підтверджує опанування основ емоційної грамотності та соціальної взаємодії. Курс стане корисним як для початківців, так і для практиків, які працюють із людьми та прагнуть підвищити свою ефективність у сфері м'яких навичок та психологічної підтримки¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Sanchez-Burks, J., & Alexander, C. (n.d.). *Emotional intelligence for everyone* [Online course]. Coursera; University of Michigan. URL: <https://www.coursera.org/learn/emotional-intelligence-cultivating-immensely-human-interactions>

¹⁷⁸ Бриндзак, О., & Борщук, А. (n.d.). *Небайдужі: базові емоційні потреби та соціальна взаємодія* [Онлайн-курс]. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/emotional-needs-and-social-interaction/>

Курс «Емоційний інтелект» на платформі EduHub створений для широкого кола слухачів, які прагнуть покращити якість свого життя, навчитися краще розуміти себе та інших, а також ефективно взаємодіяти в особистісному та професійному середовищі. Програму розроблено з урахуванням сучасних наукових підходів до вивчення емоцій і ґрунтується на практичних інструментах, які вже успішно застосовуються в освіті, бізнесі та соціальній сфері.

Основною ціллю курсу є розвиток здатності учасників усвідомлювати власні емоції, розпізнавати емоційні стани інших людей та навчитися конструктивно керувати емоціями у складних ситуаціях. Значна увага приділяється таким ключовим аспектам, як емпатія, внутрішня мотивація, саморегуляція та емоційна стійкість. Ці вміння критично важливі для створення здорової комунікації в команді, запобігання конфліктам та досягнення взаєморозуміння.

Програма охоплює низку важливих тем: що таке емоційний інтелект, як розвивати емпатію, як управляти власними емоціями, яким чином емоції впливають на раціональність мислення, а також як зберігати мотивацію і долати професійне вигорання. Навчання побудоване на поєднанні теоретичних знань із практичними вправами, що сприяє закріпленню навичок у реальних життєвих ситуаціях.

Після завершення курсу учасники отримують сертифікат, який підтверджує опанування ключових компетентностей у сфері емоційного інтелекту. Курс буде корисним як новачкам, які лише починають цікавитися емоційною грамотністю, так і фахівцям, які працюють із людьми – педагогам, управлінцям, соціальним працівникам та HR-фахівцям¹⁷⁹.

Перелік курсів відображено у табл. 6.2.

¹⁷⁹Стручаєв, О. (n.d.). *Емоційний інтелект* [Онлайн-курс]. Eduhub. URL: <https://eduhub.in.ua/courses/emociyniy-intelekt>

Таблиця 6.2

Перелік курсів з розвитку емоційної компетентності

Назва	Платформ а	Сайт
Emotional Intelligence and Leadership	Coursera	URL: https://www.coursera.org/learn/emotional-intelligence-leadership
Emotional Intelligence for Everyone	Coursera	URL: https://www.coursera.org/learn/emotional-intelligence-cultivating-immensely-human-interactions
Небайдужі : базові емоційні потреби та соціальна взаємодія	Prometheus	URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/emotional-needs-and-social-interaction
Емоційний інтелект	EduHub	URL: https://eduhub.in.ua/courses/emociyniy-intelekt

Ресурсна тека

- Дармиць, Р., & Фесенко, Д. (2024). Показники оцінювання емоційної компетентності управлінських працівників. *Grail of Science*, 40, 39–46. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.003>
- Забаровська, С.М. (2024). Сутність поняття та основні компоненти емоційної компетентності особистості. *Слобожанський науковий вісник. Психологія*, (1), 50–55. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/psy/article/view/313>
- Заграй, Л.Д. (2021). Емоційний інтелект як складник професійної компетентності менеджера. *Психологія і суспільство*, (6), 67–74. URL: https://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/6_2021/8.pdf
- Крикун, Л.В. (2024). Оптимізація емоційної компетентності як чинник розвитку емоційного інтелекту соціального педагога. URL: https://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2024/5.pdf
- Лазуренко, О.О. (2015). До питання щодо розвитку поняття

- «емоційна компетентність» у психології. *Науковий огляд*, (1) [11], Київ. URL: <https://www.naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/370/55>
- Лазуренко, О.О. (2017). *Психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря* (Дисертація кандидата психологічних наук). Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/dis1_lazueenko_1510950532.pdf
- Логвись, О. (2022). Дослідження розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів у контексті освітньої євроінтеграції. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/spec_2022/10.pdf (архівована версія)
- Чернявська, Т. (2023). Емоційна компетентність як основа професійної успішності. URL: <http://psysocwork.onu.edu.ua/article/view/286680/280746>
- Шапенко, Н.В., & Кокарева, А.М. (2023). Емоційна компетентність та її вплив на професійну діяльність особистості. У Н. В. Ладогубець, А. М. Кокарева та ін. (Ред.), *ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених* (т. 1, с. 353–356). Національний авіаційний університет. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/bae019f8-8173-4e0d-9a56-ae523c41c63a>
- Шпак, М. (2023). Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі. *Педагогічні науки: теорія і практика*, 1, 80–91. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pn/article/view/918>

РОЗДІЛ 7.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА

Розвиток комунікативної компетентності – запорука успіху сучасного викладача

Розвиток та вдосконалення комунікативної компетентності викладача закладу вищої освіти є ключовою умовою ефективної професійної діяльності, оскільки забезпечує результативну передачу знань, плекання партнерської взаємодії зі здобувачами освіти, конструктивне врегулювання конфліктів, налагодження зворотного зв'язку, успішну міжкультурну й цифрову комунікацію тощо.

У контексті діджиталізації освіти, зміни ролі викладача та зростання значення взаємодії з різними аудиторіями розвиток комунікативної компетентності науково-педагогічного працівника є ключовим фактором для ефективної педагогічної взаємодії, підтримки академічного середовища та професійного зростання. Увиразимо основні шляхи розвитку цієї компетентності (рис. 7.1).

Рис. 7.1. Основні шляхи розвитку комунікативної компетентності

Результати досліджень зарубіжних вчених¹⁸⁰ свідчать про те, що комунікативні навички у професійній діяльності викладача університету є фундаментальною основою, вони доповнюють педагогічну майстерність викладача вищої школи, є показником професіоналізму викладача та запорукою успішного освітнього процесу.

У чинних державних освітніх документах першою із ключових компетентностей визначено компетентність спілкування державною мовою, що передбачає розширення професійного словникового запасу, розвиток вміння лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень, усно і письмово висловлюватися, сприймати, розуміти й інтерпретувати поняття і факти, використовувати мовні засоби в освітньому процесі, викликати почуття естетичного задоволення у спілкуванні, обирати мовні і мовленнєві засоби з урахуванням морального кодексу і культурних традицій (дотримання мовного етикету, доречність мови)¹⁸¹.

Дослідження показують, що комунікативна компетентність формується через інтеграцію загально-професійних і спеціальних дисциплін, використання інтерактивних технологій та впровадження спеціальних курсів. Вона включає здатність ефективно передавати знання, адаптуватися до змін у сфері освіти та вдосконалювати педагогічні навички¹⁸².

¹⁸⁰ Al-Kathiri Diaya Uddeen Alzitaw, A. A. S. (2024). The role of communication skills in improving the job performance of teaching staff at the university of technology and applied sciences... DOI: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v14-i6/21861>

¹⁸¹ Кучеренко, І. (2025). Фахова комунікація педагогічного працівника ЗП(ПТ)О: нормативні аспекти та стандарти. Електронний навчальний курс.. Біла Церква. БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. URL: <https://surl.li/edmgjq>

¹⁸² Калюжна, Т. (2020). Особливості комунікації наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників. *Курси підвищення кваліфікації наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників.* URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728199/>

Поради для розвитку комунікативної компетентності викладача ЗВО:

□ Використовуйте інтерактивні методи навчання (дискусії, дебати, кейс-методи, рольові ігри тощо), щоб активізувати критичне мислення, покращити комунікацію зі здобувачами освіти, колегами.

□ Формуйте індивідуальні траєкторії особистісно-професійного зростання, максимально враховуючи унікальні особистісні та професійні потреби.

□ Використовуйте сучасні електронні платформи, цифрові інструменти для організації дистанційної взаємодії, реалізації гнучких форм навчання тощо.

□ Освоюйте штучний інтелект та аналітичні інструменти для персоналізації навчання.

□ Розвивайте емоційний інтелект: вчіться розпізнавати та керувати емоціями.

□ Впроваджуйте коучингові підходи, спрямовані на підтримку внутрішньої мотивації та заохочення саморозвитку.

□ Взаємодійте з роботодавцями, іншими освітніми установами для розширення професійних можливостей.

□ Постійно підвищуйте власний рівень комунікативної майстерності через участь у тренінгах, семінарах, майстер-класах, професійних спільнотах тощо.

□ Аналізуйте зворотний зв'язок від здобувачів освіти та колег для вдосконалення стилю спілкування.

□ Систематично оновлюйте свої знання, опрацьовуючи сучасні наукові дослідження та впроваджуючи новітні методики.

Поради щодо розвитку комунікативної компетентності сучасного викладача ЗВО допоможуть вдосконалити свою професійну діяльність, адаптуватися до змін, забезпечити продуктивну комунікацію в особистому та професійному середовищах тощо.

Комунікативна компетентність як складова педагогічної майстерності

Комунікативна компетентність викладача закладу вищої освіти є ключовим елементом його професійної компетентності, яка забезпечує ефективну взаємодію зі здобувачами освіти, колегами та науковою спільнотою, сприяє створенню сприятливого освітнього середовища та підвищенню якості освітнього процесу. Комунікативна компетентність є базовою складовою професійної, освітньої та міжособистісної діяльності, визначаючи ефективність взаємодії суб'єктів незалежно від засобів спілкування. Вона допомагає викладачеві адаптуватися до змін у сфері освіти та вдосконалювати професійні навички.

Згідно з Професійним стандартом на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2024)¹⁸³, важливого значення набуває професійна компетентність викладача як інтегральна професійно-особистісна характеристика, що дозволяє ефективно здійснювати професійну діяльність у нових організаційно-педагогічних умовах. При цьому комунікація позиціонується як вагомий складник трудових функцій сучасного викладача ЗВО.

Комунікативна компетентність у професійній діяльності викладача вищої школи набула особливої значущості в умовах глобальних і національних викликів. Якщо під час пандемії COVID-19 вона стала ключовим інструментом забезпечення ефективності дистанційного навчання та підтримки психологічного благополуччя суб'єктів освітньої взаємодії, то в умовах війни росії проти України її роль ще більше зросла. Сучасні реалії вимагають від викладача не лише володіння цифровими засобами комунікації, а й уміння підтримувати освітній процес у кризових ситуаціях, зберігати довіру, забезпечувати інформаційну стійкість і створювати атмосферу взаємопідтримки. Таким чином, комунікативна

¹⁸³ Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 жовтня 2024 р. № 1466 «Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти» URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466> ;
<https://osvita.ua/doc/files/news/933/93388/671b468b176c8465976827.pdf>

компетентність перетворюється на стратегічний ресурс, що визначає якість освіти та стійкість академічної спільноти в умовах невизначеності¹⁸⁴.

У період нестабільності й невизначеності комунікативна компетентність набуває нових форм і викликів через зміну способів взаємодії між людьми. Трансформуються не лише смислові компоненти комунікації, але й її засоби, контексти та соціальні норми, що надає їй цифрового, чутливо-адаптивного й критично-рефлексивного характеру. Вона стала потребувати не тільки мовних знань, а й умінь адаптації до нових соціальних і технологічних умов. Основними аспектами змін стали перехід у цифрове середовище (онлайн-комунікація стала домінантною формою), зміна мовленнєвої поведінки, психоемоційний аспект, міжкультурна та медіа-компетентність, розвиток дистанційної комунікативної компетентності у сфері освіти.

Комунікативна компетентність уособлює здатність ефективно й доцільно спілкуватися в різних ситуаціях, використовуючи мовні та немовні засоби. Вона включає кілька ключових компонентів: мовленнєва компетентність, соціолінгвістична компетентність, прагматична компетентність, дискурсивна компетентність, стратегічна компетентність, соціокультурна компетентність. Погоджуємося з думкою С. Почтарьова¹⁸⁵, який визначає комунікативну компетентність як повний набір комунікативних та організаційних навичок, що включає самовираження, здатність аргументувати власну точку зору та вміння ставити запитання – найвищий рівень комунікативної компетентності; емпатія (здатність розуміти внутрішній світ інших), самоконтроль, вербальна та невербальна культура спілкування – показники рівня міжособистісної взаємодії.

¹⁸⁴ Das, P., Chen, Y., Ghosh, N., & Rahaman, S. (2024). The Influence of Student–Instructor Communication Methods on Student Engagement and Motivation in Higher Education Online Courses During and After the COVID-19 Pandemic. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/15/1/33>

¹⁸⁵ Почтарьов, С.О. (2022) Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Економічний вісник університету: зб. наук. пр. учених та аспірантів [голов. ред. Л. О. Мармуть]. Переяслав (Київ. обл.).* 52. 19–22. URL: <https://surl.luvysgdI>

До основних компонентів комунікативної компетентності викладача закладу вищої освіти належать лінгвістичний, когнітивний, емоційний, інтерактивний, культурний та технологічний компоненти (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Основні компоненти комунікативної компетентності

Компонент комунікативної компетентності викладача ЗВО	Зміст компоненту комунікативної компетентності викладача ЗВО
Лінгвістичний	володіння мовними засобами, правильність і точність мовлення, здатність адаптувати стиль комунікації до аудиторії
Когнітивний	здатність аналізувати інформацію, структурувати матеріал та логічно викладати думки
Емоційний	вміння керувати емоціями, створювати позитивну атмосферу та підтримувати мотивацію здобувачів освіти
Інтерактивний	здатність до діалогу, активного слухання та ефективної взаємодії зі здобувачами освіти
Культурний	розуміння соціокультурних особливостей здобувачів освіти, толерантність та повага до різноманітності
Технологічний	використання сучасних засобів комунікації, цифрових технологій та інтерактивних методів навчання

Складено автором

Комунікативна компетентність викладача є не лише засобом передачі знань, а й інструментом формування особистості здобувачів освіти, їхнього критичного мислення та соціальної активності. Вона сприяє створенню освітнього середовища, сприятливого для особистісно-професійного зростання суб'єктів освітньої взаємодії.

Сутність «комунікативної атаки» і рекомендації щодо її використання

Процес професійно-педагогічного спілкування передбачає такі етапи, як моделювання викладачем майбутнього спілкування зі здобувачем освіти або групою (прогностичний етап), організація безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії («комунікативна атака»), управління спілкуванням під час педагогічного процесу, аналіз ситуації попереднього спілкування та його моделювання на подальшу діяльність. Щоб спілкування було конструктивним (а не деструктивним) на кожному етапі, викладач має опанувати психолого-педагогічну культуру спілкування¹⁸⁶.

Особливу увагу звертаємо на організацію моменту початкової взаємодії з використанням «комунікативної атаки». Ефективна «комунікативна атака» задає тон усьому заняттю: вона активізує увагу, налаштовує на діалог і підвищує залученість студентів у процес навчання.

Практика формування професійного спілкування викладача вищої школи показує, що необхідно змінити підхід до даного феномена, розширити його трактування. «Комунікативна атака» може розглядатися як комунікативне вміння викладача, яке, в свою чергу, виступає методом встановлення професійно-педагогічного контакту в спілкуванні. Водночас важливо підкреслити, що реалізація «комунікативної атаки» можлива лише тоді, коли у викладача сформовані професійні комунікативні вміння вербального і невербального спілкування, створення творчого самопочуття в спілкуванні, сприймання і розуміння людини людиною, орієнтування в ситуації спілкування, володіння професійно-педагогічною увагою, самопрезентації, використання системи «пристосувань»¹⁸⁷.

¹⁸⁶ Хлістунова, Н.В. (2016). Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. *Ефективна економіка*, 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4736>

¹⁸⁷ Поняття комунікативної атаки. *Освіта.UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/9973/>

Викладачу вищої школи важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу, до яких належать захоплення (підсвідомий емоційний (невербальний) відгук у взаємодії з іншими людьми на підставі співпереживання з ними, навіювання (цільове свідоме захоплення оточуючих певною мотивацією, змістом чи емоціями переважно за допомогою мовленнєвого впливу), переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда), наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації з нею)¹⁸⁸.

Прийоми динамічного впливу при спілкуванні допоможуть викладачу вищої школи удосконалити техніку комунікативної компетентності. Комунікативна атака – це не про тиск, а про пробудження. У руках досвідченого педагога вона може стати ефективним засобом мотивації, розворушення, підвищення критичності мислення. Але застосовувати її потрібно обережно, розумно і відповідально.

Поради викладачу вищої школи для забезпечення взаємного контакту при спілкуванні у професійній діяльності

- Використовуйте неформальний підхід до виконання своїх обов'язків.
- Поєднуйте професіоналізм у з внутрішньою культурою викладача.
- Проявляйте індивідуальність.
- Демонструйте власну позицію.
- Поєднуйте слова і вчинки.
- Спілкуйтеся на рівних, при розумній дистанції і без підкреслювання своєї зверхності над здобувачами освіти.
- Демонструйте стриманість, тактовність та вміння володіти собою.
- Використовуйте почуття гумору(розумний та доречний).

¹⁸⁸ Гуцул, Л. (2015). Формування навичок педагогічного спілкування при вивченні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». Кіровоград. Україна. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/38cdef07-3c7c-4fef-a6ae-78566d844556/content>

- Поеднуйте розумну вимогливість та толерантність¹⁸⁹.

Комунікативна атака – це свідоме використання комунікативних прийомів впливу, спрямованих на активізацію, провокацію або зміну поведінки співрозмовника. На відміну від деструктивної агресії, педагогічна або професійна комунікативна атака повинна бути стратегією впливу в складних або кризових ситуаціях, інструментом активізації аудиторії, засобом управління конфліктом (якщо використовується етично та обґрунтовано).

Важливо! Мета конструктивної комунікативної атаки в освіті:

- ✓ зламати шаблон пасивного сприйняття;
- ✓ змусити здобувача освіти замислитись, реагувати, мислити критично;
- ✓ акцентувати на проблемі або неприпустимій поведінці;
- ✓ вивести спілкування із застійного або конфліктного стану.

Пам'ятайте! «Комунікативна атака» недопустима:

☐ При розмові з емоційно вразливою особою (травматичний досвід, стрес).

- ☐ Якщо рівень довіри між сторонами дуже низький.
- ☐ У момент сильного емоційного збудження у вас самих.
- ☐ Якщо можна досягти результату м'якими методами.

Приклади комунікативної атаки в професійній діяльності викладача (табл. 7.2). **Увага!** Ефективність таких прийомів залежить від тону, інтонації, контексту і рівня довіри між сторонами.

Таблиця 7.2

Приклади комунікативної атаки в професійній діяльності викладача

Ситуація	Приклад фрази	Очікуваний ефект
Пасивна аудиторія	«Це все, на що ви здатні?» (з іронією)	Виклик до активності, залучення

¹⁸⁹ Каплінський, В. (2015). *Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник*. Вінниця. ТОВ «Ніланд ЛТД». URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/b7421bfe-925f-4704-b632-c32499a438a6>

Поверхнева відповідь	«Це не відповідь, це відмовка»	Стимул до глибшого мислення
Агресивний студент	«Ваша емоційність цікава, але факти де?»	Переведення на раціональний рівень
Ухилення від теми	«Ви вміло уникаєте суті питання»	Повернення до конструктивного діалогу

Складено автором.

Впроваджуючи «комунікативну атаку» свідомо та системно, викладачі забезпечують ефективний початок будь-якої навчальної взаємодії, створюють сприятливий психологічний клімат і посилюють залученість здобувачів освіти у процес засвоєння матеріалу.

Рекомендації щодо етичного використання «комунікативної атаки»

- ✓ Мета – не принизити, а активізувати.
Завжди ставте собі питання: «Навіщо я це кажу?»
- ✓ Обирайте форму – не зміст.
Замість грубощів – іронія, натяк, риторичне питання, пауза.
- ✓ Підтримуйте баланс.
Атака має чергуватись із підтримкою, довірою, відкритістю.
- ✓ Уникайте особистісних образ.
Критикуйте думку, вчинок – але не особу.
- ✓ Рефлексуйте власні дії.
Запитайте себе: «Це спрацювало? Чи варто було так діяти?»
- ✓ Обов'язково закріпіть позитивний результат.
Після конфліктного моменту – дайте конструктивний зворотний зв'язок: «Дякую, що відреагували. Ось тепер у нас є діалог».

Рекомендації щодо використання «комунікативної атаки» викладачами в освітньому процесі

- Ретельно готуйте вітальну частину й «гачки» для привернення уваги здобувачів освіти: цитата, риторичне питання, ілюстрація тощо.

- Визначайте конкретні цілі «атаки» для кожного заняття й фіксуйте їх в конспекті.

- Використовуйте помірковано вербальні (інтонація, темп) та невербальні (жести, рух у просторі) прийоми.

- Адаптуйте повідомлення під вікові, культурні та академічні особливості здобувачів освіти.

- Завершуйте етап коротким резюмуванням «що ми дізналися» та запитаннями для перевірки сприйняття.

- Збирайте зворотний зв'язок (усно чи в чаті), щоб одразу відкоригувати подальший хід заняття.

- Завжди починайте з емоційного акценту: «Уявіть собі...», «Чи знаєте ви, що...?»

- Комбінуйте вербальні та невербальні прийоми: задавайте питання та активно слухайте реакцію, підтримуйте зоровий контакт.

- Не затягуйте старт: перші 1-2 хвилини мають бути максимально яскравими й лаконічними.

- Одразу підсумовуйте ефект «атаки»: коротко резюмуйте «Отже, сьогодні ми з'ясували...» і переходьте до основної частини.

- Збирайте зворотний зв'язок: звертайтеся до здобувачів освіти із короткими опитуваннями чи міні завданнями одразу після «атаки».

Формуємо систему комунікацій в освітньому просторі закладу вищої освіти

Система комунікацій в освітньому просторі – це не лише сукупність формальних та неформальних зв'язків між учасниками навчального процесу, а й сукупність взаємопов'язаних форм, каналів, інструментів і принципів спілкування, які забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників освітнього процесу: викладачів, здобувачів освіти, адміністрації, науковців, технічного персоналу,

роботодавців тощо для координації діяльності, прийняття рішень і підтримки освітнього середовища.

Успіх викладача ЗВО зумовлений не лише власними професійними (науковими, навчальними, організаційними, управлінськими) здобутками, але й здатністю налагодити сталі комунікаційні стосунки як зі здобувачами освіти, так і своїми колегами. У цьому сенсі особливого значення набувають пізнавальні можливості комунікативного підходу, який забезпечує методологічне підґрунтя для ефективної співпраці в комунікаційному циклі «викладач – здобувач освіти», «викладач – викладач»¹⁹⁰.

Комунікаційний простір закладу освіти уособлює середовище, де здійснюється інформаційний обмін за допомогою інструментів, а також як систему численних комунікативних зв'язків, що виникають між різними агентами комунікації¹⁹¹. Важливо формулювати цілі системи комунікацій у закладі вищої освіти (рис. 7.2).

Ефективне функціонування комунікативного простору закладу освіти сприяє збалансуванню інформаційних потоків та впливає на прийняття рішень в освітньому процесі, забезпечуючи можливість контролювати їх виконання. Комунікаційний простір закладу освіти реалізується на чотирьох рівнях: рівень передачі знань між учасниками освітнього процесу; рівень організації освітнього процесу; рівень визначення цілей закладу освіти та реалізації заходів щодо удосконалення його діяльності; рівень формування та реалізації державної політики у сфері освіти й науки між ректоратом закладу освіти та Міністерством освіти і науки¹⁹².

¹⁹⁰ Хлістунова, Н.В. (2016). Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. *Ефективна економіка*, 1. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4736>

¹⁹¹ Ямполь, Ю., Косенюк, Г., Жукова, Г., & Булгакова, Т. (2023). Розвиток комунікаційного простору закладу освіти: світовий досвід розвитку професійного спілкування в умовах цифровізації освітнього процесу. *Академічні візії*, 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/293/275>

¹⁹² Ямполь, Ю., Косенюк, Г., Жукова, Г., & Булгакова, Т. (2023). Розвиток комунікаційного простору закладу освіти: світовий досвід розвитку професійного спілкування в умовах цифровізації освітнього процесу. *Академічні візії*, 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/293/275>

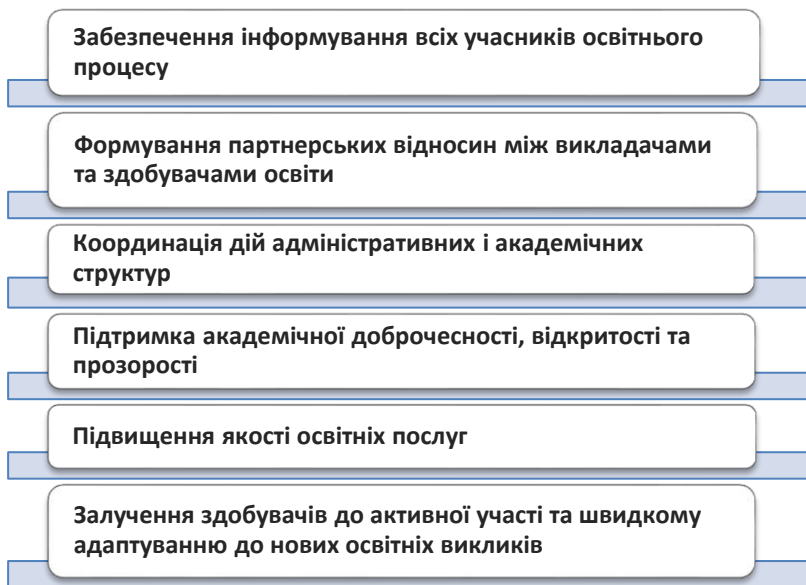

Рис. 7.2. Цілі системи комунікацій у закладі вищої освіти

Кожен із цих рівнів працює в єдиній системі, створюючи прозору й зрозумілу модель взаємодії, оперативний зворотний зв'язок для корекції навчального процесу, умови для залучення всіх учасників (здобувачів освіти, викладачів, адмінперсоналу), відкритість до зовнішніх викликів і можливостей (міжнародні проєкти, стажування). Налагодження всіх зазначених рівнів комунікації забезпечує цілісність освітнього середовища, сприяє якісному навчанню та стабільному розвитку закладу, а їхнє синхронне функціонування мінімізує бар'єри, підвищує мотивацію та підсилює академічну свободу.

Ключовими елементами системи комунікацій у ЗВО вважаємо організаційні елементи (політики комунікації (етика, регламенти), комунікативна структура (канали, маршрути, відповідальні особи), внутрішні інформаційні ресурси (портали, оголошення, інформаційні стенди)), технологічні інструменти (LMS-платформи (Moodle, Google Classroom, Canvas), CRM-системи та

електронні журнали, інструменти відеозв'язку (Zoom, MS Teams), месенджери та чати (Telegram, Viber, Discord (офіційні канали)), культурні аспекти (комунікативна культура викладачів і здобувачів освіти, академічна доброчесність і толерантність, взаємоповага і партнерство у спілкуванні).

Рівнями розвитку, складності та глибини взаємодії між учасниками освітнього процесу, які відображають, наскільки ефективною, взаємною та продуктивною буде ця взаємодія, на нашу думку, є ступені освітньої комунікації.

Інформаційний ступінь – передача знань, фактів, інструкцій. Характеризується односторонністю процесу (викладач → здобувач освіти), низьким рівнем зворотного зв'язку, формальним стилем спілкування (наприклад лекція, наказ, оголошення, інструкція в LMS).

Інтерактивний ступінь – двосторонній обмін думками, участь у діалозі. Характеризується створенням умов для питань, уточнень, обговорень, використанням інтерактивних методів (дискусія, дебати, кейс-метод), більшою роллю здобувача освіти у процесі (наприклад семінар, практичне заняття з обговоренням, форум у Google Classroom).

Співпраця (рефлексивний ступінь) – досягнення спільного результату, партнерська взаємодія. Характеризується високим рівнем довіри та рефлексії, роллю викладача як фасилітатора, наставника, активним залученням здобувача освіти до проєктування навчального процесу (наприклад навчальні проєкти, наукове керівництво, спільне планування занять).

Ціннісно-смысловий ступінь – формування спільних смислів, цінностей, світоглядного діалогу. Характеризується зміною освітнього процесу на середовище самопізнання, розвитку особистості, виходом комунікації за межі суто навчального контексту, взаємним збагаченням учасників інформацією, довготривалою взаємодією (наприклад етичні дискусії, філософські клуби, наставництво, неформальні освітні ініціативи).

Висвітliamo **настанови щодо формування системи комунікацій в освітньому просторі вищої школи.**

Дотримання принципів ефективної освітньої комунікації		
Прозорість	→	<i>Доступ до інформації, чіткі правила взаємодії</i>
Доступність	→	<i>Інформація зрозуміла, своєчасна, відкрито подана, комунікація через зручні канали</i>
Регулярність	→	<i>Постійне оновлення та підтримка зворотного зв'язку</i>
Інтерактивність	→	<i>Участь усіх сторін, діалог, дискусія</i>
Персоналізація	→	<i>Орієнтація на індивідуальні потреби студентів</i>
Мультиканальність	→	<i>Використання офлайн і онлайн-комунікацій</i>
Двосторонність	→	<i>Важливість зворотного зв'язку</i>
Системність	→	<i>Узгодженість всіх каналів, відсутність «інформаційного шуму»</i>
Актуальність	→	<i>Оперативне оновлення інформації</i>

Подолання бар'єрів у системі комунікацій в освітньому просторі
<i>Встановлювати стандартизовані протоколи комунікації та єдину LMS-платформу</i>
<i>Регулярно проводити тренінги з цифрової грамотності</i>
<i>Призначати модераторів онлайн-спільнот та фасилітаторів офлайн-засідань</i>
<i>Збирати й аналізувати зворотний зв'язок для постійного вдосконалення процесів</i>

Визначення цілей та призначення комунікації
<i>Формулювання чітких цілей комунікації (інформування, співпраця, підтримка тощо)</i>
<i>Врахування специфіки учасників освітнього процесу (викладачів, студентів, адміністрації, роботодавців).</i>
<i>Забезпечення прозорості, академічної доброчесності і відкритості</i>

Розробка стратегії освітньої комунікації
<i>Визначення рівнів комунікації: горизонтальні (викладач – викладач), вертикальні (адміністрація – студент), зовнішні (ЗВО – суспільство)</i>
<i>Побудова логіки взаємодії: хто, з ким, про що і яким чином комунікує</i>
<i>Застосування гнучкої моделі комунікацій, яка враховує цифрову трансформацію</i>

Створення функціональної комунікаційної інфраструктури
<i>Використання сучасних цифрових платформ (Moodle, Google Classroom, Teams, Zoom)</i>
<i>Забезпечення доступу до інформації через єдиний освітній портал або інформаційні стенди/кабінети</i>
<i>Підтримка ефективної роботи електронної пошти, чатів, форумів та інших каналів зворотного зв'язку</i>

Підтримка комунікативної культури учасників освітнього процесу
<i>Організація тренінгів, майстер-класів, воркшопів з комунікаційної культури</i>
<i>Заохочення взаємоповаги, академічного партнерства, емпатії</i>
<i>Виховання відповідальності за інформацію, яка поширюється</i>

Оцінювання та вдосконалення системи комунікацій
<i>Регулярне проведення опитування серед здобувачів освіти та викладачів щодо ефективності комунікацій</i>
<i>Залучення фокус-групи до перегляду підходів та каналів взаємодії</i>
<i>Аналіз типових помилок та бар'єрів комунікації та пошук шляхів їх усунення</i>

Забезпечення доступності і різноманіття каналів
<i>Поєднання офіційних, цифрових та неформальних каналів</i>
<i>Гарантія доступу до інформації для всіх груп здобувачів освіти (включно з іноземними, маломобільними, дистанційними)</i>

Шляхи удосконалення системи комунікацій у ЗВО
<i>Впровадження єдиних стандартів ділового спілкування</i>
<i>Створення платформ для зворотного зв'язку з усіма учасниками процесу</i>
<i>Розвиток цифрової грамотності викладачів та здобувачів освіти</i>
<i>Розвиток внутрішньої культури партнерства</i>
<i>Проведення тренінгів і семінарів з ефективної комунікації.</i>
<i>Впровадження єдиної цифрової освітньої платформи.</i>
<i>Формування єдиних стандартів академічної комунікації</i>
<i>Проведення комунікативних тренінгів для викладачів і здобувачів освіти</i>
<i>Запровадження електронного зворотного зв'язку (опитування, голосування)</i>
<i>Розвиток візуальних і мультимедійних форматів подачі інформації</i>
<i>Впровадження єдиної цифрової освітньої платформи</i>
<i>Формування єдиних стандартів академічної комунікації</i>
<i>Проведення комунікативних тренінгів для викладачів і здобувачів освіти</i>
<i>Запровадження електронного зворотного зв'язку (опитування, голосування)</i>
<i>Розвиток візуальних і мультимедійних форматів подачі інформації</i>

Формування ефективної системи комунікацій в освітньому просторі вищої школи ґрунтується на принципах прозорості, доступності, інтерактивності та системності. Її розвиток передбачає створення сучасної цифрової інфраструктури, подолання бар'єрів у взаємодії, підтримку комунікативної культури, постійне вдосконалення механізмів зворотного зв'язку тощо.

Як встановлювати та підтримувати комунікацію: поради та настанови

**«Для успіху в житті вміння
спілкуватися з людьми
набагато важливіше за
наявність таланту»**

*Джон Леббок,
британський енциклопедист, політик*

Уміння ефективно спілкуватися є одним із найголовніших чинників успіху в будь-якій сфері сучасного життя, а для викладача ЗВО воно допомагає досягти не лише успіху та визнання, а і створити сприятливу атмосферу на заняттях.

Комунікація викладача – це цілісний процес професійної взаємодії між викладачем, здобувачами освіти, колегами та адміністрацією, що ґрунтується на педагогічній етиці, емпатії, логічності, відкритості та гнучкості.

Увиразимо аспекти встановлення й підтримання ефективної комунікації викладача зі здобувачами освіти (рис. 7.3).

*Рис. 7.3. Аспекти встановлення й підтримання
ефективної комунікації викладача зі здобувачами освіти*

На думку українських науковців Ю. Лущик, Л. Пікулицької, Г. Циганок, високий рівень комунікативної компетентності викладача передбачає всебічний розвиток усіх її компонентів, віртуозне володіння й застосування комунікаційних технік¹⁹³. Однією із важливих технік комунікативної компетентності викладача ЗВО є ефективне спілкування.

Поради для ефективного спілкування¹⁹⁴

□ Спілкування неможливе без встановлення контакту зі співрозмовником. Для цього продемонструйте співрозмовникові зацікавленість і готовність до розмови виразом обличчя і положенням тіла.

□ Слухайте активно: подавайте співрозмовникові сигнали, що ви слухаєте його уважно і намагаєтеся зрозуміти. Для цього час від часу повторюйте своїми словами найбільш важливі висловлювання співрозмовника. Робіть це з позитивною або питальною інтонацією, робіть короткі зауваження на кшталт: «так, розумію», «точно», «цікаво», «чудово».

□ Будьте спостережливими, уважно стежте за емоціями, настроєм співрозмовника.

□ Не перебивайте співрозмовника, дайте йому можливість висловити свою думку до кінця. Саме думку, а не фразу чи пропозицію.

□ Щоб співрозмовник правильно зрозумів вашу основну думку, не захоплюйтеся загальними словами або занадто довгими фразами. Що конкретніше буде висловлена ідея, то простіше іншій людині зрозуміти її.

□ Говоріть достатньо голосно і чітко (це додає вашій мові впевненості).

□ Під час розмови підтримуйте зоровий контакт зі співрозмовником, використовуйте адекватні невербальні сигнали,

¹⁹³ Лущик, Ю., Пікулицька, Л., & Циганок, Г. (2020). Комунікативна компетентність викладача ЗВО як складова професійної компетентності. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/9.pdf>

¹⁹⁴ Вчимося жити разом. (2024). Курс підготовки вчителів. Модуль 5. Етапи формування психосоціальних компетентностей (життєвих навичок) учнів. URL: <http://ilt.multycourse.com.ua/ua/page/22/81>

які можуть сказати співрозмовникові більше, ніж слова (жести, рухи, вираз обличчя, міміку тощо).

Ключовою навичкою для ефективного спілкування є активне слухання, оскільки воно допомагає глибше розуміти співрозмовника, уникати непорозумінь та будувати довірливі стосунки. Активне слухання – неодмінна умова ефективної комунікації. Воно включає в себе зосередження, розуміння, запам'ятовування і критичний аналіз. У психології активне слухання вважають ключовим інструментом для налагодження довіри, поглиблення взаєморозуміння та підтримки відкритого діалогу. Щоб створити максимально комфортну обстановку у комунікації спілкування потрібно дотримуватися таких правил активного слухання: ліквідувати внутрішнього експерта, бути включеним у процес комунікації, говорити мовою співрозмовника, демонструвати розуміння, уточнювати і перефразовувати, стежити за тоном, інтонацією та темпом мовлення, не давати «втекти від теми», слухати і намагатись зрозуміти, а не вишукувати неточності або помилки у сказаному, не давати оцінок почутому наперед, даючи співрозмовнику виворитися до кінця¹⁹⁵.

У викладацькій практиці активне слухання допомагає створити не лише довірливу атмосферу, а й заохочувати здобувачів освіти до висловлювання та глибше розуміти їхні потреби. Специфіку технік активного слухання у роботі викладачів ЗВО наведено у табл. 7.3.

¹⁹⁵ Калюжна, Т.Г., Самко, А. (2020). Ефективне спілкування та слухання як важливі складові андрагогічної компетентності сучасного викладача закладу післядипломної педагогічної освіти: виклики сьогодення. Вебінар «Ефективне спілкування: вміння слухати і чути». Київ, Україна. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728256/>

**Техніки активного слухання у роботі викладачів ЗВО
та їх зміст**

Основна техніка	Зміст основної техніки
<i>Сфокусована увага</i>	В основі цієї техніки – відмова від будь-яких відволікаючих чинників: викладач повністю концентрується на студенті та його повідомленнях.
<i>Невербальна відкритість</i>	Пози, міміка та жести відображають готовність до спілкування й підтримують емоційний зв'язок.
<i>Вербальні заохочувачі</i>	Короткі слова чи звуки («так», «розумію», «цікаво») мотивують студента далі розкривати свою думку.
<i>Віддзеркалення (рефлексія)</i>	Повторення ключових думок та емоцій власними словами підтверджує розуміння й допомагає студенту краще структурувати думку.
<i>Відкриті запитання</i>	Запитання, які не обмежують відповідь «так/ні», розвивають критичне мислення та спонукають до деталізації.
<i>Перефразування і резюмування</i>	Стислий виклад почутого власними словами допомагає перевірити точність сприйняття та підсумувати обговорення.
<i>Тиша і паузи</i>	Умотивовано створена пауза дає час на завершення думки та заохочує до глибшого формулювання.

Складено за джерелом ¹⁹⁶.

Застосовуючи вищезазначені прийоми у професійній діяльності, викладач буде відкрито й підтримуючу комунікацію, стимулює активну участь здобувачів освіти, підвищує ефективність навчання тощо.

¹⁹⁶ Психологер. (2024). Психологічна платформа. URL: <https://psychologer.com.ua/aktyvne-slukhannia/>

Складники активного слухання¹⁹⁷

Зосередження – це зосередження уваги на тому, що і як повідомляють одне одному співрозмовники. Здатність зосереджуватися можна посилити, якщо переключатися з ролі мовця на роль слухача. При цьому потрібно дослухати співрозмовника до кінця, перш ніж відповісти. Також важливо підтримувати зоровий контакт, демонструвати свою зацікавленість словами, виразом обличчя, інтонацією, показувати це мімікою, жестами (наприклад, нахилитися до співрозмовника, торкнутися його руки) треба дотримуватися комфортної дистанції, не порушуючи особистого простору співрозмовника.

Розуміння – процес розшифрування повідомлень, тобто усвідомлення їх смислу. Розуміння потребує емпатії – здатності розпізнавання або переживання почуттів, думок і прагнень іншої людини. Активно слухати означає намагатися краще зрозуміти співрозмовника. Для цього використовують уточнювальні запитання і парафрази – переказ суті почутого своїми словами, наприклад «Чи правильно я зрозумів, що ...?»

Запам'ятовування – це процес накопичення отриманих від співрозмовника даних для подальшого їх відтворення. Часто ми майже відразу забуваємо почуту інформацію (наприклад, ім'я людини, з якою щойно познайомилися). Запам'ятовування поліпшується при повторенні інформації, використанні мнемонічних прийомів і якщо це можливо) складанні нотаток.

Критичний аналіз – це процес відокремлення фактів від суджень, оцінка обґрунтованості зроблених суджень і висновків. Критично мислити означає вміння ставити й отримувати відповіді на такі запитання: чи ґрунтується висновок на визнаних фактах? чи висновок логічно обґрунтований? чи часом нема недостовірної інформації, що ставить під сумнів логічність висновків?

У професійній діяльності науково-педагогічних працівників важливе значення має також і ділове спілкування – професійна форма комунікації, що реалізується в межах освітнього, наукового,

¹⁹⁷ Вчимося жити разом. (2024). Курс підготовки вчителів. Модуль 5. Етапи формування психосоціальних компетентностей (життєвих навичок) учнів. URL: <http://ilt.multycourse.com.ua/ua/page/22/81>

адміністративного середовища та спрямована на досягнення спільних цілей через обмін інформацією, координацію дій та підтримку партнерських відносин.

Учасники ділової бесіди мають керуватися спільними для таких стосунків правилами. У ділових стосунках вирішальну роль відіграють увага до співрозмовника, тактовність, вміння говорити і уважно слухати. Дотримуючись відповідних принципів (рис. 7.4), ділове спілкування науково-педагогічного працівника матиме позитивний результат.

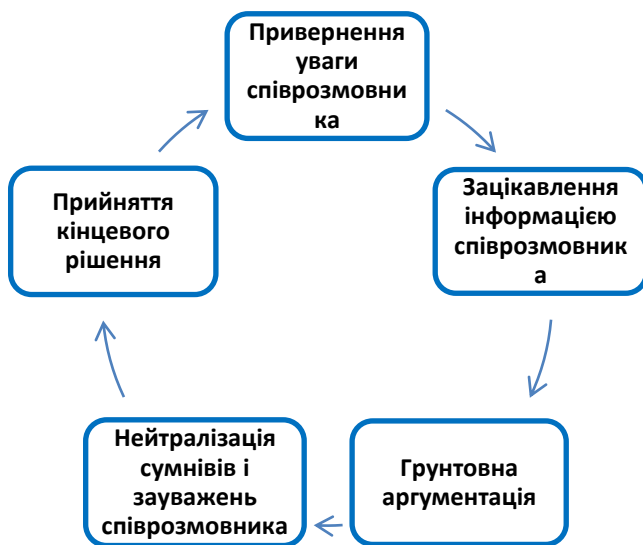

Рис. 7.4. Принципи ведення ділової бесіди

Складено за джерелом ¹⁹⁸

¹⁹⁸ Прищак, М. Залюбівська, О., & Слободянюк, О. (2015). Ділове спілкування. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2024/Pryshchak_2015_128.pdf

Доцільно брати до уваги *принципи організації ділової бесіди*^{199,200}.

Принцип краю увиразнюється так: найбільшою мірою запам'ятовуються початкові та завершальні фрагменти повідомлення, що зумовлює необхідність особливої уваги до структурування вступу та висновку. Водночас слід урахувувати, що логіка комунікативного процесу нерідко передбачає розміщення ключових тез у середині викладу, що потребує додаткових засобів акцентування для забезпечення їх належного сприйняття.

Принцип асоціації полягає в тому, що інформація ефективніше сприймається й запам'ятовується тоді, коли пов'язується з відомими знаннями, досвідом. У практиці ділової комунікації це означає доцільність використання аналогій та прикладів, які апелюють до знайомих ситуацій або постатей, що посилює розуміння та сприяє формуванню стійких когнітивних зв'язків.

Принцип сенсорності ґрунтується на положенні, що інформація, отримана через сенсорні канали, засвоюється значно ефективніше, ніж абстрактні повідомлення. Тому в процесі ділової комунікації доцільно використовувати наочні матеріали (схеми, буклети, фотографії, зразки продукції), які підсилюють сприйняття та запам'ятовування. Важливим додатковим чинником є й зовнішній вигляд співрозмовників, що є невід'ємним елементом «інформаційного поля» взаємодії.

Принцип структурної чіткості передбачає, що ефективне сприйняття інформації можливе лише за умови логічності, послідовності викладу. Порушення структурної логіки призводить до зниження зрозумілості повідомлення та ускладнює його засвоєння.

Розуміння й застосування принципів ефективної ділової комунікації є ключовим інструментом особистісно-професійної самореалізації викладача ЗВО: акцент на вступі та фіналі посилює

¹⁹⁹ Лесько, О.Й., Прищак, М.Д., & Залюбівська, О.Б. та ін. (2011). Етика ділових відносин: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lesko_Oleksandr/Etyka_dilovykh_vidnosyn.pdf

²⁰⁰ Прищак, М. Залюбівська, О., & Слободянюк, О. (2015). Ділове спілкування. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2024/Pryshchak_2015_128.pdf

запам'ятовуваність, асоціації полегшують інтерпретацію, сенсорні матеріали й візуальні маркери покращують сприйняття, а чітка структура забезпечує логічність викладу. Використання цих принципів у професійній практиці підвищує ефективність викладання, розвиває комунікативну майстерність, сприяє ефективній професійній рефлексії викладача тощо.

Ресурсна тека

- Бурцева, Ю., Топольник, Я., & Троценко, О. (2024). Виклики та перспективи використання дистанційних технологій для розвитку комунікативної компетентності майбутнього викладача вищої школи. *Stockholm, Kingdom of Sweden Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. URL: <file:///C:/Users/44/Downloads/11.pdf>
- Волкова, Н. & Кожушко, С. & Онищенко, М. (2024). Самоосвіта викладача в умовах воєнного стану: з досвіду закладу вищої освіти. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*. 1 (27). URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2024/1/3.pdf>
- Лупак, Н. (2020). Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва: засади інтермедіальної технології : *монографія / Н. М. Лупак. Тернопіль: Підручники і посібники*, 2020. 452 с. ISBN 978-966-07-3774-7. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24188/1/Monograf_Lupak.pdf
- Мамчур, Л. (2023). Комунікативна культура викладача вищої школи. *Робоча програма навчальної дисципліни до навчального плану освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки. Біла Церква*. URL: <https://surl.li/siidrg>
- Мирончук, Н. (2020). Основи самоорганізації у професійній діяльності: навчально-методичний посібник. *Житомир: Житомирський державний університет ім. І.Франка*. 133 с. URL: <https://surl.li/nmrxdl>
- Сипченко, О. & Гарань, Н. & Бойко І. (2022). Комунікативна

компетентність викладача як важлива складова професіоналізму. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2 (102). 26–35. URL: <http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/274832>

Троцько, А. Рибалко, Л. Кіріленко, О. & Труш, Г. (2019). Професійне самовдосконалення викладачів в умовах упровадження дистанційного навчання в закладах вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 72, 4. URL: <http://dx.doi.org/10.33407/itlt.v72i4.3088>

Учительський апгрейд: самооцінювання професійної діяльності: збірник діагностичних матеріалів / [Ю. Борисенко, О. Венгловська, Г. Гладкова, І. Новик, О. Стягунова, О. Федоренко]; за заг. ред. І. Новик. Київ: УІПО, 2024. 102 с. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/uchytelskyj-apgrejd-samooczinyuvannya-profesijnoyi-diyalnosti.pdf>

Інформаційні ресурси

Бібліотека ім. О.Сухомлинського. URL: <http://www.dnpb.gov.ua/>

Національна бібліотека імені В.І.Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/>

Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва. URL: <http://www.library.mk.ua/>

Перша українська Електронна бібліотека підручників
Pidruchniki.com.ua. URL: <http://pidruchniki.ws/>

Сайт Маріупольського державного університету. URL: <http://mdu.in.ua>

Canvas: Learning management system. 2025. URL: <https://www.instructure.com/canvas/>

РОЗДІЛ 8.

АНГЛОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтування доцільності розвитку англомовної компетентності викладача

Професійний розвиток викладача закладу вищої освіти набуває особливого значення в умовах формування в Україні громадянського суспільства, заснованого на принципах рівноправності, толерантності та відкритого діалогу. Сучасний викладач має не лише передавати знання, а й формувати у здобувачів освіти культуру поваги до різних думок, уміння мислити критично та відповідально висловлювати власну позицію. Важливою складовою його професійного зростання є розвиток англомовної компетентності, що дозволяє брати участь у міжнародній академічній комунікації, використовувати сучасні джерела інформації та інтегрувати міжкультурний контекст у навчальний процес²⁰¹.

І. Зязюн наголошував на важливості для педагога вільно володіти іноземною мовою²⁰². В умовах сьогодення це набуває ще більшої актуальності. Для викладача ЗВО мовна компетентність є необхідною умовою професійного розвитку, участі в міжнародній академічній комунікації та доступу до сучасних знань. Її формування потребує цілеспрямованої підготовки та постійної самостійної практики.

Англійська мова відіграє важливу роль у професійній діяльності сучасного викладача. Її використання відкриває доступ до новітніх наукових джерел, міжнародних програм, грантів і співпраці з колегами з інших країн. Активне використання

²⁰¹ Go Global. (n.d.). *Національна програма вивчення та популяризації іноземних мов «Go Global»* [Електронний ресурс]. Retrieved June 18, 2025. URL: <http://goglobal.com.ua>

²⁰² Зязюн, І. А. (2012). *Педагогічна професія в контексті двох парадоксів*. У Т. Левовицький, І. Вільш, І. Зязюн, Н. Ничкало (Ред.), *Професійна освіта: педагогіка і психологія: пол.-укр., укр.-пол. щорічник* (Вип. XIV, с. 83–92). Ченстохова; Київ: [б. в.].

англійської мови у викладацькій практиці дозволяє не лише підвищити якість навчального процесу, а й сприяє академічній мобільності та участі в глобальному науковому дискурсі.

За Ю. Халемендик, англомовна професійна компетентність викладачів і здобувачів освіти як «інтегративна якість... має складну структуру й виступає як взаємодія лінгвістичної, соціокультурної й комунікативної компетентностей, рівень сформованості яких дозволяє ефективно здійснювати англомовну, міжкультурну та міжособистісну професійну комунікацію»²⁰³. Здатність викладача орієнтуватися в англомовному інформаційному просторі та використовувати його ресурси значно підсилює його професійні можливості та підвищує конкурентоспроможність на сучасному ринку праці. Англійська мова стає інструментом не лише особистого розвитку, а й ключем до ефективної міжнародної комунікації, академічного партнерства, обміну досвідом. Подолання мовного бар'єра є важливою умовою для глибшої інтеграції України у європейський і світовий освітній простір²⁰⁴.

З огляду на європейський вектор розвитку України, англійська мова набуває стратегічного значення для професійної самореалізації викладачів²⁰⁵. Це знаходить відображення в оновлених освітньо-наукових стандартах, які визначають володіння англійською на рівні не нижче B2 як обов'язкову вимогу до фахівців²⁰⁶. Такий підхід сприяє уніфікації освітніх вимог із європейськими нормами та розширює можливості академічної мобільності.

²⁰³ Халемендик, Ю. (2019). Розвиток англомовної професійної компетентності викладачів і студентів закладів вищої освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 1(15), 115-124. URL: [https://doi.org/10.35387/od.1\(15\).2019.115-124](https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.115-124)

²⁰⁴ Верховна Рада України. (2024, 4 червня). Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» № 3760-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>

²⁰⁵ President of Ukraine. (2015). *Decree No. 641/2015: On declaring 2016 the Year of English in Ukraine*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/6412015-19560>

²⁰⁶ Міністерство освіти і науки України. (2016). *Наказ «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам»* [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16/page>

Вимоги до рівня володіння англійською мовою та ключові аспекти англомовної компетентності викладача

Відповідно до Національного глосарію вищої освіти та Закону України «Про вищу освіту», англомовна компетентність викладача розглядається як динамічне поєднання мовних знань, практичних умінь, професійних якостей, ціннісних орієнтацій і здатності до ефективного міжкультурного спілкування. Вона включає морально-етичні та громадянські складові. Її вдосконалення потребує системного підходу, що передбачає використання спеціальних методів та підходів.

Для ефективного та усвідомленого опанування англійської мови важливо насамперед визначити свій поточний рівень володіння нею. Це дозволяє обрати відповідні ресурси, методи навчання та поставити реалістичні цілі. Здійснити це можна за допомогою спеціальних онлайн-тестів, які швидко й безкоштовно оцінюють мовні навички. Серед найбільш зручних і доступних є English Level Test²⁰⁷, English level test: Test your English online²⁰⁸, Online English level test²⁰⁹, Oxford Placement Test²¹⁰ та Cambridge English²¹¹. Визначення стартового рівня є першим кроком до побудови ефективної індивідуальної стратегії мовного розвитку.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (CEFR) встановлюють шість рівнів володіння мовою – інтродуктивний (Breakthrough або A1), середній (Waystage або A2), рубіжний (Threshold або B1), просунутий (Vantage або B2), автономний (Effective Operational Proficiency або C1) і компетентний (Mastery або C2). Ці рівні, розроблені Асоціацією мовних експертів ALTE.

²⁰⁷ English Level Test. (n.d.). *Test-English*. URL: <https://test-english.com/level-test/>

²⁰⁸ Preply. (n.d.). *English level test: Test your English online*. URL: <https://preply.com/en/language-tests/english>

²⁰⁹ British Council. (n.d.). *Online English level test*. URL: <https://learnenglish.britishcouncil.org/english-levels/online-english-level-test>

²¹⁰ Oxford University Press. (n.d.). *Oxford Placement Test*. URL: <https://elt.oup.com/feature/global/oxford-online-placement/>

²¹¹ Cambridge English. (n.d.). *Test your English*. URL: <https://www.cambridgeenglish.org/test-your-english/>

Вони охоплюють увесь спектр мовної компетентності і слугують універсальним орієнтиром для створення навчальних матеріалів, проведення тестування та визначення мовних вимог у сфері освіти, працевлаштування й міжнародної співпраці²¹² (див. рис. 8.1).

Рис. 8.1. Рівні володіння мовою (згідно з CEFR)

У контексті англійської мови рівні A1 та A2 вважаються базовими й забезпечують мінімальну мовну підготовку для життя в іншомовному середовищі, зокрема, рівень A2 часто визнається достатнім для оформлення робочих віз. Рівень B1 відповідає потребам повсякденного спілкування, тоді як рівень B2 відкриває можливості для участі в навчальних програмах за кордоном і спілкування в професійному середовищі. Найвищі рівні – C1 і C2 свідчать про вільне володіння англійською мовою. Це дозволяє ефективно працювати в міжнародних компаніях і навчатися в університетах на високому академічному рівні.

²¹² Ніколаєва, С. Ю. (Ред.). (2003). *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.

Методи та прийоми підвищення рівня англомовної компетентності

Для успішного засвоєння англійської мови важливо дотримуватися регулярності у навчанні. Оптимальним варіантом є щоденні заняття тривалістю 20–30 хвилин або довші сесії – приблизно година тричі на тиждень. Загальне правило просте: чим нижчий рівень володіння мовою, тим частіше слід практикуватися. Навіть досягнувши середнього рівня, варто підтримувати мовні навички хоча б одним заняттям на тиждень, щоб не втрачати вже набутого прогресу.

За умови тривалої відсутності практики незалежно від результатів Placement Test доцільно у зручному темпі розпочати вивчення англійської мови з рівня A1. Він передбачає: розуміння і вживання побутових повсякденних виразів; вміння будувати елементарні речення з метою задоволення конкретних потреб; здатність відрекомендуватись або представити когось, запитувати і відповідати на запитання про деякі деталі особистого життя, про людей, про речі тощо; уміння взаємодіяти на простому рівні, якщо співрозмовник говорить повільно і чітко та готовий прийти на допомогу²¹³.

У разі тривалої перерви у вивченні англійської мови, незалежно від того, який результат показав Placement Test, варто повернутися до основ і розпочати навчання з рівня A1. Адже він орієнтований на опанування базових навичок спілкування, таких як розуміння та використання побутових виразів, побудова простих речень для задоволення повсякденних потреб, уміння представити себе та інших, а також вести просту розмову за умови, що співрозмовник говорить повільно, чітко та з готовністю допомогти. Такий підхід дозволяє створити міцну основу для подальшого успішного просування у вивченні мови.

Для викладача закладу вищої освіти, що розпочинає опанування англійської мови з рівня A1, ефективним підходом є самостійне навчання за якісними навчально-методичними

²¹³ Ніколаєва, С.Ю. (Ред.). (2003). *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.

комплексами. Сучасні посібники цього рівня зазвичай містять не лише тексти й граматичні вправи, а й аудіо- та відеоматеріали, що забезпечують багатостороннє занурення в мовне середовище. Вивчення мови на інтродуктивному рівні цілком можливе власними зусиллями, особливо якщо обрати перевірені навчальні комплекси, розроблені для самостійної роботи. Серед рекомендованих матеріалів варто звернути увагу на такі популярні серії, як *New Headway (Beginner)*, *FACE2FACE (Starter)*, *UpStream (Beginner)*, *Straightforward (Beginner)*, *NEW Opportunities (Beginner)*, *NEW Cutting Edge (Starter)* та *New English File (Beginner)*. Вони поєднують зрозумілу структуру, якісні матеріали та доступний підхід до вивчення базової англійської мови.

Другим важливим елементом саморозвитку англомовної компетентності є регулярні консультації з висококваліфікованими фахівцями. Такі зустрічі допомагають уникнути типових помилок у засвоєнні матеріалу, своєчасно виправляти неправильні мовні конструкції та запобігати потребі у повторному вивченні тем. Кваліфікований викладач також сприяє створенню індивідуального навчального плану, що враховує початковий рівень, цілі та особистий темп засвоєння. Сучасні цифрові можливості дають змогу легко знайти компетентного педагога онлайн, зокрема через платформу Preply, а самі консультації можуть проходити як у форматі особистих зустрічей, так і онлайн за допомогою інструментів інтернет-телефонії, таких як Zoom, Microsoft Teams, *Google Meet* чи інші VoIP-сервіси. Підбираючи консультанта, доцільно звертати увагу на наявність філологічної освіти, досвід викладання, міжнародні сертифікати та практику спілкування з носіями мови або перебування за кордоном.

Третім важливим компонентом у процесі формування англомовної компетентності є вивчення граматики, адже саме знання про будову слова, словосполучення та речення становлять основу для подальшого мовного розвитку. Розуміння граматичних структур дозволяє правильно формулювати думки, будувати зв'язні висловлювання й уникати типових помилок у спілкуванні. Для опанування граматичних правил доцільно використовувати

класичні навчальні посібники²¹⁴ та граматичні довідники²¹⁵, а також сучасні онлайн-ресурси. Зокрема, платформи GrammarWay²¹⁶ і Test-English²¹⁷ пропонують зручні пояснення, інтерактивні вправи та тести, які допомагають закріпити матеріал і систематизувати знання у доступній формі. Регулярна робота з граматикою сприяє поступовому переходу від механічного відтворення фраз до свідомого й упевненого використання мови в різних ситуаціях.

Формування та розширення лексичного запасу є невід'ємною складовою ефективного вивчення англійської мови. У процесі занять доцільно регулярно фіксувати нові слова й терміни, повертатися до них під час повторення та практикувати використання у мовленні. Варто звертати увагу не лише на окремі слова, а й на поширені фрази та сталі вирази, які часто використовуються у повсякденному та професійному спілкуванні. Для початку доцільно опанувати приблизно 1500 базових слів і близько 1000 найуживаніших висловів, скориставшись такими онлайн-ресурсами, як English Speak²¹⁸ або Most Popular English Words²¹⁹. Додатково, з ефективними техніками запам'ятовування слів і словосполучень можна ознайомитися на порталах Teacheng Info²²⁰ та Enguide²²¹, де подано практичні рекомендації щодо того, як зробити процес вивчення лексики цікавим, послідовним і результативним (див. рис. 8.2).

²¹⁴ Черноватий, Л. М., & Карабан, В. І. (Ред.). (2007). *Практична граматика англійської мови з вправами: Базовий курс: Посібник для студентів вищих закладів освіти та середніх навчальних закладів з поглибленим вивченням англійської мови*. Вінниця: Нова книга.

²¹⁵ Верба, Л. Г., & Верба, Г. В. (2008). *Граматика сучасної англійської мови. Довідник: Мова англ., укр.* Київ: ТОВ «ВП Логос-М».

²¹⁶ GrammarWay. (n.d.). GrammarWay. URL: <https://grammarway.com>

²¹⁷ Test-English. (n.d.). Grammar points. URL: <https://test-english.com/grammar-points/>

²¹⁸ EnglishSpeak.com. (n.d.). English Speak. URL: <http://www.englishspeak.com/>

²¹⁹ en-to-ua. (n.d.). Most popular English words. Blogspot. URL: <http://en-to-ua.blogspot.com/>

²²⁰ TeachEng.info. (n.d.). How to learn vocabulary. URL: <http://teacheng.info/theory/articles/how-to-learn-vocabulary>

²²¹ Enguide. (n.d.). 5 способів збільшити словниковий запас англійської мови [5 способів збільшити словниковий запас англійської мови]. URL: <http://enguide.ua/ua/magazine/5-sposobov-uvlichit-slovarnyy-zapas-angliyskogo-yazyka>

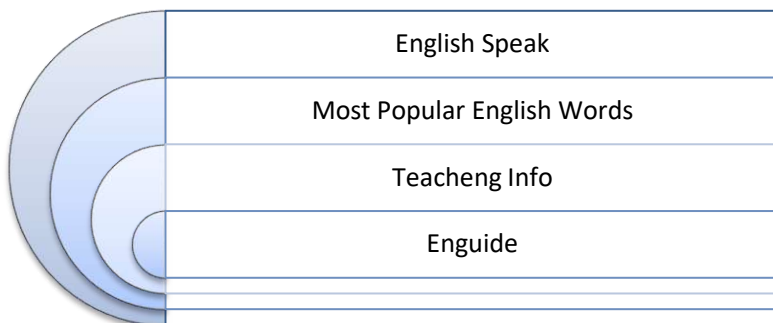

Рис. 8.2. Онлайн-ресурси для поповнення словникового запасу

Читання нескладних текстів англійською мовою є ефективним способом закріплення граматики, розширення лексики та розвитку відчуття тонкощів мови. Для початківців особливо корисними є адаптовані тексти, які створюють провідні видавництва, зокрема Penguin та Cambridge University Press, адже вони враховують особливості сприйняття мови на початкових рівнях. Такий підхід дозволяє зануритися в англомовне середовище, не перевантажуючи читача надмірно складною лексикою чи граматичними конструкціями. Крім друкованих серій, існує велика кількість електронних ресурсів, які пропонують короткі тексти для читання з базовим словниковим запасом – наприклад, Easy-English²²², Opentalk²²³ або Eacheng Info²²⁴. Регулярне читання таких матеріалів допомагає не лише краще запам'ятовувати нові слова, а й сприймати їх у контексті реальних мовленнєвих ситуацій.

Слухання англомовних аудіоматеріалів є важливим елементом у формуванні навичок сприймання мови на слух і

²²² Easy-English. (n.d.). *Teksty dlya chytannya na anglijskij movi* [Тексти для читання на англійській мові]. URL: <http://easy-english.com.ua/teksty-dlya-chytannya-na-anglijskij-movi>

²²³ Opentalk. (n.d.). *Teksty* [Тексти]. URL: <https://opentalk.org.ua/langstory/category/teksty/>

²²⁴ Lesykviktor. (n.d.). *1000+ English words* [Presentation]. SlideShare. URL: <http://www.slideshare.net/lesykviktor/1000-37941836>

розвитку вимови. Початківцям доцільно починати з простих подкастів або адаптованих новин, які подають інформацію доступною мовою. На платформі Audio English²²⁵ у розділі Practical English²²⁶ можна знайти корисні записи з повсякденною лексикою, що допомагають розвивати розуміння живого мовлення. Для тих, хто хоче поєднати вивчення мови з ознайомленням з актуальними подіями, корисним ресурсом є сайт News in Levels. Тут публікуються відеорепортажі у трьох рівнях складності, що дає змогу поступово ускладнювати мовний матеріал відповідно до власного прогресу. Така практика сприяє кращому засвоєнню нових слів, інтонацій і мовленнєвих моделей у реальному контексті.

Активне використання YouTube-каналів, присвячених вивченню англійської мови, є зручним і доступним способом самонавчання, особливо для здобувачів освіти та початківців. Відеоуроки допомагають не лише закріпити граматику та лексику, а й розвинути навички аудіювання, вимови та інтонації завдяки візуалізації матеріалу. Одним із корисних ресурсів є канал «Навчання з Дженніфер»²²⁷, де крім базових уроків, представлені окремі серії, присвячені складнішим темам, зокрема пунктуації, швидкому мовленню та фразовим дієсловам. Такий формат дає змогу навчатись у власному темпі, переглядати матеріал кілька разів, зупинятись на незрозумілих моментах і формувати глибше розуміння мови через регулярну взаємодію з нею у візуальній формі.

Практичне застосування набутих знань є ключовим етапом у процесі вивчення англійської мови, адже саме завдяки активному використанню лексики й граматики формується справжня мовна компетентність. Наприклад, після засвоєння нових слів варто не просто механічно їх повторювати, а складати з ними прості речення або навіть короткі дотепні історії, які закріплюють значення та контекст їх уживання. Засвоївши час Past Simple, доцільно написати невеличке оповідання, у якому всі дієслова будуть ужиті у

²²⁵ AudioEnglish.org. (n.d.). *Audio English*. URL: <http://www.audioenglish.org/>

²²⁶ News in Levels. (n.d.). *News in Levels*. URL: <http://www.newsinlevels.com/>

²²⁷ JenniferESL. (n.d.). *Learn English with Jennifer* [YouTube playlist]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL0A0C8CFFE9712B76>

минулому часі. Такий підхід допомагає не лише краще запам'ятовувати мовні конструкції, а й розвиває навички творчого мислення, що особливо корисно для педагогів.

Опанування англійської мови в ігровій формі є ефективним способом зробити навчальний процес легким, цікавим і менш стресовим, особливо на початковому етапі. Освітні ігри стимулюють увагу, розвивають реакцію, закріплюють лексику й граматичні структури у невимушеній атмосфері. Серед якісних онлайн-ресурсів особливе місце займає портал British Council²²⁸, де в розділі Vocabulary Games зібрано спеціально підібраний контент для інтерактивного вивчення лексики. Завдяки продуманому дизайну та професійному добору завдань ці ігри не лише мотивують до навчання, а й сприяють довготривалому засвоєнню мовного матеріалу.

Вивчення англійських скоромовок є ефективним інструментом для розвитку чіткої та правильної вимови, особливо коли йдеться про схожі за звучанням слова. Така практика не лише допомагає краще контролювати артикуляцію, а й сприяє розвитку вільного, плавного мовлення. Включення скоромовок у навчальний процес додає елемент гри, що підвищує мотивацію й робить заняття більш захопливими. Крім того, регулярне тренування з вимови за допомогою скоромовок покращує дикцію, ритм і інтонацію.

Рекомендації щодо розвитку англомовної компетентності на рівні A2

Володіння англійською мовою на рівні A2 вказує на здатність розуміти окремі фрази та часто вживані вирази, пов'язані з повсякденними ситуаціями – побутом, родиною, покупками, місцевістю або роботою. Викладач закладу вищої освіти на цьому рівні може вести просту розмову на знайомі теми, обмінюючись базовою інформацією у звичних ситуаціях. Також він здатний описати простими словами своє найближче оточення, побут або

²²⁸ British Council. (n. d.). *Vocabulary games*. LearnEnglish. URL: <https://learnenglish.britishcouncil.org/vocabulary/vocabulary-games>

інші аспекти, пов'язані з основними життєвими потребами²²⁹.

На рівні A2 розвиток англомовної компетентності викладача закладу вищої освіти передбачає активне зосередження на розширенні словникового запасу. У цей період особливо важливо щодня засвоювати нову лексику, закріплюючи її за допомогою сучасних методів і технологій. Для ефективного запам'ятовування слів доцільно використовувати спеціальні програми, як-от Anki²³⁰ чи Memrise²³¹, які базуються на методі повторення з інтервалами. Додатково навчання можна урізноманітнити за допомогою мобільних додатків Fun Easy Learn²³², або DuoLingo²³³, що пропонують щоденне вивчення десяти нових слів у легкій ігровій формі. Особливу увагу варто приділяти фразовим дієсловом і неправильним дієсловом, оскільки вони є основою побутового та професійного мовлення. Для перевірки рівня засвоєння нової лексики доцільно проходити онлайн-тести на платформі English Test Store²³⁴, які допомагають систематизувати знання й оцінити прогрес у вивченні мови (див. рис. 8.3).

На етапі рівня A2 важливо поступово створювати для себе англомовне середовище, яке сприятиме постійному контакту з мовою навіть поза межами навчання. Для цього варто не лише користуватися спеціалізованими додатками для вивчення англійської мови, а й змінити налаштування мови на всіх цифрових пристроях – комп'ютері, смартфоні, планшеті. Це включає інтерфейси програм, соціальних мереж, електронної пошти, браузера та робочого столу.

²²⁹ Ніколаєва, С.Ю. (Ред.). (2003). *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.

²³⁰ Anki. (n.d.). *Anki: Powerful, intelligent flashcards*. URL: <http://ankisrs.net/>

²³¹ Memrise. (n.d.). *Memrise: Language learning made easy*. URL: <https://www.memrise.com/>

²³² Fun Easy Learn. (n.d.). *Fun Easy Learn: Learn languages easily and effectively*. URL: <http://www.funeasylearn.com/>

²³³ Duolingo. (n.d.). *Duolingo: Learn languages for free*. URL: <https://www.duolingo.com/>

²³⁴ English Test Store. (n.d.). *English tests and practice exercises* [Practice material]. URL: http://englishteststore.net/index.php?option=com_content&view=article&id=11404&Itemid=276

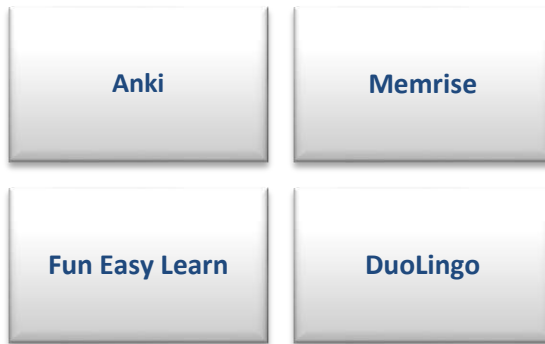

Рис. 8.3. Цифрові додатки для вивчення нових слів

Такий підхід допомагає адаптуватися до англomовного контексту, знайомить з практичною лексикою, яка використовується у повсякденному цифровому середовищі, та формує звичку мислити англійською у звичних життєвих ситуаціях.

Регулярне повторення вивченого матеріалу є однією з найважливіших складових успішного опанування англійської мови, навіть якщо цей процес здається менш захопливим, ніж вивчення нового. Згідно з дослідженнями німецького психолога Германа Еббінгауса, забування інформації розпочинається майже одразу після її засвоєння, і вже наприкінці дня без повторення в пам'яті зберігається лише близько третини. Саме тому свідоме повернення до пройденого матеріалу – перегляд списку слів, короткий переказ уроку або виписування нової лексики під час читання чи перегляду відео – допомагає утримувати знання й поступово переводити їх у довготривалу пам'ять. Такий підхід формує міцну мовну базу, яка необхідна для подальшого просування у вивченні мови.

Слухання тематичних відео та аудіо сюжетів англійською мовою є дієвим способом розвивати навички аудіювання, збагачувати словниковий запас і звикати до природного мовлення. На порталі British Council доступні матеріали, адаптовані для рівня

A2, зокрема серіал *Big City Small World*²³⁵, який у легкій формі розповідає про повсякденне життя трьох друзів, використовуючи актуальну лексику та реалістичні діалоги. Також корисними є подкасти *Elementary Podcasts*²³⁶, що містять цікаві розмови сучасників у швидкому, але зрозумілому темпі. Для практичного засвоєння побутової лексики чудово підходить ресурс *DailyESL*²³⁷, де подано короткі тексти та діалоги на повсякденні теми з аудіосупроводом. Таке занурення в реальні мовленнєві ситуації сприяє кращому розумінню інтонацій, ритму мови й особливостей живого спілкування.

Читання нескладних текстів англійською мовою на рівні A2 є важливою частиною формування мовної компетентності, оскільки дозволяє закріплювати граматику, розширювати словниковий запас та покращувати навички розуміння прочитаного. Для цього варто використовувати спеціалізовані інтернет-ресурси, зокрема *Open Talk*²³⁸, *Teacheng Info*²³⁹, *Slideshare Net*²⁴⁰, де зібрані адаптовані тексти для початківців. Корисними будуть також цикли коротких есеїв на сайті *ESL Fast*, що містять тексти на актуальні теми побутового спілкування.

Слухання англomовного радіо є корисним інструментом для розвитку мовного слуху та формування навичок сприйняття мови на слух у природному темпі. Регулярне прослуховування допомагає звикнути до нових звуків, інтонацій і ритму англійського мовлення, навіть якщо спочатку зрозуміти зміст повністю важко. З часом така практика дозволяє краще розпізнавати знайомі слова й фрази, а також імітувати вимову носіїв мови з більшою точністю. Для початку

²³⁵ British Council. (n.d.). *Big City Small World* [Audio series]. LearnEnglish. URL: <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/big-city-small-world>

²³⁶ British Council. (n.d.). *Elementary Podcasts* [Audio podcast series]. LearnEnglish. URL: <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/elementary-podcasts>

²³⁷ DailyESL. (n.d.). *DailyESL: Listening and speaking for everyday life*. URL: <http://www.dailyesl.com/>

²³⁸ Open Talk. (n.d.). *Grammar: Past simple tense (tag 382)* [Grammar material]. URL: <https://opentalk.org.ua/grammartag/382>

²³⁹ TeachEng.info. (n.d.). *Reading* [Reading materials]. URL: <http://teacheng.info/reading>

²⁴⁰ Lesykviktor. (n.d.). *1000+ English words* [Presentation]. SlideShare. URL: <http://www.slideshare.net/lesykviktor/1000-37941836>

варто використовувати доступні онлайн-ресурси, як-от *BBC World Service (Live Radio)*²⁴¹ та *Voice of America (Learning English)*²⁴², де можна слухати різноманітні програми в зручному форматі. Навіть пасивне слухання під час побутових справ поступово формує звичку до англомовного середовища та підвищує впевненість у спілкуванні.

Перегляд улюблених фільмів англійською мовою з українськими субтитрами є ефективним способом поєднати задоволення від перегляду з мовною практикою. Такий формат дозволяє не лише покращити сприйняття англійської мови на слух, а й краще розуміти зміст завдяки паралельному читанню перекладу. Регулярне переглядання знайомих сюжетів допомагає поступово звикати до мовлення носіїв, інтонацій і мовних зворотів, що полегшує запам'ятовування нової лексики. Використовуючи ресурси на кшталт Netflix чи YouTube, можна обрати зручний рівень складності, жанр і темп мовлення, поступово переходячи до перегляду фільмів із англійськими субтитрами або зовсім без них.

Повторення англомовних скоромонок є корисною практикою для вдосконалення вимови, розвитку мовного апарату та покращення швидкості мовлення. Завдяки багаторазовому повторенню звуків, схожих за артикуляцією, скоромонки допомагають тренувати чіткість мовлення та зменшують бар'єр у спілкуванні. Вони стимулюють роботу пам'яті, уваги та координації, що особливо важливо для формування впевненого й вільного володіння мовою. Регулярна робота з таким матеріалом створює позитивну динаміку в опануванні правильної англійської вимови й допомагає легше засвоювати інтонаційні й фонетичні особливості мови.

Усне спілкування англійською мовою є невід'ємною частиною формування комунікативної компетентності, тому важливо систематично практикувати розмову в живому або онлайн-форматі. Одним із найефективніших способів є участь у розмовних

²⁴¹ BBC. (n.d.). *BBC World Service – Live radio*. URL: <https://www.bbc.co.uk/worldserviceradio>

²⁴² Voice of America. (n.d.). *Learning English*. URL: <https://learningenglish.voanews.com>

клубах, де обговорюються фільми, книги або актуальні теми в дружній, невимушеній атмосфері. Такі заняття можуть організовуватись при мовних школах або ініціативними групами разом із досвідченим викладачем. Для онлайн-спілкування з носіями мови або іншими здобувачами освіти доцільно використовувати платформи Italki²⁴³ чи Livemocha²⁴⁴, які пропонують широкий вибір співрозмовників за інтересами, рівнем володіння мовою та графіком. А для самостійної перевірки правильної вимови окремих слів зручно скористатися ресурсом Howjsay²⁴⁵, де подано якісні звукові приклади. Регулярна практика розмови дозволяє не лише подолати мовний бар'єр, а й значно підвищити впевненість у власних знаннях.

Письмова практика є важливим етапом у засвоєнні англійської мови, оскільки дозволяє розвивати навички письма, засвоювати структуру речень і закріплювати поширені мовні звороти. Один із доступних способів – листування англійською мовою в соціальних мережах, зокрема через Facebook. Це дає змогу спілкуватися з реальними співрозмовниками в автентичному середовищі. Крім цього, ефективним є написання диктантів. Вони дозволяють одночасно тренувати сприйняття на слух і перевіряти правопис. На сайті Dictation Online²⁴⁶ представлено прості тексти й уривки з художньої літератури, що ідеально підходять для практики на рівні A2. Такий підхід сприяє глибшому розумінню мови, формуванню грамотного письмового мовлення та розвитку впевненості у використанні англійської на письмі.

²⁴³ italki. (n.d.). *Italki: Learn a language online*. URL: <https://www.italki.com/home>

²⁴⁴ Livemocha. (n.d.). *Livemocha: Learn languages online with native speakers*. URL: <http://livemocha.com>

²⁴⁵ Howjsay. (n.d.). *Howjsay: Free online pronunciation dictionary*. URL: <http://howjsay.com>

²⁴⁶ DictationsOnline.com. (n.d.). *Dictations Online: English listening practice with dictation exercises*. URL: <http://www.dictationsonline.com/>

Рис. 8.4. Напрями підвищення рівня англomовної компетентності

Підвищення рівня англomовної компетентності є невід’ємною складовою професійного зростання викладача закладу вищої освіти. Цей процес доцільно розглядати як поетапну освітню діяльність, що охоплює мовний, мовленнєвий і лінгвосоціокультурний напрями та передбачає поступове опанування мовних рівнів – від інтродуктивного (A1) до компетентного (C2). Кожному з рівнів відповідає своя методика опанування та розвитку²⁴⁷. Системне та регулярне застосування цих методик у поєднанні з використанням сучасних цифрових ресурсів і технологій забезпечує ефективність навчання та сприяє сталому зростанню англomовної компетентності викладача в умовах євроінтеграційних змін в освіті.

²⁴⁷ Піддячий, В.М. (2016). Методика саморозвитку англomовної компетентності майбутнього педагога в контексті європейських орієнтирів. Молодь і ринок, 10 (141), 65–69. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>

Анотований перелік курсів з розвитку англомовної компетентності викладача закладу вищої освіти

Курс «Англійська для початківців. Elementary level (A1–A2)» на платформі Prometheus створено українськими фахівцями у співпраці з мовними експертами та практиками, які мають досвід викладання англійської у вищій школі та на онлайн-платформах. Запропонована програма орієнтована на тих, хто лише починає вивчати англійську мову і прагне засвоїти базову граматику, ключову лексику та навички повсякденного спілкування.

Особливу увагу приділено розвитку практичних навичок: побудові простих речень, знайомству, опису повсякденних ситуацій (покупки, подорожі, родина, погода тощо) та вмінню ставити запитання й відповідати на них. Курс складається з 25 модулів з відеолекціями, прикладами вживання мовних конструкцій, інтерактивними вправами та тестами для самоперевірки, що робить навчання максимально ефективним і зручним.

Матеріали викладено українською мовою, що дає змогу новачкам краще засвоювати нову інформацію. Після успішного проходження курсу учасники отримують сертифікат, який підтверджує опанування рівня A1–A2 за міжнародною шкалою CEFR. Навчання за цією програмою рекомендовано для всіх, хто раніше не мав досвіду вивчення англійської або має мінімальні знання та бажає швидко розвинути англомовну компетентність для щоденного спілкування.

Курс «Англійська для кар'єрного зростання» на платформі Prometheus розроблено для здобуття мовних навичок, необхідних для успішного старту або розвитку кар'єри в міжнародному середовищі. Програма навчання спрямована на вдосконалення практичної англійської мови у сферах професійної комунікації, самопрезентації та ділової переписки.

Основна увага курсу приділяється розгляду ситуацій, з якими стикаються фахівці впродовж пошуку роботи: написання резюме та мотиваційного листа англійською мовою, підготовка до співбесіди, комунікація з роботодавцем у письмовій та усній формах. Матеріал представлено українською мовою, що робить навчання доступним для тих, хто ще не впевнено володіє англійською, але має рівень A2–B1.

Курс складається з лекційного блоку, прикладів письмових

документів, інтерактивних вправ і тестів для самоперевірки. Такий формат дозволяє закріпити здобуті знання та адаптувати їх до власних потреб. Після проходження курсу слухач отримуватиме сертифікат, який може стати корисним доповненням до резюме або підтвердженням мовної кваліфікації при подачі на вакансії.

Адресовано викладачам і фахівцям, які прагнуть інтегруватися в міжнародне професійне середовище, планують здійснювати діяльність в англomовних інституціях, готуються до проходження співбесід за кордоном.

Ресурсна тека

- Верба, Л.Г., & Верба, Г.В. (2008). Граматика сучасної англійської мови. Довідник: Мова англ., укр. Київ: ТОВ «ВП Логос-М». 352 с.
- Комар, О. (2022). Розвиток англomовної комунікативної компетентності здобувачів освіти за допомогою мобільних застосунків. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 1(25), 136–144. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4914.1.2022.258487>
- Як дорослому вивчити англійську мову: методи навчання. (2020). URL: <https://surl.li/ttihaq>
- Cunningham, S., Moor, P., & Redston, C. (2002). *Cutting Edge: Starter – Student's book*. Pearson Longman.
- Evans, V., & Dooley, J. (2007). *Upstream: Beginner – Student's book*. Express Publishing.
- Herrington, A., Herrington, J., Kervin, L., & Ferry, B. (2015). The design of an online community of practice for beginning teachers. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 6(1), 120–132.
- Oxenden, C., & Latham-Koenig, C. (2009). *New English File: Beginner – Student's book*. Oxford University Press.
- Redston, C., & Cunningham, G. (2009). *Face2face: Starter – Student's book*. Cambridge University Press.
- Scrivener, J., & Kerr, P. (2007). *Straightforward: Beginner – Student's book*. Macmillan.
- Soars, J., & Soars, L. (2013). *New Headway: Beginner (4th ed.) [Student's book]*. Oxford University Press.

ЧАСТИНА 3.

РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ, ВИКЛАДАННЯ, КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА КЕРІВНИЦТВА ПРАКТИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД)

РОЗДІЛ 9.

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Методична компетентність викладача: сутність і структура

Методична компетентність є провідним складником системи професійних компетентностей викладача вищої школи та тісно пов'язана з вибором технологій, форм, методів, засобів навчання. Для оволодіння нею викладачу необхідно постійно набувати професійного досвіду, розвивати мотивацію, здібності та готовність до творчої самореалізації у методичній та педагогічній діяльності.

Методична компетентність викладача закладу вищої освіти (далі – ЗВО) є інтегративною характеристикою, що формується в процесі професійної підготовки та розвивається в процесі професійної діяльності²⁴⁸.

Розглядаючи сутність поняття «методична компетентність педагога» слід зазначити, що у сучасних психолого-педагогічних джерелах можна знайти різноманітні трактування зазначеної дефініції (див. табл. 9.1).

²⁴⁸ Муковіз, О., & Кузнєцова, Н. (2024). Методична компетентність вчителя початкових класів у контексті нової української школи. *Вісник науки та освіти*, 2(20), 1008-1020. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1008-1020](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1008-1020)

Таблиця 9.1

**Сутність поняття «методична компетентність педагога»
у науково-педагогічних джерелах**

Автор	Визначення поняття
Л. Черчата	Методична компетентність постає провідним компонентом у системі фахових компетентностей і має прикладний характер – відображає систему методичних теоретичних знань, систему методичних умінь, досвід професійної діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до професії, до себе, до учнів, до суспільства ²⁴⁹ .
А. Мормуль	Система наукових, психологічних, педагогічних, предметних знань та професійно-методичних умінь, які базуються на знаннях дидактичних методів, принципів і прийомів та сприяють формуванню всіх компонентів професійної компетентності ²⁵⁰ .
С. Глазунов	Інтегративна здатність педагога вмотивовано та творчо реалізовувати свої теоретичні знання у практичній площині на основі досвіду, усвідомлюючи наслідки педагогічного впливу, здійснюючи рефлексію власної діяльності ²⁵¹ .
В. Заболотний	Система, що містить предметну, психолого-педагогічну, інформаційно-технологічну, комунікативну і рефлексивну підготовки ²⁵² .

²⁴⁹ Черчата, Л. (2015). Методична компетентність майбутнього вчителя-філолога: аспекти формування. *Витоки педагогічної майстерності*. 16, с. 296.

²⁵⁰ Мормуль, А. (2009). Методична компетентність майбутніх вчителів гуманітарного профілю як педагогічна проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 43, 177.

²⁵¹ Глазунов, С.І. (2015). Деякі аспекти вдосконалення методичної компетентності викладача фізичного виховання спеціальної фізичної підготовки і спорту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 3К (56), с. 105.

²⁵² Заболотний, В.Ф. (2009). Формування методичної компетентності учителя фізики засобами мультимедіа: монографія. *Едельвейс і К.*, 454.

Н. Цюлюпа	Система знань, умінь, практичного досвіду та наявних педагогічних здібностей, що націлені на реалізацію професійної діяльності з одночасною здатністю до постійного самовдосконалення ²⁵³ .
Т. Волобуєва	Володіння різноманітними методами навчання, знання дидактичних методів і прийомів та вміння застосовувати їх у процесі навчання, а також знання психологічних механізмів засвоєння знань і вмінь ²⁵⁴ .
І. Іщенко	Готовність педагога до проведення навчальних занять та до творчої самореалізації, це система дидактико-методичних знань та вмінь, спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати методичні задачі, що виникають під час навчання здобувачів освіти при вивченні конкретної дисципліни ²⁵⁵ .
Я. Гаєвець	Системне особистісне утворення, яке виявляється у здатності до здійснення та організації процесу навчання з предмета на рівні сучасних вимог, спроможності успішного розв'язування методичних задач, що ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до викладання предмета ²⁵⁶ .

²⁵³ Цюлюпа, Н. (2009). Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук, 20.

²⁵⁴ Волобуєва, Т.Б. (2005). Структура професійної компетентності сучасного педагога. Гуманізація навчально-виховного процесу, XXVIII (с.33–42). Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ.

²⁵⁵ Іщенко, І. В. (2021). Навчально-методична компетентність викладача закладу фахової освіти. *Інноваційні моделі розвитку науково-методичної компетентності педагогів професійної і фахової передвищої освіти: досвід, проблеми, перспективи*: зб. матеріалів Міжнар. конф. з онлайн-трансляцією (м. Біла Церква, 20 травня 2021 р.). 34-36.

²⁵⁶ Гаєвець, Я. (2012). Методична компетентність як мета та результат підготовки вчителя початкових класів. *Наука і освіта*. 8. 41.

С. Сковрцова	Властивість особистості, що виявляється у здатності ефективно розв'язувати стандартні та проблемні методичні задачі, яка ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення занять за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь з окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності із навчання учнів предмета ²⁵⁷ .
Н. Бахмат	Інтегративна складова системи знань, умінь, навичок, здобутих у закладі вищої освіти та практичного досвіду, який безпосередньо вдосконалюється впродовж життя, вміння застосовувати набутий досвід під час здійснення професійної діяльності ²⁵⁸ .

Загалом науковці схильні розглядати методичну компетентність педагога як: системне утворення; сукупність спеціальних знань та вмінь; готовність і здатність до ефективного виконання професійних функцій; властивість особистості, її особистісне утворення, що виявляється у спроможності успішно організовувати та здійснювати освітній процес, результативно розв'язувати методичні задачі тощо²⁵⁹.

До важливих характеристик методичної компетентності викладача належить також рефлексія, ціннісне ставлення до педагогічної професії, здатність ефективно розв'язувати різноманітні методичні завдання тощо. У порівнянні зі знаннями, вміннями й навичками межі методичної компетентності ширші й мають у своєму змісті мотиваційну, когнітивну, поведінкову, ціннісну та особистісну складові²⁶⁰.

²⁵⁷ Сковрцова, С. О. (2014). Методична компетентність учителя початкової школи. *Зб. наук. праць. Педагогічні науки. ХДУ*, 65. 255.

²⁵⁸ Бахмат, Н. (2022). Методична компетентність вчителя в умовах інклюзивного навчання. *New Inception*, (1-2 (7-8), 52–61. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7101894>

²⁵⁹ Муковіз, О., & Кузнєцова, Н. (2024). Методична компетентність вчителя початкових класів у контексті нової української школи. *Вісник науки та освіти*, 2(20), 1011-1012. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1008-1020](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1008-1020)

²⁶⁰ Черчата, Л. (2015). Методична компетентність майбутнього вчителя-філолога: аспекти формування. *Витоки педагогічної майстерності*. 16, 292-299.

Отже, розглянувши погляди вчених на сутність дефініції «методична компетентність викладача» поділяємо узагальнення С. Глазунова, що методична компетентність викладача ЗВО – інтегральний показник його готовності до ефективного практичного здійснення заходів навчальної, наукової, методичної, організаційної роботи, який забезпечує виконання освітніх завдань, професійний та особистісний розвиток і самовдосконалення викладача вищої школи.

Проявляється методична компетентність викладачів ЗВО у практичних діях, що дозволяють реалізовувати завдання заняття з урахуванням їх спрямованості та змісту²⁶¹. Методична компетентність викладачів є сукупністю важливих складників (рис. 9.1).

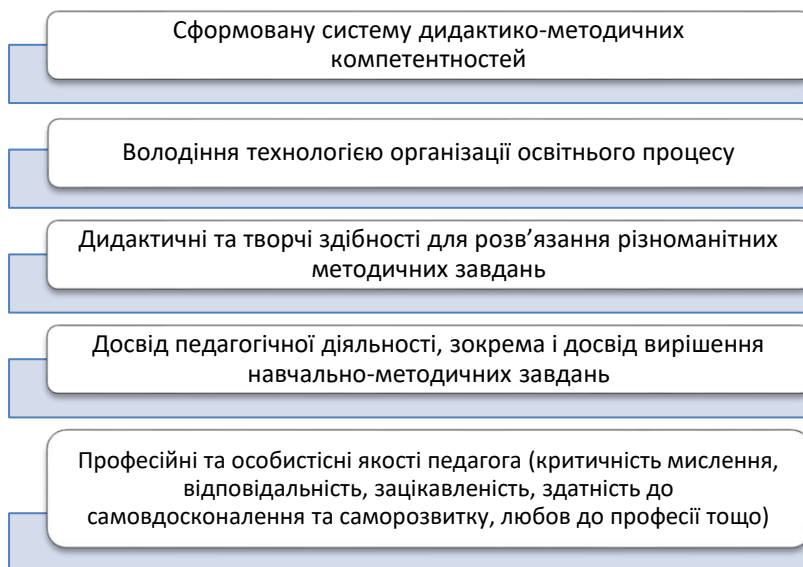

Рис. 9.1. Складники методичної компетентності викладача вищої школи

Складено за джерелом²⁶².

²⁶¹ Глазунов, С.І. (2015). Деякі аспекти вдосконалення методичної компетентності викладача фізичного виховання спеціальної фізичної підготовки і спорту. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), 3К (56), с. 105.

²⁶² Бахмат, Н. (2022). Методична компетентність вчителя в умовах інклюзивного навчання. *New Inception*, (1-2 (7-8), 57. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7101894>

Система методичних компетентностей педагога – це складне інтегративне утворення, що становить поєднання результатів методичної підготовки, тобто синтез знань (психолого-педагогічних, загально навчальних, предметних), умінь (загально педагогічних, спеціальних і комунікативних) і навичок педагогічної діяльності, необхідних для ефективної реалізації процесу навчання, методичного досвіду, отриманого в процесі професійної діяльності, та особистісних рис педагога²⁶³. Структура методичної компетентності викладача визначається як система взаємопов'язаних компонентів, серед яких типовими є²⁶⁴:

➤ *когнітивний* (загальнопедагогічний, гносеологічний) компонент, в основі якого професійні знання, що базуються на володінні психолого-педагогічними та методичними дисциплінами, обізнаність з традиційними способами організації освітньої діяльності та педагогічними інноваціями, сучасними джерелами інформації та можливостями їх використання в освітньому процесі;

➤ *діяльнісний* (практично-творчий, праксеологічний, процесуально-діяльнісний) компонент, що розглядається через можливість ефективно провадити професійну діяльність, застосовувати на практиці професійні знання і вміння; поєднує напрацьований досвід та творчу самореалізацію;

➤ *ціннісно-орієнтаційний* (аксіологічний, ціннісний) компонент характеризується спрямованістю професійної діяльності на загальнокультурні цінності;

➤ *мотиваційний* (мотиваційно-ціннісний) компонент передбачає усвідомлення системи мотивів, цілей, завдань, бажань педагога, зацікавленість у роботі, позитивне ставлення до здобувачів освіти;

➤ *професійно-особистісний* (особистісний) компонент передбачає наявність професійних психолого-педагогічних якостей; професійна спрямованість викладача.

²⁶³ Сімоненко, Л. Ю. (2013). Методична компетентність як складник професійної компетентності вчителя української мови. *Науковий вісник Донбасу*, 2.

²⁶⁴ Щур, В., & Гарачук, Т. (2022). Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: сутність та структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, (1(25)), 115–125. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4914.1.2022.258485>

Усі компоненти є цілісною системою, взаємопов'язані між собою та є необхідними для ефективної організації професійної діяльності викладачем ЗВО.

Отже, методичні компетентності викладача вищої школи є ключовим видом його професійних компетентностей, виражають єдність його теоретичної і практичної готовності до ефективної організації освітнього процесу, ґрунтуються на сукупності психолого-педагогічних, методичних і предметних знань, умінь, навичок, досвіду, мотивації і особистісних якостей та виявляються в його методичній діяльності як одному з видів професійної педагогічної діяльності²⁶⁵. Розглянемо детальніше специфіку методичної діяльності викладача ЗВО.

Професійна діяльність викладача вищої школи: методичний вимір

Особливість здійснення методичної роботи науково-педагогічного працівника полягає в тому, що на відміну від вчителя, який використовує типові навчальні програми та підручники, викладач ЗВО має самостійно розробити навчальну та робочу навчальну програми, конспект лекцій, методичні матеріали до семінарських, практичних та лабораторних занять, курсового та дипломного проектування, практик та самостійної роботи здобувачів освіти²⁶⁶.

Своєю чергою, основним завданням методичної діяльності викладача ЗВО є забезпечення навчальної дисципліни сукупністю матеріалів: навчальною та робочою навчальною програмою, текстом з курсу лекцій, методичними рекомендаціями з практичних робіт, методичними вказівками до лабораторних робіт, самостійної роботи здобувачів освіти, контрольних (екзаменаційних) робіт тощо. Окрім того, викладач має забезпечити доступ здобувачам

²⁶⁵ Шахіна, І. Ю. (2015). Інформаційно-комунікаційні технології у вдосконаленні системи методичних компетентностей викладача. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 16. 97-101.

²⁶⁶ Драч, І. (2013). Особливості професійної діяльності викладачів вищої школи в інформаційному суспільстві. *Імідж сучасного педагога*. 1. 29.

освіти до інформаційних матеріалів з навчальної дисципліни, тобто рекомендувати відповідний базовий підручник, навчальний посібник (або декілька посібників, якщо інформація за модулями представлена у різних виданнях), додаткові інформаційні джерела (словники, довідники, енциклопедії та ін.)²⁶⁷.

Слід зазначити, що специфіка методичної діяльності викладача ЗВО полягає в поєднанні кількох її видів (рис. 9.2).

Рис. 9.2. Види методичної діяльності викладача ЗВО

Навчально-методична діяльність викладачів включає аналітичну, діагностичну, пошуково-дослідницьку, науково-практичну та інформаційну діяльність та реалізується у таких формах її організації як *традиційні* (масові та групові), що представляють: засідання методичної ради інституту (факультету) і методичних комісій кафедр, постійно діючі проблемні науково-методичні семінари, школа молодого викладача, творчі групи педагогів, лекції-консультації, педагогічні виставки, конференції на науково-методичну проблематику тощо; *індивідуальні*, що включають наставництво, стажування, консультування, відвідування навчальних занять та виховних заходів, самоосвіту викладачів тощо²⁶⁸.

²⁶⁷ Завалевський, Ю. (2019). Розвиток професійної компетентності викладача у процесі методичної роботи. *Educational challenges*, 55. 150.

²⁶⁸ Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Навчально-методична робота. URL : <http://ped.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/11navchalnometod>.

Навчально-методична діяльність викладачів передбачає:

- ✓ розробку освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, навчальних планів;
- ✓ розробку навчально-методичного забезпечення дисциплін;
- ✓ удосконалення та впровадження інноваційних форм та методів навчання в освітній процес;
- ✓ розробку методики організації самостійної роботи здобувачів освіти;
- ✓ видання підручників, навчальних та методичних посібників, монографій;
- ✓ підготовку здобувачів освіти до участі в олімпіадах, фахових конкурсах;
- ✓ аналіз передового досвіду професійної діяльності інших фахівців.

Основними формами організації *науково-методичної діяльності* викладача є: колективна, що передбачає проведення науково-методичних, науково-теоретичних, науково-практичних конференцій; семінари та роботу методичних об'єднань педагогічних працівників тощо; індивідуальна форма складає: самоосвіту, наставництво, консультації, проведення індивідуальних науково-дослідницьких та пошукових робіт, стажування тощо²⁶⁹.

Організаційно-методична діяльність викладачів спрямована на забезпечення заходів з управління методичною роботою. Даний вид методичної діяльності вимагає наявності у викладача педагогічного досвіду самоорганізації, розвиненої рефлексії. Її зміст утворений: участю викладачів у роботі громадських методичних органів, у системі управління ЗВО (ректор, проректор, начальник відділу, декан, заступник декана), у підготовці та проведенні методичних заходів, експертизі методичного забезпечення, методичного супроводу освітнього процесу.

²⁶⁹ Уласевич, Н. (2019). Форми організації науково-методичної роботи в коледжах. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 18. 141–142.

Підготовка та проведення лекційних і групових занять: методичні аспекти

Важливим складником методичної компетентності викладача є сформована у нього здатність розробляти методичне забезпечення навчальних занять та їх проведення. Розглянемо особливості методичної діяльності викладача ЗВО в ході організації та проведення таких основних видів навчальних занять як: лекція, практичні та семінарські заняття, лабораторні роботи.

Особливості методичної діяльності викладача ЗВО в ході організації та проведення лекційних занять

Лекція – походить від латинського слова *lectio* – читання. Сьогодні лекція у вищій школі є одним з основних видів навчальних занять, що призначені для засвоєння теоретичного матеріалу здобувачами освіти. Лекційні заняття потрібні якщо навчальний матеріал складний для самостійного опрацювання здобувачами освіти або коли навчальні питання, що розглядаються описуються в наукових джерелах з позицій різних концепцій та потребують роз'яснень лектором різних підходів і їх трактувань.

Враховуючи співіснування усталених і новітніх форм організації освітнього процесу, умовно можна розподілити види лекцій на дві великі групи: традиційні й нетрадиційні²⁷⁰. Залежно від завдань, що реалізує викладач можна виокремити такі типи лекцій²⁷¹: вступна, оглядова, інформаційна, проблемна. Нетрадиційні лекції можна розглядати як складову інноваційних освітніх технологій і доповнення до традиційної класифікації. Вони відрізняються насамперед формою подачі матеріалу та спрямовані на пошук нових підходів до організації навчального процесу. До категорії нетрадиційних відносяться такі лекції²⁷²:

- ✓ Міні-лекція.
- ✓ Багатоцільова лекція.

²⁷⁰ Стинська, В.В. (2022). Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано–Франківськ, 55.

²⁷¹ Головенкін, В. П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 290 с.

²⁷² Стинська, В.В. (2022). Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано–Франківськ, 30-37.

- ✓ Проблемна лекція.
- ✓ Лекція-брейнстормінг (мозкова атака).
- ✓ Лекція-провокація.
- ✓ Лекція-конференція.
- ✓ Лекція-прес-конференція.
- ✓ Лекція-діалог (лекція-бесіда).
- ✓ Лекція-диспут.
- ✓ Лекція-анкета.
- ✓ Кіно(відео)лекція.
- ✓ Лекція-екскурсія.
- ✓ Інтерактивна лекція.
- ✓ Лекція на основі мультимедійних технологій.
- ✓ Бінарна лекція.

В ході підготовки лекції розробляється її план з переліком основного змісту та поділ його на окремі питання, розрахунок часу, вказівками необхідних ілюстративних матеріалів та дидактичних засобів. Доцільно підготувати тези лекції, а для молодих викладачів рекомендовано написання повного тексту лекції.

Методичний коментар. При підготовці лекції

враховуйте її головні дидактичні завдання:

- знайомство здобувачів освіти з навчальним матеріалом та організація його початкового засвоєння;
- формування підґрунтя для подальшого самостійного оволодіння навчальними матеріалами;
- виховання пізнавальних інтересів у здобувачів освіти та формування наукового світогляду.

Методичний коментар. Враховуйте головні

дидактичні вимоги підготовки до лекції:

- високий науково-теоретичний рівень навчального матеріалу;
- забезпечення ефективного сприйняття навчального матеріалу здобувачами освіти через урахування психолого-педагогічних закономірностей пізнавальної діяльності людини;
- формування самостійності та ініціативності

здобувачів освіти через організацію їх активної розумової діяльності у процесі навчання;

- забезпечення виховних впливів на здобувачів освіти.

За змістовою структурою лекції можуть відрізнятись між собою залежно від змісту та характеру навчального матеріалу, але завжди корисно дотримуватись певних загальних *рекомендацій*.

Організаційна структура лекції, як правило, складається з вступної, основної та заключної частини. Вступна частина лекції має зорганізувати аудиторію, сформувати мотивацію та зосередити увагу, стисло окресливши план, мету й завдання та пов'язавши нову тему з попереднім матеріалом і майбутньою професійною діяльністю. Основна частина передбачає послідовний виклад змісту з прикладами й фактами, що ведуть до узагальнень і наукових висновків, із чітким формулюванням питань, аргументацією та зв'язком теорії з практикою. У заключній частині підбиваються підсумки, надаються рекомендації для самостійної роботи, визначається тема наступної лекції та відповідають на запитання здобувачів освіти.

Викладачу доцільно використовувати різноманітні методи активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти в ході проведення лекції²⁷³:

Метод проблемних ситуацій. Проблемна ситуація має логічну форму пізнавальної задачі, що фіксує деякі суперечності в її умовах, і завершується запитанням (запитаннями), яке цю суперечність фіксує. Невідомою є відповідь на запитання, що розв'язує суперечність, яку здобувач освіти переживає, як інтелектуальне утруднення. Розв'язання здобувачами освіти цих суперечностей розвиває їх самостійне, творче мислення, активізує пізнавальну діяльність, стимулює розвиток пізнавального інтересу.

Метод активізуючих запитань. З метою активізації мислення та зосередження уваги здобувачів освіти викладач може

²⁷³ Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПП ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. С. 106.

ставити перед аудиторією активізуючі запитання. Технологія реалізації цього методу передбачає наявність певної паузи після поставлення запитання. Ця пауза має принциповий характер, тому що ініціює процес мислення й дає можливість кожному здобувачеві освіти спробувати мислено відповісти на запитання, перевірити свої знання. Після цієї паузи викладач залучає для відповідей за бажанням, чи викликає персонально конкретного здобувача освіти. Викладачеві варто прокоментувати відповіді, крім того, необхідно обов'язково домогтися правильних відповідей, у крайньому випадку – відповісти самому на поставлене запитання (та замислитися, чому жоден зі здобувачів освіти не зміг надати правильну відповідь).

Метод діалогу. На лекції використовується, як обмін думками між викладачем і аудиторією, заснований на використанні проміжної, викладеної на деякому етапі лекції навчальної інформації. Організація діалогу ґрунтується, як правило, на трьох типах питань:

- ✓ яку інформацію ми вже одержали?
- ✓ до чого ми прагнемо у своїх діях, чи досить наявної інформації для досягнення мети?
- ✓ яким чином можна використовувати отримані результати, щоб досягти мети?

Головне в діалозі – пробудити інтерес до проблеми що розглядається через механізми мислення.

Ігрова ситуація. Ігрова ситуація на лекції – це методичний прийом активізації механізму мислення. Сутність цього методу полягає у постановці перед аудиторією певного питання та організації гри-змагання шляхом використання таких стимулів: «хто швидше зміркує?», «хто придумає оригінальніше рішення?» тощо. У лекційному потоці можна організувати змагання між навчальними групами, з огляду на їхнє постійне суперництво. Це фактично діалог з елементами змагання.

Метод візуалізації. Реалізує принцип наочності навчання, сприяє більш успішному сприйняттю і запам'ятовуванню навчального матеріалу та дозволяє активізувати розумову діяльність здобувачів освіти, глибше проникнути в сутність

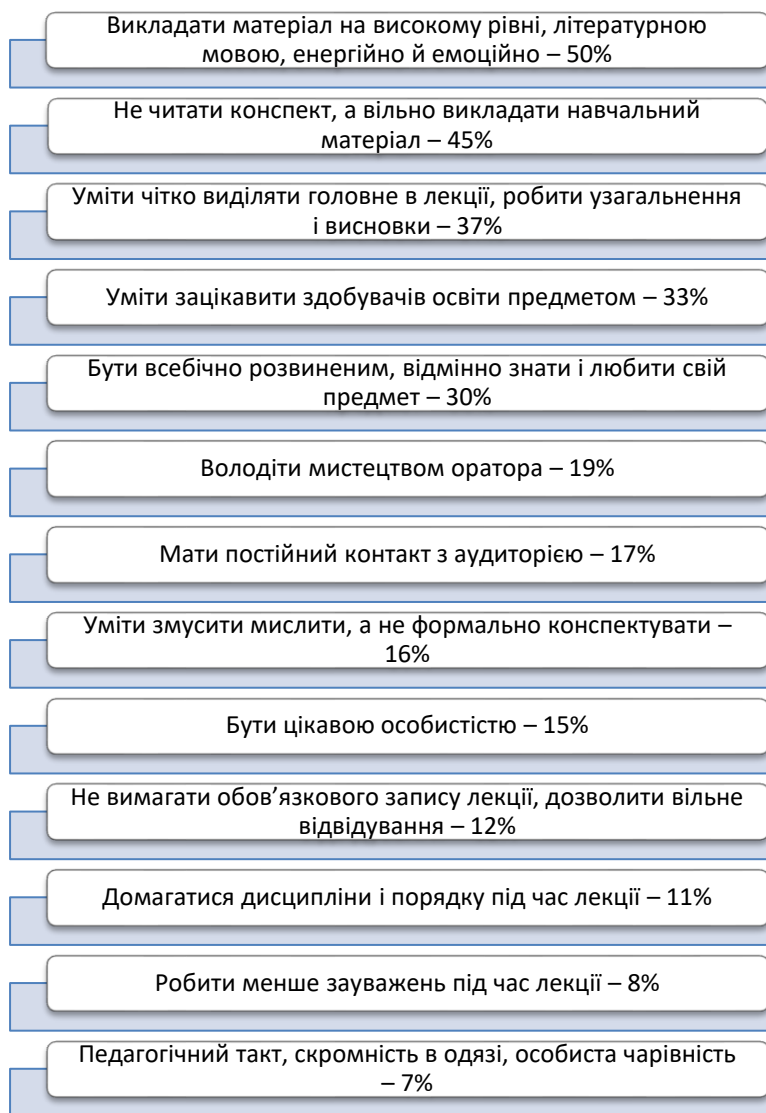
досліджуваних явищ. Метод візуалізації сприяє формуванню процесу мислення за рахунок систематизації, концентрації і виділення найбільш істотних елементів аналізованої інформації. Візуальна інформація може пред'являтися як демонстрація явища, макета об'єкта, рисунка, графіка, фотографії, схеми, гістограми, фільму, мультиплікації тощо.

Слід врахувати, що методи, які активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, мають використовуватися відповідно до змісту навчальної інформації, складу і підготовленості аудиторії та конкретних обставин.

Для викладача ЗВО також важливо розуміти ставлення здобувачів освіти до викладача який проводить лекційне заняття, з цією метою подаємо результати отримані на основі опитування студентів 2 і 3 курсів. У ході дослідження здобувачам освіти пропонувалося вибрати найбільш значущі характеристики викладача із запропонованого переліку (рис. 9.3).

Групові заняття. Групові заняття покликані поглибити, розширити, деталізувати знання, отримані на лекції, забезпечити формування умінь систематизації й узагальнення отриманої інформації, переведення її в особистісні знання, формування умінь їх практичного використання.

Групові заняття: практичні та семінарські заняття, лабораторні роботи розвивають наукове мислення, сприяють формуванню умінь здобувачів освіти, є найважливішим засобом оперативного зворотного зв'язку в процесі навчання, що дозволяє оцінити його ефективність та за потреби внести необхідні корективи.

*Рис. 9.3. Ранжований ряд вимог здобувачів освіти до лектора
Складено за джерелом²⁷⁴.*

²⁷⁴ Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПП ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 122.

Наведемо також декілька корисних порад для викладачів-початківців з приводу планування та підготовки до проведення першого лекційного заняття.

**Поради. Підготовка викладача
до першого лекційного заняття²⁷⁵:**

- відвідайте аудиторію до початку занять, щоб ознайомитися з приміщенням та обладнанням;
- сплануйте свій час, щоб прийти на заняття раніше;
- привітайте здобувачів освіти з початком роботи;
- познайомтеся зі здобувачами освіти та переконайтеся, що ваше ім'я та прізвище правильно написано на слайдах чи на дошці;
- надайте інформацію щодо проведення консультацій (час та форму проведення);
- почніть заняття із чогось цікавого та захоплюючого (це може бути обговорення раніше вивченого матеріалу або задайте проблемне питання та організуйте обговорення у парах чи групах), щоб мотивувати здобувачів освіти до активної роботи;
- надайте не тільки загальний огляд предмета та тем, що будуть вивчатися, але й переконайтеся, що ви залучаєте здобувачів освіти до розуміння ключових ідей;
- встановіть основні правила;
- попросіть здобувачів освіти розглянути план занять, що вони отримали та мали прочитати перед заняттям, та обговорити його у групах й потім задати питання. Окресліть моменти оцінювання роботи здобувачів освіти та як їм досягти успіху;
- поясніть, як будуть проходити заняття та як будуть

²⁷⁵ Survival guide for new teachers in UTS. URL: https://www.uts.edu.au/sites/default/files/2018-03/survival_guide_booklet_v2018AL.pdf. 24-25.

використовуватись матеріали он-лайн. Надайте час для запитань;

- наприкінці заняття проведіть короткий тест, щоб зрозуміти, що засвоїли здобувачі освіти і які моменти необхідно роз'яснити;
- подякуйте здобувачам освіти за увагу;
- проаналізуйте, що працювало добре і що ви би могли зробити по-іншому наступного разу.

Особливості методичної діяльності викладача ЗВО в ході організації та проведення практичних занять

Практичне заняття – (грец. *prakticos* – діяльний) – вид навчального заняття, на якому викладач організує детальний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формування умінь їхнього практичного використання шляхом індивідуального виконання здобувачами освіти спеціально сформульованих завдань.

Завдання які реалізують практичні заняття²⁷⁶:

- ✓ закріплення, поглиблення і конкретизація знань, отриманих на лекціях й в процесі самостійної роботи;
- ✓ актуалізація і деталізація знань здобувачів освіти при рішенні конкретних практичних завдань;
- ✓ формування умінь і початкового досвіду, необхідних у майбутній професійній діяльності;
- ✓ розвиток пізнавальних здатностей, самостійності мислення, творчої активності.

За структурою практичне завдання складається як і лекційне заняття із вступної, основної та заключної частин.

Основні рекомендації щодо організації та проведення практичного заняття²⁷⁷:

Вступна частина (5-10 хвилин) забезпечує підготовку

²⁷⁶ Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 123.

²⁷⁷ Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 123-125.

здобувачів освіти до виконання завдань на занятті та передбачає:

- формулювання теми, мети й завдань заняття, обґрунтування його значущості в професійній підготовці здобувачів освіти;

- виклад (за потребою) теоретичних основ роботи, характеристика складу й особливостей завдань роботи й пояснення методів (способів, прийомів) їхнього виконання;

- характеристика вимог до результатів роботи;
- вказівки із самоконтролю результатів виконання завдань;
- перевірка готовності здобувачів освіти до виконання завдань.

Зміст основної частини визначається програмними результатами навчання, має відповідати профілю підготовки здобувачів освіти, бути практико орієнтованими. Основна частина передбачає самостійне виконання завдань здобувачами освіти, може супроводжуватися роз'ясненнями по ходу роботи, усуненням труднощів, поточним контролем і оцінкою результатів окремих здобувачів освіти, відповідями на запитання.

Методика проведення практичних занять визначається цілями та досвідом викладача, проте її головне завдання – сприяти засвоєнню знань і розвитку самостійності здобувачів освіти. Практичні заняття мають залучати всіх учасників до творчої роботи, пошуку рішень і розкриття власних здібностей, що потребує врахування їхньої підготовки та інтересів. Викладач виступає консультантом і координатором групи, забезпечуючи підтримку без обмеження ініціативи. Обов'язковими є поєднання індивідуальної та групової діяльності, використання методів тимчасових обмежень і колективних обговорень, а також прийомів, що формують впевненість, взаємну відповідальність, довіру й навички експертного аналізу.

Взаємодія викладача зі здобувачами освіти має ґрунтуватись на доброзичливості, увазі, взаємоповазі і вимогливості. На занятті кожен здобувач освіти повинен мати можливість отримати індивідуальну консультацію викладача. Якщо при виконанні завдання виникають однакові труднощі у багатьох здобувачів освіти, викладач може провести групову консультацію.

Індивідуальні й групові консультації дозволяють викладачеві контролювати й регулювати процес виконання запланованих завдань.

У заключній частині, викладач підводить підсумки, які передбачають: коротке узагальнення результатів заняття, формулювання змістовних висновків щодо досягнення мети і цілей заняття, оголошення поточних оцінок роботи окремих здобувачів освіти, конкретні зауваження за результатами роботи деяких з них, похвалу найбільш активних, відповіді на запитання, надання рекомендацій щодо усунення прогалин у системі знань і вмінь та поліпшення результатів роботи, видачу завдань на самостійну роботу та підготовку до наступного заняття.

Поради. Підготовка викладача до якісного проведення практичного заняття включає²⁷⁸:

- розроблення контрольних запитань (тестів) для виявлення рівня оволодіння здобувачами освіти теоретичними положеннями, що були викладені на лекціях і вивчені ними самостійно;
- розроблення системи завдань різного ступеня складності для вирішення на практичному занятті. Кожне завдання повинно бути заздалегідь ретельно продумано та логічно впливати з лекційних занять, які були напередодні, та забезпечувати формування програмних результатів навчання (розглядати рішення кожного завдання як чергову «сходінку» до цього), спонукати здобувачів освіти до свідомого аналізу й розв'язання навчальних завдань, розвивати ініціативу. Слід пам'ятати, що від вдалого формулювання завдання істотно залежить активність здобувачів освіти на заняттях;
- вирішення підібраних завдань самим викладачем (кожне завдання, що запропоноване до розгляду на занятті, повинно бути попередньо вирішено й методично опрацьовано);
- підготовку висновків з вирішених завдань, прикладів

²⁷⁸ Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 129.

із практики, де зустрічаються завдання подібного виду, розробку підсумкового виступу;

- розподіл часу, відведеного на заняття, на вирішення кожного завдання;
- добір ілюстративного матеріалу необхідного для проведення заняття.

Підсумком такої підготовки має стати план проведення практичного заняття що має забезпечити постійне й чітке керівництво процесом заняття.

Практичні заняття повинні бути забезпечені необхідними дидактичними матеріалами й методичними рекомендаціями. Дидактичні матеріали мають забезпечити роботу здобувачів освіти, а методичні рекомендації до виконання практичних робіт служать керівництвом для викладачів і здобувачів освіти.

Особливості методичної діяльності викладача ЗВО в ході організації та проведення семінарських занять

Семінарські заняття (лат. *seminarium* – розсадник, у переносному значенні – розсадник знань) – вид практичних (групових навчальних) занять, які передбачають самостійне опрацювання студентами окремих тем і проблем відповідно до змісту навчальної дисципліни та обговорення результатів цього вивчення, представлених у вигляді тез, повідомлень, доповідей, рефератів тощо²⁷⁹.

Головна мета семінарського заняття полягає в забезпеченні здобувачів освіти можливістю практичного використання теоретичних знань в умовах, що моделюють форми діяльності науковців, предметний та соціальний контекст цієї діяльності.

Завдання викладача в ході організації та проведенні семінарського заняття – організувати наукову дискусію та забезпечити: розширення знань з певних проблем, пошук нового у вже відомому, перенесення знань у нові ситуації та умови тощо. Інші конкретні цілі та завдання, які ставить викладач перед

²⁷⁹ Стинська, В.В. (2022). Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано–Франківськ, 55.

семінарським заняттям – повторення, розширення та закріплення теоретичних знань, контроль, мають підпорядковуватися головній меті.

Рекомендація. Пам'ятайте, що семінар не має дублювати лекцію; забезпечуйте зв'язок ключових положень лекції зі змістом семінару та завданнями для самостійної роботи. На молодших курсах семінару зазвичай передуює лекція з теми, а на старших доцільно не прив'язувати лекцію до кожного семінару. Це надає здобувачам освіти більше свободи і самостійності, посилює автономію здобувачів, дозволяє уникати нав'язування «єдиної правильної лінії» та економить аудиторний час.

Наведемо обгрунтовані В. Головенкіним поради щодо підготовки і проведення семінарських занять²⁸⁰.

Поради щодо якісної підготовки до семінарського заняття:

- уточнити вимоги робочої програми навчальної дисципліни щодо теми семінарського заняття;
- визначити цілі і завдання семінару, підібрати та систематизувати навчальний та інформаційний матеріал;
- глибоко опанувати проблематику з теми семінарського заняття;
- розробити план семінару;
- підготувати декілька різних варіантів вирішення основних проблем семінару;
- розробити рекомендації здобувачам освіти щодо організації самостійної роботи з підготовки до семінарського заняття (вивчення літератури, підготовка індивідуальних і групових доповідей, виступ з окремих питань тощо);
- підготувати розгорнутий план-конспект проведення семінару.

²⁸⁰ Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПП ім. Ігоря Сікорського.– 2-ге вид., переробл. і доповн. 135, 141.

Рекомендація. На семінарські заняття варто виносити ключові теми програми навчальної дисципліни, засвоєння яких визначає якість професійної підготовки; питання особливо необхідні для практики, найбільш важкі для розуміння та засвоєння, проблемні питання, тобто питання, які мають неоднозначні вирішення, або ті, які можливо вирішити лише в процесі співробітництва. Підбираючи предметний зміст семінарського заняття, викладачу необхідно здійснити дидактичну обробку цього змісту для того, щоб реалізувати в ньому принцип проблемності та надати таку форму, яка слугуватиме методичною основою розгортання дискусії, обговорення, творчого застосування знань.

Поради. План-конспект проведення семінарського заняття має включати:

- план або тези вступного слова (значення теми заняття, мета і завдання семінару, порядок роботи семінару);
- перелік проблем (питань) до обговорення;
- орієнтовний розрахунок часу на обговорення кожного питання плану семінару;
- додаткові питання до семінару;
- організацію роботи здобувачів освіти на семінарі (кому надати першому слово; місце доповідей в структурі семінару й порядок їх обговорення; кого зі здобувачів освіти і коли включити до дискусії тощо);
- порядок використання на семінарі технічних засобів навчання, роздаткового матеріалу;
- час на підведення підсумків семінару (оцінка семінару в цілому; оцінка доповідей; розбір виступів здобувачів освіти і їхнє оцінювання; узагальнення найбільш складних розглянутих на семінарі питань; висновки з теми; завдання до наступного заняття).

Поради. Особливості організації семінару у формі колективної пізнавальної діяльності:

- поділ здобувачів освіти на групи за їхнім бажанням (з обов'язковою участю в кожній групі студента-лідера);
- постановка загальних цілей і завдань для групи;
- робота групи передбачає наступну послідовність – індивідуальна, парна (найчастіше перехресне опитування), робота в групі, колективна;
- обов'язкове попереднє обмеження за часом кожного етапу занять;
- експертний аналіз;
- оцінка роботи групи викладачем;
- проведення самооцінки.

Особливості методичної діяльності викладача ЗВО в ході організації та проведення лабораторних занять

Лабораторні заняття – (лат. *labor* – праця, робота) – активна форма самостійної роботи студентів, спрямована на застосування здобутих знань, умінь і навичок на практиці із використанням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок та інших технічних засобів²⁸¹. Вони проводяться у спеціально обладнаних аудиторіях або, на старших курсах, у реальному професійному середовищі. Ці заняття поєднують теорію з практикою, дають змогу перевірити наукові положення, закріпити знання та сформувані дослідницькі вміння, що робить їх одним із найскладніших, але й найефективніших видів навчальних занять.

Наведемо обґрунтовані В. Головенкіним поради щодо підготовки і проведення лабораторних робіт²⁸².

²⁸¹ Стинська, В.В. (2022). Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано–Франківськ, 79.

²⁸² Головенкін, В.П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПП ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 144.

**Поради. Дії викладача при плануванні
лабораторних робіт:**

- визначити систему необхідних вмінь, виходячи із цілей навчальної дисципліни;
- проаналізувати наявне лабораторне устаткування й вимірювальні прилади й визначити можливий перелік досліджень;
- проаналізувати співвідношення цілей і переліку можливих лабораторних робіт і вибрати з їхнього числа необхідні для досягнення цілей навчання;
- визначити тематику лабораторних робіт і їхній зміст;
- вибрати форму проведення лабораторних робіт (фронтальну або циклову);
- підготувати необхідні лабораторні місця;
- провести пробні дослідження і скласти зразкові звіти;
- скласти інструкції з техніки безпеки, інструкції з проведення лабораторних робіт.

Інноваційні практики. У сучасній освітній практиці віртуальні лабораторні роботи дедалі частіше замінюють натурні експерименти, моделюючи обладнання і процеси та забезпечуючи освоєння теоретичних знань. Вони дозволяють ознайомитися з приладами та принципами їх використання, проте позбавляють безпосереднього досвіду роботи, що є їхнім недоліком. Тому застосування віртуальних лабораторій доречно передусім при роботі з дорогим, унікальним або небезпечним обладнанням, а також для доповнення традиційних практичних занять.

Наведемо основні рекомендації²⁸³ щодо організації та проведення лабораторної роботи за етапами: підготовка до

²⁸³ Головенкін, В. П. (2019). Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. КПП ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., переробл. і доповн. 147-149.

лабораторного заняття, проведення експерименту, опрацювання й оформлення результатів, підготовка звіту та захист.

Перший, *підготовчий етап*, проходить як самостійна робота напередодні і є найважливішим, він передбачає: самостійне засвоєння теоретичного матеріалу щодо теми майбутньої лабораторної роботи; з'ясування сутності завдання, тобто ознайомлення із цілями, змістом і засобами майбутніх експериментів та вимірювальними приладами; знаходження теоретичного обґрунтування тих явищ і процесів, взаємозв'язків і закономірностей, які лежать в основі експерименту; складання плану експерименту; підготовку протоколу для внесення результатів експерименту; прогнозування результатів.

Пам'ятайте! На першому лабораторному занятті або напередодні викладач повинен провести обов'язковий інструктаж здобувачів освіти з техніки безпеки із розписом кожного у журналі інструктажів.

На *етапі проведення лабораторного дослідження*, що виконується бригадним методом, кожен здобувач освіти опановує досвід експериментальних досліджень відповідно до складеного ним плану, осмислює отримані результати, готує дані для складання заключного звіту. На цьому етапі викладач повинен організувати активну та цілеспрямовану роботу кожного здобувача освіти, надати допомогу тим з них, які з якихось причин не можуть самостійно працювати з лабораторним устаткуванням і приладами тощо.

Контроль якості виконання роботи здійснюється не тільки викладачем, але й здобувачем освіти шляхом зіставлення отриманих даних з очікуваними на основі теоретичного прогнозу.

Під час лабораторного заняття слід забезпечити максимальну самостійність здобувачів освіти та можливість прояву ініціативи за умови збереження логіки дослідження. Викладач виконує роль консультанта: відповідає на запитання, допомагає у складних діях і спрямовує на глибокий аналіз та осмислення результатів. Консультації викладача мають відповідати вимозі – сприяти розвитку аналітичного мислення й досягненню поставленої мети.

Остаточне опрацювання результатів і підготовка звіту здійснюються здобувачами освіти у позааудиторний час за вимогами методичних матеріалів; звіт може бути індивідуальним чи колективним і має оперативно перевірятися викладачем. Після заняття викладач підбиває підсумки, оцінює досягнення мети, відповідність прогнозів результатам і визначає сильні та слабкі сторони роботи, коригуючи методику подальших занять. Вибір методів навчання визначає роль викладача: у лекції він є експертом, у груповій роботі – фасилітатором.

Застосування методів навчання без належного досвіду потребує попереднього ознайомлення з порадами і рекомендаціями, які можуть сприяти їх більш результативному використанню²⁸⁴.

- Використовуйте лише ті методи, які довели свою доцільність і практичну ефективність у вашій діяльності.
- Метод не є самоціллю, його застосування має бути підпорядковане чітко визначеним педагогічним (андрагогічним) завданням.
- Методи доцільно адаптувати до конкретних умов і власного стилю роботи, що підвищує їхню результативність та відкриває нові можливості застосування.
- Грунтуючись на етичних принципах, не уникайте запозичення успішних практик колег, адже більшість методів належать до спільного професійного надбання освітянської спільноти й можуть вільно використовуватися для вдосконалення освітнього процесу.

Ресурсна тека

Жорнова, О.І. (2013). Практичні засади методичної компетентності викладача ВНЗ : робочий зошит. 96 с.

Жорнова, О.І., & Жорнова, О.І. (2013). Методична компетентність викладача ВНЗ: Навчальний посібник. *К.: Inter-service*.

²⁸⁴ Урдзе, Т. Посібник для фахівців з освіти дорослих. ТОВ «Золоті ворота», 84. URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/Publications/Adult_Education_for_professionals.pdf

- Інформаційно – методичний посібник «На допомогу викладачу-початківцю та його наставнику» (електронний ресурс). URL: <https://surl.li/jqtyvq>
- Методика підготовки та проведення лекцій у Національній академії внутрішніх справ (електронний ресурс). URL: https://okop.navs.edu.ua/assets/files/npa-navs/MetRec_lekc.pdf
- Методична робота на тему «Сучасна методика проведення семінарських і практичних занять» (електронний ресурс). URL: [https://vseosvita.ua/library/metodicna-robotana-temu-sucasna-metodika-provedenna-seminarskih-i-practicnih-zanat-191133.html](https://vseosvita.ua/library/metodicna-robotana-temu-sucasna-metodika-provedenna-seminarskih-i-prakticnih-zanat-191133.html)
- Методичні вказівки до підготовки і проведення семінарських занять (електронний ресурс). URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/praktyka/5sem.pdf>
- Пономарьова, Г., Степанець, І., & Апрельсва І. (2018). Науково-методична робота у системі вищої педагогічної освіти. *Проектування життєвої компетентності учнівської молоді* : колективна монографія / за наук. ред. проф. О. В. Кузьміної. Hameln. 131–156.
- Порадник викладача (електронний ресурс). (Б. д.). URL: <https://surl.li/wnanlg>
- Схаб-Бучинська, Т.Я., & Шпіляревич, В.В. (2019). Методичні рекомендації щодо організації та проведення навчальних занять, відкритих занять, взаємовідвідування та контрольних відвідувань у Навчально-науковому юридичному інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 40 с. URL: <https://surl.li/eydeug>
- Теорія і методика викладання в вищій школі. Практикум з навчальної дисципліни [Електронний ресурс]: навч. посіб. для підготовки докторів філософії очної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 133 – «Галузеве машинобудування» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: І. О. Казак. Електронні текстові дані (1 файл: 559 кбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 38 с. URL: https://cpsm.kpi.ua/Doc/pvsh_prak_phd.pdf

РОЗДІЛ 10.

ПРОЄКТНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗДАТНІСТЬ І ГОТОВНІСТЬ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА КЕРІВНИЦТВА ПРОЄКТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Сутність проєктної компетентності викладача закладу вищої освіти

Однією з найважливіших сфер професійної діяльності викладача вищої школи є організація власної проєктної діяльності та готовність керувати проєктною діяльністю здобувачів освіти. Здатність і готовність до організації та керівництва проєктною діяльністю яку ми визначаємо як «проєктна компетентність» є одним з основних складників професійної компетентності педагога. Тому важливим напрямком професійного розвитку викладачів вищої школи виступає оволодіння технологіями проєктної діяльності на теоретичному та практичному рівнях.

Загалом проєктна компетентність визначається як:

✓ здатність особи, яка проявляється в життєво значущих проблемних ситуаціях і забезпечує можливість успішно здійснювати творчу конструктивну діяльність з перетворення об'єктивної дійсності, спрямовану на створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту за рахунок встановлення зв'язку між ситуацією та власними освітніми й життєвими надбаннями²⁸⁵;

✓ інтегративна особистісна характеристика суб'єкта діяльності, що виражається у здатності й готовності людини до самостійної теоретичної та практичної діяльності із розробки та реалізації проєктів у різних сферах соціальної практики на основі особистісно-осмислених принципів природо- і культуровідповідності²⁸⁶;

²⁸⁵ Бугай, О. (2018). Проєктна компетентність сучасного менеджера: теоретичний аспект. *Модернізація професійної підготовки менеджерів: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції*. 15-20.

²⁸⁶ Нагорна, Н.О. (2019). Змістова характеристика поняття «проєктно-технологічна компетентність» майбутніх вчителів технологій. *Наукові записки*

✓ частина професійно-педагогічної компетентності, зумовлену сукупністю певних якостей особистості викладача, високим рівнем його професійної підготовленості до проєктної діяльності, що зумовлює прогнозування, цілепокладання, моделювання, програмування та реалізацію проєктної діяльності здобувачів освіти з отриманням відповідних результатів за визначений час та з використанням певних ресурсів²⁸⁷.

Своєю чергою, проєктна компетентність викладача як інтегральна характеристика особистості визначає спрямованість застосування проєктних методик у педагогічній діяльності. Її рівень диференціюється за показниками інтелектуального розвитку, системи міжгалузевих знань та ціннісної свідомості, що забезпечує усвідомлений вибір орієнтацій, мотивацію й саморегуляцію професійної діяльності. Проявляється проєктна компетентність викладачів у володінні відповідними знаннями, уміннями і навичками (вирішення задачі на основі висунення й обґрунтування гіпотези, постановки мети, планування діяльності, збору й аналізу інформації, проведення експерименту, презентації отриманих результатів), обґрунтованому виборі проєктних рішень, застосуванні знань та вмінь у конкретній діяльності²⁸⁸.

Формування та розвиток проєктної компетентності – один із найважливіших орієнтирів у системі професійного розвитку фахівців. Формується та розвивається вона під час проєктної діяльності, яка являє собою організовану роботу зі створення оригінального продукту (проєкту), спрямовану на вирішення професійно-значущої задачі, що має на меті формування і розвиток умінь і навичок, особистісних якостей, необхідних сучасному

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки, 177 (2), 20-24.

²⁸⁷ Глянєнко, К.А. (2021). Формування проєктної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів засобами інформаційних технологій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 83. 39. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/83/7.pdf>

²⁸⁸ Yarpynets, T., Kelemesh, A., & Petrash, R. (2022). Формування проєктної компетентності майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки. *Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education*, (12), 124. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.12.279048>

конкурентоспроможному фахівцю²⁸⁹.

Основним засобом розвитку проектної компетентності викладачів є метод педагогічного проектування, що передбачає проектування різних компонентів освітнього процесу. Його застосування формує самостійність, ініціативність, гнучкість, здатність приймати відповідальні рішення, готовність до змін, уміння планувати час та адаптивність.

За Н. Зимівець, «проектна компетентність залежить від проектної діяльності і процесу проектування, проявляється в усвідомленні значення проектної діяльності, її змісту, володінні спеціальними знаннями, уміннями і навичками, обґрунтованому виборі та оптимізації проектних рішень у випадку їх варіативності, наявністю здатності застосовувати ці знання й уміння в конкретній професійній сфері»²⁹⁰. Заслужують на увагу основні функції проектної компетентності (рис. 10.1).

Проектна компетентність тісно пов'язана з проектною діяльністю, володінням проектними вміннями, обґрунтованим вибором й оптимізацією проектних рішень у разі їх багатоваріантності, здатністю використовувати набуті знання та вміння в освітній діяльності.

За самою своєю сутністю проектна діяльність передбачає необхідність диференціації навчання, орієнтації на особистість здобувача освіти, його потреби й можливості, ґрунтується на принципах співпраці і залучення здобувачів освіти в активні види діяльності. Відповідно, під час освітнього процесу робиться акцент не на пріоритети навчального матеріалу, а на розвиток особистості здобувачів освіти, виходячи з їхніх інтересів, умінь, можливостей²⁹¹.

²⁸⁹ Голева, М., & Васюк, О. (2020). Формування проектної компетентності у процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 97-98.

²⁹⁰ Зимівець, Н. В. (2015). Формування проектної компетентності особистості в освітньому середовищі шляхом реалізації соціальних ініціатив. URL: http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/osvitniy_dosvid_v_Ukraini/Zimovets.pdf.

²⁹¹ Бондар, Г. О. (2021). Роль проектної діяльності у формуванні іншомовної професійної компетентності студентів немовного ЗВО. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 118-125.

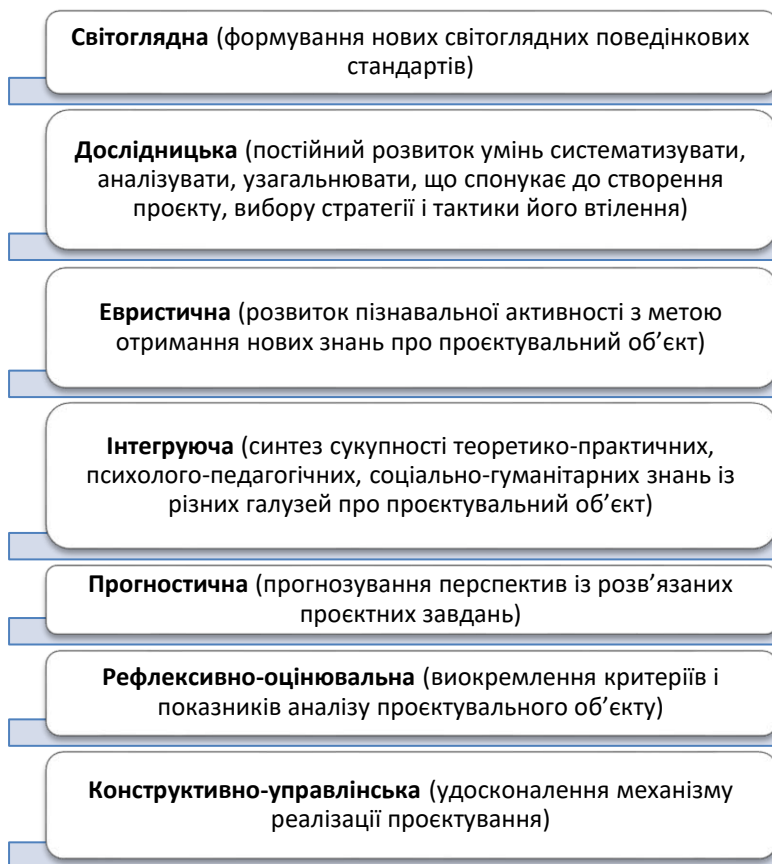

Рис. 10.1. Основні функції проєктної компетентності
Складено за джерелом²⁹²

Аналіз педагогічної практики і теоретичних досліджень дозволив визначити проєктну діяльність як засіб формування проєктної компетентності викладача, а під проєктною діяльністю

²⁹² Хоменко, П. & Прилуцький, М. (2021). Теоретико-методичні аспекти формування проєктної компетентності майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту. *Педагогічні науки*, 78, 119-125.

педагога розуміємо сукупність дій, які призводять до досягнення поставленої мети щодо дослідження та розв'язання професійно-орієнтованих та фахових задач²⁹³.

Далі розглянемо зміст проектної діяльності викладача вищої школи.

Проектна діяльність викладача: змістове наповнення та акценти

Проектна діяльність виразняється у спільній діяльності на основі взаємодії суб'єктів освітнього процесу – здобувача освіти та викладача. Здобувач освіти, своєю чергою, є активним учасником проектної діяльності. Він активно долучається до визначення мети проектної діяльності, обирає шляхи розв'язання проблем, експериментує і несе відповідальність за результати своєї діяльності. Викладач є партнером здобувача освіти у проектній діяльності, допомагає визначити мету, розкриває потенціал можливих форм роботи, рекомендує джерела збору інформації, створює умови для активності здобувача освіти, сприяє прогнозуванню результатів навчання, допомагає їх оцінити. На практиці проектна діяльність викладача вимагає:

- ✓ чіткого визначення цілей навчання (*чому і чого?*), що має посприяти добору та проектуванню змісту (*що?*);

- ✓ вибору методів та засобів навчання (*за допомогою чого?*) для організації та управління освітнім процесом (*як?*);

- ✓ урахування необхідного рівня кваліфікації викладачів та індивідуальних особливостей здобувачів освіти (*хто?*);

- ✓ визначення методів оцінки досягнутих результатів навчання (*наскільки ефективно?*)²⁹⁴.

У проектній діяльності основна увага зосереджується не на результатах цієї діяльності, а саме на досвіді проектування.

²⁹³ Кучай, Т., Мукан, Н., Опачко, М., Кучай, О., & Чичук, А. (2022). Проектна компетентність – один із найважливіших орієнтирів у системі підготовки фахівців. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. 2 (116). 133–140. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/15-1.pdf>

²⁹⁴ Вишківська, В., Прокоф'єв, Є., & Ілішова, О. (2024). Технологія проектування освітнього процесу: аналіз теоретичних передумов і алгоритм реалізації. *Молодь і ринок*, (3/223), 89.

Послідовність проектної діяльності викладача відображено на рис. 10.2.

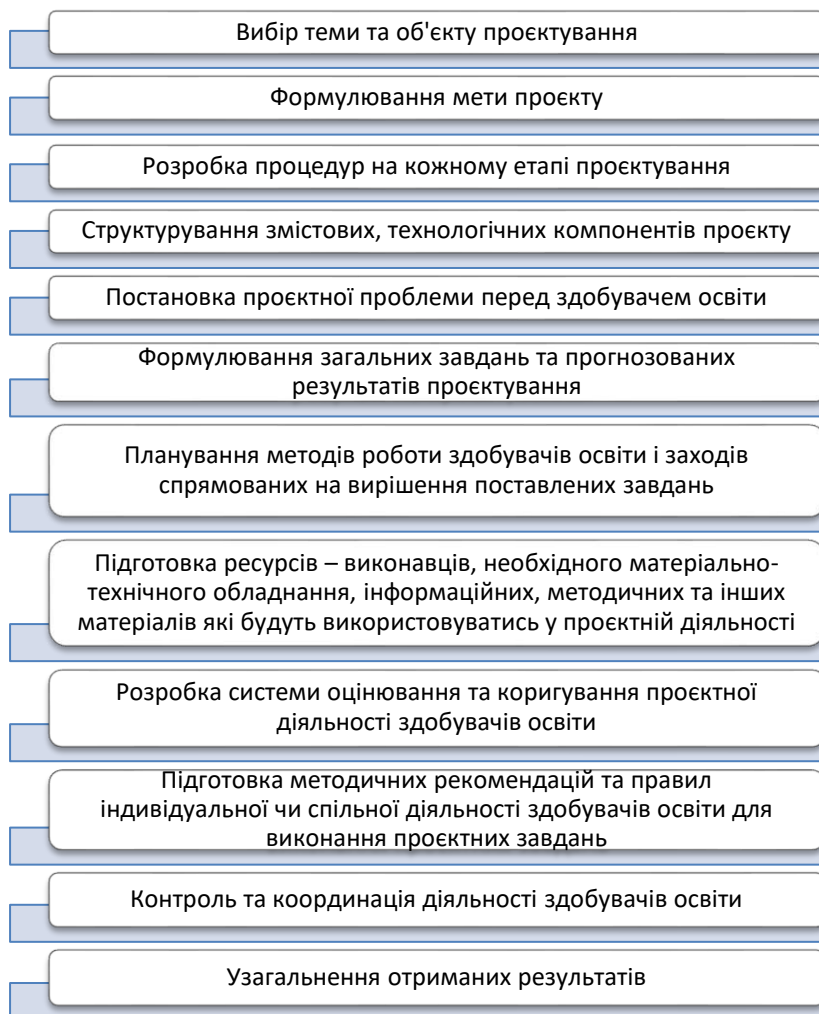

Рис. 10.2. Послідовність проектної діяльності викладача
Складено за джерелом²⁹⁵.

²⁹⁵ Онопрієнко, О. (2013). Проектна діяльність у початковій школі: методичний посібник. ТОВ «СІПІПРИНТ». 35-36.

Розглянемо детальніше послідовність проєктної діяльності викладача ЗВО.

Під час організаційних заходів викладач визначає тему, вид, провідну проблему та дидактичну мету проєкту. Вибір теми залежить від змісту дисципліни, можливостей і досвіду здобувачів освіти, які за наявності практики можуть пропонувати власні варіанти. Вид проєкту доцільно обирати з урахуванням відповідної класифікації.

Проекти за домінуючою діяльністю

- **Прикладні.** Визначена структура взаємодії учасників, кожен з яких виконує певну функцію, а результат матеріалізується й спрямовується на впровадження у практику.

- **Ігрові.** Засобами гри імітуються соціальні або професійні відносини, а учасники виконують визначені змістом проєкту ролі.

- **Інформаційні.** Спрямовані на збір інформації стосовно певного об'єкту чи явища, її аналіз та узагальнення фактів.

- **Творчі.** Не передбачають чіткої структури спільної діяльності виконавців а плануються відповідно до жанру кінцевого результату та його презентації яка потребує чіткої структури у вигляді сценарію, репортажу тощо.

- **Дослідницькі.** Спрямовані на вирішення певної проблеми, результат якої наперед невідомий.

Проекти за предметно-змістовною галуззю

- **Монопредметні.** Проблематика таких проєктів визначається в межах однієї навчальної дисципліни, але для її вирішення використовуються знання з інших галузей знань. Вони потребують формулювання чітких цілей та визначення конкретних компетентностей, якими мають оволодіти здобувачі освіти.

- **Багатопредметні.** Такі проєкти охоплюють матеріал декількох навчальних дисциплін, потребують чіткого визначення завдань дослідження.

- **Позапредметні.** Поєднують знання різних галузей знань які можуть не входити до змісту освітньої програми на якій навчаються здобувачі освіти.

Проекти за характером координації

•**Координовані.** Проводяться зі здобувачами освіти які не мають досвіду проектної діяльності. Викладач безпосередньо планує діяльність здобувачів освіти, організовує та контролює процес дослідження, проводить безпосереднє оцінювання результатів проектної діяльності.

•**З прихованою координацією.** Проводяться зі здобувачами освіти які вже мають досвід проектної діяльності. Викладач виступає в ролі консультанта (фасилітатора).

Проекти за кількістю учасників

•**Індивідуальні.** Проект виконується одноособово здобувачем освіти який формулює тему та проблематику дослідження що погоджується з його інтересами та можливостями. Викладач надає допомогу при плануванні роботи та консультує за потреби здобувача освіти.

•**Парні.** Проект виконується двома здобувачами освіти, які формують спільний план роботи та разом виконують його.

•**Групові.** Кількість учасників визначається на етапі планування та залежить від тематики, бажання учасників об'єднуватись за інтересами чи особистими симпатіями. Спільна проектна діяльність передбачає обмін власним досвідом, узгодження спільних рішень. Викладач узгоджує спільну діяльність здобувачів освіти з темою та метою проектної діяльності, за потреби проводить консультації та надає допомогу.

Проекти за тривалістю

•**Короткотривалі.** Виконуються протягом одного або декількох занять.

•**Середньої тривалості.** Виконуються від тижня до місяця.

•**Довготривалі.** Виконуються від одного до кількох місяців.

Важливим елементом організації проектної діяльності є визначення викладачем дидактичної мети. В ході її визначення доцільно орієнтуватись на певні її складові, серед яких можна виокремити освітню, розвивальну, виховну, соціалізуючу²⁹⁶.

Освітня складова мети:

- створити у здобувачів освіти образ цілісного знання;
- підвищити мотивацію здобувачів освіти до опанування новими знаннями;
- виробити вміння конструювати свої знання;
- сформувати уявлення про найважливіші методи наукового пізнання (формувати вміння висувати й обґрунтовувати задум, самостійно поставити і сформулювати завдання проєкту, знайти метод аналізу ситуації);
- формувати вміння висловлювати, аргументувати та захищати свої ідеї;
- ознайомити зі способами роботи з інформацією;
- формувати навички самоорганізації (планування діяльності, програмування дій, корекція етапів і способів діяльності, гнучкість і варіативність дій).

Розвивальна складова мети:

- розвивати творчі здібності особистості;
- розвивати критичне мислення (здатність до планування, гнучкість мислення, готовність виправляти власні помилки, пошук компромісних рішень);
- розвивати навички аналізу та рефлексії (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, виділення суттєвих ознак з орієнтацією на поставлену мету, моделювання конкретного чи абстрактного продукту);
- розвивати здатність визначити власну позицію;
- розвивати вміння планувати свою роботу й час;

²⁹⁶ Онопрієнко, О. (2013). Проектна діяльність у початковій школі: методичний посібник. ТОВ «СІПІПРИНТ». 48.

- розвивати комунікативні уміння й навички;
- розвивати вміння презентувати результати своєї роботи.

Виховна складова мети:

- виховувати значущі загальнолюдські цінності (соціальне партнерство, толерантність, діалог тощо);
- виховувати почуття відповідальності, самодисципліни і самоорганізації;
- виховувати бажання виконувати роботу якісно.

Соціалізуюча складова мети:

- сприяти виробленню власного погляду на події;
- сприяти усвідомленню здобувачами освіти значення спільних зусиль, роботи в команді;
- сприяти застосуванню особистого досвіду здобувачів освіти та узгодження його зі змістом проєкту;
- стимулювати здобувачів освіти до самооцінювальної діяльності;
- навчати організовувати інших.

Чітке формулювання дидактичної мети з урахуванням її освітньої, розвивальної, виховної та соціалізуючої складових забезпечує цілісність і результативність проєктної діяльності викладача та студентів.

Від ідеї до дії: організація проєктної діяльності

В ході організації проєктної діяльності важлива роль відводиться плануванню методів роботи здобувачів освіти і заходів спрямованих на вирішення поставлених завдань. Для вирішення зазначених питань викладач: доводить до здобувачів освіти загальну тему навчального проєкту та стимулює виникнення інтересу до неї; визначає проблемні питання та задум проєкту; допомагає здобувачам освіти розібратися в навчальній ситуації та виділити низку підпроблем; надає поради щодо можливих шляхів вирішення проблеми та ймовірний результат діяльності, допомагає в її плануванні.

У подальшому організовується активна індивідуальна та групова проєктна діяльність здобувачів освіти, обирається напрям діяльності, який узгоджується із загальною темою та ідеєю проєкту, визначається форма представлення результатів проєкту.

Вибір здобувачами освіти проблематики проєктної діяльності та шляхів її вирішення

В ході визначення проблематики проєктів здобувачі освіти з'ясовують, що їх цікавить у певному об'єкті дослідження або що вони хочуть про нього дізнатися. Для цього доцільно продумати відповіді на такі питання:

- ✓ Як використовується певний об'єкт? Як він виконує свої функції? Які незвичні функції міг би виконувати?
- ✓ Що можна змінити, щоб покращити об'єкт?
- ✓ Що на цей об'єкт впливає добре, а що – погано? На що він впливає? Як змінити цей вплив?
- ✓ Яке минуле в об'єкта? Звідки він походить?
- ✓ Як цей об'єкт змінювався з часом? Як би міг змінитися надалі?
- ✓ Чим наш об'єкт схожий чи відрізняється від інших?
- ✓ Де може знаходитись об'єкт?

Після визначення провідної проблеми колективно обговорюються можливі шляхи її вирішення. Здобувачі освіти формують та пропонують власні ідеї, варіанти майбутньої проєктної діяльності. Проводиться робота з пошуку інформації з питань що

стосуються обраної теми проєкту.

Поради викладачу щодо організації пошуку інформації
здобувачами освіти:

- Консультувати щодо методики відбору та обробки інформації;
- Надавати допомогу щодо узагальнення та систематизації зібраної інформації;
- Надавати допомогу здобувачам освіти у складанні списку джерел інформації та інтернет-ресурсів.

Процес проєктної діяльності

В процесі проєктної діяльності здобувачі освіти опрацьовують необхідні джерела інформації, збирають необхідні матеріали та виконують завдання проєкту. Викладач на цьому етапі виконує роль консультанта, а за необхідності й координатора, спрямовує дослідницьку діяльність здобувачів освіти в напрямку її оптимізації.

Проведене здобувачами освіти дослідження завершується застосуванням здобутих знань у практичній роботі. Її результатом має бути набуття знань, умінь та навичок створення освітніх проєктів та реальний освітній продукт, наділений суб'єктивною або об'єктивною цінністю.

Поради викладачу щодо діяльності
під час виконання проєкту:

- Проводити консультації та за потреби надавати допомогу під час власне проєктної діяльності;
- Консультувати здобувачів освіти щодо вибору презентації розробленого проєкту.

В таблиці 10.1 виокремлено етапи та зміст проєктної діяльності учасників освітнього процесу.

Етапи і зміст проєктної діяльності

Етапи	Зміст проєктної діяльності	Здобувачі освіти	Викладач
Мотиваційний	Визначення провідної проблеми та завдань проєктування, обговорення можливих шляхів її вирішення	Отримують інформацію від викладача щодо майбутнього проєкту, формують та пропонують власні ідеї, варіанти проєктної діяльності	Знайомить з тематикою та метою майбутньої проєктної діяльності, створює мотиваційний настрій
Планування	Висунення гіпотез, збір, систематизація та аналіз інформації щодо майбутнього проєкту. Розробка плану проєктної діяльності	Визначають тему та цілі проєкту, розробляють план проєктної діяльності, формують завдання, узгоджують способи спільної діяльності	Надає допомогу у визначенні завдань проєктної діяльності, встановлює критерії оцінки результату та процесу проєктування
Реалізації	Проектна діяльність учасників освітнього процесу	Створення проєкту	Спостереження за проєктною діяльністю, за потреби надання допомоги
Корегувальний	Корегування проєкту, підготовка до презентації (вибір форми	Оформлення та презентація результату проєктної	Визначення часу, місця та засобів які будуть

	представлення) та оцінювання результату проектної діяльності	діяльності	використовуватись для захисту проектів; консультування щодо порядку захисту проектів
Рефлексивно-оцінний	Представлення проектів. Оцінювання проектів та проектної діяльності	Обговорення створених проектів, їх самооцінка, участь у колективному обговоренні та оцінюванні результатів та процесу проектування	Координація захисту проекту. Учасник колективної оціночної діяльності створених проектів та проектної діяльності. Координація рефлексивно-оціночної діяльності здобувачів освіти

По завершенню проектної діяльності здобувачам освіти доцільно подумати над відповідями на такі питання:

- ✓ Які знання знадобилися в практичній роботі над проектом?
- ✓ Який особистий досвід вдалось використати в процесі проектної діяльності?
- ✓ Який новий досвід отримано в процесі проектної діяльності?
- ✓ Які особистісні зміни відбулись за результатами виконання проекту?
- ✓ Що вдалось покращити для себе та інших?

Презентація та оцінювання результатів проектної діяльності

На завершальному етапі розроблення проекту передбачається оформлення та презентація його результатів, аналіз й оцінка проектної діяльності учасників. Важливість цього етапу пояснюється тим фактом, що кожна справа має бути доведеною до кінця. Відчуття завершеності виникає у здобувачів освіти під час представлення результату проекту.

Педагогічна цінність проектної діяльності полягає не стільки у виявленні якості виконаного продукту, а в ході самої діяльності. На підсумковому етапі викладача передусім цікавить, як працювали здобувачі освіти, як змогли реалізувати свої можливості, якою мірою виявили свою самостійність, яких нових знань і вмінь набули. Для здобувачів освіти цей етап пов'язаний із демонстрацією зростання своєї компетентності.

Поради викладачу перед оцінюванням проектної діяльності:

- Визначити час, місце та засоби які будуть використовуватись для захисту проектів;
- Надати консультації здобувачам освіти щодо плану захисту проектів та засоби які будуть використовуватись;
- За потреби надати допомогу здобувачам освіти у підготовці захисту проектів, виконаної проектної діяльності, виборі необхідних інформаційно-комунікаційних технологій.

Важливим є визначення викладачем критеріїв оцінювання проектної діяльності здобувачів освіти (табл. 10.2).

Таблиця 10.2

Оцінювання проєктної діяльності здобувачів освіти

Рівень навчальних досягнень	Оцінювання в балах (за 100 бальною шкалою)	Критерії оцінювання проєктної діяльності здобувачів освіти
Початковий	0-10	Здобувач освіти має загальні, поверхневі поняття про проєктну діяльність; виконана робота має реферативний характер без визначення мети та завдань проєкту, висновків за результатами проєктної діяльності. Зміст роботи запозичений з інтернет ресурсів або згенерований ШІ. Презентація результатів проєктної діяльності здійснюється тільки за допомогою викладача. Серйозні зауваження до оформлення роботи.
	11-20	Здобувач освіти розкриває деякі поняття досліджуваної теми проєкту; зміст роботи запозичений з інтернет ресурсів або згенерований ШІ; презентація результатів проєктної діяльності здійснюється в основному за допомогою викладача. Робота містить помилки, неузгодженості та неточності.
	21-30	Здобувач освіти пояснює фрагменти проєкту та може відтворити окремі його частини; в роботі не визначені мета та завдання проєкту, відсутні висновки; демонструє найпростіші поняття за допомогою викладача.
Середній	31-40	Здобувач освіти оперує окремими фактами, що стосуються проєктної діяльності; наводить під керівництвом викладача прості приклади на підтвердження певної позиції; демонструє часткове розуміння тематики проєкту.

	41-50	Здобувач освіти за допомогою викладача відтворює окремі частини проекту, наводить визначення основних понять; робота не містить наочних матеріалів що могли б розкрити сутність проекту.
	51-60	Здобувач освіти відтворює матеріал проекту за допомогою викладача, описує окремі власні спостереження; матеріали проекту нелогічно пов'язані, не викликають зацікавлення.
Достатній	61-70	Здобувач освіти самостійно відтворює значну частину результатів проектної діяльності, за допомогою викладача пояснює перебіг явищ чи процесів; уміє порівнювати та наводити приклади; разом з викладачем формулює висновки за результатами проектної діяльності.
	71-80	Здобувач освіти самостійно відтворює фактичний та теоретичний матеріал проектної діяльності; опрацьована інформація в основному охоплює усі головні факти та найважливіші поняття проекту.
	81-90	Здобувач освіти виявляє розуміння основоположних теорій і фактів; наочні матеріали доповнюють зміст проекту і відображають специфіку теми; з допомогою викладача наводить приклади та робить висновки.
Високий	90-100	Здобувач освіти володіє навчальним матеріалом, уміє аналізувати, узагальнювати та систематизувати отриману інформацію, робити висновки; логічно та послідовно висвітлено матеріал теми проекту; робота належно оформлена. Здобувач освіти встановлює

		зв'язки між явищами, самостійно знаходить та використовує інформацію відповідно до завдань проєкту; демонструє викладення матеріалу у правильній послідовності та хронологічному порядку, аналізує додаткову інформацію; робить обґрунтовані висновки за результатами проєктної діяльності, самостійно аналізує та вносить пропозиції щодо вирішення проблемних питань проєкту.
--	--	---

При укладанні таблиці використовувались матеріали з джерела²⁹⁷.

Викладачу необхідно враховувати, що оцінка навчального проєкту має не лише констатувати рівень досягнутих результатів, а й виконувати змістовну та стимулюючу функції. Це означає, що процес оцінювання має бути прозорим, зрозумілим і мотивувальним для здобувачів освіти. Важливо заздалегідь пояснити студентам, що особливістю оцінювання їхньої діяльності під час реалізації проєкту є акцент не лише на кінцевому продукті, а й на самому процесі роботи: умінні планувати, розподіляти ролі, взаємодіяти в команді, аргументувати власні рішення та здійснювати рефлексію. Викладач має чітко окреслити критерії оцінювання (наприклад, рівень креативності, логічність і послідовність виконання завдань, якість використаних джерел, здатність до співпраці), а також визначити способи оцінювання — від самооцінювання та взаємооцінювання до експертного оцінювання з боку викладача чи спеціально сформованої групи. Такий підхід сприяє розвитку у здобувачів освіти відповідальності за власне навчання, формує навички критичного аналізу та конструктивного зворотного зв'язку, а також підвищує мотивацію до подальшого професійного й особистісного зростання.

²⁹⁷ Павлюк, Б.В. (2020). *Формування проєктної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки*. [Дис. канд. пед. наук, Він. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського]. 271-272.

Серед орієнтовних критеріїв оцінювання проектної діяльності можуть застосовуватись такі:

- ✓ активність кожного учасника проекту відповідно до його можливостей;
- ✓ характер спілкування та взаємодопомоги;
- ✓ глибина розкриття проблеми;
- ✓ використання інформації з різних галузей знань;
- ✓ естетика оформлення результатів проектної діяльності;
- ✓ суспільна (практична) значущість отриманих результатів;
- ✓ вміння презентувати проєкт тощо.

Оцінювання проектної діяльності здобувачів освіти фіксує рівень їхніх компетенцій, а компетентність викладача у здійсненні такого оцінювання забезпечує його об'єктивність і педагогічну доцільність.

Ресурсна тека

Андрійчук, Н.М. (2020). Проектна компетентність викладача як забезпечення якості освітньої діяльності. Європейська проектна культура в Україні: стан, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 29-30 травня 2020 р.), 26-27. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/31385/>

Воронова, Н., Горбань, В., & Горбань, Л. (2020). Мотиваційні аспекти проектної діяльності. Європейська проектна культура в Україні: стан, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. О. Гури, В. Меньяло. Запоріжжя.

Гороховська, Т., & Демчук, Б. (2022). Проектне навчання як фактор підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-66-132-141>

Дьоміна, І. (2018). Проектне навчання: коротко про головне.

- [Електронний ресурс] URL: <https://nus.org.ua/2018/02/21/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/>
- Єгорова, І.В. (2021). Практика реалізації педагогічних проєктів: навчально-методичний посібник до курсу. Івано-Франківськ, 112 с.
- Організація проєктної діяльності: навчальний посібник / Л.В. Шинкарук, В.П. Биховченко, Т.О. Власенко, Ю.Г. Власенко. Київ: НУБіП України, 2021. 341с URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u317/2021_np_opd_shin_bih_vlas_vlas.pdf
- Практика реалізації педагогічних проєктів: навчально-методичний посібник до курсу / авт.-упоряд. І.В.Єгорова. Івано-Франківськ, 2021. 112 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9862/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Проектна діяльність учнів професійно-технічних навчальних закладів: тренінг-курс: навч. посібник / [В.М. Аніщенко, М.В. Артюшина, Т.М. Герлянд, Н.В. Кулалаєва, М.М. Шимановський та ін.] ; за заг. ред. Н.В. Кулалаєвої. Житомир: «Полісся», 2018. 180 с. URL: <https://surl.li/zudvng>
- Технологія організації навчальної проєктної діяльності. [Електронний ресурс] URL: <https://surl.lu/zghhre>
- Яковенко, О.І. (2019). Управління проєктами та ризиками: Навчальний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. 196. URL: <https://surl.li/uyjnqf>
- Яковенко, О.І. (2022). Щодо питання розвитку проєктної компетентності науково-педагогічних працівників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи, 88, 229–231. 77. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.46>

РОЗДІЛ 11.

ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Проблематика лідерства в освіті та важливість розвитку лідерських якостей викладача

Розвиток лідерських якостей викладача є важливою складовою для його професійного зростання²⁹⁸, оскільки допомагає бути успішним і мотивує до саморозвитку. Однак, мати лише лідерський потенціал недостатньо. Для реалізації академічної свободи в сучасній освіті викладач повинен розвивати лідерську компетентність, яка включає не тільки особистісні якості, але й спеціальні знання, уміння, навички та стиль поведінки. Вона відіграє важливу роль у побудові конструктивної взаємодії зі здобувачами освіти та колегами. Справжній лідер не просто передає знання, але й надихає, мотивує і спрямовує на досягнення цілей. Його здатність вести за собою базується на авторитеті, відкритості до змін і готовності підтримувати інших у професійному та особистісному зростанні. У цьому контексті викладач-лідер створює середовище, у якому здобувачі освіти прагнуть до нових знань, викладачі вільно обмінюються ідеями та розвивають академічну культуру. Його вплив виявляється у ставленні колег та здобувачів освіти до освітнього процесу, їх залученості до досліджень та реалізації освітніх ініціатив.

Важливою складовою лідерської компетентності викладача є здатність до гнучкості і адаптивності. Сучасна освіта швидко змінюється, вимагаючи нових підходів до викладання, досліджень і організації освітнього процесу. Викладач, який вміє оперативно реагувати на ці зміни, не тільки самостійно розвивається, а й допомагає здобувачам освіти і колегам формувати стійкість до нових викликів. Зрештою, мікроклімат у викладацькому колективі

²⁹⁸ Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти». (2024). URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>

значною мірою залежить від особистого прикладу викладача. Його підтримка, комунікація, готовність до співпраці створюють атмосферу довіри та взаємоповаги. Дослідження показують, що емоційне ставлення до освітнього процесу безпосередньо впливає на продуктивність викладання та навчання. Тому лідерство – це не лише про управління, а й про натхнення, створення перспектив і підтримку розвитку суб'єктів професійної взаємодії. У зв'язку з цим викладачу важливо у своїй професійній діяльності не лише передавати знання, а й надихати здобувачів освіти та колег на самостійне навчання, дослідження та формування критичного мислення.

Розвиток лідерської компетентності викладача сприяє зміцненню його авторитету серед здобувачів освіти і колег на засадах формування атмосфери співпраці та взаємопідтримки, що сприяє покращенню освітнього процесу. Таким чином, лідерство викладача передбачає здатність вести за собою, підтримувати і мотивувати інших, а також бути рушійною силою для позитивних змін у навчальному процесі. Це дозволяє ефективно впроваджувати нові методи навчання, експериментувати з технологіями, впливати на розвиток здобувачів освіти і колег²⁹⁹.

Отже, лідерська компетентність викладача є потужним двигуном змін у навчальній та науково-дослідній діяльності, допомагає долати адміністративні труднощі та впроваджувати інноваційні підходи. Успішний викладач-лідер виявляє готовність до змін, що дозволяє йому адаптуватися до нових умов і досягати високих результатів у своїй професійній діяльності. Лідерська компетентність допомагає викладачу не тільки передавати знання, але й мотивувати здобувачів освіти до активної участі в навчанні та наукових проектах, сприяючи їхньому особистісному розвитку та успіху.

²⁹⁹ Ермоленко, А.Б. (2022). *Розвиток лідерської компетентності педагогічних працівників (електронний навчальний курс)*. Навчальний матеріал. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733075/>

Основні характеристики лідерської компетентності викладача

Лідерська компетентність є важливою складовою успішної роботи викладача. Вона характеризує його здатність не лише навчати здобувачів освіти, а й організовувати освітній процес, надихати, мотивувати та спрямовувати колектив на досягнення спільних цілей. Лідерська компетентність викладача проявляється у вмінні керувати навчальним процесом, ефективно взаємодіяти з колегами й здобувачами освіти, впроваджувати сучасні освітні технології та приймати відповідальні рішення. Вона є інтегрованою якістю особистості, що поєднує спеціальні: знання, уміння, здатності, якості особистості лідера (див. табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Лідерська компетентність викладача

Знання	– теорій, етики та стилів лідерства; – основ критичного мислення; – теорії комунікації; – основ менеджменту; – методів розвитку лідерської компетентності; – психологічних особливостей лідера; – технології організації командної роботи; – основ мотиваційної та емоційно-почуттєвої сфери особистості; – сутності конфліктів та способів їх вирішення; – психолого-педагогічних основ наставництва;
Уміння	– управляти своєю діяльністю, поведінкою, внутрішнім станом; – організовувати групову та командну взаємодію, впроваджуючи інновації та ефективні методи у навчальний процес; – бути лідером як для здобувачів освіти, так і для колег; – розвивати навички ефективної взаємодії, делегування; – вирішувати конфлікти;

	– обирати оптимальний стиль лідерства та мотиваційні стратегії в роботі зі здобувачами освіти й колегами; – генерувати ідеї, просувати їх подальше втілення; – надихати здобувачів освіти і колег до створення та реалізації продуктивних ідей; – конструктивно працювати, розвиватись й досягати високих результатів;
Здатності	– здійснювати неперервний професійний розвиток; – виважено приймати рішення; – досягати поставлених завдань; – прогнозувати перспективи; – швидко адаптуватися до змін; – формувати команду; – ефективно реалізовувати освітню діяльність та вести за собою здобувачів освіти і колег; – бути ефективним наставником, готовим до змін і постійного вдосконалення; – впливати на розвиток здобувачів освіти і колег, створюючи середовище, яке стимулює до навчання та саморозвитку;
Якості особистості лідера	– гуманістичні ціннісні орієнтири і ставлення до оточуючого світу і людей; – емоційний інтелект; – психічна стійкість; – адекватна самооцінка; – самосвідомість; – впевненість; – саморегуляція; – мотивація; – лідерська спрямованість; – лідерський потенціал; – харизма; – професіоналізм; – відповідальність; – прагнення до самовдосконалення, успіху та соціального визнання.

Таблиця складена на основі напрацювань В. Жигір³⁰⁰

³⁰⁰ Жигір, В.І. (2015). Сутність та зміст лідерської компетентності
304

У контексті напрацювань Д. Гоулмана³⁰¹ лідерська компетентність у викладацькій діяльності може проявлятися в різних стилях, а саме – резонансних (ідеалістичний, навчаючий, товариський, демократичний стилі) та дисонансних (амбіціозний та авторитарний стилі). Вони впливають на атмосферу в колективі, навчальний процес і розвиток здобувачів освіти та колег.

Резонансні стилі лідерства спрямовані на створення довіри, рівноправного прийняття рішень і заохочення інновацій. Ідеалістичний лідер надихає своїх колег і здобувачів освіти, допомагає їм зрозуміти загальні тенденції в освіті та науці, сприймає невдачі як досвід і мотивує до розвитку. Демократичний лідер заохочує обговорення та спільне прийняття рішень, делегує повноваження та враховує думки інших. Навчаючий лідер допомагає іншим розкрити свої сильні сторони, підтримує їх у професійному зростанні та створює середовище для самоосвіти. Товариський лідер об'єднує колектив, сприяє довірі та співпраці, заохочує неформальне спілкування та командну роботу.

Дисонансні стилі лідерства, навпаки, базуються на ієрархії та контролі. Амбіційний лідер ставить високі цілі та вимагає швидких результатів, створюючи ризики психологічного вигорання для себе та суб'єктів професійної взаємодії. Авторитарний лідер діє в жорсткій манері, контролює кожен процес і приймає рішення одноосібно. Це може бути ефективним у кризових ситуаціях, але не підходить для довгострокового розвитку партнерської взаємодії з іншими.

майбутнього менеджера освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки, (130), 34–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_130_9

³⁰¹ Goleman, D., Boyatzis, R. & McKee, A. (2002). *Primal Leadership: Realizing the Importance of Emotional Intelligence*, Harvard Business School Press: Boston. URL: <https://yourknowledgedigest.org/wp-content/uploads/2020/04/primal-leadership.pdf>

Методи розвитку лідерської компетентності викладача

Розвиток лідерської компетентності викладачів, як категорії дорослих, доцільно здійснювати на основі андрагогічного підходу. У зв'язку з цим одними з основних методів розвитку лідерської компетентності віднесено тренінг, навчальні курси, коучинг та менторинг.

Тренінг як дієвий метод розвитку лідерської компетентності викладача вищої школи забезпечує активне навчання через практичний досвід, моделювання реальних ситуацій та зворотний зв'язок³⁰². Важливим аспектом тренінгів з розвитку лідерської компетентності викладачів є створення середовища для опанування різними стилями лідерства. Це дає можливість знайти власний оптимальний підхід до управління освітнім процесом. Завдяки використанню цього методу викладачі стають більш впевненими у своїх лідерських здібностях, що позитивно впливає на якість викладання, взаємодію зі здобувачами освіти та ефективність їхнього професійного розвитку.

Тренінг з розвитку лідерської компетентності складається з таких блоків:

1. Теоретичний – допомагає зрозуміти, що таке лідерство, знайомить учасників із: теоріями лідерства, основами менеджменту, стилями керівництва та методами мотивації та ін. Учасники дізнаються, як лідери ухвалюють рішення, долають конфлікти та формують ефективні команди тощо;

2. Практичний – передбачає використання інтерактивних методів, таких як ділові ігри, кейс-методи, групові дискусії та рольові вправи, що моделюють реальні ситуації, зокрема: як надихати команду на досягнення цілей, як ефективно делегувати завдання або вирішити конфлікт та ін. Це дозволяє викладачам не лише засвоювати нові знання з основ лідерства, а й застосовувати їх на практиці, у своїй професійній діяльності;

³⁰² Баніт, О. В., Коваленко, О. Г., Котирло, Т. В., Піддячий, В. М., Самко, А. М., & Шарошкіна, Н. Г. (2021). *Тренінги з розвитку професійної компетентності андрагогів: практичний посібник*. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731546>

3. Рефлексивний – самооцінка власних лідерських якостей, обговорення отриманого досвіду та отримання зворотного зв'язку на засадах використання SWOT-аналізу особистих сильних і слабких сторін та методу 360-градусного зворотного зв'язку, коли учасники отримують оцінку від колег тощо (див. рис. 11.1).

Рис. 11.1. Структура тренінгу з розвитку лідерської компетентності

Навчальні курси є одним із ефективних інструментів розвитку лідерської компетентності викладача вищої школи, оскільки вони забезпечують системне засвоєння знань, формування необхідних навичок та умінь, їхнє практичне застосування. Навчання на курсах охоплює широкий спектр тем, зокрема, з теорії лідерства, управління змінами, командної роботи, емоційного інтелекту, стратегічного планування та ефективної комунікації та ін. Завдяки структурованому підходу викладачі

отримують можливість не лише вивчати теорії лідерства, а й аналізувати власний стиль керівництва, що допомагає їм адаптуватися до сучасних освітніх викликів³⁰³.

Особливо цінними є курси, що поєднують теоретичний матеріал із практичними завданнями, такими як проєктна діяльність, рольові ігри та кейс-методи. Учасники можуть випробовувати різні стратегії взаємодії зі здобувачами освіти та колегами, розвивати лідерські якості, зокрема емоційний інтелект, стресостійкість, харизму, мотивацію, відповідальність, навички ефективного прийняття рішень і вирішення конфліктних ситуацій тощо. Окрім традиційних програм, важливу роль відіграють онлайн-курси, які дають змогу навчатися у зручному темпі та отримувати доступ до найновіших світових досліджень у сфері лідерства.

Коучинг як ефективний метод розвитку лідерської компетентності викладачів вищої школи допомагає не лише усвідомити власні сильні сторони, а й розвинути уміння управління собою, взаємодіяти з колегами та здобувачами освіти, швидко адаптуватися до змін. Використання коучингових підходів дає можливість викладачеві глибше зрозуміти власний стиль керівництва, визначити професійні цілі та знайти ефективні стратегії для їх реалізації³⁰⁴. Здійснення саморефлексивного аналізу та підтримка коуча допомагає навчитися краще розпізнавати емоції, керувати ними й використовувати цей ресурс для побудови гармонійних відносин у колективі.

Коучингові сесії допомагають викладачу проаналізувати власний досвід лідерства та освітнього менеджменту, знайти відповіді на питання:

- 1) які лідерські теорії найбільше відповідають його стилю викладання?
- 2) як знання стилів лідерства допомагає вам керувати навчальним процесом?

³⁰³ Kelly, E. (2024). Promoting leadership development through teacher training programs. *Academy of Educational Leadership Journal*, 28(S2), 1-2.

³⁰⁴ Піддячий, В. М. (2021). Методи розвитку андрагогічної компетентності педагогів. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*, 17(46), 136-137. URL: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo/article/view/213>

3) як лідерські якості впливають на залученість і мотивацію здобувачів освіти у навчальному процесі?

4) які інноваційні методи та стратегії потрібно впровадити, щоб покращити командну взаємодію серед здобувачів освіти та колег?

5) як потрібно реагувати на виклики та конфлікти в освітньому середовищі? та ін.

Коучинг сприяє розвитку лідерської компетентності у командній взаємодії. Викладачі, які активно **застосовують** цей метод, здобувають досвід правильно розподіляти повноваження, мотивувати здобувачів освіти до самостійного навчання та створювати середовище, де кожен може проявити свої сильні сторони. Крім того, коучинговий підхід допомагає ефективно долати професійні виклики: знижувати рівень стресу, запобігати вигоранню, покращувати комунікацію та приймати зважені рішення навіть у складних ситуаціях.

Менторинг є ефективним методом розвитку лідерської компетентності викладача, оскільки передбачає підтримку, наставництво та передачу досвіду від більш досвідчених професіоналів. Взаємодія в межах менторингу сприяє формуванню стратегічного мислення, розвитку комунікативних навичок та ефективному управлінню освітнім процесом³⁰⁵. Цінність використання цього методу впродовж розвитку лідерської компетентності викладача полягає у тому, що ментор може:

- ✓ рекомендувати змістовні наукові праці;
- ✓ ділитися власним досвідом застосування лідерської компетентності у викладанні, впровадженні нових методик та інновацій у навчальний процес;
- ✓ сприяти розвитку саморефлексії та управління емоціями, формуванню впевненості у собі та визначенню індивідуального стилю лідерства;

³⁰⁵ Daher-Armache, G., & Armache, J. K. (2024, June). The power of mentoring in developing the next generation of leaders in U.S. institutions of higher education. *Corporate Ownership and Control*, 21(2), 190–197. URL: <https://doi.org/10.22495/cocv21i2art15>

✓ допомагати: знаходити джерела мотивації; обирати оптимальні стратегії та підходи до розвитку лідерської компетентності; зрозуміти психологічні аспекти лідерства; ефективно вирішувати конфлікти; розвивати уміння управління емоціями, взаємодіяти з різними типами здобувачів освіти та колег; аналізувати ситуації співпраці із суб'єктами професійної взаємодії.

Завдяки менторінгу викладачі отримують не лише нові знання про специфіку викладацької діяльності та лідерської компетентності, а й розуміння того, як ефективно приймати рішення, мотивувати здобувачів освіти та будувати продуктивну співпрацю з колегами. Розвиток лідерської компетентності за допомогою менторингу допомагає викладачам краще розуміти власний стиль керівництва, проявляти гнучкість у виборі оптимальних підходів до взаємодії зі здобувачами освіти й колегами, ефективно делегувати завдання, приймати обґрунтовані рішення в складних ситуаціях, сприяти формуванню командної роботи в освітньому середовищі.

Отже, тренінги, навчальні курси, коучинг та менторинг є одними із ефективних методів розвитку лідерської компетентності викладача закладу вищої освіти, оскільки вони сприяють формуванню та вдосконаленню ключових лідерських якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності (рис. 11.2).

Рис. 11.2. Методи розвитку лідерської компетентності

Тренінги дозволяють викладачам практично відпрацьовувати навички управління, комунікації, командної роботи та вирішення конфліктів у динамічному середовищі тощо. Навчальні курси (онлайн та офлайн) забезпечують систематизоване засвоєння теоретичних знань і їхнє застосування на практиці. Коучинг допомагає розкрити потенціал викладача через індивідуальну підтримку, постановку цілей і розробку стратегій для їх досягнення. Менторинг сприяє передачі досвіду та формуванню професійних і особистісних якостей завдяки взаємодії з більш досвідченими колегами. У своєму поєднанні ці методи створюють комплексний підхід до розвитку лідерської компетентності викладача. Це сприяє покращенню його професійної ефективності, впровадженню інновацій в освітній процес і формуванню продуктивного освітнього та академічного середовища.

Рекомендації щодо розвитку лідерської компетентності

Розвиток лідерської компетентності викладачів закладів вищої освіти сприятиме покращенню якості освітнього процесу, його ефективній організації, створенню атмосфери для розвитку здобувачів освіти, впровадженню новітніх підходів в освітню практику. Рекомендації щодо розвитку лідерської компетентності викладачів закладів вищої освіти в умах формальної і неформальної освіти розроблені на основі дослідження нормативно-правових документів (Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» Наказ Міністерства економіки від 17.09.2021 №568-21, Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341) та напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників. Обґрунтовано такі рекомендації:

- ✓ удосконалювати навички саморегуляції, управління часом і стресом з метою ефективного керування собою та впливу на суб'єктів професійної взаємодії;

✓ делегувати завдання, враховуючи компетенції учасників групи, з метою зменшення навантаження та оптимізації результатів;

✓ розвивати емпатію та навички самоконтролю для підвищення ефективності суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

✓ активно підтримувати здобувачів освіти та колег, надаючи приклад професіоналізму, етичної поведінки та відповідальності;

✓ налагоджувати довірливі та конструктивні стосунки;

✓ створювати середовище, яке сприяє розвитку особистісних і професійних якостей здобувачів освіти і колег;

✓ розвивати вміння чітко визначати завдання та розподіляти обов'язки;

✓ заохочувати здобувачів освіти і колег до саморозвитку та ініціативності;

✓ регулярно здійснювати самооцінку результатів власної діяльності та поведінки, виявити сильні та слабкі сторони;

✓ створювати атмосферу взаємоповаги та довіри, залучати колег до спільної роботи, обміну досвідом і знаннями;

✓ опановувати методи ненасильницького спілкування, медіації та переговорів для вирішення конфліктів в колективі, зберігаючи при цьому професіоналізм і етичність;

✓ розвивати терпіння і вміння активного слухання;

✓ розробляти індивідуальні стратегії мотивації для здобувачів освіти та колег, враховуючи їхні потреби та інтереси;

✓ розвивати креативне мислення та здатність генерувати нові ідеї для вдосконалення освітнього процесу;

✓ підтримувати атмосферу відкритості та інноваційності, заохочуючи здобувачів освіти та колег до активної участі у нових проектах та наукових дослідженнях;

✓ виявляти інтерес до нових методів та технологій у викладанні;

✓ здійснювати неперервне навчання, орієнтуючись на новітні тенденції, методи та технології в освіті та науці;

✓ опановувати техніки подолання стресів (медитації, дихальні вправи, йога та ін.);

- ✓ створювати умови для продуктивної роботи команди на засадах взаємоповаги, відкритої комунікації, чіткої постановки цілей і завдань;

- ✓ розвивати вміння швидко та ефективно приймати рішення в умовах невизначеності через аналіз ситуацій, обговорення з колегами та використання різних інструментів для оцінки ризиків;

- ✓ формувати чіткі, вимірювані цілі, регулярно перевіряти досягнення результатів та оцінювати прогрес;

- ✓ виявляти нові можливості та шляхи для розвитку;

- ✓ залучати до командної роботи колег та здобувачів освіти;

- ✓ взаємодіяти з фахівцями різних установ та галузей, розширити кругозір і використовувати нові ідеї для вдосконалення освітнього процесу;

- ✓ розвивати гнучкість і відкритість до змін;

- ✓ удосконалювати комунікаційні навички;

- ✓ залучати здобувачів освіти та колег до розв'язання освітніх і наукових завдань та командної роботи з метою перетворення теоретичних знань в практичні уміння;

- ✓ опановувати методи фасилітації та модерації у навчальному процесі;

- ✓ використовувати цифрові інструменти для підвищення ефективності роботи;

- ✓ регулярно проходити тренінги та навчальні курси з лідерства та психології, брати участь у міжнародних конференціях, вебінарах, стажуваннях;

- ✓ використовувати коучинг та менторинг з метою самовдосконалення.

Отже, дотримання рекомендацій щодо розвитку лідерської компетентності сприятиме: підвищенню ефективності викладання на засадах використання сучасних методик і підходів; мотивації навчання та успішності здобувачів освіти; підвищенню рівня інтерактивності освітнього процесу; довірі та співпраці між викладачами, здобувачами освіти та адміністрацією; підтримці та наставництву щодо здійснення професійного та особистісного

розвитку; підвищенню впевненості у своїх силах, здатності приймати стратегічні рішення та впливати на освітній процес.

Анотований перелік курсів з розвитку лідерської компетентності

Курс «Leadership Skills» на платформі Coursera створений Університетом Мічигану, який є одним із лідерів серед американських університетів і вирізняється сучасним підходом до освітнього процесу та широкою палітрою програм професійного розвитку. Програма призначена для тих, хто прагне вдосконалити свої лідерські якості та підвищити ефективність управління. Основний акцент робиться на самопізнанні, завдяки чому учасники курсу краще усвідомлюють свої переваги та зони росту, а також формують індивідуальний підхід до лідерства. Значну роль у курсі відіграє розвиток емоційного інтелекту, зокрема розпізнавання та контроль власних емоцій, а також здатність до емпатії для побудови ефективної командної взаємодії. Курс також охоплює розвиток базових комунікативних навичок, надає ефективні стратегії зрозумілого та переконливого спілкування, активного слухання і правильного надання зворотного зв'язку. Крім цього, учасники навчаються надихати свою команду, ставити спільні цілі та створювати позитивну робочу атмосферу. Після успішного завершення учасники отримують сертифікат, який підтверджує набуті лідерські навички. Курс рекомендовано як для новачків, так і для тих, хто вже має досвід та бажає покращити свій стиль керівництва³⁰⁶.

Курс «Leading Teams: Developing as a Leader» від Університету Мічигану на платформі Coursera орієнтований на розвиток ефективного лідерства та вдосконалення навичок управління командами. Учасники курсу мають можливість ознайомитись із базовими концепціями лідерства, визначити власні сильні та слабкі сторони та навчитися приймати продумані рішення. Важлива частина курсу присвячена самопізнанню, яке є ключовим

³⁰⁶ Gupta, V. (n.d.). *Leadership Skills* [Online course]. Coursera. URL: <https://www.coursera.org/learn/leadershipskills>

фактором особистого розвитку лідера. Загальна тривалість навчання становить близько 4 годин. Курс проводиться англійською мовою і підходить для початківців, що прагнуть розвинути свою лідерську компетентність. Після проходження курсу учасники отримують офіційний сертифікат Університету Мічигану, що засвідчує їхні знання і навички з управління командами. Курс буде корисним тим, хто зацікавлений у підвищенні власної ефективності як лідера та прагне покращити взаємодію в команді³⁰⁷.

Курс «Лідерство Basic» на платформі Prometheus спрямований на формування базових лідерських якостей, необхідних для ефективного керівництва в умовах криз та невизначеності. Він розроблений спільно з Бізнес-школою Українського католицького університету (LVBS) і має на меті допомогти учасникам стати впевненими керівниками власних команд. У програму включені як теоретичні блоки, так і практичні кейси для закріплення отриманих знань. Крім того, учасники мають можливість ділитися досвідом на онлайн-зустрічах та вебінарах. Тривалість курсу – 4 тижні, впродовж яких слухачі переглянуть 2,5 години відеолекцій, братимуть участь у трьох онлайн-сесіях, а також виконуватимуть чотири кейсові завдання й одне групове дослідження. Для ефективного навчання передбачена підтримка в чаті Slack, проходження тестів, а також додаткові матеріали та рекомендована література. Після завершення програми учасники отримують сертифікат, що засвідчує їхні досягнення у розвитку лідерських навичок³⁰⁸.

Курс «Сучасне лідерство» на платформі Prometheus орієнтований на тих, хто прагне досягти ефективного лідерства у сучасних умовах динамічних змін та складних викликів. Навчальна програма зосереджена на ключових компонентах лідерства: розвитку стратегічного мислення, ефективному управлінні організацією та командами, а також адаптації до нових умов. Курс

³⁰⁷ Luckman, E.A., Keating, K., Loyd, D.L., & Charles, D.S. (n. d.). *Leading teams: Developing as a leader* [Online course]. Coursera. URL: <https://www.coursera.org/learn/leading-teams-developing-as-a-leader>

³⁰⁸ Маринович, М., Філюк, Ю., & Павлюковець, Я. (n. d.). *Лідерство BASIC* [Онлайн-курс]. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/leadership-course/>

призначений для керівників різних рівнів, які бажають посилити свої управлінські здібності та отримати інструменти для прийняття обґрунтованих рішень і мотивації персоналу. Навчання включає відеолекції, практичні завдання та інтерактивні групові обговорення, які допомагають засвоїти теорію та здобути необхідні практичні навички. Тривалість курсу становить 4 тижні, що дозволяє поєднувати навчання з професійною діяльністю. Після завершення навчання учасники отримують сертифікат, що підтверджує набуття сучасних лідерських якостей³⁰⁹.

Перелік курсів відображено у табл. 11.2.

Таблиця 11.2

Перелік курсів з розвитку лідерської компетентності

Назва	Платформа	Сайт
Leadership Skills	Coursera	https://www.coursera.org/learn/leadershipskills
Leading Teams: Developing as a Leader	Coursera	https://www.coursera.org/learn/leading-teams-developing-as-a-leader
Лідерство Basic	Prometheus	https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/leadership-course
Сучасне лідерство	Prometheus	https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/modern-leadership/

³⁰⁹ Сироватко, І. (n.d.). *Сучасне лідерство* [Онлайн-курс]. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/modern-leadership/>

Ресурсна тека

- Бибик, Д. (2021). Становлення феномену соціального лідерства у науковому просторі соціальної роботи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(7), 14–18. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/2>
- Бреус, Ю.В., Юринець, З.В., Юринець, Р.В., Гнилянська, Л.Й., Ключко, А.О., Гуменникова, Т.Р., Боденчук, С.В., Любомудрова, Н. П., Винничук, Р.О., & Міляєва, В.Р. (ред.). (2021). Освітнє лідерство: від теорії до практики: монографія. [Електронне видання]. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ; Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659/2/Osvitnie_liderstvo_21_NDLKL.pdf
- Діденко, О., & Костюченко, М. (2022). Лідерська компетентність як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 29(2), 208-221. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v29i2.1046>
- Жигір, В. І. (2015). Сутність та зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (130), 34–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_130_9
- Калашнікова, С. (2016). Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: Навчальний посібник. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». 44 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274006.pdf>
- Кіллінслі, П. (2019). Програма розвитку лідерського потенціалу університетів України: Оцінка впливу. Британська Рада. 54 с. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/evaluation_of_impact_ukr.pdf

- Нестуля, О.О., Нестуля, С.І., & Кононец, Н.В. (2020). *Основи лідерства: електронний посібник для самостійної роботи магістрів освітньої програми «Педагогіка вищої школи» галузі знань 01 освіта/педагогіка спеціальності 011 освітні, педагогічні науки*. ПУЕТ. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/10004>
- Романовський, О. Г., & Пономарьов, О. С. (2019). Лідером може бути кожен. *Лідер. Еліта. Суспільство = Leader. Elite. Society*, (2), 5–15. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/52070541-c283-4bf6-9e7e-a1d7ba02aa3a>
- Ставицький, А. (2016). Роль викладача-лідера у сучасному університеті: навчальний посібник. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». 40 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Rol_vikladacha-ledera_v_Univ_A.Stavitskiy_2016-40p.pdf

РОЗДІЛ 12.

КРЕАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Основні аспекти креативної компетентності викладача

Креативна компетентність викладача вищої школи – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що відображає здатність педагога генерувати нові ідеї, критично осмислювати й трансформувати педагогічну практику, приймати нестандартні рішення в умовах змін, ефективно адаптуватися до викликів сучасного освітнього середовища. Вона виявляється у творчому підході до організації навчального процесу, сприяє створенню інноваційного освітнього простору, розвитку пізнавальної активності здобувачів освіти і забезпечує високий рівень педагогічної майстерності. Разом із цим на важливості її удосконалення вказано у професійному стандарті «Викладач закладу вищої освіти» (2024 р.)³¹⁰.

На сьогодні не існує загальноприйнятого підходу до визначення структури креативної компетентності викладача вищої школи. Однак зустрічаються ґрунтовні напрацювання, які становлять основу для подальших досліджень у окресленому напрямі. Зокрема, М. Ілляхова виокремила у структурі креативної компетентності педагога спеціальні знання, вміння, цінності та ставлення (див. табл. 12.1).

³¹⁰ Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти». (2024). URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>

Структура креативної компетентності викладача

Складники	Характеристики
Знання і розуміння	- сучасних тенденцій розвитку національної системи освіти; - сутності і структури креативної компетентності; - сучасних методик і технологій розвитку креативного мислення педагога; - технологій діагностики та самодіагностики креативного мислення, - способів функціонування і реалізації індивідуально та соціально орієнтованих технологій задля розвитку креативної компетентності педагога; - особливостей процесів формування креативного мислення у здобувачів освіти.
Розвинені вміння	- активізувати творчий потенціал та пластичність власного сприйняття; - формувати базис для генерації нових ідей; - удосконалювати творчий, нестандартний підхід до власної професійної діяльності; - оновлювати знання з сучасних методик та технологій, що спрямовані на розвиток креативного мислення; - підвищувати рівень креативної командної та індивідуальної роботи у нестандартних умовах, - розвивати навички нестандартного, креативного прийняття рішень, здатність до самоактуалізації, самоорганізації, самодетермінації та практичного оволодіння динамікою власних креативних можливостей.
Диспозиції (цінності, ставлення)	- студентоцентризм, інноваційний тип особистості; - готовність до змін, гнучкість, безперервний професійний розвиток; - реалізація демократичних цінностей, принципів педагогіки партнерства і толерантності; - рефлексія власної професійної діяльності.

Таблиця складена на основі досліджень М. Ілляхової³¹¹

³¹¹ Ілляхова, М.В. (2018). *Індивідуально та соціально орієнтовані стратегії розвитку креативної компетентності педагога*. [Навчальний матеріал]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724712/>

Спираючись на ці напрацювання, запропоновано авторський підхід до визначення структури креативної компетентності викладача вищої школи. Її складають мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Мотиваційний компонент включає чинники, які стимулюють викладача до творчості в педагогічній діяльності. Когнітивний компонент охоплює знання про мисленнєві процеси та інтелектуальні ресурси, що дозволяють викладачу генерувати нові ідеї, вирішувати нестандартні завдання та впроваджувати інновації в освітній процес. Діяльнісний компонент відображає практичне втілення творчих умінь і навичок у професійній педагогічній діяльності. Він охоплює здатність не лише знати й розуміти, що таке креативність, а й реалізовувати творчі ідеї у викладанні, проектуванні й організації навчального процесу. Рефлексивний компонент включає здатність аналізувати, усвідомлювати та критично оцінювати власну педагогічну діяльність, зокрема її творчу складову (див. табл. 12.2).

Таблиця 12.2

***Структура креативної компетентності викладача
вищої школи (авторський підхід)***

Складники	Характеристики
Мотиваційний	1) професійні цінності і установки (орієнтація на інноваційність, самореалізацію, розвиток студентів; установка на постійне самовдосконалення; прийняття творчості як невід'ємної складової викладацької діяльності); 2) мотивація до творчості (внутрішня потреба створювати нове; задоволення від процесу творчої діяльності; прагнення до нестандартного вирішення професійних завдань); 3) професійна самореалізація (усвідомлення своєї ролі як рушія змін в освіті; прагнення до визнання у професійній спільноті); 4) позитивне ставлення до змін (відкритість до нових ідей, підходів, форматів навчання; готовність виходити за межі звичних шаблонів);

	5) ініціативність і внутрішня активність (схильність брати відповідальність за нововведення; прояв особистої ініціативи в удосконаленні освітнього процесу); 6) прагнення до педагогічної взаємодії (встановлення партнерських стосунків зі здобувачами освіти; задоволення від співтворчості у навчальному процесі та ін.).
Когнітивний	1) теоретичні знання про креативність (поняття креативності, її види, механізми і стадії; психологічні та педагогічні основи творчості; методи стимулювання креативності здобувачів освіти). 2) знання про інноваційні освітні технології (актуальні методики активного та проблемного навчання; інструменти для розробки креативних завдань і ситуацій; технології фасилітації, гейміфікації, дизайн-мислення тощо); 3) креативне мислення (дивергентне мислення; комбінаторне мислення; мислення «за межами шаблонів» (out-of-the-box thinking); 4) здатність бачити нові зв'язки, асоціації, альтернативи).
Діяльнісний	1) уміння генерувати ідеї та знаходити нестандартні рішення (створення нових форматів занять (інтерактивні лекції, проєктне навчання; використання нетрадиційних підходів до пояснення складного матеріалу; розробка оригінальних дидактичних матеріалів)); 2) впровадження інноваційних методів навчання (активне використання кейсів, рольових ігор, симуляцій, мозкових штурмів; гнучке поєднання традиційних і цифрових інструментів); 3) проєктування освітнього процесу з урахуванням творчих підходів (створення умов для творчої активності здобувачів освіти; організація міждисциплінарних або креативних навчальних проєктів; інтеграція креативних завдань у навчальні програми); 4) комунікативна гнучкість (вміння налагоджувати продуктивну взаємодію зі здобувачами освіти, зберігаючи відкритість до їх ідей; застосування методів фасилітації та конструктивного зворотного зв'язку); 5) адаптація до змін і імпровізація (швидке реагування на зміну умов; здатність імпровізувати, зберігаючи логіку й ефективність навчального процесу);

	6) залучення здобувачів освіти до креативної співпраці (створення ситуацій творчого пошуку, спільне вирішення проблем, обговорення нових ідей, підтримка ініціатив здобувачів освіти).
Рефлексивний	1) усвідомлення власного креативного потенціалу (самооцінка рівня розвитку креативності; визначення своїх сильних і слабких сторін у творчій діяльності; розуміння ролі творчості у власному стилі викладання); 2) аналіз результатів творчої діяльності (оцінка ефективності застосованих інновацій і креативних підходів; визначення того, які методи найбільш результативні для здобувачів освіти; спостереження за реакцією аудиторії, зворотний зв'язок); 3) рефлексія професійного досвіду (переосмислення проведеної роботи: що вдалося, що потребує змін; здатність вчитися з власного досвіду та досвіду колег; виявлення причин успіхів і помилок у впровадженні творчих рішень); 4) корекція педагогічної стратегії (адаптація стилю викладання на основі самоспостереження; готовність змінювати підходи до навчання в залежності від ситуації; постійне вдосконалення творчих прийомів і методик); 5) прагнення до саморозвитку (потреба в постійному навчанні, розширенні знань і креативних технік; залучення до професійних спільнот, участь у тренінгах, семінарах, воркшопах; самомотивація до зростання та інновацій у викладацькій практиці).

Джерело: складено автором.

Креативна компетентність викладача вищої школи не є вродженою, а формується через освіту, рефлексію, досвід і практику. Вона реалізується в здатності викладача до педагогічної інноваційності та передбачає готовність до створення нових рішень, ініціювання змін, формування творчого середовища. Креативна компетентність є динамічною якістю, яка розвивається протягом усього професійного життя викладача.

Практичні методи та прийоми розвитку креативної компетентності

Практичні методи та прийоми розвитку креативної компетентності – це конкретні педагогічні дії, техніки та освітні інструменти, які цілеспрямовано застосовуються для формування й удосконалення здатності викладача вищої школи до творчого, інноваційного та гнучкого мислення в професійній діяльності. Вони застосовуються з метою стимулювання у викладача нестандартного мислення; розвитку здатності до генерації нових ідей; формування навичок адаптації до змін та ініціювання інновацій; сприяння особистісному й професійному саморозвитку через творчу педагогічну діяльність. До практичних методів та прийомів розвитку креативної компетентності викладача вищої школи належать:

- ✓ Проблемно-пошукові методи (проблемне навчання, кейс-метод, евристичні бесіди, метод проєктів) – формують здатність до самостійного мислення, аналізу ситуацій і генерації нових рішень;

- ✓ Інтерактивні методи (рольові та ділові ігри, дискусії та дебати, мозковий штурм (brainstorming) та ін.) – використовуються для розвитку комунікативної гнучкості, відкритості до нового та командної взаємодії;

- ✓ Методи рефлексії та самоаналізу (рефлексивні щоденники, SWOT-аналіз власної професійної діяльності, метод «Діаграма впливу») – розвивають здатність до оцінювання власного досвіду, формування висновків, оновлення практики³¹²;

- ✓ Арт-педагогічні прийоми (зокрема, сторітелінг, візуалізація ідей, креативне письмо, мистецькі практики) – сприяють емоційній відкритості, творчому самовираженню,

³¹² Поясок, Т. Б., & Беспарточна, О. І. (2018). *Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи з навчальної дисципліни «Сучасні технології освітнього процесу» для підготовки доктора філософії денної та вечірньої форм навчання за всіма спеціальностями* (92 с.). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Кафедра психології, педагогіки та філософії

образному мисленню³¹³;

- ✓ Інформаційно-цифрові інструменти (створення подкастів, відеоуроків, презентацій, дизайн-мислення тощо) – підвищують здатність до створення цифрового контенту, відкривають нові форми творчості;

- ✓ Участь у креативних професійних практиках (освітні майстерні, педагогічні стартапи, міждисциплінарні проекти, коучинг, менторство, авторські курси, вебінари) – стимулюють творчу активність та обмін досвідом.

Практичні методи та прийоми розвитку креативної компетентності викладача вищої школи становлять цілісну систему педагогічних дій, спрямованих на формування здатності до творчого, інноваційного й гнучкого мислення. Вони охоплюють проблемно-пошукові та інтерактивні підходи, методи рефлексії й самоаналізу, арт-педагогічні практики, цифрові інструменти та участь у професійних креативних проєктах. Сукупне застосування цих засобів забезпечує розвиток умінь генерувати нові ідеї, адаптуватися до змін, ініціювати інновації, сприяє особистісному й професійному саморозвитку викладача, підвищуючи ефективність його педагогічної діяльності.

Рекомендації щодо розвитку креативної компетентності

З метою забезпечити викладача конкретними орієнтирами та інструментами, які сприятимуть формуванню й удосконаленню його здатності до творчої, інноваційної, адаптивної педагогічної діяльності в умовах сучасної освіти запропоновано рекомендації щодо розвитку креативної компетентності. До них належать:

- ✓ регулярно аналізувати власну професійну діяльність і педагогічні рішення;

- ✓ вести щоденник спостережень та рефлексій;

- ✓ після занять ставити собі запитання: що вийшло? що

³¹³ Кочерга, Є. В. (2021). Засоби арт-педагогіки та арт-терапії як основа профілактики емоційного вигорання. *Психологія кризових станів: наука і практика* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 4-6 листоп. 2021 р.). 82-84.

не спрацювало? як можна зробити інакше;

- ✓ інтегрувати інноваційні методи навчання;
- ✓ використовувати проблемно-пошукові, проєктні, кейс-методи, мозковий штурм;
- ✓ створювати умови для креативної активності здобувачів освіти: ставити відкриті запитання, проєктувати нестандартні задачі та ситуації вибору;
- ✓ розвивати критичне й дивергентне мислення;
- ✓ застосовувати вправи на переосмислення звичних речей;
- ✓ практикувати здійснення аналіз нагальних проблем з різних точок зору;
- ✓ створювати творче й безпечне освітнє середовище;
- ✓ прагнути здобувати новий досвід;
- ✓ не боятися помилок, ставитися до них як до частини навчання;
- ✓ підтримуйте відкритий діалог зі здобувачами освіти, обговорення альтернатив;
- ✓ розвивати цифрову компетентність;
- ✓ опановувати сучасні цифрові інструменти (Miro, Canva, Padlet, Mentimeter та ін.);
- ✓ розробляти авторські цифрові матеріали: інтерактивні презентації, відео, блоги тощо;
- ✓ брати участь у креативних міждисциплінарних освітніх проєктах, майстернях, вебінарах, тренінгах;
- ✓ створювати власні педагогічні експерименти, публікації, методики;
- ✓ розвивати внутрішню мотивацію до творчої діяльності;
- ✓ ставити власні професійні з установки «розвиваю себе – змінюю освіту»;
- ✓ обирайте діяльність, що надихає, відповідає вашим цінностям та дозволяє самовираження;
- ✓ співпрацювати з колегами, створювати творчі спільноти, обмінюватися ідеями;
- ✓ залучати здобувачів освіти до співтворчості, створення навчального контенту.

Розвиток креативної компетентності викладача – це безперервний процес саморозвитку, експериментування, відкритості до нового та партнерства. Він залежить не лише від інструментів, а й від особистої позиції викладача як агента змін у системі вищої освіти.

Анотований перелік курсів з розвитку креативної компетентності

Курс «Creative and Lateral Thinking» на платформі American University Kyiv створений для тих, хто прагне розвинути креативне мислення та здатність знаходити нестандартні рішення в професійній і повсякденній діяльності. Університет вирізняється сучасним підходом до навчання та орієнтацією на розвиток практичних навичок, необхідних для успішної кар'єри в умовах швидких змін.

Програма курсу поєднує теоретичну базу з практичними інструментами, які допомагають подолати шаблонне мислення, розвинути гнучкість та активізувати індивідуальну творчість. Особливий акцент зроблено на виявленні й усуненні бар'єрів, що заважають генерації нових ідей, а також на щоденній практиці креативності як невід'ємної частини професійного росту.

Учасники курсу отримають дієві інструменти для організації та проведення мозкових штурмів, навчатися ефективно працювати в команді, вдосконалюють навички спільного вирішення проблем. Програма також сприяє розвитку стратегічного бачення й уміння знаходити оригінальні підходи в умовах обмежених ресурсів або невизначеності.

Після завершення курсу учасники отримають сертифікат, який засвідчує їхню здатність до креативного мислення, роботи в команді та генерації ефективних рішень у різноманітних сферах діяльності. Курс рекомендовано як для новачків, так і для фахівців, що прагнуть посилити свої навички вирішення нестандартних завдань³¹⁴.

³¹⁴ American University Kyiv. (n.d.). *Creative and lateral thinking*. American University Kyiv. URL: <https://auk.edu.ua/en/creative-and-lateral->

Курс «Креативне мислення» на платформі ВУМ online розроблений для тих, хто прагне розвивати здатність мислити нестандартно та ефективно застосовувати креативність у професійному й повсякденному житті. Платформа ВУМ вирізняється орієнтацією на соціальні зміни через освіту, а курс орієнтований на широку аудиторію – від освітян і підприємців до управлінців та громадських діячів.

Програма курсу допомагає учасникам краще зрозуміти принципи творчого мислення та закласти основу для системного розвитку креативності. Значну увагу приділено подоланню шаблонного мислення, розвитку ментальної гнучкості та навичок генерування нових ідей в умовах невизначеності. Теоретичні блоки поєднуються з практичними вправами, що сприяють формуванню сталих звичок до творчого мислення.

Особливістю курсу є вивчення нейрофізіологічних основ креативності та застосування дієвих технік стимулювання творчого процесу. Такий підхід дозволяє не лише розширити уявлення про природу креативності, а й отримати інструменти для її цілеспрямованого розвитку. Після успішного завершення навчання учасникам видається сертифікат, що підтверджує набуті навички. Курс рекомендовано всім, хто хоче розвинути креативність як життєву компетентність, навчитися нестандартно вирішувати завдання та підвищити гнучкість мислення в умовах постійних змін³¹⁵.

Курс «Креативне мислення» у форматі SCORM розміщений на платформі Освітнього хабу міста Києва – сучасного центру розвитку навичок, орієнтованого на формування компетентностей, необхідних для успішної реалізації в умовах змін. Створений для тих, хто прагне розвинути здатність мислити нестандартно й ефективно, застосовувати креативність у професійній, освітній, громадській діяльності.

Програма курсу, спрямованого на розвиток і підтримку креативного мислення через усвідомлення його принципів та

[thinking/?utm_source=chatgpt.com](https://vumonline.ua/course/creative-thinking/)

³¹⁵ ВУМ online. (n.d.). *Креативне мислення* [Creative thinking]. ВУМ online. URL: <https://vumonline.ua/course/creative-thinking/>

регулярну практику, орієнтована на широку аудиторію – від освітян і підприємців до управлінців і громадських діячів. Значну увагу приділено подоланню шаблонного мислення, розвитку гнучкості розуму та здатності приймати ефективні рішення в умовах невизначеності.

Учасники курсу отримують знання про нейрофізіологічні основи креативності та навчаються застосовувати різноманітні методики для стимулювання творчого процесу. Теоретичні блоки поєднуються з практичними завданнями, що сприяє формуванню навичок щоденної креативності. Після завершення учасники мають можливість отримати сертифікати, що засвідчує набуті креативні навички

Курс рекомендовано всім, хто прагне системно розвивати творче мислення, долати ментальні бар'єри та ефективно вирішувати нестандартні завдання у різних сферах життя³¹⁶.

Курс «Thinking Creatively» на платформі LinkedIn Learning створений Дрю Бойдом – досвідченим викладачем, автором і консультантом з інновацій. Програма спрямована на розвиток креативного мислення як на індивідуальному, так і на командному рівні, що робить курс актуальним для широкого кола слухачів: фахівців, менеджерів, підприємців та всіх, хто прагне вдосконалити навички генерації ідей і вирішення проблем.

Курс починається з розуміння поняття творчого мислення та аналізу бар'єрів, які заважають його розвитку. Учасники вивчають ефективні техніки генерації ідей: віднімання, поділ, множення, об'єднання завдань, залежність атрибутів – підходи, що допомагають подивитися на проблему з нових ракурсів і знайти нестандартні рішення.

Окремий акцент зроблено на командному підході до креативності: створення ефективної креативної команди, фасилітація групових сесій, вибір найкращих ідей для реалізації. Курс також включає практичні рекомендації щодо організації творчих воркшопів – як визначити обмеження, застосувати потрібні

³¹⁶ Освітній хаб міста Києва. (n.d.). SCORM-курс «Креативність» [SCORM course «Creativity»]. URL: https://eduhub.in.ua/courses/scorm-kurs-37-kreativnist?utm_source=chatgpt.com

техніки та оцінити ідеї за чіткими критеріями.

Після завершення курсу учасники отримують сертифікат. Курс рекомендовано тим, хто прагне розвинути креативне мислення, навчитись ефективно працювати в команді над генерацією ідей та впроваджувати інноваційні рішення у своїй професійній діяльності³¹⁷.

Курс «Encouraging Creative Thinking» (мова навчання – англійська) від ITC International є частиною міжнародної програми Erasmus+ і спрямований на розвиток креативного мислення в освітньому та професійному середовищі. ITC International – провідна європейська організація, що спеціалізується на підвищенні кваліфікації освітян, впровадженні інноваційних методик і розвитку міжкультурної компетентності.

Програма курсу розроблена для вчителів, тренерів, освітніх консультантів, керівників навчальних закладів та інших фахівців, зацікавлених у стимулюванні творчого потенціалу та впровадженні інновацій у навчальний процес. Структура курсу охоплює 11 тематичних модулів, серед яких: використання ІКТ для розвитку креативності; подолання ментальних блоків; типи інтелекту та стилі навчання; культурна обізнаність і театральні вправи; метакогніція та розробка креативних завдань за таксономією Блума.

Методологія курсу базується на принципі «навчання через дію», що поєднує індивідуальні та групові активності, практичні завдання, обговорення та рефлексивні вправи. Учасники не лише опановують теоретичні основи, а й створюють власні дидактичні матеріали й техніки, які зможуть застосовувати у своїй професійній практиці для стимулювання творчості. Після завершення курсу учасники отримують офіційний сертифікат Erasmus+, що підтверджує набуті знання та навички. Курс рекомендовано освітянам, які прагнуть впроваджувати сучасні підходи до навчання, розвивати креативне мислення у своїх учнів і вихованців, а також підвищувати власну педагогічну майстерність у міжнародному

³¹⁷ LinkedIn Learning. (n.d.). *Thinking creatively*. LinkedIn. URL: https://www.linkedin.com/learning/thinking-creatively?u=2154233&utm_source=chatgpt.com

освітньому контексті³¹⁸.

Курс «Transformational Leadership & Creative Thinking Certificate» (мова навчання – англійська) від Michigan State University розроблений для фахівців, які прагнуть розвинути навички лідерства та креативного мислення з метою ефективного управління змінами й впровадження інновацій. Університет є одним із провідних американських вишів із сильним академічним і прикладним фокусом, особливо в галузі управління, бізнесу та організаційного розвитку.

Програма включає два чотиритижневі онлайн-курси, які дозволяють учасникам гнучко інтегрувати навчання у свій робочий графік. Курс орієнтований на керівників, менеджерів середньої та вищої ланки, а також усіх, хто прагне зміцнити свою здатність до управління трансформаціями в сучасному організаційному середовищі.

У рамках програми учасники: ознайомляться з сучасними моделями трансформаційного лідерства; навчатися мотивувати команди, формувати стратегічне бачення та впроваджувати інноваційні рішення; розвинути креативне мислення як ключовий інструмент для вирішення складних проблем і подолання змін; отримають практичні навички, що сприяють підвищенню ефективності управління.

Тривалість навчання становить 8 тижнів. Після завершення учасники отримують сертифікат від Michigan State University, який підтверджує здобуті навички та знання. Курс рекомендовано для лідерів, які прагнуть вдосконалити свою управлінську ефективність, ініціювати зміни, розвивати інноваційний потенціал команди та мислити стратегічно в умовах невизначеності³¹⁹.

³¹⁸ ITC International. (n.d.). *Encouraging creative thinking*. European School Education Platform. URL: https://school-education.ec.europa.eu/en/learn/courses/encouraging-creative-thinking?utm_source=chatgpt.com

³¹⁹ Michigan State University. (n.d.). *Transformational leadership & creative thinking certificate*. Michigan State University Online. URL: <https://www.michiganstateuniversityonline.com/programs/certificates/strategic-leadership-management/transformational-leadership-and-creative-thinking-certificate/>

Перелік курсів відображено у табл. 12.3.

Таблиця 12.3

**Перелік курсів з розвитку креативної
компетентності**

Назва	Платформа	Лінк (сайт)
Creative and Lateral Thinking	American University Kyiv	URL: https://auk.edu.ua/en/creative-and-lateral-thinking/?utm_source=chatgpt.com
Thinking Creatively LinkedIn Learning	LinkedIn Learning	URL: https://www.linkedin.com/learning/thinking-creatively?u=2154233&utm_source=chatgpt.com
Encouraging Creative Thinking від ITC International	ITC International	URL: https://school-education.ec.europa.eu/en/learn/courses/encouraging-creative-thinking?utm_source=chatgpt.com
Transformational Leadership & Creative Thinking Certificate	Michigan State University	URL: https://www.michiganstateuniversityonline.com/programs/certificates/strategic-leadership-management/transformational-leadership-and-creative-thinking-certificate/
Креативне мислення	БУМ online	URL: https://vumononline.ua/course/creative-thinking/
Креативність	Освітній хаб міста Києва	URL: https://eduhub.in.ua/courses/scorm-kurs-37-kreativnist?utm_source=chatgpt.com

Ресурсна тека

- Вовчаста, Н., Байрамова, О., & Чорна, Г. (2022). Розвиток навичок креативного мислення у здобувачів вищої освіти. *Український педагогічний журнал*, 1, 87–97. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-1-87-97>
- Дімітрова-Бурлаєнко, С.Д. (2017). Генеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/144872547.pdf>
- Ілляхова, М.В. (2018). Індивідуально та соціально орієнтовані стратегії розвитку креативної компетентності педагога [Навчальний матеріал]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724712/>
- Ілляхова, М.В. (2018). Креативна компетентність науково-педагогічного працівника: теоретико-методологічний аналіз. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724671>
- Ілляхова, М.В. (2019). Креативні практики у безперервному професійному розвитку науково-педагогічних працівників. *Український педагогічний журнал*, 2, 38–44. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-2-38-44>
- Ілляхова, М.В. (2019). Креативність і творчість: дефініції понять. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених ДДПУ імені Івана Франка*, 2(23), 95–100. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724910/>
- Ілляхова, М.В. (2019). Структура креативності науково-педагогічного працівника. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724908>
- Павленко, В.В. (2016). Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал*, (11), 120–131.
- Павленко, В.В. (2016). Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 23. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/20364/1/Pavlenko2.pdf>

- Чернявська, Т.П. (2024). Креативне мислення менеджерів. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*, 21(4).
URL:
https://www.researchgate.net/publication/380570774_Creative_Thinking_of_Managers
- Larraz-Rábanos, N. (2021). Development of creative thinking skills in the teaching-learning process. *IntechOpen*. DOI:
<https://doi.org/10.5772/intechopen.97780>

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Виробничо-практичне видання

**Калюжна Тетяна Григорівна,
Котирло Тамара Володимирівна,
Піддячий Володимир Миколайович,
Радомський Ігор Петрович,
Самко Алла Миколаївна**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД
ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Практичний порадник
(електронне видання)

Комп'ютерна верстка – *А. М. Самко*.

Підписано до друку 20.10.2025 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура TimesNewRoman
Ум.-друк. арк. 19,53.
Зам. № 2010-25

Видавець і виготовлювач — ТОВ «Талком»
м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013